

338.9

→ -24

Лит. музей

Лит. музей

№ 9441

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ

(3, 4, 5 տարիքի 1909)

Ք Ր Տ Ղ Ր Ս

ԷԼԵՄԵՆՏԱՐԱ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՐԱՆՅԱՆԻ, ՊՈԼԻՏ.
1909

3 .06. 2013

31800

338.9
224

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

300
1666-ԲԱ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ

1003
12495

(3, 4, 5 տարի 1909)

Բ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԷԼԵԲՏՐԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ, ՊՈԼԻՑ. 7
1909

ՆԱԽԱԳԼՏՐԱՍՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը, ստանալով Համագումար կազմելու թոյլտուութիւն, հրատարակեց մի հրաւէր, որի մէջ առաջ էին բերուած Համագումարի ծրագիրը և այդ ծրագրին վերաբերեալ յատկապէս կազմուած բացատրական հաղորդագրութիւնը:

Այդ հրաւէրը ուղարկուեց տնայնագործութեամբ հետաքրքրուող հիմնարկութիւններին և անձնաւորութիւններին:

Ահա այդ հրաւէրը:

Ներկայ 1909 թուի ապրիլի 3-ին, 4-ին և 5-ին Թիֆլիսում տեղի կունենայ տնայնագործական մի Համագումար ժողով, որը քննութեան պէտք է առնի տնայնագործութեան ընթացիկ հերթական խնդիրները:

Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը, որի նախաձեռնութեամբ հրաւիրուած է Համագումար ժողովը, դիմում է բոլոր անձներին, որոնք հետաքրքրուած են տնայնագործական արհեստի զարգացման գործով, մասնակցել Համագումարի ծրագրի մէջ նշանակուած հարցերի պարզաբանութեան և լիակատար քննութեան:

Համագումարի ծրագրի կէտերը հետեւեալներն են:

1) Գոյութիւն ու 1) Обзоръ и характеристика тнայнագործա-теристика дѣятельно-

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԾՐԱԳԻՐԸ

(Բացատրական հաղորդագրութիւն)

Տնայնագործական համագումարի ծրագիրը բաղկացած է ութ կէտերից, որոնցից իւրաքանչիւրը պարունակում է իր մէջ բազմաթիւ հարցեր, վերաբերեալ տնայնագործական արհեստների զարգացման, արդիւնքների վաճառահանութեան և արդիւնագործութեան կազմակերպութեան:

Անհրաժեշտ է, որ համագումարին մասնակցողները կարող լինէին շօշափիլ տնայնագործութեան վերաբերեալ կարևոր խնդիրները և իրանց քննութիւններով ու խորհրդածութիւններով նպաստէին պարզաբանելու տնայնագործութեան արդի վիճակը և մշակելու միջոցներ նրա կատարելագործութեան և զարգացման համար:

Ուստի ցանկալի է, որ համագումարի համար պատրաստուողները նախօրօք վերլուծէին ծրագրի իւրաքանչիւր յօդուածը, քննութեան ենթարկէին այն խնդիրները, որոնք աւելի մօտ են իրանց Հանգամանքներին ու նկատումներին և, կազմած լինելով որոշ հայեացքներ նրանց մասին, կարողանային Համագումարում առաջ մղել իրանց հայեացքները և կարծիքները:

Եւ որպէսզի դիւրացուած լինի ծրագրի կէտերի քննութիւնը, մենք նշանակում ենք

իւրաքանչիւր յօդուածի տակ մի քանի հարցեր, որոնց թիւը անշուշտ կարելի էր աւելացնել և նոր հարցերով:

Առաջին յօդուածը հետևեալն է.

1) Գոյութիւն ունեցող տնայնագործական արհեստանոցների գործունէութեան պատկերը և ընդունվածը.

Իբրև պարզաբանութեան հարցեր կարող ենք նշանակել հետևեալ հարցերը՝

Ի՞նչ արհեստանոց է և ի՞նչ արդիւնքներ է պատրաստում: Ե՞րբ է սկսուել արհեստանոցի գործունէութիւնը: Ի՞նչ տեսակ և քանի՞ գործիքներ ունի նա: Որքան են աշակերտները: Ի՞նչ են պատրաստել մինչև այժմ: Ո՞ւմ են ծախում պատրաստած իրերը և գործուածքները: Որքան շահաւէտ է այս ու այն առարկայի պատրաստելը: Ի՞նչ բարեփոխութիւններ են մտցուած արհեստանոցի մէջ նրա գործունէութեան ընթացքում:

Գործադրելով նոյն եղանակը միւս յօդուածների վերաբերութեամբ՝ մենք ներկայացնում ենք հետևեալը.

2) Հերթական նշանակութիւն ունեցող կարիքները.

Ի՞նչ արհեստանոցներ բանալ երկրի այս ու այն կէտում: Ո՞ր արհեստներն են լաւ վարձատրում աշխատանքը: Որքան ծախք են պահանջում արհեստանոցները: Ի՞նչ մի-

Ջրոցներով ապահովել նոր բացուող արհեստանոցները և պահպանել նրանց մինչև հաստատ հողի վրայ կանգնելը: Ո՞րտեղից հրաւիրել այս ու այն արհեստի համար հմուտ վարպետներ: Ի՞նչ տեղական մարմինների միջոցով կազմակերպել արհեստանոցների գործերի ղեկավարութիւնը:

3) Տնայնագործական արդիւնքների վաճառքի կազմակերպութիւնը Թէ Կովկասում և Թէ Կովկասից դուրս:

Ի՞նչ հիմնարկութիւն կարող էր յանձն առնել պատուէրներ վերցնել տնայնագործների համար: Ի՞նչ դեր կարող են խաղալ տնայնագործական իրերի պահեստները: Ովքեր պէտք է լինեն պահեստի ղեկավարները և պատասխանատու անձերը: Տնայնագործական մուգէյների կազմակերպութիւնը առևտրական նպատակների համար: Ինչպէ՞ս հիմնել մի բիւրօ, որ ղրադուէր տնայնագործական իրերի վաճառահանութեամբ: Որքան նպատակայարմար է պարբերական վաճառահանդէս կազմակերպելը: Յուցահանդէսներ կազմելու կարևորութիւնը:

4) Գործուածքների նմուշներ և զանազան նկարներ մատակարարելու և տարածելու խնդիրը:

Կան արդեօք նմուշների աղիւսակներ և ալբոմներ: Որտեղից կարելի է նմուշներ

ձեռք բերել գործուածքների սկսելու համար: Ո՞ր հիմնարկութիւնը նախաձեռնութիւն կը վերցնէ իր վրայ նմուշներ հայթայթելու կանոնաւոր կերպով: Ովքեր կարող են կազմել կովկասեան և մասնաւոր հայկական ոճերի հաւաքածուներ և մշակել նմուշներ բնորոշ գործուածքների համար:

5) Գործիքներ, մանուածք և ալ մթերք մատակարարելու խնդիրը:

Որտեղ կարելի է պատուիրել լաւ տեսակի ամուր գործիքներ: Ի՞նչ արժեն նըրանք: Ո՞րտեղից կարելի է ձեռք բերել էժանագին մանուածք զանազան նմանների թելերով: Որտեղ կարելի է ներկել տալ թելերը չը խունացող գոյներով: Ի՞նչպէս կազմակերպել մթերքների վաճառումը գաւառական զանազան կէտերում, որպէսզի տնայնագործները կարողանան հեշտութեամբ նրանց ձեռք բերել:

6) Վարպետներ պատրաստելու և ինստրուկտոր ունենալու խնդիրները:

Ո՞ր դպրոցներում և արհեստանոցներում կարելի է պատրաստուել վարպետութեան, որքան ժամանակում և ի՞նչ պայմաններով: Որտեղից հրաւիրել պատրաստ վարպետներ: Ո՞ր արհեստանոցներում կարելի է սովորել մահուդի, քաթանի և զանազան կտորների պատրաստութիւնը: Որքան կարևոր է Ռուսաստան կամ արտասահման գնալ կատարելագործելու համար: Ի՞նչ դեր պէտք է կատարեն հրահանգիչները (ինս-

տրուկությունները) և որ շրջաններումն են նրանք անհրաժեշտ ներկայումս:

7) Մասնաւոր նախաձեռնութիւն և ձեռնարկութիւններ հանդէս բերելու կարեւորութիւնը.

Ուլքեր կարող են մասնաւոր ձեռնարկութիւնների գլուխ կանգնել: Առանձին անհատների և ընկերակցութիւնների կատարելիք դերը: Արհեստաւորների ընկերակցութիւններ կազմակերպելու ձեւերը և պայմանները: Ինչպէս գրաւել մասնաւոր ձեռնարկութիւններին դէպի տնայնագործական իրերի վաճառահանումը:

8) Պարբերական համաժողովներ հրաւիրելու կարեւորութիւնը և նրանց կազմակերպութիւնը.

Ինչ օգուտներ ունեն համաժողովները և խորհրդակցութիւնները: Ինչպէ՞ս կազմակերպել նրանց: Ո՞ր տեղերում գումարուել՝ կենտրոններում թէ՞ զանազան կէտերում: Ո՞վ պէտք է վերցնէ իր վրայ ժողովների կազմակերպութիւնը և ծրագիրների մշակութիւնը: Ե՞րբ և որտեղ նշանակել հետեւալ համագումարը: Արդեօք կապել նրան տնայնագործական ցուցահանդէսի հետ թէ՞ կազմել առանձին:

Ահա այս տեսակ են այն հարցերը, որոնք բղխում են համագումարի ծրագրից:

Դրանք կարեւոր և հետաքրքրական հար-

ցեր են, որոնց պատասխանը ցանկալի է ստանալ համագումարից:

Կը տայ արդեօք այդ պատասխանը մանրամասնութեամբ, թէ՞ առաջին անգամ կարող կը լինի միայն մի քանի հարցեր քննել բաւարար կերպով և լուծել նրանց — այդ ցոյց կը տայ մօտիկ ապագան:

Յամենայն դէպս կարեւոր է, որ համագումարի գաղափարին համակրողները և նրա պարագմունքներին մասնակցել ցանկացողները զբաղուեն նախօրօք նրանց նախապատրաստական քննութեամբ:

Ով կարող է՝ թող ներկայացնի զեկուցում. ով այդ չէ՝ կարող անել, թող պատրաստուած լինի ժամանակցելու վիճաբանութիւններին իր մտածուած խօսքն ասելու և համագումարի որոշումներին վրայ ազդելու:

Ա. Քալանթար

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ — ԲԱՅՈՒՄԸ.

1909 թուի ապրիլի 3-ին, առաւօտեան ժամը 11^{1/2}-ին Կովկասեան Գիւղատնտեսական Ընկերութեան դահլիճում բաղմամարդ երկսեռ հանդիսականների ներկայութեամբ, որոնց թիւը հասնում էր մօտ 150 հոգու, ի թիւս որոնց և օտարազգիներ, բացուեց Տնայնագործական Համագումարը:

Դահլիճի զանազան մասերում տեղաւորուած էին ջուհակութեան վերաբերեալ իրեր, որոնք կամ արդիւնք էին արհեստանոցների գործունէութեան, կամ հանդէս էին դրուած կրթական նպատակով:

Ամենից խոշոր տեղ բռնել էր Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական կենտրոնական Ընկերութիւնը, որը հանդէս էր դրել Թիֆլիսի իր նախկին արհեստանոցի իրերը, զանազան հաւաքածու-նմուշներ, նկարներ և հրատարակութիւններ: Ուշադրութեան արժանի էին ձօթերի, սրբիչների, սփռոցների, անձնոցիկների, ուղիկների և ուրիշ գործուածքների նմուշները, այլ և ժակարդի մեքենայով պատրաստուած գործուածքները: Հանդէս դրած իրերը հետաքրքրական էին, իբրև կատարուած փորձեր, որոնցից շատերը բոլորովին աջողուած էին:

Շուշու արհեստանոցը հանդէս էր դրել շատ գեղեցիկ և բաղմազան իրեր՝ գորգեր, խուրջիներ, գոգնոցներ, պայուսակներ—բամբակագործ, բրդագործ և մետաքսագործ իրեր: Գորգերից մէկը պատրաստուած էր աններկ բնական բրդեայ թելերից, միւսները ներկուած էին բուսական ամուր, չը խուսնացող ներկերով: Աններկ գորգը ներկայացնում էր մի աչքի ընկնող գործ, որ առանձին հետաքրքրութիւն էր շարժում հանդիսականների մէջ: Շուշու գործուածների մէջ կային հմտութիւն և ճաշակ:

Գանձակի արհեստանոցը հանդէս էր դրել ջեշիմներ, գոգնոցներ և կտաւագործութեան զանազան նմուշներ:

Բագուի արհեստանոցը հանդէս էր դրել թէ բամբակեայ և թէ բրդեայ գործուածքներ, վերջիններս պատրաստուած գործաւրանական բրդաթելերից:

Համամիտի, Ղշլաղի, Պարնի գիւղի, Ղարաքիլիսայի, Ծուրղութի, Ուզունթալի, Քարվանսարայի և Մանթաշապատի արհեստանոցները հանդէս էին դրել բաղմատեսակ նմուշներ, մեծ մասը բամբակի թելերից պատրաստուած, ըսցի Պարնիգիւղի արհեստանոցից, որ ներկայացրել էր նաև բրդեայ գործուածքներ, պատրաստուած գիւղական մանուածքից:

Կովկասեան Տնայնագործական Կոմիտէտը հանդէս էր դրել տնայնագործական հում մթերքներ, գործիքներ և հրատարակութիւններ:

Յատուկ սեղան յատկացուած էր մամուլի ներկայացուցիչներին համար:

Կից սենեակում հանդէս էին դրուած երկու կատարելագործուած տօրքեր, մէկը Մեծ-Ղարաքիլիսայի բնակիչ Կ. Ղամբարեանցի՝ բնակաւն մեծութեամբ, որի վրայ վարպետներից մէկը գործում էր սրբիչներ, միւսը Մ. Թամրազեանցի՝ մօդելի ձևով:

Համագումարին մասնակցում էին բացի Թիֆլիսի հայ Տնայնագործական Ընկերութեան անդամներից, ընկերութեան գաւառական ճիւղերի պատգամաւորները, Թիֆլիսի զանազան հասարակական և կուլտուրական հաստատութիւնների ներկայացուցիչները, վարպետ-վարպետուհիներ և կողմնակի հետաքրքրուողներ:

Թիֆլիսի հայ Տնայնագործական Ընկերութեան նախագահ Ա. Քալանթար, բանալով Համագումարը՝ յայտնեց հետևեալը.

«Տնայնագործական Համագումար հրաւիրելու մտադրութիւնը Ընկերութեան վարչութեան մէջ դրուել էր իւրև հերթական հարց դեռ անցեալ տարի: Նոր գործը պահանջում էր մտքի փոխանակութիւն և գործողների փոխադարձ աջակցութիւն: Անցեալ 1908 թուի փետրուարի 28-ի վարչական նիստին ես պատիւ ունեցայ առաջարկել քննութեան համագումար հրաւիրելու հարցը: Քննութիւնը ցոյց տուեց, որ անհրաժեշտ է օգտուել զանազան տեղերում եղած փորձերից և աւելի նպատա-

կայարմար կազմակերպութիւն տալ տնայնագործական թէ ուսուցման նպատակաւ: Երբ կազմակերպութեան և թէ արհեստի տարածման գործին: Վարչութիւնը որոշեց հրաւիրել Գանձակի, Շուշու, ապա և Ալեքսանդրօպօլի գործիչներին Թիֆլիս համագումարի: Սակայն, մի քանի շաբաթից յետոյ, երբ վարչութիւնը դրականապէս վճռեց փոխադրել իր գործունէութիւնը դէպի գաւառները և բանալ գիւղերում արհեստանոցներ, այն ժամանակ բարւոք համարուեց յետաձգել մի տարով համագումարը, որպէս զի աւելանան նոր փորձեր և դիտողութիւններ և կարելի լինի համագումարում աւելի որոշ և շօշափելի հարցերի և փոքր ի շատէ մշակուած նիւթերի հետ գործ ունենալ, եզրակացութիւններ դուրս բերելու համար: Եւ արդարև, Ընկերութեանը աջողուեց մի տարուայ ընթացքում նկատելի կերպով ընդարձակել իւր գործունէութիւնը և միևնոյն ժամանակ լայնացնել իր դիտողութիւնների շրջանակը:

Առաջին գիւղական արհեստանոցը բացուեց Ուղունթալայում՝ 1908 թուի մայիսի սկզբին երկու ամիս ժամանակով: Իսկ յունիսի 1-ին Թիֆլիսի արհեստանոցը, իր սովորող եօթն աշակերտ-աշակերտուհիներով, եօթն տօրքով և իր բոլոր պարագաներով, տեղափոխուեց Փամբակի Համամլի գիւղը, ուր սկսեց գործը մեծ գիրքով:

Գիւղը ընդունեց արհեստանոցը մեծ հա-

մակրութեամբ և միանգամից տուեց աւելի քան 30 աշակերտ:

Այնուհետև յաջորդաբար բացուեցին նոր արհեստանոցներ Ալեքսանդրօպօլի գաւառի Ախդուլա, Ղշլաղ, Նալբանդ, Ղալալ, Պարնիգիւղ (Բէգքեանդ), Մեծ Ղարաքիլիսա գիւղերում, Ղազախի գաւառի Քարվանսարայ գիւղում, Ախալցխայի գաւառի Ծուրղութ գիւղում, Վաղարշապատում, Օշականում (Էջմիածնի գաւ.), Գէօմուրում (Նախիջևանի գաւ.), Մանթաշապատում (Բորչալուի գաւառ) և Բագու-Նախիկինների հետ մօտաւորապէս 19 տեղերում, որոնցից մի երկուսը բացուած էին ժամանակաւորապէս, իբրև շրջիկ արհեստանոցներ:

Ներկայ 1909 թուականի ընթացքում էլի բացուելու են Ալեքսանդրօպօլի գաւառի Քեշիշքենդ, Մնջուխլու, Բէղաբղալ գիւղերում, Գօրում և Յիւրիվալում (Գօրու գաւառ), Բօրչալուի գաւառի Գիւլագարակ, Շուլաէր գիւղերում, Էջմիածնի գաւառի Մելիքքենդ, և մի երկու ուրիշ գիւղերում, Մեղրիում, Դիլիջանում: Ուրեմն մինչև տարուայ վերջը արհեստանոցներ բանալու փորձերի ընդհանուր թիւը կը հասնի 30-ի: (Ա. Քալանթարը, ի միջի այլոց, ծանօթացրեց ժողովականներին արհեստանոցներ բանալու ձևականութիւնների հետ):

Ահա այդ ժամանակ, երբ այն տեղերի թիւը, ուր ծանօթացել էին ջուլհակութեան արհեստի հետ հասան պատկառելի թուի, ես ներկայացրի Թիֆլիսի հայ Տնայնագործական Ընկերութեան վարչութեան

Տնայնագործական Համագումարի ծրագիր, որը ընութեան ենթարկուեց Ընկերութեան ընդհանուր ժողովում, որտեղ և վերջնականապէս որոշուեց հրաւիրել ներկայ համագումարը:

Պաշտօնական թոյլտուութիւն ստանալուց յետոյ Կովկասեան Փոխարքայից՝ մշակուեցին ծրագրի հիմնական կէտերի վերաբերութեամբ աւելի մանրամասն հարցակետեր, որոնք ուղարկուեցին Ընկերութեան ճիւղերին, գանազան հիմնարկութիւններին, տնայնագործներին, բոլոր խմբագրութիւններին, մասնաւոր արհեստանոցների և զըպրօցների ձեռագործութեան վարժուհիներին:

Ահա Համագումարի ծրագիրը, բաղկացած ութ կէտից (կարդում է այդ ութ կէտերը (տես երես 3—5)):

Համագումարի նիստերը պէտք է տեղի ունենան ապրիլի 3-ին 4-ին և 5-ին:

Համագումարին ներկայացուած են հետևեալ զեկուցումները.

1) Տնայնագործութեան հիմնական խընդիրները—Ա. Քալանթարի:

2) Գորգագործութեան զարգացումը Ա. Փարեմուզեանի:

3) Գորգագործութեան շահաւէտութեան աստիճանը Ե. Խարազեանի:

4) Տեղեկութիւններ պարսկական գորգագործութեան մասին՝ Ա. Քալանթարի:

5) Գորգագործութեան կենսորոնական ուսումնարան-արհեստանոցի կարևորութիւնը՝ Իշխանուհի Մ. Թումանեանի:

1003
56461

6) Տնայնագործական հին կուլտուրայի գնահատելի ճիւղերը՝ Պ. Ղարախանեանի:

7) Տնայնագործական կազմակերպութեան խնդիրներ՝ Յ. Գենջեանի:

8) Գանձակի արհեստանոցը և տնայնագործական հարցեր՝ Յ. Աղաբաբի:

9) Շուշու ջուլհակնոց-դպրոցը և պատասխան համագումարի ծրագրի հարցերին՝ Շուշու վարչութեան:

10) Համամլիի տնայնագործական ընկերութեան զեկուցումը՝ Համամլուի ճիւղի:

11) Ղշլաղի արհեստանոցի վարչութեան զեկուցումը:

12) Պարնի գիւղի ջուլհակնոցի շուրջը՝ Ս. Բայազեանի:

13) Մեծ Ղարաքիլիսայի ճիւղի զեկուցումը:

14) Տնայնագործական փորձը Վաղարշապատի շրջանում. Ա. Մակարեանի:

15) Տնայնագործութիւնը և Բագուի արհեստանոցը՝ Յ. Արիստակէսեանի:

16) Պատասխան ծրագրի հարցերին Ուզունլար գիւղից՝ Ե. Խարազեանի:

17) Տեղեկութիւն Ալեքսանդրօպօլի արհեստանոցի մասին՝ Պ. Բեզպալիի:

18) Բրդեսայ գործուածքների նշանակութիւնը կովկասեան ջուլհակութեան մէջ՝ Ա. Քալանթարի:

19) Տնայնագործութիւնը Կովկասում և Ռուսաստանում՝ Մ. Սողոմոնեանցի:

20) Ջուլհակնոցի կազմակերպութիւնը՝ Ա. Քալանթարի:

21) Կօօպերատիւ սկզբունքը Անդրկովկասեան գիւղի համար՝ Յ. Փիրալեանի:

22) Տնայնագործներին մթերքներ և գործիքներ մատակարարելու խնդիրը՝ Վ. Բօդզեվիչի և պ. Բեզպալիի:

23) Զեոքի աշխատանքի դասընթացքներ՝ տիկ. Վ. Վերմիշեանի:

24) Ոճը և ներկերը ջուլհակութեան մէջ՝ Գ. Լևոնեանի:

25) Կատարելագործութիւնները տնայնագործութեան մէջ՝ տիկ. Ս. Փափագեանի:

26) Տարեկան վաճառահանդէսների կազմակերպութիւնը՝ Ա. Քալանթարի:

Այնուհետև Ա. Քալանթարը թուեց մի առ մի՝ թէ ինչ հաստատութիւններ և որտեղից մասնակցում են իրանց ներկայացուցիչներով և ռիզեր են լիազօրուածները:

1) Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութեան կողմից լիազօրուած է՝ իշ. Ն. Ե. Արզումբեան:

2) Կայսերական կովկասեան գիւղատնտեսական ընկերութեան կողմից Յ. Փիրալեան և Ի. Քութաթեաձէ:

3) Կովկասեան Տնայնագործական Կօմիտէտի բիւրօյի կողմից՝ Վ. Բօդզեվիչ և պ. Բեզպալի:

4) Կովկասեան Հայոց Բարեգործական ընկերութեան կողմից՝ տ. Յ. Առստամեան և Ս. Մելքումեան:

5) Թիֆլիսի Հայուհեաց Բարեգործական Ընկերութեան կողմից՝ տ. տ. Ն. Ղամբարեան և Ե. Յարութիւնեան:

6) Ազգազրական Ընկերութեան կողմից՝
Ե. Լալայեան:

7) Թիֆլիսի վաճառականների փոխադարձ
ընկերութեան կողմից՝ Ա. Էնֆիաճեան, Ս.
Յարութիւնեան և Գ. Խօջամիրեան:

8) Հայոստանաց Որբախնամ Ընկերութեան
կողմից՝ օր. Բայսօղլեան և տ. Ս. Խօջա-
միրեան:

9) «Լոյս» Ընկերութեան կողմից Գ. Լևո-
նեան, Կ. Բաբայեան և Ա. Մելիք-Այվա-
զեան:

10) Ձեռքի աշխատանքի դասընթացքնե-
րի կողմից՝ տիկ. Վ. Վերմիշեան:

11) «Մշակի խմբագրութեան կողմից՝ Հ.
Առաքելեան:

12) «Գիւղատնտեսի» խմբագրութեան կող-
մից՝ Յ. Մելիք-Բախտամեան:

13) «Աղբիւր Տարաղի»—Տ. Նազարեան:

14) «Մեր Ձայնի»—Յ. Գասպարեան:

15) Գանձակի ճիւղի կողմից՝ տիկին Ս.
Ստեփանեան և Յ. Աղաբաբ:

16) Համամլի ճիւղի կողմից՝ ուսուցիչ Յ.
Շապուինդեան և վարպետուհի Ա. Մարգա-
րեան:

17) Դշլաղի արհեստանոցի՝ Մ. Ղազարեան:

18) Ծուղըրութի ճիւղի կողմից՝ Օլգա և
Յակ. Գենջեաններ:

19) Բազուի արհեստանոցի կողմից՝ Յով.
Արիստակէսեան:

20) Ղարաքիլիսայի ճիւղի կողմից՝ օր.
Հ. Յովհաննիսեան:

21) Մեղրիի ճիւղի կողմից՝ Լ. Դանիէ-
լեան:

22) Պարնի գիւղի արհեստանոցի կողմից՝
Ս. Բայաղեանց:

23) Մանթաշեանի արհեստանոցի կողմից՝
Մ. Արիստակէսեան:

24) Թալիշի (Թարթարի շրջ.) ճիւղի կող-
մից՝ տ. Եղիս. Մելիք Բեգլարեան:

25) Վաղարշապատի Բարեգործական ըն-
կերութեան ճիւղի կողմից՝ Ա. Օհանջա-
նեան:

26) Գէօմուրի ճիւղից կողմից՝ Պ. Ղարա-
խանեան:

27) Քարուանսարայի արհեստանոցի վար-
չութեան կողմից՝ Ա. Աթանասեան:

28) Տնայնագործական ընկերութեան
կողմից՝ Վարչութեան ամբողջ կազմը:

Վերոյիշեալ նախնական տեղեկութիւն-
ները տալուց յետոյ, Քալանթարը հրաւի-
րեց ժողովականներին ընտրել Համա-
գումարի համար նախագահ և անցնել հեր-
թական աշխատանքներին:

Համագումարը միաձայն նախագահ ընտ-
րեց պ. Ալ. Քալանթարին:

Ա. Քալանթարը շնորհակալութիւն յայտ-
նեց ժողովականներին ցոյց տուած պատուի
համար և մոտենալով նախագահական պաշտօ-
նի մէջ՝ կոչ արեց ժողովականներին ձեռ-
նարկել համագումարի պարագամունքներին:

Մի քանի հաստատութիւնների ներկայա-
ցուցիչները, նախ քան հերթական աշխա-

տանքներին անցնելը, ողջունեցին Համագումարի բացումը և նրա աշխատանքների սկզբնաւորութիւնը:

Կովկասեան Կայսերական Գիւղատնտեսական Ընկերութեան ներկայացուցիչ պ. Յ. Փիրալեան, խօսք խնդրելով, յայտնեց, որ Գիւղատնտեսական Ընկերութիւնը միշտ էլ համակրութեամբ և ուրախութեամբ է վերաբերուել ժողովրդական գործիւնը, տնտեսութիւնը բարելաւելու համար հանդէս եկող օգտակար ձեռնարկութեան և արհեստների տարածման փորձերին, ներկայ դէպքում՝ տնայնագործական գործունէութեան խընդրում ևս՝ ջերմ համակրող է և աջակցելու ու հովանաւորելու պատրաստ, ուստի յիշեալ Ընկերութեան կողմից ողջունում է Գիւղատնտեսական Ընկերութեան դահլիճում այդ գեղեցիկ գործի համար համախմբուողներին:

Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութեան անունից ջերմ խօսքերով շնորհաւորեց Համագումարը իշ. ն. Ե. Արղումեանը, վստահութիւն յայտնելով, որ Համագումարը կը նպաստի տնայնագործական արհեստի զարգացմանը և դրանով կուտուրական մի ծառայութիւն կը մատուցանէ երկրին:

Բարեգործական Ընկերութեան կողմից Ս. Մելրումեան ողջունելով տնայնագործական առաջին Համագումարը, շեշտեց, որ հայերիս մէջ տնայնագործութեան արհեստը վաղուց տարածուած է եղել և զանազան

երկրներ գնացող գաղթականութիւնները իրանց հետ տարել տարածել են նրան ամենուրեք: Մինչև իսկ Հիւսիսային Կովկասում Թերեքեան արիերում գտնուող Եգեսիան մինչև օրս էլ պահպանել է իր հայրենիքից բերած տնայնագործական արհեստը: Ուրախալի է, որ Տնայնագործական Ընկերութիւնը հրաւիրել է ներկայ Համագումարը տնտեսական արդիւնագործութեան այդ ճիւղին զարկ տալու նպատակով: Բարեգործական Ընկերութիւնը, որը իր գործունէութեան մէջ մեծ տեղ է տալիս արհեստների, պատրաստ է չը խնայել իր աջակցութիւնը և պատրաստ է միանալ այդ գործունէութեանը: Ուստի և նրա անունից շնորհաւորում է սրտանց առաջին Համագումարը և աջողութիւն ցանկանում նրա գործունէութեանը:

Հայուհեաց Բարեգործական Ընկերութեան կողմից տիկին Ե. Յարութիւնեան ողջունեց Ընկերութեան կողմից Տնայնագործական Համագումարի բացումը, յայտնելով, որ Հայուհեաց Բարեգործական Ընկերութիւնը, որ նոյնպէս զբաղուած է արհեստներ ուսուցանելու խնդիրներով, ամենաջերմ կերպով ցանկանում է կատարեալ յաջողութիւն Համագումարին:

Հայուհեաց Որբախնամ Ընկերութեան կողմից օր. Բայսօղլեան, արտայայտելով համակրութիւն Համագումարի նպատակներին՝ ընդգծեց, որ արհեստի զարգացման գործը ամենակարևոր կուտուրական ան-

հրաժեշտութիւններէից մէկն է ներկայ ժամանակում:

Ազգագրական Ընկերութեան կողմից Ե. Լալայեան շնորհաւորելով Համագումարը և աջողութիւն մաղթելով նրա գործունէութեանը ապագայում, ցանկութիւն է յայտնում, որպէս զի հայկական ոճ (ստիլ), վերցրած օրնամենտներէից, մտցուեն տնայնագործութեան մէջ: Ընկերութեան անունից պատրաստակամութիւն է յայտնում նպատել տնայնագործութեանը և առաջարկում է շուտափոյթ գործել այդ ուղղութեամբ:

«Մշակի» խմբագրութեան կողմից Հ. Առաքելեան, ողջունելով Տնայնագործական Ընկերութեան առաջին Համագումարը, շեշտում է, որ «Մշակը» թէ Արծրունու օրով և թէ նրանից յետոյ միշտ էլ քարոզել է արհեստների տարածման անհրաժեշտութիւնը գիւղում, իբրև լրացուցիչ կողմնակի աղբիւրներով ապրելու մի գեղեցիկ միջոց առանց դաղթելու իր բնակավայրից: Ուստի ուրախութիւն է յայտնում, որ այսօր այդ քարոզները իրագործուում են արդէն և աջողութիւն է մաղթում Տնայնագործական Ընկերութեանը իր առաջիկայ գործունէութեան մէջ:

Տ. Նազարեան «Աղբիւր-Տարազի» անունից ողջունում է Տնայնագործական առաջին Համագումարը մեր երկրում և յոյս է յայտնում, որ տնայնագործական արհեստանոցները մեր գաւառներում ճիւղաւորուելուն և բարգաւաճելուն՝ անհրաժեշտ ուղի-

ցոյց կը հանդիսանայ Տնայնագործական առաջին Համագումարը իր մշակուած ծրագրով և բարոյական աջակցութեամբ: Տարագը, որ ծառայում է արուեստներին, շատ անգամ է իր էջերը նուիրել տնայնագործական արհեստներին՝ տալով նմուշներ մեր երկրացիների ձեռքով կատարուած գործերի և ուրախ է, որ այսուհետև հնարաւորութիւն կունենայ աւելի ընդարձակ նմուշներ հանդէս դնելու, տեսնելով այսօր մեր Տնայնագործութեան անդրանիկ աջող ու ուշադրաւ գործերը:

«Գիւղատնտես» շաբաթաթերթի կողմից Յ. Մելիք-Բախտամեան ողջունելով Համագումարը, յայտնում է, որ «Գիւղատնտեսը» որոշել է ընդառաջ գնալ, աջակցել այդ գործունէութեան տարածմանը և բաց անել իր էջերը այն գործիչների առջև, որոնք կուղենան գործել այդ ուղղութեամբ: Շնորհաւորում է Համագումարը և աջողութիւն մաղթում նրա աշխատանքներին:

Բագուի հայոց Կուլտուրական միութեան անունից, որը իր սեփական փորձով համոզուեց տնայնագործութեան օգտակարութեան մէջ, շնորհաւորեց Համագումարը, տնայնագործական արհեստանոցի վարպետ Յ. Արիստակէսեան:

Գանձակի ճիւղի և արհեստանոցի ու արհեստը սիրողների կողմից շնորհաւորեց Համագումարը Յ. Աղաբաբ, շեշտելով իր խօսքերի մէջ, որ կը գայ ժաժանակ և այդ հե-

ուռ չէ, որ տնայնագործական արհեստանոցները մոռտք կը գործեն հայ գիւղական բոլոր շրջանները և հնարաւորութիւն կը տան խեղճ, աղքատ գիւղացիներին սեփական արտագրութիւններով թեթեւացնելու ու բարւոքելու իրանց թշուառ գոյութիւնը: Ուստի աջողութիւն է ցանկանում տնայնագործական գործունէութեանը, որպէսզի շուտափոյթ տարածուի նա գիւղերում:

Իրանից յետոյ պ. Քալանթար կարդաց Մ. Սողոմոնեանի շնորհաւորական հետեւեալ նամակը Մօսկուայից ուղղուած Տնայնագործական Համագումարի նախագահին. «Ողջունելով Թիֆլիսի տնայնագործական անդրանիկ Համագումարի բացումը, ցանկանում եմ նրան բեղմնաւոր գործունէութիւն: Թող այս Համագումարը խթան լինի գիւղական ազգաբնակչութեան, մի փոքր ցնցուելու իր դարաւոր անշարժութիւնից և սովորեցնելու նրան ժամանակի արդի պահանջների համեմատ առաջ տանել իր ծով ցաւերով լի չարքաշ կեանքը»:

Ա. Փարեմուզեանը ուղարկելով զեկուցում, գրում է հետեւելը. «Ողջունելով Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան ձեռնարկած Համագումարի բացումը, յաջողութիւն եմ ցանկանում նրան՝ հաստատ հիմքերի վրայ դնելու մեր յետամնաց տնայնագործութիւնը»:

ԲԺԻՂԿ Ա. Բուդուդեանը Պետերբուրգից ուղարկել է համակրական ողջոյն, վստահու-

թիւն յայտնելով Համագումարի արդիւնաւէտութեանը:

Այնուհետև Համագումարը անցնում է իր ծրագրային պարապմունքներին:

Համագումարում կարդացուած զեկուցումները զետեղուած են ներկայ գրքոյկի 33—247, իսկ նիստերի արձանագրութիւնները 248—335 երեսներում:

ԽՈՐՀՐԴԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀԱՄԱԳՈՒ- ՄԱՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Տնայնագործական Համագումարի սկսելուց առաջ, Համագումարի ընթացքում և Համագումարի փակման հետևեալ օրերը տեղի ունեցան Ա. Քալանթարի նախագահութեամբ մի շարք մասնաւոր խորհրդակցութիւններ, որոնց մասնակցում էին ջուլհակութեան վարպետները և վարպետահինները, գործիքներ շինողները և տեղական ղեկավարները:

Այդ խորհրդակցութիւնների ժամանակ շօշափուում էին տնայնագործական արհեստների վերաբերեալ ներքին հարցերը, քըննւում էին ուսուցման եղանակները, կատարւում էին պայմանախօսութիւններ այս ու այն բարեփոխութիւնը մտցնելու արհեստանոցների մէջ:

Ի միջի այլոց, հարց ծագեց ամարային դասընթացքների կազմակերպելու ներկայ 1909 թուի յունիս, յուլիս և օգոստոս ամիսներում՝ նման անցեալ 1909 թուի ամարային դասընթացքներին, որոնք բացուած էին Փամբակի Համամլի գիւղում և որտեղ սովորեցնում էին ոչ միայն ջուլհակութիւն,

այլև գիւղատնտեսութեան մի քանի ճիւղերը:

Ամենից աւելի հաւանութիւն ստացաւ այն առաջարկը, որ դասընթացքներ լինեն այս տարի Մեծ-Ղարաքիլիսա գիւղում: Եւ Ա. Քալանթարը խոստացաւ բանակցութեան մէջ մտնել զանազան հաստատութիւնների հետ և աջողեցնել ամարային դասընթացքների կազմակերպութիւնը աւելի ընդարձակ ծրագրով, քան անցեալ տարի:

Խորհրդակցութիւնների ժամանակ առանձին ուշադրութեան առարկայ դարձաւ նմուշների խնդիրը: Արհեստանոցները և արդէն սովորած տնայնագործները պահանջ են դրում այնպիսի նմուշների, որոնց համաձայն նրանք սկսեն պատրաստել գործուածքներ մեծ քանակութեամբ: Առաջարկուեց ներկայ աշնան համար ժողովել նմուշներ մի կողմից շուկայի ներկայացուցիչներից, իսկ միւս կողմից ժողովրդի շրջանում գտնուող բնորոշ տիպիքական նկարներից և բաժանել նրանց վարպետահինների վրայ:

Խորհրդակցութիւնների մասնակցողները ներկայացրին մի շարք դիտողութիւններ արհեստի իւրացման վերաբերութեամբ գիւղական արհեստանոցներում: Աշակերտութեամբ են սովորում արհեստը, բայց նրանց ընտանիքները դեռ ևս չեն վստահանում տօրքեր պատուիրել և իրանց տներում սկսել կանոնաւոր արդիւնագործութիւն, որովհետև դեռ շուկան որոշ և հաստատ

պահանջներ չէ առաջադրել նրանց այս ու
այն գործուածքի վերաբերութեամբ:

Վարպետութիւնները ցանկութիւն էին յայտ-
նում այնպէս կազմակերպել կատարելա-
գործութիւնների գործը, որ կամ վարպե-
տութիւնները որոշ ժամանակ այցելէին այս
ու այն արհեստանոցը և իւրացնէին նորո՞ւ-
թիւնները և կամ յատուկ ինստրուկտոր
շրջէր ու հաղորդէր նոյնը:

Խորհրդակցութիւնների ժամանակ քննու-
թեան ենթարկուեցին մի քանի գործուածք-
ներ և նմուշներ՝ պարզելու նրանց արժա-
նիքը և պակասութիւնները:

Փորձը ցոյց տուեց, որ այդ մասնաւոր
խորհրդակցութիւնները շատ օգտաւէտ են
արհեստը ուսուցանողների համար և ցան-
կութիւն յայտնուեց, որ նրանք կրկնուեն
յաճախակի:

ՀԱՄԱԳՈՒԾԱՐԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԸ ԶԱՆԱ- ԶԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՄ

Տնայնագործական Համագումարի անդամ-
ները այցելեցին 1, Թիֆլիսի Շերամապա-
հական կայարանը, 2, Կովկասեան Տնայնա-
գործական կոմիտեոյը 3, Թիֆլիսի Հայու-
հեաց Ընկերութեան արհեստանոցը, 4, տի-
կին Վ. Վերմիշեանի «Ձեռքի աշխատանքի
դասարանները» և 5, տիկին Մելիք-Բախտա-
մեանցի գլխարկների արհեստանոցը:

Շերամապահական կայարանում առանձին
հետաքրքրութիւն էին ներկայացնում այ-
ցելուների համար մետաքսէ գործուածքների
պատրաստութեան տօրքերը, ոստայնները
և միւս պարագաները:

Կովկասեան Տնայնագործական կոմիտեոյի
գրասենեակը պարունակում է իր մէջ մի
փոքր Տնայնագործական Թանգարան, որտեղ
ժողովուրդը են զանազան արհեստների ի-
րեր: Այնտեղ կազմուած է Տնայնագործա-
կան մի գրադարան և կան նկարների ալ-
բոմներ: Գրասենեակը ունի թելի և ուրիշ
մթերքների պաշարներ տնայնագործների
վաճառելու համար:

Հայունհաց Ընկերութեան արհեստանոցը ներկայացրեց կանօնաւոր շաւղի վրայ դըրուած մի գործ, որ տալիս է սովորողներին աշխատանքի աղբիւր:

Տիկին Վերմիշեանի արհեստանոցը ցոյց տուեց մի շարք նոր արհեստների սկզբնաւորութիւններ, որոնք կարող են զարգանալ մեր երկրում:

Տիկին Մելիք - Բախտամեանցի արհեստանոցը նոր է սկսել գործը և արդէն բաւական առաջ է գնացել:

Համագումարի անդամները, այցելելով զանազան արհեստանոցներ, եկան այն եզրակացութեան, որ միացեալ գործունէութեամբ և փոխադարձ աջակցութեամբ Թիֆլիսի հիմնարկութիւնները կարող էին մեծ զարկ տալ արհեստի զարգացմանը մեր երկրում և յայտնում էին իրանց գոհունակութիւնը Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութեանը, որ ներկայ Համագումարի շնորհիւ սկիզբն դրեց գործողների շփման, մտքերի փոխանակութեան և զարկ տուեց արհեստագիտական խնդիրների աւելի հաւանդուն արծարծման:

ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐԻ

(Կարդացված Տնայնագործական Համագումարի
առաջին նիստում, 3 ապրիլի 1909 թ.)

I

Տնայնագործութիւնը գիւղական պայմաններում.— Աշխատանքի լրացուցիչ աղբիւր.— Տնտեսական արժէքը.— Համեմատական ուսումնասիրութեան կարեւորութիւնը:

Տնայնագործութիւնն ասելով մեր խօսքը պէտք է լինի գիւղական արհեստի մասին:

Տնայնագործութիւնը մեղանում վաղուց գոյութիւն ունի և նրա որոշ ճիւղերը երկար ժամանակ էլ գոյութիւն կը պահպանեն մեր գիւղական իրականութեան մէջ:

Տնայնագործութիւնը արդիւնք է զանազան պայմանների և հանգամանքների: Գիւղի պահանջները, քաղաքի շուկան, որոշ շրջանների առանձնայատկութիւնները, իսկ երբեմն նաև պատահական ազդեցութիւնները յարմարութիւններ են ընծայել զարգացնելու գիւղում այս կամ այն արհեստը, որը լրացուցիչ աշխատանքի աղբիւր է դարձել գիւղացու համար՝ երկրագործութիւնից ազատ օրերում, մանտանդ ձմեռ ժամանակ:

Տնայնագործութեան մի որևէ ձիւղ, որ զարգացել է գիւղում, անշուշտ, կարող է զարգացած լինել և քաղաքում: Օրինակ, կտաւագործներ, մահողագործներ, ներկարարներ, պայտառներ և ուրիշ տեսակ արհեստի ներկայացուցիչներ կան և գիւղում, և քաղաքում. բայց գիւղի և քաղաքի պայմանները տարբեր են աշխատաւորի համար:

Գիւղում տնայնագործ արհեստաւորի աշխատանքը ըստ մեծի մասին ունի լրացուցիչ նշանակութիւն ընդհանուր գիւղական տնտեսութեան մէջ. իսկ քաղաքում արհեստաւորի համար իր արհեստը աշխատանքի միակ աղբիւրն է, որով նա իրան ապրեցնում է: Գիւղը ապրում է գիւղատնտեսութեան և տնայնագործութեան միացեալ եկամուտներով, իսկ քաղաքի արհեստաւորութիւնը միայն արհեստի տուած արգելանքներով:

Ճիշդ է՝ գիւղում էլ կան մարդիկ, որոնք այլ ևս չեն պարապում գիւղատնտեսութեամբ և միայն զբաղւում են որոշ արհեստով, բայց ընտանիքը, որին պատկանում է տնայնագործը, շարունակում է գիւղատնտեսական աշխատանքները: Եւ նոյն իսկ եթէ պատահում են դէպքեր, որ գիւղական արհեստաւորը այլ ևս ոչ մի կապ չէ պահպանում գիւղատնտեսութեան հետ, այնուամենայնիւ նրա աշխատանքի և ապրուստի պայմանները տալիս են նրան որոշ յարմարութիւններ շարունակելու իր արհեստը այն ժամանակ, երբ քաղաքում նոյն արհեստը

այլ ևս չէ կարողանում ապահովել աշխատաւորին:

Գիւղական տնայնագործութիւնը, լինելով լրացուցիչ աշխատանք, կարողանում է մըրցել քաղաքի արհեստի հետ և գոյութիւն պահպանել ու դիմանալ աւելի երկար ժամանակ, երբ արհեստի պայմանները դառնում են անպատշաճ և պատրաստված իրերը չափազանց էժանանում են:

Ահա այդ է պատճառը, որ մենք տեսնում ենք, թէ ինչու, օրինակ, գորգագործութիւնը պահպանւում է գիւղում, մինչդեռ քաղաքում նա համարվում է բոլորովին անձեռնտու:

Մենք առիթներ ենք ունեցել Երևանի, Գանձակի և Թիֆլիսի նահանգներում հարց ու փորձեր անել, պարզելու թէ ինչպէս է, օրինակ, վարձատրւում գորգագործի աշխատանքը, և եկել ենք այն տիւրը եզրակացութեան, որ հա տալիս է աշխատաւորին 10 - 12 ժամ աշխատանքի համար 8—15, լաւագոյն դէպքերում 25 կօպէկ սեփական հացով:

Սա մի այնպիսի խղճալի և փոքր վարձատրութիւն է, որ, անտարակոյտ, քաղաքում չէ կարող գոյութիւն պահպանել և եթէ գիւղում մնում է՝ շնորհիւ միայն այն բանի, որ նա լրացուցիչ աշխատանքի ընաւորութիւն է կրում և զբաղեցնում է գիւղացու կամ մանաւանդ գեղջկուհու այն ժամերը, որոնք առանց այն էլ պէտք է պարապուած լինէին:

Այդ պատճառով գիւղական տնայնագործութիւնը պահպանում է գոյութեան իրաւունքը և շարունակվում է այն ժամանակ, երբ քաղաքում նոյն արհեստը մրցութեան, մթերքների թանգութեան և գործարանական արդիւնքների էթանութեան շնորհիւ՝ ընկած և ոչնչացած է լինում:

Անտարակոյս՝ գիւղական տնայնագործութեան պայմաններն էլ կարող են դառնալ ժամանակով այնքան աննպաստ, որ նա կը դառնայ անարդիւնաւէտ և անձեռնտու, բայց նա աւելի երկար ժամանակ կարողանում է գիմանալ մրցութեան, քան քաղաքի արհեստը:

Մեր հոգատարութիւնն էլ ուղղված է դէպի գիւղական տնայնագործութեան զարգացումը, որի միջոցով կարելի է տարիների ընթացքում աշխատանք տալ գիւղացուն, մինչև ժամանակը ցոյց կը տայ աշխատանքի աւելի լաւ գործադրութիւն և կը ստեղծի եկամուտների նոր աղբիւրներ:

Սկզբից և եթ պէտք է կենտրոնանալ և կանգնել գիւղական տնայնագործութեան վրա, որպէս զի մինք պարզած լինենք մեր դիրքը և որոշած այն շրջանակները, որոնց սահմանում պէտք է տեղի ունենան մեր դատողութիւնները, մեր հաշիւները և մեր սպասելիքները:

Անկասկած՝ տնայնագործութեան բազմաթիւ ճիւղերի մէջ կան աւելի և օակաւ ձեռնտուները, աւելի և քիչ զիմացողները, որոնց վերաբերութեամբ անհրաժեշտ են

տեղական գործնական ուսումնասիրութիւններ:

Եւ մեր առաջին պարտաւորութիւններից մէկն է այդպիսի ուսումնասիրութիւնների և համեմատական հաշիւների կազմելը:

Առաջարկելով և յանձնարարելով գիւղացուն մի որևէ արհեստ, մենք պէտք է կարող լինենք ասել նրան՝ թէ որքան օգուտ է խոստանում այդ արհեստը, ի՞նչ պայմաններում նա աշխատանքը, ի՞նչ պայմաններում նա շահաւէտ է և կարող է աւելի արդիւնարար լինել և երբ է նա կորցնում իր գոյութեան տնտեսական իրաւունքը:

Այդպիսի ուսումնասիրութիւնները պէտք է կատարվին մշտապէս և խնդիրները պարզվեն թէ յատուկ ուսումնասիրողների ձեռքով և թէ արհեստին մօտ գտնվող գործողների խորհրդակցութիւններում, որոնց ձևերից մէկն է համագումարը:

Մենք, տնայնագործութեան զանազան ճիւղերով հետաքրքրված անձերս, պէտք է ժողովենք այդ նիւթերը, ներկայացնենք մի շարք հաշիւներ և խորհրդածութիւններ, որպէս զի հնարաւոր լինի պարզել արհեստների արդիւնաւէտութեան աստիճանը և այդ աստիճանի բարձրացման նպաստող պայմանները:

Եթէ իբրև օրինակ վերցնենք ջուլհակութեան արհեստը, մենք կը տեսնենք, որ սեփական մանուածք ունենալը էթանացնում է մթերքը, բայց այդ մանուածքը չէ

կարելի բաժանել նոմերների, ինչպէս գործարաններից ստացվում է: Գործարանական բարձր նոմերները թանգ են և նրանցից կարելի է միայն արժէքաւոր իրեր պատրաստել: Դիւղական սպառման համար աւելի ձեռնառու և գործնական կը լինի ունենալ էժանագին մթերք, օրինակ բամբակի մանուածքը 45—65 կօպէկով ֆունտը: Միևնոյն ժամանակ նշանակութիւն ունի ինքը գործուածքը. նոյն թելից կարելի է պատրաստել երկու գործուածք, որոնցից մէկը կը ծախվի լաւ, միւսը պակաս գնով: Մանաւանդ գորգագործութեան մէջ մեծ նշանակութիւն ունի պատրաստութեան եղանակը՝ նկարների ընտրութիւնը, գորգի չափը, գոյների որակը և դասաւորութիւնը: Ուսումնասիրողը պէտք է ուշադրութեան առնէ բոլոր հանգամանքները:

Թւաբանութիւնը, կշիռը, աշխատանքի երկարատևութեան հաշիւը, տեղական արժէքների պարզաբանութիւնը, դիւղական պահանջների առանձնայատկութիւնների ընդորոշումը պէտք է հանդէս գան լուծելու այն հիմնական խնդիրը, որ դրոած է մեր առաջ—տնայնագործութեան տնտեսական արժէքը և նրա գոյութեան իրաւունքի ոլոր:

Դա այն հիմնական խնդիրներից մէկն է, որ պատիւ ունեւմ դնել տնայնագործական համագումարի քննութեան սեղանի վրա:

II

Տնայնագործութեան արհեստների տարածման շըը-
ջանները.— Տեղական մթերքների նշանակութիւնը.
— Սակաւահոգութեան ազդեցութիւնը.— Աւանդական,
ազգագրական ազդեցութիւններ:

Տնայնագործական արհեստների տարածումը իրականութեան մէջ արտայայտվել է մինչև այժմ զանազան ձևերով, որոնք ըստ երևոյթին կարելի է կարծել թէ չեն ենթարկվում ընդհանուր կանօնի, բայց իրերի ուսումնասիրութիւնը ցոյց է տալիս, որ արհեստի տարածման այդ զանազանակերպութիւնն ունի իր հասկանալի պատճառներ:

Անշուշտ՝ բնական էր ենթադրել, որ մի որոշ շրջանում պէտք է զարգանար տնայնագործական այն արհեստը, որի համար կան հում նիւթ կամ մթերք այդ շրջանում: Օրինակ, բոլորովին տրամաբանական է, որ Լօռու բնակիչը օգտվելով անտառի և ծառի մօտիկութիւնից՝ շինէր թիակներ, բահեր, դգալներ, դարակներ, տաշտեր և տանէր նրանց դէպի ծառագուրկ Շիրակը, այնտեղ ծախելու համար: Եւ այդպէս էլ լինում է: Նոյնպէս տրամաբանական է, որ կաւի մեծ հանքեր ունեցող Աստապատ գիւղը տար մեծ քանակութեամբ բրուտային կերտուածքներ, կամ ճահճային և եղեգնուտ խոտեր ունեցող Համամլին, Որդնաւը, Աբարանպօլը պատրաստէին հասիրներ և ուրիշ գործուածքներ խոտաբոյսերից,

ինչպէս և տեղի ունի իրականութեան մէջ: Այդ տեսակէտով բնական է սպասել շերամապահական այնպիսի կենտրոններէց, ինչպէս են Նուխին, Շուշին, Գողթանը, մետաքսեայ թելեր և գործուածքներ, իսկ Արաքսի աւազանում բամբակեայ մանուածք և գործուածքներ, ինչպէս լեռներում բրդէ պատրաստութիւններ:

Բայց իրականութեան մէջ մենք նկատում ենք և ուրիշ ազդեցութիւններ, բացի որոշ շրջանի մթերքների այս ու այն քանակից և որակից: Յիշենք նրանցից մի քանիսը:

Իւրաքանչիւր գիւղ, ինչ շրջանում էլ նա ապրի, պահանջ ունի մի քանի անհրաժեշտ արհեստաւորների, որոնք և լցուցանում են տեղական կարիքները: Այդ հիման վրա գիւղում գոյութիւն ունեն հիւաններ, փականագործներ, պայտառներ, դարբիններ, քարտաշներ, աղիւս շինողներ և այլն: Մի ուրիշ տեղ տնայնագործութեան արհեստի ձեւերի վրա ազդում է մերձաւոր շուկայի պահանջը, օրինակ, քաղաքի մօտիկութիւնը թելադրում է շրջակայ գիւղերին զբաղվել ածխագործութեամբ, յարդեայ և ճիւղտեայ կողովներ, ծաղկեփունջների և ուրիշ իրերի պատրաստութեամբ: Գետի, լճի կամ ծովի մօտիկութիւնը պահանջ է դնում ուսկոյանների, ցանցերի, նաւակների և մակոյկների պատրաստութիւնը, որով և զբաղվում են շրջակայ գիւղացիները. երկաթուղու կայարանների մերձաւորութիւնը դրդում է

պատրաստել զանազան անուշիկէններ և ճանապարհորդական գործածութեան իրեր:

Սակայն մի շարք ուրիշ շրջաններում վճռական դեր են կատարում ոչ տեղական մթերքների բնաւորութիւնը և ոչ տեղական շուկայի պահանջները, այլ իրան ազգաբնակութեան տնտեսական ծանր պայմանները: Արդարեւ, այնտեղ, ուր սակաւահողութեան պատճառով գիւղացին հնարաւորութիւն չունի ապահովել իրան գիւղատնտեսութեամբ, նա կամայ աւամայ ստիպված է իր ժամանակի և աշխատանքի մեծագոյն մասը նուիրել արհեստներին: Եւ այդտեղ այլ ևս տեղական մթերքը չէ դեր կատարողը, այլ որոշ արհեստի արդիւնաւէտ լինելը, որով նա կարող է զբաղվել: Եւ զարմանալի չը պէտք է թւայ, եթէ սակաւահող մի Գետաշէն, Ղարաքիլիսա, Ագուլիս զբաղվեն այնպիսի գործերով, որոնք բնաւ կապ չունեն տեղական արդիւնագործութեան հետ: Նոյն տեղական արդիւնագործութեան հետ: Եթէ պէս զարմանալի չը պէտք է համարվի, եթէ օրինակ Արարատեան դաշտի բամբակ արդիւնաբերող գիւղերը, ունենալով բարդ տնտեսութիւն, չը զբաղվեն մանուածքներով և կտաւագործութեամբ, իսկ այդ գործը իրանց վրա վերցնեն Աբարանի գիւղացիները, որոնք թէև բամբակ չունեն, բայց դրա փոխարէն շատ ունեն ժամանակ, որից զուրկ են բուն բամբակագործները:

Այս հանգամանքը կարևոր է յատկապէս ընդգծել, որովհետեւ շատ անգամ լսվում է կարծիք՝ թէ լեռնաստանի ժողովուրդը պիտի

զբաղվի բրդեայ գործուածքների պատրաստութեամբ, իսկ տափարակի ժողովուրդը՝ բամբակեայ:

Դա սխալ հայեացք է:

Եթէ միշտ այդպէս դատելու լինէինք, այն ժամանակ Մօսկվայի և Լօժիի շրջակայ գիւղացիները չը պէտք է զբաղվէին բամբակեղէնի պատրաստութեամբ, որովհետեւ այնտեղ բամբակ չէ բուսնում: Կամ թէ Քուլթայիսի մահուդագործները չը պէտք է իրանց արհեստով զբաղվէին, որովհետեւ բուրդը ստացվում է Թիֆլիսի նահանգից, կամ թէ Դաղստանի լեռնականները չը պէտք է պարսպէին երկաթագործութեամբ և պղնձագործութեամբ, որովհետեւ իրանց երկիրը երկաթ ու պղինձ չէ արդիւնաբերում և նրանք ստանում են մթերքը ուրիշ տեղերից:

Տնայնագործութեան մի քանի արհեստներ գոյութիւն են պահպանում աւանդաբար, որովհետեւ որոշ շրջանում կամ ազգաբնակութեան որոշ խաւերում նա ընդունված է հզիլ, օրինակ պղնձագործութիւնը Լահիշում, մաղագործութիւնը բօշաների մօտ և այլն: Եւ արհեստը, աւանդաբար անցնելով սերունդից սերունդ, դառնում է մի տեսակ թէ պարտականութիւն և թէ արտօնութիւն երկրի որոշ շրջանում կամ ազգաբնական որոշ տարրերի մէջ:

Իսկ յաճախ տնայնագործական որևէ արհեստի տարածմանը մի որոշ շրջանի մէջ նպաստում է մի նախաձեռնող անձնաւորու-

թիւն, որ առաջին անգամ զբաղվում է այդ արհեստով՝ գուցէ նոյնիսկ պատահաբար: Մի պահուելիս, սովորած լինելով օտար տեղում արհեստ, փորձում է վերաստեղծել նոյնը իր ծննդավայրում: Աջող օրինակը առաջ է բերում նմանողութիւն. շրջապատողները հետևում են նախաձեռնողին, և ահա ծագում է նոր տնայնագործական արհեստ: Նոյն հետևանքն է ստացվում, եթէ մի օտարական, հաստատվելով նոր տեղում, բերում է իր հետ իր զիտեցած արհեստը և յետոյ օրինակ դառնում ուրիշների համար: Այդպիսի դէպքեր շատ են եղել մեր երկրում, և յայտնի է, որ թիւրքահայ և պարսկահայ գաղթականները հիմնողներ են հանդիսացել որոշ արհեստների մեր ժողովրդի մէջ:

Եւ այսպէս՝ մենք տեսնում ենք, որ տնայնագործութիւնը բաժանել շրջանների այնքան էլ հեշտ չէ ըստ բնական առանձնաշատկութիւնների: Եւ շատ անգամ մենք պարտաւորված ենք ընդունել նրանց այնպէս, ինչպէս նրանք կան, իբրև կեանքի փաստեր:

Անկասկած՝ վճռական դեր են խաղում այստեղ մի կողմից ազգաբնակչութեան պահանջը դէպի աշխատանքի նոր աղբիւրները, իսկ միւս կողմից թէ առաջին նախաձեռնողի վարակիչ օրինակը և թէ պատրաստած իրերի վաճառահանութիւնը:

Յամենայն դէպս՝ տնայնագործական արհեստների տարածման ժամանակ պէտք է առհասարակ դիւրութիւններ ստեղծել և

տալով որոշ ցուցումներ, խորհուրդներ, հաշիւներ՝ չը սահմանափակել մարդկանց նախաձեռնութիւնը և թոյլ տալ, որ կեանքը ինքը ևս ինքնորոշող դեր կատարի ներկայ դէպքում: —

III

Արհեստի ուսուցման եղանակները. — Վարպետների պատրաստութիւնը. — Գործիքների կատարելագործութիւնը. — Հրահանգիչների դերը. — Կենսորոնական դպրոցներ. — Գրադարաններ և հաւաքածոներ:

Այժմ անցնենք տնայնագործական արհեստների ուսուցման և տարածման հարցին:

Կան արհեստներ, որոնք արդէն գոյութիւն ունեն մեր իրականութեան մէջ և միայն կարօտ են կատարելագործութեան. կան և այնպիսիներ, որոնք անծանօթ են մեզանում, դեռ նոր պէտք է մտնեն մեր կեանքի մէջ և ուրեմն պէտք է ուսուցանվեն:

Իբրև օրինակ առաջին տեսակ արհեստների յիշենք գորգագործութիւնը: Նա գոյութիւն ունի մեր երկրի շատ մասերում. բայց նա ունի իր թերութիւնները, որոնցից կը յիշատակենք հետեւեալները: Գորգագործական տօրքերը նահապետական են, շատ անյարմար են աշխատող մարդու գործելու համար և սակաւ արդիւնաբեր են: Նկարները չեն համապատասխանում որոշ համակարգութեան և բնորոշ ոճի: Նրանք շատ անգամ խառնուրդ են հնի և նորի անձաշակ կերպով: Ներկերը վերցվում են զանազան ամբողջական և դիմացկունութեան, ուստի գոր-

գի զանազան մասերը անհաւասար կերպով խոնանում են: Գորգերի չափը և կազմը չէ համապատասխանում շուկայի պահանջներին և այլն:

Հասկանալի է, որ այսպիսի պարագայում ղեկավարող և ուսուցանող հիմնարկութիւնները պէտք է հրահանգներ տան բարեփոխելու եղած գործիքները, ցուցումներ անեն նկարների և ներկերի վերաբերութեամբ և պատրաստեն եղած վարպետներին կատարելագործված արհեստի համար:

Ներկայ դէպքում ղեկավարող գործունէութիւնը աւելի հրահանգիչ, աւելի ինստրուկտօրական բնուորութիւն է կրում, քան կրթական-արհեստագիտական:

Երկրորդ տեսակ արհեստները, լինելով նորութիւն երկրի մէջ, կարիք ունեն նոր մարդկանց, որոնք պէտք է սովորեն արհեստը և պատրաստվեն գործնական արդիւնաբերութեան համար: Այդպէս են ջուհակութեան շատ ճիւղերը, կատարելագործված կաւամշակութիւնը, յարդեայ իրերի պատրաստութիւնը և շատ ուրիշ արհեստներ:

Այստեղ պէտք է կրկնակի գործ կատարել և արհեստը սովորեցնել, և պատրաստված իրերը կեանքի սեփականութիւն դարձնել: Նոր արհեստի, նոր հմտութեան և նոր գիտելիքների ներմուծումը պահանջում է փորձված ղեկավարներ և ուսուցիչներ արհեստանոցում և ապա հրահանգիչ գործունէութիւն երկրի զանազան մասերում նոր ար-

հետի աջող իւրացման և պատուաստման հասար:

Տնայնագործական արհեստների ուսուցման վերաբերութեամբ պէտք է աչքի առաջ ունենալ, որ աշակերտները լինում են թէ մանուկներէ թէ հասակաւորներ, թէ 12 — 15 տարեկան տղայ ու աղջիկներ և թէ 30—40 տարեկան կին ու տղամարդ: Այդպէս են եղել մեր արհեստանոցներում սովորողները Համամլիում, Ղշլաղում, Մանթաշապատում, Աղղուլայում և այլն:

Այստեղ պէտք է նկատել, որ մեր Ընկերութեան ունեցած գործունէութեան փութը ցոյց տուեց, որ գիւղական արհեստանոցներ հիմնելը ունեցաւ մեծ կուտուրական նշանակութիւն և լուծեց գծուար խնդիրը շատ հեշտ կերպով: Գիւղական արհեստանոցում մեծ է սովորողների թիւը և սրանք իսկական աշխատաւորներ են, որոնք ոչ միայն չեն վախենում աշխատանքից, այլ և նրան որոնում են: Արհեստը սովորելուց յետոյ գիւղական աշխատաւորը դառնում է պատրաստ կուտուրական ոյժ, որը զբաղվում է թէ իր գիւղատնտեսութեամբ և թէ իր նոր սովորած արհեստով: մինչդեռ քաղաքի արհեստանոցում սովորածը պահանջկոտ է, բծախնդիր և յաճախ մնում է անգործ, ստուարացնելով արհեստաւոր պրօլետարի շարքերը:

Գիւղական արհեստանոցները լուծում են տնայնագործական գիտելիքների տարած-

ման հարցը բաւարար և նպատակայարմար կերպով:

Տնայնագործական կրթական արհեստանոցի նպատակը կարելի է ձևակերպել հետեւալ խօսքերով: Արհեստանոցը պէտք է սովորեցնի իր աշակերտներին ընդունել պատուէրներ և նրանց ձշղապէս կատարել:

Իբրև օրինակ վերցնենք ջուհակութեան արհեստը:

Աշակերտները պէտք է կարողանան տրված նմուշը կամ նրա նկարը վերլուծել, թելերը դասաւորել, հէնքը հիմնել և ճշգրտոյն կերպով արտադրել պատուէրը:

Երբ որ սովորած աշակերտները, ցրված՝ երկրի զանազան մասերում, ընդունակ կը լինեն հաղարաւոր արշիններով գործել որոշ տեսակի կտորներ, այն ժամանակ կը կազմվի վաճառանոցի համար ապրանք և ամբողջ գործը կարող կը լինի գրաւել ուշադրութիւն շուկայի և առևտրականների կողմից: Այն ժամանակ ինքը շուկան, իր պահանջների համաձայն, կարող կը լինի փոփոխել իր պատուէրները և ստանալ իր ցանկացած ապրանքները:

Եւ ահա այստեղ հանգէս է գալիս այն խոշոր հարցը՝ թէ՞ սր աստիճան պարզ կամ բարդ պէտք է լինեն պատուէրների պահանջները. արդե՞ծ նրանք պէտք է սահմանափակվեն կտուրագործական կտորներով, թէ՞ կարող են և աւելի բաղադրեալ նմուշների վերարտադրութիւնների վրա տարածվել, օրինակ՝ այնպիսիների, որոնց հա-

մար, օրինակ, անհրաժեշտ է ժակարդի մեքենան: Եւ անշուշտ՝ այդ պահանջների բաւարար կատարման համար անհրաժեշտ է, որ կրթական գործը լինի աւելի ընդարձակ և լիակատար: —

Յամենայն դէպս՝ իբրև հիմնական կանոն պէտք է ընդունել, որ բաւարար արհեստաւոր լինելու համար անհրաժեշտ է ոչ միայն արհեստի գործնականապէս իւրացումը, այլ և նրա հիմնական սկզբունքների տեսական դասաւանդութիւնը մի որոշ չափով, որ գործի աշոյ ընթացքի համար էական է:

Իւրաքանչիւր վարպետ պէտք է կարողանայ թէ հասկանալ տրված նկարը և նոյնը արտանկարել և թէ տրված նմուշը վերածել նկարի, որը և պէտք է ծառայի իբրև պատուէրի նշանակ:

Կրթական արհեստանոցը պէտք է տայ այդ հմտութիւնը:

Տնայնագործական այդպիսի արհեստանոցներ պատրաստելու համար հարկաւոր են ղեկավարներ և ուսուցիչներ, որոնք ունենան լուրջ և հիմնաւոր կրթութիւն արհեստի ուսումնասիրութեան վերաբերութեամբ:

Նոյնն էլ կարելի է ասել և հրահանգիչների կամ ինստրուկտորների մասին:

Կամ մեր երկիրն ինքը պէտք է ունենայ մի լաւ դպրոց այդպիսի ղեկավարներ պատրաստելու համար, կամ մենք պէտք է վերցնենք մասնագէտների, ղեկավարների և ինստրուկտորների ուրիշ տեղերից՝ Ռու-

սաստանի հիւսիսից կամ արտասահմանից:

Եթէ մասնաւորենք խնդիրը շուհակութեան վրա, մենք կը տեսնենք, որ այդպիսի մասնագէտներ մեզ կարող են տալ Վըշնի-Վօլօչսկը և Սօսնովիցը Ռուսաստանում, Լիօնը Ֆրանսիայում և այլն:

Յամենայն դէպս՝ ինստրուկտորներ և ուսուցիչներ ունենալու խնդիրը հերթականերից մէկն է մեր նոր սկսված տնայնագործական ուսուցման շարժման մէջ: Դա մի խնդիր է, որի լուծման վրա պէտք է կանգ առնել:

Այդ խնդրի քննութեան ժամանակ պէտք է աչքի առաջ ունենալ մի հանգամանք, որ առանձին նշանակութիւն ունի մեր երկրում: Դա տեղական լեզուների գիտնալն է: Տնայնագործական ղեկավարի գործունէութեան ասպարէզը գիւղն է, կամ գիւղական տարրերից կազմված արհեստանոցը: Այդ ղեկավարը պէտք է կարողանայ իր ցանկացածը յայտնել իր աշակերտներին և հասկանալ նրանց ասածները: Ահա դա է պատճառներից մէկը, թէ ինչո՞ւ Վըշնի-Վօլօչսկից եկած ուսուցիչները ինստրուկտորները անկարող են լինում անմիջապէս գործել մեր երկրի խորքերում և յամենայն դէպս առանց թարգմանների քայլ չեն կարող անել մեր գիւղական աշխարհում:

Միևնոյն ժամանակ կարևոր է, որ արհեստանոցները կարող լինեն ստանալ նորագոյն, աւելի կատարելագործված գործիքներ, յետ չը մնան մրցութեան ասպարի-

դում և բեղմնաւորեն ժողովրդական աշխատանքը այն դիւրութիւններով և յարմարութիւններով, որ տալիս է արհեստագիտութեան առաջադիմութիւնը:

Այնուհետեւ՝ արհեստաւորների համար կարեւոր է ստեղծել տնայնագործական արհեստների վերաբերեալ գրադարաններ և հնարաւորութիւն տալ արհեստաւոր մարդուն կարգաւոր ձեռնարկներ, գրքեր, ուսումնասիրելու նկարների ալբոմներ, դանազան տեսակ ոճերի հաւաքածուներ:

Այդպիսի գրադարաններ պէտք է լինեն իւրաքանչիւր կրթական արհեստանոցի կից և նրանք պէտք է կրեն նաև մի տեսակ փոքրիկ թանգարանների բնաւորութիւն, որոնք ծանօթացնեն տնայնագործներին իրանց արհեստին վերաբերեալ բոլոր կրթական նիւթի հետ: Գրադարաններ կազմելու համար անշուշտ հարկաւոր են հրատարակութիւններ, որոնք եթէ չեն կարող լինել ինքնուրոյն աշխատութիւններ, պէտք է տան եղած գրքերից թարգմանութիւններ:

Այդպիսի հրատարակութիւններ մեղանում գոյութիւն չունեն: Եւ խնդիրը բոլորովին նոր է, որ միայն այժմ է դրվում հրապարակի վրա:

Վաճառահանութեան խնդրի նշանակութիւնը.— Մասնաւոր նախաձեռնութեան կարեւորութիւնը.— Պատուէրներ հիմնարկութիւններից.— Տեղական ոճերի ուսումնասիրութեան և գործադրութեան խնդիրը:

Այժմ անցնենք ամենախոշոր և էական հարցերից մէկին տնայնագործութեան զարգացման խնդրում— պատրաստված իրերի վաճառահանութեանը:

Երբ որ վաճառահանութիւնը լաւ պայմանների մէջ է և պատրաստված իրը սպաւում է տեղնուտեղը կամ ծախվում է ապահով կերպով, այն ժամանակ արդիւնաբերութիւնը կարող է առաջ ընթանալ համարձակ կերպով: Եւ, ընդհակառակը, երբ պատրաստված իրերը չեն կարողանում վաճառահանվել, այն ժամանակ ամենագեղեցիկ և ամենանուրբ կիրտուածքները դառնում են ապարդիւն:

Ամենաբնականը և անմիջականը կը լինէր այն, որ պատրաստված իրերը սպաւվէին տեղնուտեղը, մերձաւոր շրջակայքում: Եւ մենք ունենք օրինակներ, թէ ինչպէս գիւղացին բրդից պատրաստում է տանը գիւղական շալեր և մահուդներ, որոնց սպաւողը լինում է ինքը կամ իր համագիւղացին: Նոյնը մենք տեսնում ենք ներկայումս նոր սկսված ջուլհակութեան արհեստի վերաբերութեամբ: Նրա պատրաստած առաջին կտորների սպաւողը մինչև

այժմ եղիլ են ինքը տնայնագործը և մեր-
ձաւոր ծանօթները:

Բայց, անշուշտ, երբ տնայնագործական
աշխատանքները կը ստանան աւելի մեծ
ծաւալ դիւզում, երբ գիւղական ազատ
մնացած ձեռքերը կը նուիրվեն զանազան
իրերի կանօնաւոր և անընդհատ պատրաս-
տութեան, այն ժամանակ վաճառահանու-
թեան հարցը կը ստանայ աւելի ընդարձակ
նշանակութիւն և կը դառնայ այն առանց-
քը, որի շուրջը կը պտտի ինքը արդիւ-
նագործութիւնը:

Վճռական դեր է խաղում այստեղ այն,
թէ ինչ տարբերութիւն է մնում պատրաս-
տած իրի իսկական արժէքի և նրա շու-
կայական գնահատութեան մէջ, եթէ, օրի-
նակ, շուկակի վրա իր պատրաստած կտո-
րը արժէ 20 կօպէկ, իսկ սպառողները
գնում են նոյն կտորը խանութում 30 կօ-
պէկով, այդ 10 կօպէկ տարբերութիւնը
այն օգուտն է, որ մնում է արհեստից, և
եթէ մի օրվայ մէջ տնայնագործը կարող է
դուրս բերել հինգ արշին այդ կտորից, այն
ժամանակ նա իր տրամադրութեան տակ
ունի 50 կօպէկ, որից պէտք է բաժին հա-
նէ իր գործարանի ծախքերի տոկոսին,
իր աշխատանքին և այն միջնորդ վաճա-
ռականին, որ կանգնած է նրա և իսկական
սպառողի միջև: Եւ անշուշտ, երբ այդ տար-
բերութիւնը արժէքի ու գնի միջև աւելի
լայն է, այն ժամանակ մեծ է և օգուտը, և
ընդհակառակը:

Հասկանալի է, որ որքան էժան լինի
մթերքը, որից պատրաստվում է տնայնա-
գործական իրը, և որքան թանգագին է
այն, ինչ տրվում է շուկային, այնքան բա-
րեյաջող են արհեստագործութեան պայ-
մանները:

Ուստի և հերթական հոգսերից մէկը
ներկայանում է մեր առաջ աշխատել կա-
րելին չափ նպաստաւոր պայմաններով
ձեռք բերելու հում նիւթերը առաջին աղ-
բիւրներից, պակասեցնելով միջնորդների
թիւը:

Միւս էական հոգսը պէտք է լինի այն,
որ տնայնագործը տայ շուկային այն ապ-
րանքը, ինչ որ յարգի է և պահանջվում է
այդ շուկայում: Ուստի տնայնագործը պէտք
է պարբերաբար ստանայ նոր պատուէրներ
նոր նկարներով և նմուշներով:

Երբ որ գաւառական խանութպանը կը
տեսնէ, որ ինքը հնարաւորութիւն ունի
ստանալ տնայնագործից շուկայի պահանջ-
ներին համապատասխանող ապրանք, որը
միևնոյն ժամանակ ունի աւելի ամրութիւն
և հարազատութիւն, այն ժամանակ նա
համարձակ կերպով կը ձեռնարկէ տնայնա-
գործական իրերի գնման, ունենալով միև-
նոյն ժամանակ մի յարմարութիւն, որ նա
կարող է փոխել իր պատուէրները ըստ իր
ցանկութեան և ըստ գնողների պահանջի:
Եւ պէտք է նկատել, որ այս վերջին հան-
գամանքը ունի իր նշանակութիւնը, որով-
հետև մեր երկրի զանազան տեղերում կան

և յատուկ տեղական պահանջներ, որոնք տարբերվում են միւս տեղերի պահանջներից:

Մեր գաւառական վաճառականները դեռ ոչ մի խոշոր քայլ չեն արել տնայնագործական նոր արհեստների վերաբերութեամբ և իրանք իրանց կողմից խրախուսողի, աջակցողի և նպաստողի նախաձեռնութիւն չեն ստանձնել: Մեզ յայտնի է, որ Ալեքսանդրօպօլի արհեստանոցի պատրաստած իրերը սկսել են գտնել ընդունելութիւն քաղաքի ազգաբնակչութեան. զանազան խաւերում և որ Փամբակի շրջանում գործող մի խանութպան մտադիր է այս ամառ փորձել ապրանքներ ձեռք բերելու նորաբաց ջուլհականոցներից: Անշուշտ, եթէ այդ և դրա նման փորձերը աջողութիւն ունենան, այն ժամանակ վաճառականների մի մասը ուղիղ գնող կը հանդիսանայ պատրաստ իրերի, իսկ միւսը կը մտնի աւելի սերտ յարաբերութիւնների մէջ արհեստաւորների հետ և կը վերցնի իր վրա գործի կազմակերպութիւնը, տալով նրանց կանխավճարներ և պայմանաւորվելով պատրաստված ապրանքների գնի վերաբերութեամբ:

Գործի սկզբնաւորութեանը և ապագայ զարգացմանը կարելի էր նպաստել, եթէ հնարաւոր լինէր այժմեանից ապահովել մի շարք պատուէրներ զանազան հիմնարկութիւնների համար, ինչպէս են դպրոցները, հիւանդանոցները, զօրամասերը և այլն:

Օրինակ, ահա երկու տարի է, որ մեր ջուլհականոցը պատրաստում է Թիֆլիսի դպրոցների ձեռագործութեան ուսուցման համար կրթական պատաստներ: Մի քանի պատուէրներ ունեցել են Գանձակի և Շուշու արհեստանոցները: Պատուէրներ ունեցել է նաև Համամլիի նորակազմ արհեստանոցը:

Սակայն դրանք միայն նախափորձեր են, որոնց պէտք է դարձնել կանոնաւոր և խոշոր պատուէրների գործ:

Նոյնպէս նպատակայարմար պէտք է համարվի և մի քանի պատուէրներ տալը մեր կենտրոնական ընկերութեան կողմից, որպէսզի նմուշները ուղարկվեն զանազան տեղեր՝ բանակցութիւններ սկսելու և յարաբերութիւններ ստեղծելու համար:

Անշուշտ, ապագայում որոշ դեր և նշանակութիւն կը ստանան այն իրերը, որոնք կրում կը լինեն որոշ ոճի կնիք իրանց վրա, որոնք կունենան թէ ազգագրական հետաքրքրութիւն և թէ ճաշակագիտական արժէք: Օրինակ, հայկական, պարսկական, վրացական և այլ արեւելեան ոճերով պատրաստված իրերը ունեցել են, ունեն և կարող են ապագայում էլ ունենալ նշանակութիւն և ոչ միայն մեր երկրում, այլ և մեր երկրից դուրս: Եւ մեր կովկասեան արծաթաշէն իրերը, զանազան տեսակի գէնքերը, գորգերի մի քանի տեսակները, շալերը, տառատոկները, գլխի փաթթոցները, կօշիկները, սափորները և ուրիշ իրեր յայտնի

են ոչ միայն մեր երկրում, այլ և սկսել են հետաքրքրութիւն շարժել նաև մեր երկրից դուրս տեղերում: Այդ կովկասեան ընդունող, ինքնայատուկ, ինքնատոճ իրերի պատրաստութիւնը և վաճառահանութիւնը այն լուրջ հարցերից մէկն է, որի աջող լուծման համար պէտք է աշխատեն տնայնագործութեան զարգացման խնդիրներով հետաքրքրված հիմնարկութիւնները և զբաղված մարդիկ:

Տնայնագործական արդիւնքների թէ տեխնիկային կատարելութեան և թէ վաճառքի ընդարձակ զարգացման համար անհրաժեշտ են զանազան հիմնարկութիւններ, կազմակերպութիւններ և ձեռնարկութիւններ, որոնք պէտք է հանդէս գան աջակցողների և ղեկավարների դեր կատարելով:

Այդ խնդրին կը նուիրենք մեր գեկուցման վերջին մասը:

V

Զանազան հաստատութիւնների կատարելիք դերը տնայնագործութեան զարգացման խնդրում.— Գաղափարներ ինքնավարութեան, բօրսային կոմիտեան, տնայնագործական և այլ ընկերութիւնների աջակցութեան եղանակները:

Եթէ տնայնագործութեան զարգացման գործը թողնենք իրերի բնական ընթացքին, նա մատնված կը լինի պատահականութեան հաճոյքին, կարող է շատ խոչընդոտների հանդիպել և բացասական վախճանի

հասնել այնտեղ, ուր ընդհակառակը հիմք կայ աւելի աջող ելքի համար:

Արդարև, եթէ չը լինի հսկում ղեկավարութիւն արժանաւոր իրեր պատրաստելու և նպատակայարմար կազմակերպութիւն՝ նրանց վաճառահանելու համար, գործը կանգ կառնի և կը խախտվի:

Այն հիմնարկութիւնները և կազմակերպութիւնները, որոնք կարող էին իրանց վրա վերցնել այդ գործը, զեմատվային հիմնարկութիւններն են, մասամբ քաղաքային ինքնավարութիւնները, այնպիսի ընկերութիւններ, ինչպէս մեր Տնայնագործական է իր ճիւղերով, Կովկասեան Տնայնագործական Կոմիտէտը, Կովկասեան Գիւղատնտեսական Ընկերութիւնը, բօրսային կոմիտէտը, տնայնագործների ընկերակցութիւնները, կոմիսիօնական գրասենեակները, գործակալութիւնները, առևտրի և արդիւնագործութեան միւստրութիւնը, արդիւնագործական թանգարանները և այլն:

Մենք չունենք զեմատվային հիմնարկութիւններ, ուստի կանգ կառնենք միւս կազմակերպութիւնների վրա:

Ի՞նչ կարող էին անել, օրինակ, Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութիւնը և Թիֆլիսի բօրսային կոմիտէտը: Նրանք կարող էին բանալ, օրինակ, պահեստ-թանգարան տնայնագործական ապրանքների համար և հիմնել կրեդիտ տնայնագործների համար:

Մի քաղաք, որ ունի միլիօնից աւելի ելամուտի բիւջէ, որի ազգաբնակչութեան

մի նշանաւոր մասը արհեստաւորներ են, որի շրջակայքում ապրող ազգաբնակիւթիւնը բերում է իր տնայնագործութեան արդիւնքները քաղաք՝ վաճառելու, մի քաղաք, որ միևնոյն ժամանակ թէ կենտրոնն է իր նահանգի և թէ մայրաքաղաքը ամբողջ Անդրկովկասի շատ հեշտութեամբ կարող է ծախսել գումար՝ պահեստ-թանգարան և գործավար պահելու համար:

Այդ պահեստ-թանգարանում կը լինէին տնայնագործական և արհեստաւորական իրերի նմուշներ՝ պատուէրներ տուողների և ապրանքների՝ հետաքրքրվողների և գնողների համար:

Այդ պահեստի ղեկավարութեանը կարող էին մասնակցել նաև Կովկասեան Տնայնագործական Կոմիտետը, մեր Ընկերութիւնը և ուրիշ համապատասխան հիմնարկութիւններ:

Հանդէս բերելով պահեստ-թանգարանի խնդիրը՝ ես դնում եմ համագումարի քննութեան առաջ, որպէսզի համագումարը դիմում անի Թիֆլիսի քաղաքային դռնային և Թիֆլիսի բօրսային կոմիտետին և առաջարկի իրագործել պահեստ-թանգարանի ծրագիրը մօտաւոր ապագայում:

Պէտք է յուսալ, որ Թիֆլիսի աջող փորձը յետոյ կարող կը լինի օրինակ ծառայել նաև Անդրկովկասի ուրիշ քաղաքների՝ Բագուի, Գանձակի, Շուշու, Երևանի, Բաթումի, Գութայի, Շուրայի և ուրիշների համար:

Պէտք է ցաւել, որ մենք մինչև այժմ Թիֆլիսում չունենք արդիւնաբերական թանգարան, որը գաղափար տար քաղաքի և երկրի արդիւնաբերութեան մասին: Տնայնագործական պահեստ-թանգարանը կը լինի ապագայ արդիւնաբերական մեծ թանգարանի առաջին աղիւսներից մէկը, միևնոյն ժամանակ իբրև մշտական ցուցահանդէս և վաճառահանդէս:

Պահեստ թանգարանը կարող է վերցնել իր վրա կօմիտիօնական կամ գործակալական յանձնարարութիւններ և այդպիսով սերտ յարաբերութիւններ ստեղծել արդիւնագործողների և սպառողների միջև:

Պահեստ-թանգարանը կարող է որ ոչ շրջաններում կազմել վաճառահանդէսներ, երբ որոշ տեսակի տնայնագործական իրերը ժողովված կը լինեն ամենամեծ թւով և քանակով:

Նոյնը կարող էին անել և գաւառական պահեստները, հանդիսանալով միևնոյն ժամանակ իբրև միջնորդներ՝ գործիքներ և թել ձեռք բերելու համար:

Մենք երկար կանգ չենք առնի ներկայ զեկուցման մէջ մեր Ընկերութեան և Կովկասեան Տնայնագործական Կոմիտէի գործունէութեան ծրագիրների վրա: Նրանք կարող են նիւթ լինել ուրիշ զեկուցումների համար: Այդ հիմնարկութիւնները գործում համար: Այդ հիմնարկութեան ասպարիզում, և իւրեքանչիւր տարի բացվում են նորանց առաջ նոր և նոր պահանջների խնդիրներ:

Կարևոր է այստեղ ընդգծել, որ մեր Տնայնագործական Ընկերութեանը և նրա ձեռնարկին վիճակված և վերապահված է կատարել զեկամարների պաշտօններ, լինել տեղական հոգատարներ և կազմակերպողներ, ինչպէս այդ արդէն աշողվել է այս երկու տարվայ գործունէութեան միջոցին: Եւ դա շատ կարևոր է: Որովհետեւ առանց այդպիսի հիմնարկութիւնների և գործօնների, միայն քարոզներով և յորդորներով շուտ չէ պատրաստվում նորը կեանքի մէջ: Նրանք կարողացել են մուտք գործել գիւղական ժողովրդի մէջ, արթնացնել նախաձեռնութեան ոգի աշխատաւորների մէջ և հիմք դնել կազմակերպութիւնների, որոնք պէտք է գործեն ապագայում, եթէ մարդկանց թուութիւնները և ուրիշ արգելքներ խոչընդոտ չը հանդիսանան:

Մեր Ընկերութիւնը օգնել է գաւառական արհեստանոցներին, տալով վարպետներ, գործիքներ և թելեր, կատարելով յանձնարարութիւններ, դեկավարելով գործը: Շատ արհեստանոցներ ստացել են ձրի տօրքեր կամ ձրի վարպետներ որոշ ժամանակամիջոցի համար:

Այդպիսի օգնութիւնները էական նշանակութիւն ունեն թէ գործի սկզբում և թէ նրա շարունակութեան ժամանակ: Յաճախ աջակցութեւն չը լինելու պատճառով խանգարվում և քանդվում են շատ օգտաւէտ և գեղնցիկ գործեր:

Ապագայում էլ թէ մեր Ընկերութիւնը և

թէ ուրիշ հիմնարկութիւններ պէտք է աշխատեն աջակցել նորարաց արհեստանոցներին առաջին մի կամ երկու տարվայ ընթացքում նիւթական և մասնագիտական աջակցութեամբ: Ընդհանրացնելով խօսքը պէտք է յայտնենք, որ եթէ կառավարութիւնը դարձնի իր համար պարտաւորեցուցիչ կանոն՝ օգնել նորարաց ջուրհանոցներին մի 200 բուրլի նպաստով, նա չափազանց դիւրացրած կը լինէր արհեստանոցների բացման և պահպանութեան խնդիրը:

Մենք կարծում ենք, որ Թիֆլիսի Բօրսային Կօմիտէտը և վաճառականների Փոխադարձ Օգնութեան Ընկերութիւնը կարող էին աջակցութիւն ցոյց տալ տնայնագործական արհեստի և արդիւնագործութեան զարգացման: Եւ դա նրանց անմիջական պարտաւորութիւնն է: Եթէ ինքը արդիւնագործական դասը, վաճառականութիւնը և բօրսան չեն ցանկանում հետամուտ լինել այն ամենին, ինչ որ վերաբերում է արդիւնագործութեան և վաճառականութեան զարգացմանը, չը պէտք է զարմանալ, որ մենք շարունակում ենք մնալ յետամնաց վիճակի մէջ:

Միևնոյն ժամանակ չէ կարելի ցաւ և զարմանք չը յայտնել, որ մեր արդիւնագործների և վաճառականների մէջ չեղևացին անձնաւորութիւններ, որոնք կրթված բուրժուազիայի դեր ստանձնէին և եւրօպական իրանց դասակիցների նման մեկե-

նասներ հանդիսանային այս ու այն արհեստի զարգացման համար:

Ինչ վերաբերում է տնայնագործների ընկերակցութիւններին, դրանք այն ցանկալի ձեռնարկութիւններն են, որոնց կազմակերպութեանը պէտք է նպաստել, տալով սկզբում նոյնիսկ որոշ օժանդակութիւն և դնելով նրանց արտօնեայ վիճակի մէջ: Պէտք է մշակել կանօնադրութեան մի քանի ձևեր, օգտվելով «նօրմալ» և ուրիշ կանօնադրութիւնների ծրագիրներից, որպէսզի ցանկացողները ղօռարութիւնների մէջ չընկնեն և կարողանան անմիջապէս դիմել կազմակերպութեան:

Ընկերակցութիւնները ոյժ կը տան տնայնագործներին, պաշտպանելով նրանցից իւրաքանչիւրին պատահականութեան քմահաճոյքներից, հնարաւորութիւն տալով միացեալ ոյժերով ձեռք բերելու էժան մթերք, բանակցութիւններ վարելու լուրջ առևտրական հիմնարկութիւնների հետ, վերցնելու պատուէրներ այնպիսի քանակով, որ զբաղմունք ներկայացնի շատ աշխատող ձեռքերի համար շաքաթների և ամիսների ընթացքում և օգտվելու էժան կրեդիտից, որը էական նշանակութիւն ունի միւր գիւղական անձայր պարտքերի տակ ճնշված զժբաղդ գիւղացիութեան համար:

Երբ մի կողմից հիմնարկութիւնները, միւս կողմից մասնաւոր նախաձեռնութիւնը, իսկ երրորդ կողմից ընկերակցութիւնները կը սկսեն եռանդով գործել, այն ժամանակ

տնայնագործութեան զարգացումը կընկնի առաջընթացութեան իր շաւղի մէջ և շուտով կը դառնայ մեր ժողովրդական տնտեսական կեանքի աչքի ընկնող արտայայտութիւններից մէկը:

Այն ժամանակ կը բաժանվին դերերը և կարելի կը լինի իմանալ, թէ ով է վերցնում իր վրա կազմակերպական գործը, ով է ղեկավարում ուսուցման գործը, ով է հոգում նկարներ, նմուշներ և ալբոմներ պատրաստելու գործը, ով է զբաղվում ինքնուրոյն ոճեր ուսուսմասիրելու խնդրով, ով է պարզում արհեստների համեմատական շահաւէտութեան աստիճանը և նրա վրա ազդող պայմանները:

Այդ կը լինի՝ եթէ մենք միահամուռ ոյժերով գործի ձեռնարկենք և լուրջ աշխատենք:

Սրանով ես վերջացնում եմ իմ ղեկումը:

V1

Եզրակացութիւններ և որոշումների համար մշակված կէտեր:

Եզրակացութիւնները, որոնք ըզլուում են իմ ղեկուցումից, հետևեալներն են.

1) Տնայնագործութեան արդիւնաւէտութիւնը պէտք է որոշել գիւղական կեանքի պայմաններում:

2) Պէտք է ուսուսմասիրել տնայնագործական արհեստների արդիւնաւէտութեան

աստիճանը երկրի զանազան մասերում և պայմաններում:

3) Տնայնագործական արհեստների շըրջանները պէտք է բաժանել ոչ միայն ըստ տեղական մթերքների առատութեան, այլ և ազգաբնակութեան պահանջների և տնտեսական հանգամանքների համաձայն:

4) Արհեստանոցները պէտք է բանալ գլխաւորապէս գիւղական շրջաններում և օժտել նրանց՝ գործիքներով, գրադարաններով և նմուշների հաւաքածոներով:

5) Իւրաքանչիւր արհեստանոցի շուրջ պէտք է կազմել մի վարչութիւն կամ հոգաբարձութիւն, որը աջակցէր նրա գործունէութեանը: Նոյն նպատակին կարող են ծառայել և մեր Տնայնագործական Ընկերութեան տեղական ճիւղերը:

6) Պետութիւնը կամ հաստատութիւնները պէտք է իւրաքանչիւր գիւղական արհեստանոցի տան առաջին և գուցէ երկրորդ տարվայ համար օժանդակութիւն և օրինակ ջուհակութեան համար ոչ պակաս, քան մի 200 ռուբլի, թողնելով ծախքերի միւս մասը գիւղերի վրա:

7) Արհեստանոցը պէտք է սովորեցնի աշակերտին ընդունել պատուէրներ և նրանց ճշգրտէս կատարել:

8) Արհեստանոցների ուսուցիչներ պատրաստելու համար անհրաժեշտ է ունենալ տնայնագործութեան մի կամ մի քանի ճիւղերի կենտրոնական դպրոցներ յարմար կէտում բոլոր պարագաներով:

9) Այդ դպրոցների վարպետներից կարող են պատրաստուել հրահանգիչներ կամ ինստրուկտորներ որոշ փորձառութիւնից և կատարելագործութիւնից յետոյ:

10) Կենտրոնական դպրոցին կից պէտք է բանալ լրացուցիչ դասընթացքներ նոր գործիքների և կերտածքների հետ ծանօթացնելու համար:

11) Պէտք է քաջալերել թէ գործիքների և թէ արհեստների մէջ կատարելագործութիւն անողներին դրամական և այլ օժանդակութիւններով:

12) Միջոցներ ձեռք առնել ուսումնասիրելու կովկասեան ոճերը և պատրաստելու ալքոմներ հրատարակութեան և ընդհանուր գործադրութեան համար:

13) Վերցնել պատուէրներ զանազան հիմնարկութիւններից՝ դպրոցներից, հիւանդանոցներից, զօրամասերից, ատեաններից և մասնաւոր գրասենեակներից՝ աշխատանք տալու տնայնագործներին:

14) Խնդրել Թիֆլիս քաղաքի ինքնավարութիւնից և Թիֆլիսի Բօրսային Կոմիտէից, որ նրանք միասին, աջակցութեամբ Տնայնագործական Կոմիտէի, Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան և այլ հիմնարկութիւնների, ինչպէս օրինակ Կովկասեան Գիւղատնտեսական Ընկերութեան, բանան մի պահեստութանգարան՝ նման Մօսկուայի և Վեատկայի պահեստութանգարաններին:

15) Աջակցել դաւառական այն փորձերին,

որոնք նպատակ ունեն կազմակերպել տնայ-
նագործական իրերի վաճառահանումը:

16) Նպաստել տնայնագործների ընկերակ-
ցութիւնների կազմակերպութեանը և մշակել
կանօնադրութեան ծրագիրներ:

17) Խնդրամատոյց լինել, որ թէ մասնա-
ւոր տնայնագործների և թէ ընկերակցու-
թիւնների համար հաստատուի էփան կրե-
դիտ:

18) Պահպանել միութիւն տնայնագոր-
ծական գործողների միջև և զարգացնել
ներանց միջև յարաբերութիւնները համա-
գումարներով, խորհրդակցութիւններով,
ցուցահանդէսներով և հրատարակութիւն-
ներով:

ԳՈՐԴԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

Արիս. Փարեմուզեանի

(կարգացում 3-ին տարիւն)

Իմ ներկայ զեկուցումով նպատակ ունեմ
խօսելու գորգագործութեան մասին, որը,
դժբաղդաբար, անուշադիր թողնուելու պատ-
ճառով, այն օգուտը չի տալիս, ինչ որ կը-
տար, եթէ մենք լուրջ ուշադրութեան ար-
ժանացնէինք նրան:

Եթէ գորգագործութիւնը համեմատելու լի-
նենք օր. ջուլհակագործութեան հետ, կը-
տեսնենք, որ գորգագործութիւնն ունի մի
քանի առանձնայատկութիւններ: Իմ կարծի-
քով գորգագործութեանը առաջին տեղը
պէտք է տալ, իսկ ջուլհակագործութեանը՝
երկրորդ:

Ինչպէս երևում է պ. Քալանթարի զեկու-
ցումից, Բագուի Կուլտուրական Միութեան
մեկիօրատիվ սեկցիան ջուլհակագործու-
թեան ամեն մի գործիքի համար կարիք ունի
մի քառակուսի սափէն տարածութեան և 40
րուբլի ծախսի: Կարծեմ ամեն մի գործիքի
վրայ կարող է աշխատել մի հոգի: Իսկ գոր-
գագործութեան մի գործիքը կարելի է տե-
ղաւորել $1\frac{1}{2}$ քառ. սափ. տարածութեան վրայ,
ուստի 7 ր. ծախս և ամեն մի գործիքի վրայ
կարող են աշխատել 3 հոգի: Այսպէս ուրեմն

3 քառ. սաժ. տարածութիւն ունեցող սենեակում կարելի է տեղաւորել՝

Նուլհակի 3 գործիք 3 աշխատողով և 120 ր. ծախսով.

գորգագործութեան 6 գործիք 18 աշխատողով և 42 ր. ծախսով:

Գուցէ լինեն ասողներ, թէ գորգագործութիւնը անօգուտ արհեստ է, որովհետեւ պատրաստուած գորգերը արժան են վաճառում: Այն, այդպէս է թւում, երբ գորգագործութեանը նայում ենք արտաքինից, բայց եթէ լաւ ծանօթանանք այդ արհեստի հետ, կը տեսնենք, որ այդպիսի չէ:

Գորգագործութեան արհեստին է վերաբերում՝ բացի գորգերից՝ նաև կապերտի, սումախի, խուրջիւնի, մաֆրաշի, ուղիկների, բարձի և մութաքայի երեսների, սփռոցների և պատուհանի վարագոյրների գործը:

Եթէ ընդունենք, որ գորգագործը գորգից փաստում է, այդ դէպքում կարող է պատրաստել վերոյիշեալներից այն, որն ասելի ձեռնտու է: Եթէ գորգագործութեան ղեկավարութիւնը յանձնուի հմուտ և փորձուած վարպետի, գորգերից էլ փասս չի ստացուի: Որովհետեւ, եթէ վերցնենք մի պուդ թել և տանք միևնոյն վարպետին, որպէսզի երկու խալիչա գործի իւրաքանչիւրից տարբերակարներով կամ տարբեր երկարութեամբ ու լայնութեամբ, և վաճառքի հանենք, կը տեսնենք, որ չնայած այդ երկու գորգերը միևնոյն վարպետի գործ են և հաւասար նիւթ ու ժամանակ է գործադրուած, բայց գները

տարբեր են: Այնպէս որ գործուած խալիչայի գինը կախուած է լինում նկարներից և խալիչայի երկարութեան՝ լայնութեան հետ ունեցած յարաբերութիւնից: Բացի այդ՝ տարուայ զանազան ժամանակներում գորգագործութեան համար գործադրուող թելի գինն էլ զանազան է լինում. ուստի իր ժամանակին թել գնողը խալիչայից ոչ մի դէպքում վնաս չի ստանայ:

Եթէ բացուի գորգագործութեան արհեստանոց, կարելի է բանալ և մի խանութ, որտեղ վաճառքի կը հանուեն արհեստանոցում պատրաստուած իրերը:

Գորգագործութեան համար կան նմուշներ յղիւսակներ և ալբոմներ, որոնց մի մասը կարելի է ձեռք բերել Թիֆլիսում: Իսկ մասնաձևապէս գորգերի համար կան ալբոմներ «Узоры для ковровъ» մակագրութեամբ, որ կարելի է ձեռք բերել Մոսկվայից և Ռուսաստանի այլ քաղաքներից:

Գորգագործութեան համար գործիքներ կարող է պատրաստել ամեն մի հիւսն, և ամենամեծ գործիքը՝ տօրքը կը նստի 7 բուրձի: Բացի տօրքից հարկաւոր է գրչահատ, մկրատ և կտուտիչ: Վերջինս պատառաքողի ձևով պատրաստուած մի գործիք է, որ կարժենայ ամենաշատը 50 կոպ.: Ամեն մի գործիքին բաւական է 3 գրչահատ, մի մըկրատ և մի կտուտիչ:

Աւելի ձեռնտու է բուրդ առնել և գորգագործութեան համար թելը նրանից պատրաստել:

Բուրգը մանելու համար աւելի յարմար է գործադրել ուրի ճախարակը, որ անհամեմատ լաւ է մեր նահապետական իլիկաւոր ջահրաններից: Ուրի ճախարակի վրայ աշխատում են՝ կանգնած կամ աթոռի վրայ նստած և մէկ ձեռքով մինչդեռ ջահրաններով թել մանելու համար անհրաժեշտ է գետնին կամ թախտին նստել և աշխատեցնել երկու ձեռքն էլ: Ուրի ճախարակով աւելի շուտ է մանւում և ստացւում է աւելի լաւ տեսակի թել:

Թելը պատրաստելուց յետոյ աւելի լաւ է ուրիշին հտալ ներկելու համար:

Չխուսացող թելեր կարելի է ներկել «Фридрихъ Байеръ и К⁰ въ Москвѣ» գոյներով: Այդ ֆիրման ունի գոյների պրէյս-կուրանտ, որի յառաջարանում հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն և թուրքերէն լեզուներով մանրամասն բացատրւում է, թէ ինչպէս պէտք է թել ներկել: Այնպէս որ ամեն մի մարդ կարողով այդ պրէյս-կուրանտը՝ կարող է առանց ուրիշի օգնութեան ցանկացած գոյներով թել ներկել: Այդ պրէյս-կուրանտի մէջ 96 գոյնի թելի կտորներ կան կպցրած և ամեն մի գոյնի դիմացը նշանակուած է, թէ մի գրուանքա մանածի համար այդ գոյնից քանի մասալ է հարկաւոր:

Գորգագործութեան համար պատրաստի վարպետներ առ այժմ կարելի է հրաւիրել այն գիւղերից, որտեղ պարապում են այդ արհեստով:

Գորգագործութիւն կարող են սովորել 9

տարեկանից բարձր հասակ ունեցողները: Աւելի չտփահանները գորգագործութիւնը կարող են սովորել 3—4 ամսում:

Բացի նոր իրեր պատրաստելուց՝ կարելի է նորոգել մաշուած, այրուած, ցեցակեր խալիչաներ, կապերտներ, սուժախներ և այլն: Գորգագործութեան այդ մի մասով թիֆլիսում պարապում են բաղմաթիւ թուրքեր և մեծ օգուտներ ստանում:

Ուսուցիչ Սաչխերթի հայոց դպրոցի

Արխատակէս Փարեմուզեան

Սաչխերթ, 23 մարտի 1909.

ԳՈՐԳԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՇԱՀԱԻԷՏՈՒ- ԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԸ

Ե. ԽԱՐԱԶԵԱՆԻ

(կարդացուած Ապրիլի 3-ին)

Ողջոյն Տնայնագործական Համագումարին

Սրտանց համակերելով տնայնագործական՝ գումարուելիք համագումարի գաղափարին, իբրև այդ ճիւղով մասամբ պարապած անձնաւորութիւն, և միջոց ու ժամանակ չունենալով անձամբ ներկայ գտնուելու, ամենախոնարհաբար ներկայացնում եմ հետեւալ ղեկուցումը գրաւոր, որը՝ եթէ արժան կը համարէիք՝ կարգացուէր համագումարում:

Լօռու ամբողջ շրջանում, որպէս և Ուզունլար մեծ գիւղում, թէև զեռ ևս մոտք չէ գործել նորոգ տնայնագործական արհեստը, որպէս օրինակ՝ Համամլիում, Ղարաքիլիսայում ևայլն, սակայն Լօռու բոլոր գիւղերը, սակաւ բացառութեամբ, մանաւանդ Ուզունլար գիւղը միշտ պարապել են և պարապում են հին՝ նահապետական ձևով գորգերի, կարպետների, մաֆրաշների, խուրջիների և այլ գանաղան բրդեայ հիւսուածքների արտադրութեամբ, որոնք թէ ծառայել են տեղական պէտքերին՝ իբրև հարսնացունների բաժինք և տան կարասիք, և թէ վաճառահանուել են շրջակայ կենդ-

րոնները՝ որպէս վաճառքի՝ և հետևապէս շահաստացութեան առարկայ. սակայն գործը ոչ մի տեղ կանօնաւոր կազմակերպութեան տակ չէ դրուած, չըկան սպառելու համար մի յայտնի կենդրոն—շուկայ, չըկան ցուցահանդէսներ, նոր նմուշների պահանջներով արհեստը կատարելագործողներ ևայլն:

Ուզունլար գիւղը, որ Լօռու բոլոր գիւղերից ամենաբազմամարդն է, և դժբաղտաբար տնտեսապէս բոլորից էլ ստոր աստիճանի վրա կանգնածը, բաղկացած է մօտաւորապէս 4000 երկու սեռի հոգուց: Սրա կէսը եթէ հաշուենք իգական սեռին պատկանողներ և նրա մի երրորդը աշխատանքի ընդունակ—12—40 տարեկաններ, կըստանանք մի պատկառելի թիւ բանուոր ձեռքերի, այն է աւելի քան 600 հոգի. և եթէ այդ 600 հոգուն գործ տրուէր ձմեռուայ հօթ ամիսներում, որպէսզի իւրաքանչիւրը ստանար ամսական գէթ հինգ ռուբլի—հացը՝ իրանցից—ըստ որում առանց այն էլ տանը պարապ նստած հաց են ուտում—կըստացուէր աւելի քան 20,000 ռուբլի տարեկան—մի նշանաւոր գումար՝ որը կընպաստէր շինականի բերաբեր կարիքներին զգալի չափով և հետևապէս տակաւ առ տակաւ կըզարգանար և կըկատարելագործուէր երկրի արդիւնաբերութիւնը:

Սակայն ռապիսի հիմունքներով ու միջոցներով պէտքէ ձեռնամուխ լինել գործին, որ ցանկալի արդիւնքն ու հետևանքը ստացուի, ահա իմ կարծիքով այդ պիտի լինի ի մի-

շի այլոց համագումարի քննութիւնների առարկան:

Չմտած դեռ ևս համագումարին ներկայացուելիք ութը յօդուածներին մասին տրուած հարցերին իմ քողմից պատասխանելու ասպարէզը, պատկանելի ժողովին պարտաւորւում եմ ներկայացնել հետևեալը:

Ես, ստորագրողս, որպէս վերը յիշեցի, մասամբ պարապել եմ և սիրում եմ տնայնագործութիւնը: Իմ կինը և ամուսնացած երկու աղջիկներս վարպետութիւններ են զանազան բրդեայ գործուածքների, այն է կարպետ, գորգ, մաֆրաշ, խուրջին և այլն: Ես անցեալ տարուայ վերջերին մի կարպետ էի ՚ի ցոյց դրել վաճառելու համար «Մեղու» ընկերութեան ցուցահանդիսում—որը գուցէ թանգ լինելու պատճառաւ չըվաճառուեց (գնահատել էի 100, իսկ տուել էին 80 ռ):

Կարևոր եմ համարում այստեղ ներկայացնել մի հաշիւ, որը ուղիղ է, և հիմնուած փորձերի վրայ: Օրինակ դուք ցանկանում էք ունենալ մի կարպետ—որ և է նմուշի կամ ուղօրի—ձեր ննջարանի կամ դահլիճի պատը կամ յատակը զարդարելու համար: Այդ կարպետը, դիցուք, ունի 100 վերշոկ երկայնութիւն և 50 վերշոկ լայնութիւն, դուք մի այդպիսի կարպետին պէտքէ վճարէք 100 ռուբլի, այն է ամեն մի քառակուսի վերշոկին երկու կոպէկ. բացատրենք թէ ինչո՞ւ այդքան:

Մի այդպիսի կարպետի համար հարկաւոր է ունենալ 2 փութ բնական, ոչ մաքուր

բուրդ, որը յստակած, լուացած, երկու անգամ զգած ու մանած տալիս է մի փութ մաքուր թել, որը և գործադրւում է կարպետի համար անմնացորդ:

2 փութ բուրդը միջին գնով 14 ռ.

Լուանալը և զգելը 4 ռ.

Մանելը և ոլորելը 8 ռ.

30 ֆունտ թելի ներկելը (10 ֆ. առէջը ներկել չէ ուղում) 6 ռ.

Գումարը 32 ռ.

Այժմ գործելավարձը.

Չորս լաւ սովորած բանւորութիւնները մի այդպիսի կարպետից գործում են վեց օրուայ մէջ մէկ արշին, եթէ հաշուենք օրավարձ—իրանց հացովը—օրական 25 կոպէկ, մի՞ գործուած արշինը արժենում է 6 ռ. ուրեմն վեց արշինը 36 ռ:

Հինելը և ասպելը 2 ռ.

Գումարը 38 ռ:

Նախընթացի հետ 70 ռ.

Եթէ մենք մի այդպիսի կարպետ վաճառում ենք 100 ռուբլիով, վաստակում ենք միմիայն 30 ռ. որը պէտքէ բաժանուի վարպետուհու և միջնորդ վաճառողի մէջ, դուրս գալով նա և բնակարանի քրեհ և յանձնելու արժէքը:

Այս այսպէս պարզաբանելուց յետոյ՝ համագումարի անդամները կը համոզուեն, որ քառակուսի վերշոկին 2 կոպէկ գինը թանգ չէ, իսկ եթէ, օրինակ, Թիֆլիսում արտագրուէր մի այդպիսի կարպետ, անհամեմատ աւելի թանգ կ'նստէր մթերքների և բանւորութիւնների թանգութեան պատճառով:

ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐՄԿԱ- ԿԱՆ ԳՈՐԳԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ալ. Բալանթարի

(Կարդացուած 3-ին ասորիւի 1909)

Համաշխարհային շուկայում պարսկական գորգերը շատ յարգի են և վայելելով առանձին հռչակ, վաճառահանում են աւելի արագ, աւելի մեծ քանակով և աւելի ապահով, քան ուրիշ տեղերի գորգերը, նրանց թւում և մեր կովկասեան գորգերը:

Ունի՞ արդեօք պարսկական գորգագործութիւնը մի որևէ գաղափք, որը թագնւում է ուրիշ վայրերից և միայն յայտնի է իրանց պարսկաստանցիներին:

Ամենևին ոչ: Գաղափքը չը կայ արհեստի մէջ և գորգագործութիւնը կատարւում է ազատ, առանց թագուստի մէջ ծածկուելու:

Եթէ կայ մի գաղափք, դա այն է, որ պարսկական գորգագործը վերաբերւում է իր գործին բարեխիղճ կերպով և աշխատում է, որ իր պատրաստած գորգը լինի կարելին չափ կատարեալ գործ:

Պարսիկ գորգագործը հաւատարիմ է մնում արհեստի պահանջներին: Նա վերցնելով մի որ և է բնորոշ նմուշ և նկար, որ ընդունուած և յարգի է երկրի մէջ, աշխատում է նոյնութեամբ վերարտադրել նրան, պահպա-

նելով ոճը և նկարի մասերի դասաւորութիւնը: Եւ չը նայելով այն բանին, որ նա գործում է հին, նահապետական կատարելագործութեան կարօտ տօրքերի վրա, նա շնորհիւ իր հմուտ աշխատանքի դուրս է բերում գորգեր, որոնք բարձր են զնահատւում շուկայում:

Իւրաքանչիւր շրջան ունի իւր յատկանիշ նկարները, որոնց հետևում է գորգագործը, և իր ընդունած չափսը գորգերի համար: Գնողը հաճութեամբ գնում է բոլորը, միայն թէ նրանք հարադատ և հաւատարիմ մնացած լինեն որոշ ոճի, ունենան ամուր ներկեր և նուրբ պատրաստութիւն:

Պարսիկ գորգագործները խուսափում են խունացող ներկերից և չեն գործածում աւելի չին ներկեր: Դա նոյն իսկ արգելուած է կառավարութեան կողմից: Ներկելու համար մեծ մասամբ գործ են ածում տեղական բոյսեր և նիւթեր, որոնք յայտնի են հին ժամանակից: Վերջերում սկսել են գործածել նաև ակրիդարինի ներկեր, երբ համուղեցին, որ նրանք ամուր գոյն են տալիս, չը խունացող:

Եթէ յայտնի է դառնում, որ մի որ և է տեղում պատրաստւում է գորգ խունացող գոյներով, կառավարութիւնը արգելք է է դնում նրա արտահանութեանը, թողնելով, որ այդ գորգը գործ ածուի երկրի մէջ:

Պարսկաստանի գորգերի ամենախոշոր արժանաւորութիւններն են: Գորգերի գործելու ժամա-

նակ պահանջուած է մատների շարժման հմտութիւն և որովհետեւ մանուկները աւելի քնքոյշ և դիւրագգաց մատներ ունեն, ուստի նրբագոյն գորգերի պատրաստութիւնը յանձնուած է մանուկներին: Իսկ երբ վերջիններս հասա՞ղ են առնում և նրանց մատները կոշտանում են, այն ժամանակնուրբ գորգագործութիւնը վերցնում են նրանց ձեռքից և յանձնում աւելի մատաղ սերնդին:

Պէտք է յուսալ, որ ժամանակով, երբ գորգագործութեան մէջ կը սկսեն մուտք գործել աւելի լաւ տօրքեր և կիւրացուեն մի քանի կատարելագործութիւններ, կարելի կը լինի թեթեացնել աշխատանքը. բայց ներկայումս արձանագրում ենք եղած դրութիւնը:

Պարսկաստանում գորգագործութիւնը առաջ է գնում նախկին գործիքներով և կատարելագործութիւններ դեռ չեն մտած:

Մի փոքր կատարելագործութիւն մտցրել է Լրոպական Յիգլեր առևտրական տունը, որը ունի արհեստանոց Սուլթանաբադ կոչուած տեղում Համադանի կողմերում: Յիգլերը ինքը պատրաստում է բուրդ, գլելով, մաքրելով, ներկելով նրան, որը յետոյ ծախում գորգագործներին: Միանգամից մեծ քանակով ներկելը այն առաւելութիւնն ունի, որ թելերի որոշ գոյները ստանում են միատեսակ ոյժ և փայլ: Մինչդեռ փոքր քանակով թել ունեցած ժամանակ, դժուար է աջողւում երկրորդ և երրորդ նմուշները ներկել ճիշտ այնպէս, ինչպէս առաջինը: Գորգա-

գործները, գնելով նիւթը, պարտաւոր են իրանց պատրաստած գորգերը վաճառել բացառապէս միայն և միայն Յիգլերին: Միևնոյն ժամանակ գորգերը պատրաստուած են որոշ նմուշների համաձայն, որ բաժանում է նրանց Յիգլերը: Այդ նմուշները համապատասխան են պարսկական ընդունուած և յարգուած ճաշակի ու ոճի:

Այն գորգերը, որոնք պատրաստուած են կովկասում, նոյնպէս վաճառահանում են Եւրոպա, բայց դրանք համեմատաբար աւելի կոպիտ են և չեն գոհացնում այն պահանջը, որին այնքան աջողութեամբ բաւարարութիւն է տալիս պարսկական գորգագործութիւնը:

Գորգերի նկարների, գոյների և չափսերի վերաբերութեամբ գնողները ունեն իրանց յայտնի պահանջները: Օրինակ՝ յայտնի է, թէ ինչպիսի գորգեր են պահանջուած, դիցուք, Ամերիկայի և ինչպիսիները Ֆրանսիայի կամ Անգլիայի համար:

Պէտք է նկատել, որ ներկայումս գորգերի մեծագոյն մասը վաճառահանում է դէպի Ամերիկա: Կարելի է ասել արտահանուող գորգերի 70 տոկոսը ուղարկուած է անմիջապէս Ամերիկա: Եւ նոյն իսկ այն մնացած 20 տոկոսից էլ որ գնում է Անգլիա և մասամբ Ֆրանսիա, չէ մնում այդ երկիրներում և, օրինակ, Անգլիայից դարձեալ փոխադրւում է Ամերիկա:

Պարսկաստանի գորգագործութիւնը ուսանելի է միայն այն կողմից, թէ ինչպէս

հաւատարիժ մնալով որոշ պահանջներէ և բարեխղճօրէն ապրանք պատրաստելով, կարելի է բարձր պահել պարսկական գորգերի նշանակութիւնը և արժէքը: Ինչ վերաբերում է գործիքներին, անշուշտ, ցանկալի կը լինէր մտցնել որոշ կատարելագործութիւններ՝ թեթեւացնելու գորգագործի ծանր աշխատանքը:

Մենք տուինք ներկայ տեղեկութիւնները, հիմնուելով պ. պ. Զաքարեանի, Նազարբէգեանի և ուրիշների հաղորդածների վրա. բայց ցանկալի է, որ յատուկ ուսումնասիրութիւն կատարուէր պարսկական գորգագործութեան վերաբերութեամբ, մանաւանդ որ պարսկական գորգը բունում է ներկայումս առաջնակարգ տեղ մեր շուկայում:

Միևնոյն ժամանակ մեզ հարկաւոր են գորգերի այն բոլոր նմուշները, որոնք յարգի են Պարսկաստանում և բարձր գին ունեն համաշխարհային շուկայում:

Չը նայելով մեր հարեանութեան, մենք բիշ տեղեկութիւններ ունենք պարսկական արհեստագիտութեան մասին: Սակայն, մենք լաւատեղեակ չենք նաև մեր երկրի արհեստների վերաբերութեամբ:

Այժմ, երբ արհեստը և արհեստի ուսուցումը ու տարածումը դարձել են հետաքրքրութեան առարկայ, ցանկալի է, որ օր առաջ կատարուի այդ ուսումնասիրութիւնը: Դա ունի գործական նշանակութիւն:

ԳՈՐԳԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ-ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՑ ՀԻՄ-ՆԵԼՈՒ ԿԱՐԵԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Իշխ. Մ. Թումանեանի

(կարգացում 3-ին ապրիլի 1909 թ.)

Ամէն մէկը, որ համարում է իրան ժողովրդի բարեկամը, պիտի ձգտի ստեղծել այնպիսի դրութիւն, որ ժողովուրդը ստիպւած չլինի շարունակ ձեռք մեկնել օգնութեան, այլ կարողանայ անկախ աշխատանքով բարելաւել իր կենցաղը: Մեր երկիրը, որ այնքան հարուստ է ամեն տեսակ բարեքներով, ներկայումս մատնուած է աղքատութեան, որովհետև ժողովուրդը տառապում է տգիտութեան ճիրաններում և անընդունակ է շահագործել բնութեան հարստութիւնները: Գիտակից և ինտելիգենտ մարդկանց պարտականութիւնն է դուրս բերել նրան այդ մթնոլորդից և ցոյց տալ ազնիւ ու փրկարար աշխատանքի ճանապարհը:

Ինձ թւում է, որ տարածելով արհեստների գիտութիւնները, մենք մասամբ կը հասնենք այդ նպատակին, սովորեցնելով երիտասարդ ոյժերին գործադրել արդիւնաւէտ կերպով իրանց աշխատանքը և ընդունակութիւնները:

Խնդիրը նրանումն է, թէ ինչ տեսակ աշխատանք ստեղծել, որ 1) մատչելի լինէր մեծամասնութեանը, 2) մեծ ծախսեր չըպահանջէր գործիքների համար, 3) ոչ թէ մըցէր երկրում արդէն գոյութիւն ունեցող մասնաւոր աշխատանքների հետ, այլ ընդհակառակն բարելաւէր և զարգացնէր նրա արդէնարեւութիւնը:

Ձեռարուեստի տեսակները բազմաթիւ են, կարելի է շահագործել փայտը, ուռնիւն, բուրդը, բամբակը, կաւը և այլն. բայց որովհետեւ ես ծանօթ եմ միայն գորգագործութեան հետ, ուստի այսօր կը շօշափեմ այդ հարցը:

Մի քանի տարի սրանից առաջ ես ունէի Թիֆլիզում գորգագործութեան արհեստանոց, որի մասին մանրամասն զեկուցումն եմ տուել Թիֆլիզում 1909 թ. կայացած համագումարին: Որովհետեւ այդ զեկուցումը տպուած է համագումարի աշխատութիւնների մէջ և հետաքրքրողները կարող են օգտուել իմ տուած նիւթերից, ես աւելորդ եմ համարում կրկնութիւն անել այստեղ, բայց կարճառօտ տեղեկութիւններ կը տամ այդ արհեստի վերաբերեալ:

Գորգագործութիւնը շատ տարածուած է Կովկասում և կան վայրեր, օրինակ Ղաբաբա, Ղուբա, Ղազախ, Դաղստան, Կադգուան, Օլթի, Սուրմալու, Լենքորան և այլն... որտեղ յատկապէս դրանով են զբաղուում:

Ոչխարապահութիւնը տալիս է ժողովրդին բացի գլխաւոր միեւրոշներից՝ մսից ու

պանրից, ահագին քանակութեամբ բուրդ, որ համարուում է անհրաժեշտ պիտոյք օրական կարիքի մէջ: Բրդից շինում են հուաններ, խուրջիւններ, գորգեր, քեշաներ, թաղիքներ, հափնջիւններ, ոտնամաններ, գուլպաներ և այլն. բայց այնուամենայնիւ այնքան շատ է բրդի քանակը, որ ստիպուած են լինում նրան դուրս տանել օտար երկիրներ, գլխաւորապէս Մարսէլ: Բուրդի գինը առհասարակ բարձր է, իսկ շնորհիւ առևտրի վատ կազմակերպութեան, այսինքն բազմաթիւ միջնորդների գոյութեան, այնքան է ընկնում նրա գինը, որ բոլորովին ձեռնտու է ծախելը և միայն մեծ կարիքն է ստիպում անել այդ:

Այլքի առաջ ունենալով այդ հանգամանքը, ցանկալի է զարգացնել բրդի վերամշակութիւնը և սովորեցնել նոր տեսակ գործուածքներ դուրս բերել այդ նիւթից, եթէ գորգագործութիւնը հիմնաւոր կերպով դուրս, նա ունի մեծ ապագայ, որովհետեւ ձեռքով պատրաստուած գորգերը աւելի ամուր են և աւելի բարձր են գնահատուում քան թէ մեքենայով գործածները:

Իմ երեք տարուայ փորձի հիման վրայ թոյլ եմ տալիս ինձ ասելու, որ գորգագործութիւնը յաջողութիւն կունենայ միմիայն գիւղերում: Քաղաքի պայմանները և քաղաքացիների պահանջները անհնարին են դարձնում այդ արհեստի տարածումը քաղաքներում: Բնակարանները թանգ, նիւթերը թանգ, օրավարձը չնչին... մինչդեռ գեղջ-

կուհին ոչ մի կողմէկ չէ ծախսում նիւթերի վրայ, բնակարանի վարձ չի տալիս և բաւականանում է ամենաչնչին օրավարձով:

Բայց գեղջկուհին, զուրկ լինելով ճաշակից, յաճախ ընդօրինակում է հասարակ չթերի նկարները, գործում է հին նահապետական գործիքներով, որոնց վրայ դժուար է դուրս բերել հաւասար, նուրբ գործուածքներ և խառնում է գորգերի մէջ էփանազին, խոնացող ներկեր: Այդ բոլոր հանգամանքները պցում են գորգերի գինը և այդ պատճառով գորգագործութիւնը չէ տարածւում լայն չափերով: Մեր գորգերը մեծ արժէք կունենան միայն այն դէպքում, եթէ պահպանեն հին նկարները և գործունին բնական, ամուր ներկերով:

Այդ նպատակին մենք կարող ենք հասնել, եթէ միայն ունենանք Թիֆլիզում մի կենտրոնական ուսումնարան, որը մի կողմից դեկավարի դեր կատարէր, իսկ միւս կողմից միջնորդ հանդիսանար աշխատողի և առնողի մէջ: Տնայնագործական արուեստներ մասամբ չեն տարածւում և այն պատճառով, որ շատ քիչ աշխատավարձ են տալիս:

Շնորհիւ այն հանգամանքի, որ լուրջ կազմակերպութիւն չըկայ մրցելու համար բազմաթիւ միջնորդների դէմ, սրանք ցեցերի պէս ուտում են գեղջկուհու աշխատավարձը, որ ձեռնտու չէ ոչ արդիւնաբերողի և ոչ առնողի համար: Կենտրոնական ուսումնարանում կը մշակուին կատարելագործուած գործիքներ, կը պատրաստուին գեղեցիկ նկար-

ներ, մանուածներ և ներկեր: Այդ ուսումնարանում աւարտող երիտասարդները և օրիորդները կը շրջեն գիւղեր և տեղն ու տեղը ցոյց կը տան ժողովրդին գործելու լաւ ձևերով կտորներ, գեղեցիկ, բնորոշ օրինակներ և այդպիսով կը բարձրացնեն գորգագործութեան արդիւնաբերութիւնը:

Նոյն ուսումնարանում կարելի է կենտրոնացնել տնայնագործական միւս արուեստները, օրինակ ջուլհակութիւնը, ասեղնագործութիւնը, հաբրագործութիւնը և այլն...

Այդ տեսակ ուսումնարանի ծրագիրը և նախահաշիւը ներկայացրել եմ 1909 թ. կայացած համագումարին, որը համակրանքով վերաբերուեց այդ մտքին, բայց իրանից անկախ պատճառներով չը կարողացաւ իրագործել: Այժմ ես նորից արձարծում եմ այդ հարցը, ինքս համոզուած լինելով նրա օգտակարութեան մէջ:

Մենք ամէն ջանք գործ պիտի դնենք ժողովրդին աշխատանք տալու գիւղերի մէջ, որպէսզի առաջը առնենք կորստաբեր ընթացք ստացած հոսանքին դէպի պանդխտութիւն:

Միջոցներից մէկը արհեստների տարածումն է, որի յաջողութեան համար և անհրաժեշտ եմ գտնում կենտրոնական ուսումնարանի հիմնելը:

Որովհետև ուսումնարան պահելու ծախսը մեր տնայնագործական ընկերութեան ոյժերից վեր է, ուստի ես կը խնդրէի յարգելի համագումարին միջնորդել կառավարութեան

առաջ, որ նա գլուխ բերի այդ գործը, կամ
թէ որոշ գումար յատկացնի մեզ այդ նը-
պատակի իրագործութեան համար:

Կարծառօտ քաղաքներ ուսումնարան արհես-
տանոցի ծրագրից և նախահարուից, որ զեկուցուած
է եղել 1909 թ. համագումարում:

1) Թիֆլիզում հիմնուած է կանանց ուսում-
նարան—արհեստանոց, որի նպատակն է տա-
րածել Կովկասի տնայնագործական վայ-
րերում գորգերի և ուրիշ բրդեայ ու բամբակեայ
գործուածքներ գործելու կատարելա-
գործուած ձևեր:

2) Այդ ուսումնարան—արհեստանոցում
ընդունուած են աշակերտուհիներ Կովկասի
զանազան վայրերից, զլխաւորապէս այն
տեղերից, ուր տարածուած է գորգագործու-
թիւն և ջուլճակութիւն: Գիշերօթիկ աշա-
կերտուհիների թիւը քսանից չպիտի անց-
նի, իսկ երթեւեկներինը կախուած կլինի
նիւթական միջոցներից և բնակարանի յար-
մարութիւններից:

3) Թէ գիշերօթիկ և թէ երթեւեկ աշակեր-
տուհի ընդունուելու համար պէտք է աւար-
տած լինել ծխական դպրոցը և 14 տարե-
կանից ոչ պակաս հասակ ունենալ:

4) Բոլոր հարկաւոր նիւթերը, օրինակ
բուրդ, բամբակ, ներկեր և այլն... նմանա-
պէս և գործիքներ մատակարարուած է ու-

սումնարան արհեստանոցը: Աշակերտուհի-
ները բոլոր գործուածքները ուսումնարան
արհեստանոցի սեփականութիւն են դառնում
և նրանց ծախելուց գոյացած գումարը գոր-
ծադրուած է հէնց գործի լայնացնելու հա-
մար:

5) Դասատուութիւնը տեւում է 2 տարի,
իւրաքանչիւր տարին 8 ամսից ոչ պակաս:

6) Ուսումնարան — արհեստանոցի ապ-
րուստը պիտի համապատասխանի գիւղա-
կան միջակ օջախի ապրուստին:

7) Ուսումնարան—արհեստանոցում աշա-
կերտուհիները սովորում են հետեւեալ՝

ա) Բուրդագիտութիւն, այսինքն բրդի
վերամշակութեան բոլոր մանրամասնութիւն-
ները, բրդի տեսակները, բրդի ջովկելը,
մաքրելը, լուանալը, չպխելը և այլն...

բ) մանկը զանազան գործիքներով, հաստ
ու բարակ թելի կարեւորութիւնը գործուած-
քին համեմատած, հէնքի համար գործած-
ւելիք թելի և միջնաթելի մեծ նշանակու-
թիւնը, թելի ամրութիւնը, բրդեայ և բամ-
բակի թելի տարբերութիւնը և այլն...

գ) ներկելը՝ բնական ու արհեստական ներ-
կեր, ներկելու զանազան ձևեր, գոյների
նրբութիւններ, որոշումն այն քանակութեան
թելի, որ հարկաւոր կլինի սկսուած գործ-
ւածքի համար: Միանուագ ներկելու մեծ
նշանակութիւնը:

դ) նկարչութիւն՝ գծերի և անկիւնների,
նմանապէս երկրաչափութեան մասին զա-
ղափար կազմելը: Յարմարացնել որոշ նկա-

ըը զանազան մեծութիւնների վրայ: Ուսումնասիրումն հին ասիական և հայկական ոճերի և բնորոշ նկարների: Կովկասի, Պարսկական և ուրիշ գորգերի ոճի զանազանումը: Անկիւնների և միջին նկարի համաչափութիւնը:

Ե) Գորգագործութեան և ջուլհակութեան կատարելագործածներ, լաւ գործիքներ, հաստ ու բարակ գործուածքներ, կարկատան, նոր տեսակների յօրինումն:

Դ) Հաշուապահութիւն, որպէսզի տնայնագործները կարողանան հաշուել իրանց գործուածքի արժէքը, տալ զաղափար շուկայի և նրա պահանջների մասին: Ընկերակցական կազմակերպութիւնների առաւելութիւնը թէ նիւթեր առնելու և թէ գործուածքներ ծախելու համար:

8) Ուսումնարան — արհեստանոցին կից պէտքէ ունենալ պահեստ թէ գործուածքների և թէ գործիքներ վաճառելու համար և մի մշտական նկարիչ, որը խիստ հսկէր բնորոշ ոճի պահպանութեան վրայ:

9) Այդ ուսումնարան — արհեստանոցում ժամանակ-առ ժամանակ դասնթացքներ կը բացուեն տնայնագործական արհեստների միւս ճիւղերի վերաբերեալ:

Նկատ. 1) Ուսումնարան արհեստանոցում պարապմունքները բացառապէս գործնական են, աշակերտուհիներին տրւում են միայն անհրաժեշտ տեղեկութիւններ ըմբռ-

նելու համար գործի վերաբերեալ գործնական ձևեր:

2) Ուսումնարան արհեստանոցի դեկավարները ամէն ջանք գործ պիտի դնեն որքան կարելի է շատ արդիւնք ստանալ աշակերտուհիների գործուածքներից, որպէսզի դրանով ծածկեն օրական ծախսը:

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԻՆ ԿՈՒԼՏՈՒ- ՐԱՅԻ ԳՆԱՀԱՏԵԼԻ ՃԻՒՂԵՐԸ

Բ. Ղարախանեանի
(Կարդացուած 4-ին ապրիլի)

Տնայնագործութիւնը, ժողովրդական տըն-
տեսութեան այդ ձիւղը, նոր բան չէ մեզ
համար: Այդ արհեստը (տնայնագործութեան
մէջ հասկանալով և ձեռագործը) շատ աւելի
բարգաւաճ ու ծաղկեալ վիճակ է ունեցել,
քան այն, ինչ որ տեսնում ենք ներկայումս
մեր ժողովրդական իրականութեան մէջ:

Անցէք Թիւրքահայաստան և դուք կը
հանդիպէք վայրերի, ուր բաւական նուրբ
ու ձաշակով, զանազանաձև ու բարդ թէ
տեսքով և թէ գործուածքով տեղագործ կը-
տորներ ի կը հանդիպէք: Մեր հին ձեռա-
գործները յաճախ հիացմունք են պատճառել:

Դժբախտաբար այդ արհեստը ինչ-ինչ
պատճառներով, ձախող հանգամանքների
շնորհիւ, բարձի է թողնուել և մոռացուել,
վերածուելով պարզ ձևի, այն է կտաւագոր-
ծութեան, որը հասարակ արհեստի կերպա-
բանք է ստացել: Սակայն հենց աւելի զար-
գացած արհեստների հետքերը դեռ բոլորո-
վին չեն վերջացել: Ոչ միայն Թիւրքահա-
յաստանում, որ համեմատաբար աւելի ան-
խախտ որօրան է եղել արհեստի համար, այլ

ռուսահայերիս մէջ հիմա էլ, բացի կտաւա-
գործութիւնից, պատրաստում են աւելի
բարդ տեսակի կտորներ, և կան բաւական
հմուտ վարպետ-վարպետուհիներ:

Յիշենք շալերի մի քանի տեսակը: Օրինակ
գետնագործը, որ հինում և գործում են գետ-
նի վրայ մեծ մասամբ կանայք: Դա կտաւի
բարդ գործուածք է, ամենամուր կտորն է:
Այդ տեսակին է պատկանում և ջեջիմը:
Նոյն հէնքով, բայց աւելի բարդ գործուած-
քով գործում են կանացի զանազան գօտի-
ներ և կապոցներ: Կան վարպետներ, որոնք
կտաւի հէնքի կամ, ուղիղ է ասել, տօրքի
(դազգեանի) վրայ գործում են այնպիսի
բարդ գործուածքներ, ինչպէս են դիագօնալ
(շեղ), բեկեալ դիագօնալ, Վաֆէլի տեսակը
և այլն, երբեմն մի քանիսի խառնուրդը:

Այսպէս Արթիկ գիւղում (Ալեքսանդրօ-
պօլի գաւառը) յայտնի է իւր գործուածք-
ներով Սարգիս Բօյանջեանցը, որ կտաւի
տօրքի վրայ յիրաւի գործում է յիշեալ բարդ
գործուածքներից 4—5 տեսակ: Նա այնքան
հմուտ է այդ գործում, որ հասարակ աչքով
զննելով, կարողանում է որոշել ամեն մի
նրա համար անյայտ ու նոր կտորի գոր-
ծուածքի ձևն ու եղանակը: Պատմում են, որ
նրա հայրը որպէս թէ անկար շապիկ է գոր-
ծել ու նուիրել ժամանակակից գաւառապե-
տին ռուս-Թիւրքական պատերազմի ժամա-
նակ (պատմողները ականատեսներ են):

Շալէ գործուածքներով յայտնի է Արթի-
կը, որի բնակիչները, որպէս արհեստաւոր

ժողովուրդ աչքի են ընկնում շրջակայքում: Գիւղի մեծ մասը հագնում է շալէ կտորներ: Տղամարդիկ, առաւելապէս երիտասարդները, դնում են թաղիքէ գլխարկներ, կրում են շալէ չուխա, շալէ արխալուխ, շալէ շարվար ու պաճիճներ և բրդէ գուլպաներ: Եւ կարելի է ասել թէ բացի տրեխներէից նրանց հագուստը ամբողջովին բրդից է պատրաստւում: Եւ Արթիկցիին ստեղծել է ուրոյն տարազ, որով նա ամեն տեղ ճանաչւում է:

Արթիկցուն ճանաչում են առանց հարց ու փորձի, միմիայն տարագով: Իսկ կանայք գործում են շալէ գոգնոցներ ու գօտիներ: Այլ ևս չեմ խօսում գորգերի, քեշիմների, փալանների ու այլ կտորների մասին, որ համատարած են:

Շրջեցէք Շիրակը, Աբարան, Ղարաբաղ, Լօռի, Դարալագեազ, Ախալխալաքները, կը տեսնէք պառաւ կանանց, որոնք այնպիսի հմտութեամբ նուրբ թելեր են մանում բրդից և կտորներ գործում, որ կարելի է միայն սքանչանալ:

Այս բոլորը ցոյց է տալիս, որ տնայնագործութիւնը գոյութիւն է ունեցել հայերի մէջ և բաւական դարգացել: Նա մի ժամանակ ոչ միայն բաւականութիւն է տուել հայի առօրեայ անհրաժեշտ պահանջին հագուստի, փորձաւոր և առհասարակ շորի-դէնի նկատմամբ, այլ և հնարաւորութիւն է տուել զարդարանքի, ճոխութեան իրեր արտադրելու և այդ այդպիսով գեղարուեստի է վերածուել, որը ձախարդ հանգամանքների

շնորհիւ ժամանակի ընթացքում նսեմացել է և անյայտանալու վրա է:

Այստեղ հարց է ծագում. ի՞նչ պատճառով տնայնագործութիւնը մեղանում յետ է գնացել և մոռացւում է: Արդե՞ք կատարել—վերջացրել է նա իւր դերը մեր մէջ և բնական ճանապարհով տեղի է տուել գործարանային արտադրութիւններին, թէ քաղաքական ձախող պայմանների շնորհիւ հայը անկարող է եղել անընդհատ կուլտուրայով զբաղուել:

Այս հարցը շատ ջուր կը վերցնէ, պարզաբանութեան կարօտ է, կը պահանջէ երկար բացատրութիւններ, բայց ես իմ կարծիքը կտրուկ կասեմ:

Տնայնագործութեան յետ ընկրկելու սկզբնական պատճառը, իմ կարծիքով, վերջին հանգամանքը, այսինքն աննպաստ պայմանները պէտք է համարել: Յիշաւի դարիւր շարունակ կեանքի ու մահու խնդիրը Դամոկլեան սրի նման կախուած է եղել հայ ժողովրդի գլխին: Այդպիսի պարագաներում կուլտուրայով զբաղուել անհնարին է եղել և հայը անկարող լինելով ընդարձակ ծաւալով, հանգիստ խղճով զբաղուել արհեստով, կամաց կամաց ստուել է, մինչև վրայ հասաւ այն շրջանը, երբ հային ևս հնարաւոր դարձաւ մասն ու բաժին ունենալ գործարանային արտադրութիւններէից: Այս շրջանը վերջին հարուածը կը տայ տնայնագործութեանը, եթէ ինքը տնայնագործութիւնը չիւրացնէ կատարելագործութիւններ և գործ չը դրուեն

առանձին ջանքեր կազմակերպելու այդ արհեստը լաւ հիմքերի վրա:

Վերսկսելով տնայնագործութիւնը՝ ի դերէ չէն ելնելու արդեօք մեր բոլոր ջանքերը այդ գործում: Կարող էնք արդեօք յաջող հետեանքի հասնել:

Արդեօք տնայնագործութիւնը ներկայիս ոյժ կունենայ դիմադրելու այն թափին, որով գործարանային արտադրութիւնները ողողում են մեր երկիրը:

Այն հանգամանքը, որ տնայնագործութիւնը բնական մահով չէ մեռել մեր երկրում, որ այդ արուեստը տուել է մեզ և գուցէ կըտայ աւելի արժէքաւոր իրեր, քան գործարանային արտադրութիւններն են և այն հանգամանքը, որ տակաւին մեր գիւղատընտեսութեան մէջ հում նիւթը չէ արտահանում ցանկալի չափով ու գնով, այդ ամենը հիմք են ծառայում եզրակացնելու, որ գոնէ առայժմ տնայնագործութիւնը հող ունի մեղանում:

Ուրեմն քանի այդ արուեստի մէջ հմուտ ձեռքերը կենդանի են, որ վաղը կարող են չը լինել, չէ որ դրանք մեծ մասամբ տարիքաւոր անձնաւորութիւններ են և կտրուած նոր սերնդին իրենց արհեստը հաղորդելու հնարաւորութիւնից, շտապենք վերանորոգել այդ արհեստը: Այսօր գործը աւելի արդիւնաւէտ կը լինի, քան վաղը: Մեր ծերունի արհեստաւորները մեզ դեռ բան ունեն սովորեցնելու: Այդ կերպ գուցէ կարելի կը լինի գիւղական տնտեսութեան խոր վէրքին

հանգստացուցիչ դեղ դնել: Հրաւիրենք ժողովրդին նորից կաշելու կուտուրական այդ գործին և շահագործելու այն բոլոր արհեստները, որոնք դեռ պահպանել են գոյութեան իրաւունք:

Գեօմբի 23 փետ. 1909

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒ- ԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Յ. Գննչեան

(Կարդացուած 4-ին ապրիլի)

Ներկայ համագումարը, եթէ չեմ սխալուում, առաջին համագումարն է, ուր հաւաքուել ենք խօսելու, քննելու և միջոցներ գտնելու բարձրացնելու հայ ժողովրդի տնտեսական վիճակը:

Ներկայ համագումարը առաջինն է, որը եկել հաւաքուել է ժողովրդի տնտեսական բարօրութեան ամենակարևոր խթան արհեստների և ձեռագործների արդիւնաբերութեան մասին խորհրդակցելու:

Եթէ մինչև հիմա մեր հայկական միտքը, հայկական գիտութիւնը զբաղուել է մի խորհնացու, մի Ղազար Փարպեցու գրուածքների «ըթի» կամ աւելորդ «ստորակէտի» վրայ, հաւատացած լինելով, որ դորանով առաջ է մղւում հայկական կուլտուրան, հայկական գիտութիւնը, ներկայ համագումարը եկել է մի այլ մեծ գործ կատարելու, ասելու, որ հայ ժողովրդի հարստութեան, յառաջադիմութեան աղբիւրը «ըթի», «ստորակէտի» մէջ չէ, այլ «ասպի», «բրիչի», «ուրագի» և «գութանի» մէջը:

Ես մասնագէտ չեմ և ոչ մի արհեստի, չը

գիտեմ և ձեռքս գութան բռնել, բայց ցանկութիւն ունեմ խօսելու ներկայ յարգելի համագումարի առաջ, իբրև սոսկ դիտող, դիլետանտ, սոսկ մէկը այն հազարաւոր անհատներից, որոնք նոյնպէս ցանկանում են հարստանալ, բարեոքել իրանց տնտեսական վիճակը—լաւ ապրելու միջոցներ փնտրել և գործադրել այն «հնարը», այն «ուրագը», որը մշակելու է ներկայ համագումարը:

Մի քանի ամիս է, որ ղեկավար եմ Տնայնագործական Ընկերութեան գիւղում, իբրև վարչութեան նախագահ և ահա այժմ ես ցանկանում եմ բաժանել յարգելի համագումարի անդամների հետ այն գիտողութիւններին նիւթը, որը ես դուրս եմ բերել մի քանի ամսուայ ընթացքում ջուհակութեան գործին մօտ լինելով:

Կը պատասխանեմ այն հարցերին, որոնք շօշափուած և առաջադրուած են Տնայնագործական համագումարի ծրագրում:

Գոյութիւն ունեցող տնայնագործական արհեստանոցների գործունէութեան պատկերը և բնորոշ գծերը շօշափելու համար ես միայն աչքի առաջ ունեմ մեր գիւղի ջուհականոցը, որի հիման վրայ լինելու են և այլ իմ գիտողութիւններս:

Պէտք է նկատեմ և շեշտեմ, որ ջուհականոցները այժմ զրուած են ամենապրիմիտիւ տեխնիկական հիմքերի վրայ: Գործիքները հասարակ են և տեխնիկական յարմարութիւնների կողմից հասցրած են մինիմումի: Զը գիտեմ ուրիշ ազգերի մէջ «кустарное

производство» ինչ հիմքերի վրայ է դրուած, բայց, կարծում եմ, որ մեր ջուհականոցները գործիքները զուտ հայկական գործիքների վերարտադրութիւն են:

Դեռ ինչպէս երևում է, գործիքների կատարելագործման կամ նոր տիպի գործիքներ պատրաստելու ինիցիատիւա չը կայ մեր մէջ, իսկ եթէ կայ, դա էլ տնաբոյս (доморостенный) բնաւորութիւն է կրում: Գիտական-տեխնիկական գիտութեան հիման վրայ աշխատանքներ չեն երևում:

Մեր կարծիքով այդ ուղղութեամբ հարկաւոր աշխատանքներ է պահանջուում ջուհականութեան, առհասարակ տնայնագործական գործին զարկ տալու համար:

Այդ մտքով մենք առաջարկում ենք և կարևոր ենք համարում տնայնագործական ընկերութիւններին՝ պահել մշտական մի ինժեներ-տեխնոլոգ, որի պարտականութիւնը լինելու է ընդհանուր հսկողութիւն բոլոր ջուհականոցների վրայ տեղերում և գործիքների զարգացման տեխնիկական տեսակէտից հոգատարութիւն:

Ինժեներ-տեխնոլոգը պիտի հնարաւորութիւն ունենայ ժամանակ առ ժամանակ, եթէ նա մասնագիտօրէն ծանօթ չէ տնայնագործական արհեստի և արդիւնաբերութեան հետ, գնալ Ռուսաստան այլ և այլ տեղեր, նոյն իսկ արտասահմանի տնայնագործական գործի և արդիւնաբերութեան հետ ծանօթանալու համար:

Բացի այդ, հէնց յարմարութեան և նոյն

իսկ տնտեսութեան կողմից ունենալ Տփլիսում կենդրոնական արհեստանոց, ուր նոյն ինժեներ-տեխնոլոգի ղեկավարութեամբ հնարաւորութիւն ունենալ պատրաստել, եթէ ոչ բարդ, գոնէ մանր, հասարակ գործիքներ. նոյն արհեստանոցը պիտի լինի, մեր կարծիքով, բոլոր ջուհականոցների տեխնիկական բիւրօն, որտեղից կարելի կը լինի ստանալ ամէն տեսակ տեխնիկական և գործնական տեղեկութիւններ, խորհուրդներ:

Հերթական նշանակութիւն ունեցող կարիքներից մէկը, ես համարում եմ կուլտուրական վարպետներ ունենալու հարցը:

Մինչև այժմ, որքան ես ծանօթ եմ գործին, մենք ունենք միայն ջուհակ բանուոր-արհեստաւորներ, բայց չունենք ուսուցիչ-արհեստաւորներ: Ուսուցիչ արհեստաւորը պէտք է զանազանել բանուոր-արհեստաւորից:

Կարող է բանուոր-արհեստաւորը իւր արհեստը իմանալ կատարելապէս, բայց աւանդելու և գործին սիրահար դարձնելու, կուլտուրապէս յառաջ տանելու, զարգացնելու արհեստը, մտցնելով նորա մէջ գիտական-կուլտուր էլեմենտներ և միևնոյն ժամանակ ներշնչելու. ձգտում արհեստը սիրելու, կատարելութեան բարձրութեան հասցնելու թէ աշակերտուհիներին և թէ ժողովրդին՝ անկարող է:

Դորա համար անպայման հարկաւոր է կուլտուրապէս պատրաստուած և տեխնիկական հմտութիւն ունեցող վարպետներ:

Այդ կարիքին բաւականութիւն տալու համար մենք առաջարկում ենք Տփլիսում տեխնիկական բիւրօյին կից ունենալ օրինակելի դպրոց ջուլհականոց, մտցնելով նորա մէջ հետզհետէ բոլոր տնայնագործական արհեստները:

Այդ արհեստանոց-դպրոցում ընդունուելու են անպայման որոշ կրթական պատրաստութիւն ունեցող աշակերտներ կամ աշակերտուհիներ և առնուազն մի տարուայ ընթացքում անցնելու են հիմնաւորապէս տնայնագործութիւնը թէ ածօրետիկապէս և թէ գործնականապէս:

Սօսք չըկայ, որ կուտուրական-վարպետները յետոյ սապարէզ կուսկնան սպառելու իրանց գիտեցածը և անշուշտ նոցա աշխատանքի վարձն էլ կարող է և անհրաժեշտ է բարձրացնել, քանի որ նոցա տուած արդիւնքը անպայման շատ աւելի արագ, հիմնաւոր և բազմակողմանի է լինելու:

Միւս կողմից պիտի շեշտեմ, որ այն ժամանակ այդ վարպետ-ուսուցիչները չեն գնալ այս ինչ կամ այն ինչ տեղը 2—3—6 ամսով և գործի սաղմը գցելով հեռանալ, այլ ամէն մի Տնայնագործական Ընկերութիւն պէտք է մշտապէս վարձէ և ունենայ իւր ինստրուկտոր-ուսուցիչը, քանի որ տնայնագործութիւնը հետզհետէ ճիւղաւորուելու է և մտցնելու և ուրիշ արհեստներ, բացի այդ կուտուրական-ուսուցիչը պիտի մշտապէս մնայ գիւղում, որ նա ինստրուկտորի դեր կատարի, անդադար առաջնորդելով տեղում

գտնուած մասնաւոր ձեռնարկութիւնները և անդադար գործի մէջ մտցնի թարմութիւն, նորութիւն. մի խօսքով մեր ցանկութիւնն է, որ տնայնագործութիւնը չը գնայ տարածուի գիւղական ժողովրդի մի քանի պրիմիտիւ, շաբլօն մանուածքներով և պրիմիտիւ, այլ դա շարունակ և մշտապէս կատարելագործուող և յառաջդիմող մի գործ լինի:

Անշուշտ հերթական պահանջ դառած հարց պէտք է համարել և տնայնագործական արդիւնքների վաճառքի կազմակերպութիւնը թէ կովկասում և թէ կովկասից դուրս:

Դեռ այժմ, երբ արհեստը նոր է մուտք գործում մեր գիւղերում և արդիւնաբերութիւնը քիչ լինելով՝ հնարաւոր է տեղում սպառել, բայց երբ արդիւնաբերութիւնը անցնի և ընկերութեան ջուլհականոցներից և ժողովրդի մէջ և ընդունի լայն չափեր, այն ժամանակ տեղական շուկան բաւականութիւն չի տալ՝ գորա համար մենք կը ծանրանայինք նոյն վերև յիշած կենդրոնական բիւրօյի օգնութեան վրայ:

Տփլիսում կենդրոնական բիւրօն պիտի ունենայ սպառող խանութ կամ սկլադ և միջնորդ հանդիսանայ բոլոր տեղերից եկած արդիւնաբերուած ապրանքները սպառելու:

Սօսք չըկայ, բիւրօն իւր ծախսերի համար վերցնելու է որոշ տոկոս, որը կարծում եմ ուրախութեամբ կը տայ ամէն ոք, ով ցանկանում է սպառել իւր ապրանքը:

Միւս կողմից բիւրօյի խանութը կունե-

նայ և տեղատուութիւն, արտահանելով և մատակարարելով մանուածքի մթերքներ, գործուածքների նմուշներ, դանազան նկարներ, և այլն, որոնց ղեկավարողը լինելու է բիւրօյի ինժեներ-տեխնոլոգը:

Վարպետներ պատրաստելու մասին մենք վերևում խօսեցինք, իսկ ինչ որ կը վերաբերի ինստրուկտորների հարցին, դա մեր կարծիքով նոյն ինժեներ-տեխնոլոգի ղեկավարութեան գործն է. նա կունենայ գործին հմուտ մէկ կամ երկու օգնականներ, իբրև ինստրուկտորներ, որոնց գործը և պարտականութիւնը զուտ կազմակերպչական է լինելու, քանի որ գլխաւոր և մօտակայ տեխնիկական և արդիւնաբերական աշխատանքների վերայ բիւրօյի հսկելը ինժեների գործն է:

Գալով մասնաւոր նախաձեռնութիւն և ձեռնարկութիւն հանդէս բերելու կարևորութեան, մեր կարծիքով, այդ հարցում պէտք է շատ զգոյշ լինել, որ շահագործութեան տեղեկնցիա առաջ չը բերուի:

Նրևակայեցէք այսպիսի մի բան. գիւղի մի հարուստ վաշխառու պատրաստել տուեց մի քանի տորքեր և առհասարակ ձեռք բերեց ջուլհակութեան կազմ և պատրաստ բոլոր գործիքներ և ջուլհակութիւն սովորած աշխատող ձեռքերը, սկսեց շահագործել ամենամանխիղճ կերպով, տալով նոցա աշխատավարձ արդիւնքի ամենաչնչին տոկոսը, որով ժամանակի ընթացքում տնայնագործական արդիւնաբերութիւնը բոլորովին կենդրոնականով վաշխառու շահագործողների ձեռքում, բո-

լորովին վարկաբեկ անի արհեստի և ձեռարուեստի արդիւնաբերութեան յարգը և արժէքը ժողովրդի աչքում:

Հէնց դրա համար մասնաւոր նախաձեռնութեան գործը առնելու են իրանց վրայ տնայնագործական ընկերութեան ճիւղերը, այսինքն ջուլհականոցը աւարտած աշակերտ ուհիներին նպաստին, եթէ իրանք միջոց չունեն, տորքեր, գործիքներ, նոյն իսկ մանուածքի նիւթեր մատակարարելով, իհարկէ երկար ժամանակեայ կրեդիտով, դիշխանելով այդ մասնաւոր նախաձեռնողների սպառուած ապրանքներից կենդրոնական բիւրօյի սկլադում:

Կրեդիտ պիտի բանայ կամ դրամով կամ նիւթերով և կենդրոնական տնայնագործական վարչութիւնը մասնաւոր նախաձեռնութիւններին:

Սօսք չը կայ, որ բոլոր արդիւնաբերուած ապրանքը տեղական բինօկին բաւականութիւն տալով, ֆնացածը գնալու է կենդրոնական բիւրօյի սկլադը սպառելու:

Սյդպիսով մենք համոզուած ենք, որ շահագործման շանթարգելը արդէն գտնուած և ապահովուած կը լինի:

Վերջին հարցին՝ պարբերական համագումարներ հրաւիրելու և կազմակերպելու մասին՝ կասենք այսքան, որ այդ տեսակ համագումարներ անհրաժեշտ են իւրաքանչիւր տարի Տփլիսում, բացի դորանից ցանկալի են և րայօնական փոքրիկ համագումարներ զուտ սպեցիալ բնաւորութիւն կրող, օրի-

նակ մի որ և է գաւառում գործում են մի միայն խալիչաներ, միւս տեղ կտորներ, մի ուրիշ տեղում եղջերուներից զանազան իրեր և ահա միտնման, համաարդիւնաբերող տնայնագործական արդիւնաբերողները հաւաքում են և լուծում, քննում տեղական արդիւնաբերութեան մասին եղած հարցերը:

Վերջացնելով խօսքս, ես գտնում եմ տնայնագործական գործին մեծ ապագայ, բայց և ոչ մի ապագայ, եթէ նա գնայ այն ճանապարհով, որով գնացել են մինչև այժմ բոլոր մեր կրթական, կուլտուրական հիմնարկութիւնները, իրանց շուրջը խմբելով թուղաւմպերի նման մեր փոքրիկ, չնչին «եսերը»:

Աշխատանք և գիտութիւն պիտի լինի այն օղակը, որոնք պիտի կապեն արհեստի գործով հետաքրքրուող անհատներին գիւղում, ուր դեռ թագաւորում է Րօբինդօնի ուրազը և անդրջրհեղեղեան գութանը:

Բայց եթէ ջուլհականոցը ևս լինելու է մի վիվեակա, որոնցից մենք ունենք շատ և շատ, այն ժամանակ ժողովրդի համար նա կը դառնայ նոյն՝ «Здѣсь продается чай, сахаръ и кофе» К. Киракосянцъ.

ԳԱՆՁԱԿԻ ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՅԸ ԵՒ ՏՆԱՅ-ՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(Կարդացուած է 4-ին Ապրիլի)

Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը, որի նախաձեռնութեամբ հրաւիրւած է ներկայ համագումար ժողովը, թէ մասուլի և թէ առանձին կոչերի միջոցով դիմել է այն բոլոր անձերին, որոնք հետաքրքրուում են տնայնագործական արհեստի զարգացման գործով, մասնակցել համագումարի պարապմունքներին և նպաստել համագումարի ծրագրի մէջ նշանակուած հարցերի պարզաբանութեան և լիակատար քննութեան:

Գանձակ քաղաքում գոյութիւն ունեցող Զուլհականոց-արհեստանոցի վարչութիւնն, իրրև այգօրինակ գործով հետաքրքրուող մի մարմին, խորին անկեղծութեամբ ողջունում է ներկայ համագումարի բացումը և հաւատալով սորա արդիւնաւոր ընթացքին՝ կարեւոր է համարում իմ և ջուլհականոցի վարպետուհու միջոցաւ, իր կողմից մի քանի հարկաւոր տեղեկութիւններ տալ համագումարի յարգելի հանդիսականներիդ, թէ մասնաւորապէս Գանձակի Զուլհականոց-արհեստանոցի մասին և թէ ընդհանրապէս տնայնագործական արհեստի զարգացման մասին:

Ներկայ տեղեկութիւնները կը պատեն համագումարի ծրագրի մէջ առաջադրուած միջանի կէտերի շուրջը և հնարաւորութեան չափով կամփոփեն ան առն իրողութիւններն, որոնք ձեռք են բերուած Գանձակի Զուլհականոցի գործնական կեանքում և բազմաթիւ փորձերի ընթացքում: Առաջ կը բերենք համագումարի ծրագրի կէտերը և զուգընթացաբար կը կցենք մեր տալիք տեղեկութիւններն՝ իբրև պատասխան այդ հարցերին:

ԾՐԱԳՐԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԸ

1.

— Գոյութիւն ունեցող տնայնագործական արհեստանոցների գործունէութեան պատկերը և բնորոշ դժեւրը.

Գանձակի Զուլհականոց - արհեստանոցը հիմնել է տիկին Օհանեան, 1906 թուի մայիս ամսին:

Զուլհականոցը պահպանուել է անդամակցական միջոցներով և կառավարուել է հիմնարկութեան ժամանակ ընտրուած վարչութեան ձեռքով:

Հիմնադիրն իբրև գործին հմուտ անձնաւորութիւն՝ նպատակ է ունեցել զարգացնել ոստայնագործութիւնը թէ Գանձակ քաղաքում և թէ նրա շրջակայքում: Կարճ ժամանակի ընթացքում՝ նա արհեստանոցի համար ձեռք է բերել 17 հատ տորք-ստանօկ—իր բոլոր մանրամասնութեամբ և հարկաւոր իրեղէններով, հաւաքել է մօտ քսան աշակերտուհիներ և սկսել է սովորեցնել նրանց ջուլհակութեան արհեստը: Նա աւելի քան ցանկանալիս է եղել՝ կատարելագործուած գործիքներով՝ կատարելագործել հայրենիքում իմացած զանազան գործուածքների գիտութիւնն՝ ինչպէս օրինակ—կարպետների, ջէջիմների, ջուլալացուների, դարձկարների և այլ գործուածքների տեսակները ազնուացնել: Սակայն, հազիւ մի տա-

րուց յետոյ՝ վախճանուելով տիկին Օհանեանը՝ նրա սկսած գործն իր բարեմիտ նըպատակով, մնում է հարաբարստ վիճակի մէջ:

Դեռ տիկնոջ կենդանութեան ժամանակ, նոյն գործով հետաքրքրուելիս է եղել տիկ. Եղ. Նաբաթեան և ահա նա, հիմնադրի մահից յետոյ, որպէսզի արհեստանոցը իսպառ չը փակուի՝ գործի գլուխ է անցնում և վարպետուհի Սոֆիա Ստեփանեանցի ու երբեմն էլ տիկ. Կատարինէ Նանասեանի հետ՝ գործը վերսկսում է 1908 թուի մարտից, որ և շարունակում է մինչև այսօր: Այս անգամ արհեստանոցի գոյութիւնը պահպանւում է մասնաւոր նուէրներով: Հիմնադրի մահուանը՝ պսակի համար հաւաքած 506 ռ. յատկացւում է նրա սկսած գործի բարգաւաճման, մի հարիւր ուրբի էլ նուէր է ստացւում պ. Եպիսկոպոսեանից և ահա 606 ռ. գրամագլխով շարունակւում է ջուլհականոցի կեանքը: Այս անգամ աշակերտում են մօտ 16 հոգի, որոնցից մեծ մասը ստանում են՝ և՛ 15—25 կ. օրավարձ և՛ վարպետուհուց սովորում են արհեստը: Բացի այդ ծախսից, արհեստանոցին ամսական տալիս են 10 ըուրլի վարձ, վարպետուհին ստանում է ամսական 20 ուրլի ոտճիկ: Այս ու միւս ընթացիկ ու զանազան ծախսերը միասին՝ ջուլհականոցը նստում է ամսական մօտ 100 ուրլի:

Ջուլհականոցն իր գոյութեան ընթացքում աւելի քան պատրաստել է բոլոր թելի գործուածքներ, այնուհետև սփռոցներ, ան-

ձեռոցիկներ, սրբիչներ, քաթան և այլն... Այդ ամենը ծախուել է պատահած անձի վրայ, ընդունել է նաև պատուէրներ: Զուլհականոցն՝ որովհետև ծառայել է աւելի քան իբրև մի արհեստ սովորեցնող հիմնարկութիւն, իբրև մի դպրոց, նա ուշադրութիւն է դարձել այդ բանին և ոչ օրինակ՝ նիւթական շահին և օգուտին: Փորձը ցոյց է տուել, որ Գանձակի կողմերում աւելի յարմար է աւելի քան բոլոր գործուածքների պատրաստումը, քան օրինակ Սարփինկայի, որի զանազան տեսակներն աւելի է ժանդնով ծախւում ևն պատահած խանութում:

Բարեփոխութիւնների վերաբերմամբ կասեմք հետեւելը. — Առաջ՝ մի օրէն կտոր գործելու ժամանակ՝ տորքի վրայի թելի հիմքը յաճախ կտրւում էր և խանգարում էր աշխատանքի արագութեանը: Արհեստանոցը իր երեքամեայ փորձառութեան շընորհիւ՝ գտել է միջոց, որով «թելի կտրուելը» այլևս տեղի չէ ունենում կամ պատահում է շատ սակաւ:

Բացի դրանից, մեր ունեցած երկու մեծ տորքերը յարմարեցնել ենք տուել՝ «մակոյկների» ինքնաշարժութեան: Փոխանակ մակոյկները ձեռքով անցկացնելու գործուածքների բերանի միջով, այժմ իրենց իրենց են անցուդարձ անում և աւելի քան շուտ-շուտ, ըստօրում և գործել արագանում է:

Հերթական նշանակութիւն ունեցող կարիքները:

Հերթական նշանակութիւն ունեցող կարիքները մեզանում հետեւեալներն են.—նախ և առաջ, Գանձակի ջուլհականոցի հիմնադրի ցանկութեան համեմատ՝ բարելաւել Գանձակի ջուլհականոցի գոյութիւնն, որպէս գաւառի համար կենդրոնական մի հիմնարկութիւն: Սովորեցնել որքան կարելի է շատ աշակերտուհիներին՝ այն էլ տանելի օրավարձով, զարգացնել տեղական հայրենիքի—տնային գործուածքների տեսակները, ճաշակն և յատկութիւնը: Հետզհետէ բարեփոխել գործիքներն և այդ նորանոր գործիքների միջոցով՝ աւելի հեշտացնել տնայնագործական արհեստը, որպէս զի՝ որքան կարելի է նա մօտ ապագայում ցանկալի արդիւնքը տայ՝ թէ բարոյական և թէ տնտեսական իմաստով:

Երկրորդ.—Հնարաւորութեան չափով, աշխատել Գանձակի գաւառամասում՝ ճիւղեր բանալ նոյն ջուլհականոցի շուրջը.—ինչպէս օրինակ՝ Գետաշէնում, Բանանցում, Փիրում, մի խօսքով Գանձակի չորս ոստիկանական շրջաններում... և որպէսզի այդ ճիւղերում ջուլհակութիւնը կարողանայ ցանկալի ընդունելութիւն գտնել արհեստի տնային յարմարութեան, գործուածքների նրբութեան և դիմացկունութեան կողմից՝ ուղարկել այնտեղ Գանձակի ջուլհականոցում մի քանի տարի փորձառութիւն ունեցող աշակերտուհիներ՝ որպէս վարպետուհիներ, հնա-

րաւորութեան չափով տալ նաև գործիքներից ամենահարկաւոր իրերը:

Եւ հէնց այս դիտաւորութեամբ էր, որ մեր արհեստանոցի երկրորդ տարում գիտուն աշակերտուհիներից մէկը՝ մի տորք վերցրեց և տեղափոխուեց Ղաղախ, միւսը՝ Շուշի և երրորդը՝ Կարս—որպէսզի իւրաքանչիւրն իր տեղում, իր մերձաւոր շրջաններում ջուլհակութեան արհեստը հետաքրքիր դարձնի և եթէ հնարաւոր է իւրաքանչիւրն իր համայնքում պատճառ դառնայ մի-մի ջուլհականոց հիմնելու:

Գիւղական արհեստանոցների վերաբերեալ կասենք հետեւալը.—Չնայելով մեր—Գանձակի—արհեստանոցի այնքան խնայուած ծախքերին՝ դարձեալ ամսական այդ ջուլհականոցը նստում է մօտ 100 ռ.: Գիւղերում, հաւանօրէն նոյնքան ծախքով կարելի կլինի աւելի ճոխ և մեծ գործարան պահել՝ այնևս ընկերական հիմունքների վրայ: Միայն, մինչև գիւղացիներին փորձով հասկացնելը ջուլհականոցի անհրաժեշտութեան մասին, հարկաւոր կլինի առաջին ամիսների ծախսը հոգալ նախաձեռնող անձի կամ ընկերութեան կողմից: Այնուհետև, երբ գիւղացիների համար կը պարզուի այդ գործի կարեւորութեան և օգտակարութեան խնդիրը, շատ հեշտ կը լինի գիւղական համայնքի կամ թէ մասնաւոր մի քանի անհատների ընկերակցութեամբ պահել ջուլհականոց-արհեստանոցի կեանքը:

Մեզանում աւելի հեշտ կը լինի մեր կող-

մերում—շրջանում—գիւղական ճիւղեր հիմ-
նելը, քանի որ ունեցած անհրաժեշտ գոր-
ծիքները՝ օրինակ տորքերից կամ ոստան-
ներից կարող կը լինինք երկ-երկու կամ
երեք-երեք հատ ձրիապէս տեղափոխել նոր
բացուող գիւղական ճիւղ արհեստանոցները։
Նոյնիսկ հնարաւորութիւն կունենանք մեր
արհեստանոցի վարպետունուն առնուապն
մէկ-մէկ ամիս ուղարկել յիշեալ գիւղերը
գործի նախնական անհնաժեշտութիւնն ու-
սուցանել տալու։

Բացի դրանից, մեզ մօտ կան երեքական
տարուայ փորձառութիւն ունեցող վից աշա-
կերտուհիներ, որոնք ինքն իրենց կարող
են ղեկավարել գիւղական արհեստանոց-
ներն, և որոնց վրայ կարելի է վստահանալ։
Նրանց գիւղ գնալը մեր կողմերում աւելի
մեծ օգուտներ կարող է տալ հէնց այն
պարզ պատճառով, որ նրանք աւելի հմուտ
են մեր գիւղական բոլոր թիւի գործուածք-
ներ պատրաստելու մէջ։ Այնուհետեւ նրանք
քաջ իմանում են նաեւ բամբակեղէն բարակ
ու նուրբ գործուածքների արհեստը—օրի-
նակ՝ կտաւ, քաթան, հասարակ սարփին-
կա և այլն։

Մեր կողմերի գիւղական ճիւղերը հեշ-
տութեամբ կը կառավարուեն Գանձակի
ջուլհականոցի վարչութեան և վարպետունու
միջոցով, որովհետեւ այդ գիւղերը կենդրո-
նից շատ քիչ հեռաւորութիւն ունեն՝ հա-
ղիւ 40—50 վերստ։

3.

Գործուածքների նմուշներ և զանազան նկարներ մա-
տակարարելու և տարածելու խնդիրը։

Գործուածքների համար նմուշներ և կամ
զանազան նկարներ ձեռք բերելու վերաբեր-
մամբ՝ Գանձակի ջուլհականոցն սկզբից ի վեր
մեծ նեղութիւններ է կրել, նամանաւանդ
բոլոր գործուածքների համար։ Նորանոր
նկարներ չունենալու պատճառով, ջուլհա-
կանոցի վարչութիւնը ստիպուած է եղել
տեղական ժողովրդական գործուածքների
վրայ եղած նկարները գործ ածել, հետզհե-
տէ աւելի ազնուացնելով նոցա տեսակը,
ճոխացնելով նոցա ձևերը, բազմացնելով
ու յարմարեցնելով նկարների գոյները։
Տարիների փորձերն ապացուցել են և
այս բոլորիս էլ գործարանում եղած այդ
բարեփոխուած ձևերի գործուածքները յա-
կանէ անուանէ ցոյց են տալիս, որ դրանք
բաւականին հետաքրքիր և դուրեկան են
տեղացի անձանքի աչքերի համար։ Իսկ ծա-
նօթ աչքերը փոփոխութիւն նկատելով հնի և
այդ բարեփոխուածի մէջ՝ առաւելութիւնը
տալիս են արհեստանոցի աշխատանքին։

Եւ ստեղծագործական արհեստն որքան
դժուար է եղել մեր արհեստանոցի գործը դե-
կավարող անձանց համար, այնքան ձեռնհաս,
քանի որ մեր արհեստանոցն հնարաւորու-
թիւն չէ ունեցել դրսից նմուշների և նկար-
ների տեսակներ ու ձևեր ձեռք բերելու։

Այսօր ահա՝ մեծ ուշադրութեան առար-

կայ է այս խնդիրը մանաւանդ մեզ համար, որովհետեւ գործուածքի գեղեցկութիւնն ու դուրեկանութիւնը կախուած է ճաշակով ու գեղարուեստօրէն գործածուած նկարներից: Պէտք է հոգ տանել մանաւանդ բրդէ և բամբակէ գործուածքների տեսակները զարդարել բազմազան նկարների դասաւորութեամբ, որովհետեւ մանաւանդ մեր կողմերում որքան գործուածքներն աւելի նախշուն են և խայտաճամուկ, այնքան աւելի շատ ցանկացողներ ու մուշտարիներ են ունենում՝ ռամիկ գիւղացիների և գաւառացիների շրջանում: Նկարների գեղեցկութիւնը մեծ կապ ունի գոյների տեսակների հետ, որոնց մասին կը խօսենք յաջորդ հարցի պատասխանում:

4.

Գործիքներ, մանուածք և այլ մթերք մատակարարելու խնդիրը:

Այս հարցի ստորաբաժանումներից՝ մեզանում ուշադրութեան է առնուել հետեւեալ կէտը.— Որտե՞ղ կարելի է ներկել տալ թելերը չըխուճացող գոյներով:

Գանձակի ջուլհականոցն իր մօտ երեք տարուայ դոյութեան ընթացքում առաւել չափերով օգտուել է տեղական բազմազան գոյներից, որովհետեւ այդ գոյներն աւելի համապատասխան են եղել ջուլհականոցում պատրաստուող որևէ բրդի կամ մետաքսի գործուածքների համար: Այդ գոյները՝ կարմիր, ալկարմիր, դեղին, կապոյտ, սև, նա-

բընջի, սոսանի, մանիշակի, փիրուզի, կանաչ, շագանակի, ծիրանի, սէրի, երկնագոյն և այլ տեսակի գոյներ պատրաստուել է տեղական միջոցներով, որոնց ներկելու հնարը գիտէ մեր արհեստանոցի վարչութեան անդամներից մէկը և հարկաւոր դէպքում, մեր վարչութեան միջոցով կարելի է իմանալ այդ գոյների պատրաստութեան եղանակը: Վերոյիշեալ գոյներով լաւ ներկում են բրդէ և մետաքսէ թելերը: Այդ գոյները ֆնայուն են և անխուճի. փորձը ցոյց է տուել, որ այդ գոյնի թելերով գործուածքները՝ մաշում ու քրքրում են, բայց թելերի գոյները ֆնում են նոյնը: Եւ ընդհակառակը, շատ գործածուելու ընթացքում նրանք աւելի պարզում, աւելի նրբանում ու աւելի գեղեցկանում են: Այդ գոյներն որքան կը պչող և ներկող են բրդի և մետաքսէ թելին, այնքան թոյլ և չը կպչող են բամբակի և կանեփի թելերին: Այդ գոյներով գործուածքը եթէ համեմատուելու լինենք նման, բայց ոչ տեղական գոյներով նոյնօրինակ գործուածքի հետ՝ տեսքի, փայլի, գեղեցկութեան մէջ՝ կը նկատուեն ահագին տարբերութիւններ:

Մեր ներկած գոյնի թելերով՝ շատ գեղեցիկ գործում են տեղական ջեջիմներ, կարպիտներ, պատուհանի և դռների համար վարագոյրներ, բարձի ու մութաքայի համար երեսացուներ և այլն. այդ ամենն ի հարկէ հին-ժողովրդական նկարներով: Յիշեալ գործուածքների թէ գոյներն և թէ նը-

կարներն հնութիւն արտայայտելուց զատ, այլև իբրև «խալիս գործուածք» կարելի է վստահութեամբ գնել ու գործածել. որովհետև, մեր ջուլհականոցում գործուած այդ օրինակ կտորները շատ զիմացկուն են լինում, անխռնի և սինդ:— Զնայելով այս բոլոր յատկութիւններին, այդ գործուածքները շատ դանդաղ են ծախւում և շատ սակաւ, որովհետև արհեստանոցի վրայ նստում են բաւականին թանկ, և հնարաւորութիւն չի լինում ամեն տեսակի գնով վաճառել այդօրինակ գործուածքները:

Եւ ահա, Գանձակի ջուլհականոց-արհեստանոցի վարչութիւնը՝ համագումարի յարգելի հանդիսականների ուշադրութիւնը դարձնելով այս հարցի շուրջը, ցանկանում է իմանալ, եթէ պատրաստուեն մեղանում այդ գործուածքներից, հնարաւորութիւն կը ստեղծուի՞ իր համար՝ ձեռնտու գնելով սպառել՝ թէ կովկասում և թէ նոյնիսկ կովկասից դուրս:— Նմանօրինակ գործուածքներ հաւանօրէն աւելի էժան կը նստեն, եթէ օրինակ միանգամից թուով շատ օրինակներ պատուիրեն:

* * *

Այսքանից յետոյ, Գանձակի ջուլհականոցի վարչութիւնը, իր տուած մասնաւոր տեղեկութիւններից դուրս, այլև պատիւ ունի յայտնելու իր մի քանի ցանկութիւններն, որոնք պտտում են ընդհանրապէս տնայնագործական խնդիրների զարգացման շուրջը:

Նախ և առաջ.— Ընդունել և աշխատել ի կատար ածել այն սկզբունքն, որ՝ ուր հընաւոր է, այդ օրինակ արհեստանոցներին կից ունենալ դպրոց, որպէսզի արհեստ սովորող աշակերտուհիները հնարաւորութիւն ունենան՝ օրական գոնէ 3 ժամ ծանօթանալու տարրական կրթութեան հետ: Այսպիսի դպրոցների կարիքը աւելի քան մեծ է գիւղերում, ուր սովորաբար իգական սեռը շատ հազուադէպ դէպքումն է զըպրոցի երես տեսնում:

Երկրորդ.— Զուլհակութեան գործը գիւղերում տանել ընկերական հիմունքների վրայ, աշխատել, որքան կարելի է տարածել այդ աշխատանքը ամեն տեղ և հնարաւորութեան չափով կապ պահպանել այդօրինակ հիմնարկութիւնների մէջ:

Երրորդ.— Խնդրել Թիֆլիսի հայ-Տնայնագործակ. ընկերութեան Կենդրոնից, որ նա ամենայն տարի կազմակերպի Տնայնագործների համագումար, եթէ հնարաւոր է զանազան քաղաքներում, ուր հնարաւորութիւն ունենան ներկայ լինելու զաւառի արհեստանոցների վարպետուհիներն ու աշակերտուհիները:

Չորրորդ.— Կազմակերպել ցուցահանդէսներ արհեստանոցների ամեն տեսակի գործուածքներից:

Ի դիմաց Գանձակի Զուլհականոցի
Վարչութեան՝ Յակ. Աղաբաբ:

ՇՈՒՇԻԻ ԶՈՒԼՀԱԿԱՆՈՑ ԴՊՐՈՅԸ

եւ պատասխան ծրագրի հարցերին

(կարգացում 4-ին ապրիլ)

1905 թուականի հայ-թրքական կոտորածները տնտեսական դառն վիճակի հասցրին Կովկասի հայ ազգաբնակչությանը: Շուշին հայ կոտորածների ընթացքում տնտեսական ամենամեծ հարուածը կրած լինելով, ունէր իւր տեղական նպաստամատոյց յանձնաժողովը, երկու սեռից բաղկացած անդամներով, որոնք պէտք է հաց և գործ մատակարարէին ճակատագրի հարուածով փողոց նստուած որբ ու այրիներին:

Ի նկատի առնելով, որ միանուագ բաշխուած նպաստը մշտապէս չէ փրկում կարօտեալին սովի ճիրաններից և ձրիակերութեան ընտելացնելով յաճախ բարոյական անկման պատճառ է լինում, նպաստամատոյց յանձնաժողովին մասնակցող մի խումբ կանայք գեղեցիկ միտք են յղանում բանալ Շուշում Զուլհականոց—գալոց, ուր ա) այրի կանայք և ծնողագուրկ օրիորդներ ազնիւ վաստակով օրական պարէնը կը հայթայթեն և բ) հմուտ վարպետների ղեկավարութեամբ կը զարգանար գորգագործութեան և մետաքսագործութեան արհեստը:

Սհա վերոյիշեալ կրկին նպատակներով

Շուշու Զուլհականոց—արհեստանոցը բացւում է 1906 թուի Յուլիսի 12-ին:

Նա սկսեց իւր գործունէութիւնը նախ գորգագործութեամբ ի հարկէ շատ համեստ շրջանակի մէջ, որը գնալով հետզհետէ աւելի զարգացել և կանոնաւորուել է: Այս բաժնում պատրաստւում են բրդեղէն ամենատեսակ գործուածքներ, ինչպէս՝ ուղիկ (գոթօկա), խուրջին, կապերտ, բարձի երես, փորճաշ և այլն:

բ) 1907 թուի սկզբներին վարչութիւնս, ի պատասխան իւր գրութեան, ստանալով հանգուցեալ տիկին Օհանեանից ցուցումներ, բաց է անում Զուլհական բաժին, ուր պատրաստւում են սրբիչներ, սփռոցներ, վարագոյրներ, գոգնոցներ, անձեռոցիկներ, քաթանից և բրդից մանած (տեղական) թելից կտորներ:

գ) 1908 թուի յունուարից սկսւում է մետաքսէ գործուածքը, տեղական ոստայնի վրայ, տեղական թելից, թուրք հմուտ վարպետի հսկողութեամբ: Այս մասում պատրաստւում են վերմակի երեսներ, գոտիներ, ջէջիմներ, ալըշի և այլն:

Գորգային բաժանմունքը ներկայումս ունի հինգ ոստայն՝ մօտ 15 բանուորուհիներով, Զուլհական՝ հինգ — հինգ բանուորուհիներով, իսկ մետաքսէ բաժինը մէկ ոստայն՝ մէկ բանուորուհիով: Հաշուելով նաև թուրք արպետին, արհեստանոց յաճախում են ամեն օր 22 հոգի:

Մշտական գնողներ (клиенты) կամ շուկայ

շունենալով արհեստանոցի արդիւնաբերութիւնը չէ արտահանում, այլ վաճառում է Շուշում, մեծ մասամբ այցելուներին: Յաճախ լինում են նաև գորգերի պատուէրներ օտար քաղաքներում վերաբնակող շուշեցիներին:

Երեք տարուայ փորձը ցոյց է տալիս, որ միայն տեղական թելից պատրաստած բրդէ (գորգ և այլն) և մետաքսէ (գաղ) գործուածքներն են շահաւէտ, իսկ ջուլհակային բաժինը, որտեղ գործ է ածւում դրանց ստացուած թելեր, առ այժմ դեֆիցիտ է տալիս:

Արհեստանոցը գոյութեան ընթացքում հարըստացել է նոր ձեւի ուստայններով գորգային բաժնում: Վարչութեան ջանքն է եղել նըրբացնել գորգերի գործուածքը և դորանից ու զանազան արմտիքներից պատրաստել չըխունացող գոյներ, որ և կատարելապէս յաջողուել է նրան:

Պէտք է խոստովանել, որ Շուշուայ արհեստանոցում պատրաստուած գորգերը շատ թանգ են գնահատուած և քիչ են վաճառւում: Դորա պատճառն այն է, որ բուրլը գլուծւում է նահապետական եղանակով, որը շատ թանգ է նստում, մինչդեռ մեքենայով այդ աշխատանքը կրճատւում և անհամեմատ էժան է նստում: Յանկալի է և վարչութիւնը հետամուտ է ձեռք բերել մի հատ գզիլու մեքենայ: Ղարաբաղի շրջանում նպատակայարմար է տարածել գորգագործութեան և ջուլհակային արհեստները, որովհետեւ կարելի է տեղն ու տեղը ձեռք բերել բրդէ և

մետաքսէ հում նիւթեր և մանուածքներ:

Մեր արհեստանոցի 3 բաժանմունքները պահանջում են տարեկան մօտ 3000 ռուբլի, որպիսի գումարի շրջանառութեամբ կարելի է մշտական գործ ունենալ:

Նոր բացուող արհեստանոցը ապահովելու համար պէտք է անձեռնմխելի պահել մի մասն այն գումարի, որ յատկացւում է այդ արհեստանոցը բանալու համար, միւս մասով առնել գործիքներ և նիւթեր գործուածքների համար սամանափակ չափերով: Գործած իրերը գնահատել նստած արժէքով, հաշուել հղած անդարձ ծախքերը, մասնատրել իւրաքանչիւր գործուածքի վրայ համապատասխան չափով և ապա աւելացնել իւրաքանչիւր ապրանքին որոշ տոկոս իբրեւ զուտ արդիւնք: Ղարաբաղի շրջանում բացուելիք արհեստանոցների համար Շուշույ ջուլհականոց—դպրոցը կարող է մատակարարել վարպետուհիներ: Արհեստանոցների գործերի ղեկավարութիւնը կարելի է կազմակերպել Կ. Հ. Բ. Ընկերութեան տեղական վարչութիւնների միջոցով, ուր կան այդպիսիները և գիւղական ուսուցիչների կամ տեղական ինտելիգենցիայի միջոցով:

Շուշույ արհեստանոցի գորգերը ընդօրինակում են հին գորգերից, որոնք խիստ ընտրութեամբ ձեռք են բերւում մասնաւոր տներից. սակայն ցանկալի էր—ունենալ հայկական կամ պարսկական ոճով գործուած գորգերի ալքօմ օրինակների համար:

Շուշում կարելի է ներկել թելերը չըխու-

նացող գոյներով, որտեղ գործադրւում է տորոն և այլ արմտիք:

Շուշույ արհեստանոց-գալրոցում կարելի է պատրաստել վարպետութիւններ... գորգային մասի համար հարկաւար է մօտ երկու տարի, մետաքսէ մասի համար՝ մօտ երկու տարի, իսկ ջուլհակային մասի համար ոչ աւել քան վեց ամիս ժամանակ:

Ներկայացնելով Թիֆլիզում կայանալիք տնայնագործական համագումարին վերոյգրեւալ համառօտ զեկուցումն, ուր ըստ չափու կարողութեան պատասխան է տրուած ծրագրի մի քանի կէտերին, վարչութիւնս լիայոյս է, որ համագումարը, կազմուած լինելով ձեռնհաս և իրազեկ անդամներից, կարող կըլինի մշակել մի լուրջ և կարեւոր ծրագիր տնայնագործութեան վերաբերեալ, որի մասին և խնդրում ենք տալ մեզ ի տեղեկութիւն և ի գործադրութիւն:

Շուշույ Ջուլհականոց գալրոցի վարչութիւն:

30/ III-909.

Շուշի.

ՀԱՄԱՄԼՈՒԻ ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿ. ԶԵԿՈՒՅՈՒՄԸ.

(Կարգացուած 4-ին Ապրիլի)

1909 թ. Մարտի 22-ին, Համամլուի տնայնագործական Ընկերութիւնը քննելով Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան առաջիկայ ապրիլի 3-4-ին գումարուելիք համագումարի ծրագրի մէջ շօշափուած հարցերը հետեւեալն է առաջարկում:

1) Ընկերութիւնը իր վեցամսեայ գոյութեան ընթացքում բացել է միայն Համամլիում մի ջուլհակութեան արհեստանոց, որտեղ պատրաստուած գործուածքների նմուշները ներկայացնում ենք առանձին ալբոմ ցուցակով: Արհեստանոցում գումարում են միայն ջուլհակութեան վերաբերեալ գործիքներ—4 հատ տորք, մի հէնարան, երկու ճախարակ, մի վիլահան, կոճեր, մակոյկներ, մասրաններ և այլն: Մինչև այժմ պատրաստուած գործուածքները մեծ մասամբ ծախուել է տեղական ազգաբնակչութեան մէջ և մասամբ նահանգիս նահանգապետին, իր առանձին պատուէրով, որի բաւարար կատարման համար Ընկերութիւնը արժանացաւ շնորհակալութեան: Ընդհանրապէս նկատելի է, որ տեղական ժողովրդի մէջ մեծ չափով ծախուում է կը-

տաւ, քաթաններ, բամբակեայ բարդ գործուածքներ, սփռոցներ, երեսսրբիչներ, սափի գործուածքներ:

2) Աչքի առաջ ունենալով միջավայրի ազգաբնակչութեան պահանջները և այն հանգամանքը, որ ընկերութիւնը իր տնայնագործական անկատարելագործ միջոցներով անկարող է այժմեան գործարանական արդիւնքների դէմ մրցել, նպատակայարմար է գտնում Ձուհլականոցում բանալ զորգագործութեան և շալեգործութեան բաժանմունքներ: Ցանկալի է հաւաքել մանրամասն տեղեկութիւններ այս արհեստների նկատմամբ, առաւել ևս այդ արհեստներին տալ զուտ հայկական ճաշակ՝ օգտուելով նախկին հայկական գործուածքների նախշերից, կցելով դրանց հայկական քանդակագործութեան նախշ—փորուածքներ: Ցանկալի է, որ այս արհեստների վերաբերեալ տեղեկութիւններ ու կարծիքներ հաւաքուին կատարելագործ գործարանատէրերից ու մասնագէտ անձնաւորութիւններից: Գորգագործութեան ու շալեգործութեան ապահով գոյութիւնը պայմանաւորուած է տեղական ազգաբնակչութեան անչափ սպառումով: Բացի վերոյիշեալից կարելի է բանալ նա և թոկագործութեան (վուշից), հղեգնագործութեան և զամբիւղներ պատրաստելու արհեստանոցներ: Ընկերութիւնը զուրկ լինելով մասնագիտական տեղեկութիւններից, անկարող էր նախատեսել վերոյիշեալ արհեստանոցների բացման վերաբերեալ կատարելիք ծախսերը,

խնայժմեան գոյութիւն ունեցող Ձուհլականութեան Արհեստանոցին տարեկան ծախս պահանջուած է 7—800 ռուբ: Ընկերութեան եկամտի միակ աղբիւրը այժմ կազմում են անդամավճարները:

3) Ցանկալի է հիմնել Կովկասեան տնայնագործ—Բիւրօ, ընտրուած Կովկասում գոյութիւն ունեցող տնայնագործական Ընկերութիւններից, որին յանձնարարել տնայնագործական ընդհանուր գործի ղեկավարութիւնը, որի տրամադրութեան տակ ղընել տնայնագործական իրերի Կովկասեան պահեստը և պատուէրների ընդունելութիւնը, վերջինս ցրելով զանազան արհեստանոցների վրայ, համաձայն արհեստանոցների նիւթական ու տեխնիքական պատրաստութեան: Աչքի առաջ ունենալով ցուցահանդէսների բարոյական ու նիւթական շահաւէտութիւնը, ընկերութեանս համար ցանկալի է պարբերաբար ցուցահանդէսների կազմակերպութիւնը:

Ընկերութեանս անհրաժեշտ, էական կարիքն է ունենալ գործուածքների նմուշներ և ցանկալի է սրանց ձեռք բերելու նախաձեռնութիւնը յանձնարարել վերոյիշեալ բիւրօյին:

5) Ձուհլականութեան արհեստի գործիքներ (տորքեր, հէնարան, վիւհան, ճախարակներ) ամուր շինուածքով կարելի է պատուիրել Համալիում, հէնց Ընկերութեան միջոցով: (Գների մասին առանձին համաձայնութիւն): Գաւառում մթերքների վաճա-

ռումը պէտք է իրանց վրայ վերցնեն դա-
ւառական ենթարկւորօնները: Էթանագին մա-
նուածքներ ձեռք բերելու միջոց է համա-
րում Ընկերութիւնս, տեղական բուրդ և
բամբակ ուղարկելը մանուածագործ գործա-
րաններին, այն տեղից պատրաստի մա-
նուածք ստանալու համար:

6) Ցանկալի է ունենալ շրջանային շրջիկ
հրահանգիչ—մասնագէտներ, որոնց յանձնա-
րարել գործի մասնագիտական բաժնի ղե-
կավարութիւնը:

7) Մասնաւոր ձեռնարկուններին դէպի
տնայնագործական իրերի վաճառումը զրա-
ւելու համար, անհրաժեշտ է գործուածք-
ները պատրաստել համապատասխան տե-
ղական ժողովրդի պահանջներին, տալ այդ
գործուածքներին բնորոշ ձև ու հայկական
առանձնայատուկ ճաշակ:

8) Ընդհանուր գործի առաջադիմութեան
ու զարգացման համար միանգամայն ան-
հրաժեշտ է տարեկան առնուազն միանգամ
համագումար, եթէ հնարաւոր է կատարել
ու կապել միաժամանակ տնայնագործական
ցուցահանդէսների հետ: Համաժողովների
հրաւիրելու նախաձեռնութիւնը և ծրագրի
կազմելը յանձնարարել կողմ. Տնայն. Բիւ-
րօին. իսկ համաժողովի տեղի որոշումը
կատարել կենտրոնական պոնկտներում:

Համաժողովի ձիւղի Վարչութիւն

ՂՇԼԱՂԻ ԱՐՆԵՍՏԱՆՈՅԻ ՎԱՐՁՈՒ- ԹԵԱՆ ԶԵԿՈՒՅՈՒՄԸ

(Կարգացում 4-ին ապրիլ)

1909 թ. Մարտի 26-ին Ղշաղի ջուհա-
կանոցի նպաստող անդամների ընդհանուր ժո-
ղովը մանրամասն ծանօթանալով տնայնա-
գործական համագումարում քննուող հարցե-
րի հետ, կարեւոր համարեց մի քանի գործ-
նական որոշումներ անել:

1. Այլքի առաջ ունենալով որ մենք, հայ
գիւղացիներս, գտնւում ենք տնտեսական
քայքայուած դրութեան մէջ, որ մեր աննշան
հողաբաժինը, կորցնելով իւր կենսական
ոյժերը, նահապետական եղանակով մշակուե-
լուց, անկարող է լրացնել մեր ծով—կարիք-
ները, ուստի ներկայ տնտեսական ճգնաժա-
մից կարող է ազատել օգտաւէտ արհեստնե-
րի զարգացումը, որը շնորհիւ մեր կուլտու-
րական յետաճանցութեան չի մոտք գործել
մեր երկրում: Ցանկալի է, որ Տնայնագոր-
ծական ներկայ Համագումարը գոյութիւն
ունեցող ջուհականոցները յարատե դարձ-
նէր և նպաստէր մեր շրջանում գորգագոր-
ծութեան, զամբիւղագործութեան, բրուդի և
այլ օգտակար արհեստների տարածուելուն:

2) Այլքի առաջ ունենալով, որ Հ. Տ. Ըն-
կերութիւնը մինչև օրս իւր հիմնած արհես-

տանոցների չափազանց բարձր գներով թե-
լեր է մատակարարել, որ այդպիսի թելե-
րից պատրաստուած կտորները, առանց
նրանց վրայ թափուած աշխատանքը հաշուե-
լու, շատ թանկ են նստում, ուստի շատ
ցանկալի է, որ Տ. համագումարը երկար
դադուէր այդ խնդրով:

3. Շատ ցանկալի է, որ կազմուէր մի
մշտական բիւրօ, վերցնելու զանազան հիմ-
նարկութիւններից և անհատներից և կտոր-
ների պատուէրներ գոյութիւն ունեցող ար-
հեստանոցների համար:

4) Հիմնել զանազան թելերի, անհրաժեշտ
գործիքների մի կենտրոնական պահեստ:

5) Ծանկալի է, որ բոլոր արհեստանոցնե-
րի գործունէութեանը հսկէր մի մասնագէտ—
ինստրուկտոր:

Արհեստանոցի Վարչութիւն

27 Մարտի
Ղալաղ-գիւղ:

ՊԱՐՆԻ ԳԻՒՂԻ ԶՈՒՀԱԿԱՆՈՅԻ ՇՈՒՐՋԸ

Ս. Բայառնանցի

(Կարդացուած 4-ին ապրիլի)

Հայ Տնայնագործական Համաժողովին

Պատիւ ունիմ յարգոյ ժողովիդ բարի ու-
շադրութիւնը հրաւիրել այս թէև գոհիկ,
բայց ցաւոտ բովանդակութեամբ զեկուցման
վերայ:

Կարիքի անհրաժեշտութիւնը ինձ ստի-
պեց երկար ճանապարհի անգին ծախ-
քերն անելու, ոչ թէ ներկայ համագու-
մարի ծրագրի աջողութեանը նպաստելու
նպատակով, որին անկարող ենք, այլ այն
դիտումով, որ հասկանալի անեմ թէ որ աս-
տիճան մօտ է աղքատ ու աշխատաւոր դա-
սակարգի շահերին ներկայ համագումարի
ձգտումը բարելաւելու գիւղացու տնտեսու-
թիւնը, և ինչ աստիճան կարող է աջակցել
նրա գործունէութեան առաջադիմութեանը:
Անցեալ տարի, երբ հայ տնայնագործական
ընկերութեան նախաձեռնութեամբ բացուեց
մեր գիւղում ջուհականոց, դա մի աչքի
ընկնող նորութիւն էր, և մենք նրա մէջ
տեսանք մի որոշ աստիճանի փրկարար մի-
ջոց, որ ստեղծուեց մեր գիւղում: Աղքատու-
թիւնը մի կողմից, այդ գործի օգտակարու-
թեան ձգտումը միւս կողմից, մեզ դրդում

են մտածել գործնական կազմակերպութիւն տալու արհեստների գործին, բայց մեծ քայլեր չենք կարողանում անել. թէև մեր հասարակութեան մէջ ունենք չորս հարիւր տուն բաղկացած երեք հազար հոգուց, բայց տասներկու հարեան գիւղերից:

Չունենք ուսումնարան, չունենք ընթերցարան, չունենք պարտաճանաչ քահանայ և չունենք մի ուժեղ ձեռք, որի ազդեցութիւնը լինէր կենսաբեր: Կղզիացած ամեն նորութիւններից, օրագիրներից և այցելողներից, մենք պապերից սկսած տանջանքի և կսկծանքի հայրենիք ենք դարձրել մեր երկիրը: Տուէք մեզ տնտեսական առաջադիմութեան բանալին՝ յետոյ վստահութիւն կարող եմ տալ, երաշխաւորելով հասարակութեան առաջադիմութեան մասին: Տուէք մեզ այդ և դուք հաւատացած եղէք, որ կան անհատներ, որոնք ժամանակի ոգուն ծառաւի լինելով, նոր ակոսներ կը բանան և այդ բեղմնաւոր նոր սերմերի սիրուն ծիւրերով կը դարձարեն մեր թշուառ հասարակութեան զարնան առաւօտները, այն հասարակութեան, որը սիրաբորբոք հովուի հարազատ սրնգի կանչին է սպասում և չունէ դէպի տնայնագործութիւն հրաւիրող քարոզը, բացատրութիւնը, դասախօսութիւնը, որոնք հոգի ներշնչէին կենդանի և փայլուն օրինակներով և օգնութեան բարի ձգտումներով: Անմշակ հողը պատրաստ է փխրուն շերտերով, ակոսող գութանի բաղցր ու ծլլլան եղանակով

հորովէն է պակասում բացուող արշալոյսի թռչունների դայլայլիկներով:

1908 թ. սեպտեմբեր ամսից մեր գիւղում Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան նախաձեռնութեամբ բացուած է ջուր հակութեան արհեստանոց: Բայց նոյեմբեր ամսից սկսած պահպանութեան հոգսը ընկել է մեր արհեստանոցի 10 աշակերտուհիների ծնողների վերայ:

Ամսական մօտ 40-50 ռուբլի ծախսից մենք կարողանում ենք ահագին դժուարութեամբ հասցնել միայն 30 ռ. մի տամս ռուբլի էլ տալիս է ամսական մեր ընկերութիւնը:

Գործի օգտակարութիւնը ըմբռնելուց յետոյ ամեն կերպ աշխատում են արհեստանոցի գոյութիւնը գոնեա վեց ամսով ապահովել. բայց մեր ոյժը հնարաւորութիւն է տալիս ամենածանր պայմանների մէջ մըտնելուց յետոյ ամեն մի աշակերտից վերցնել ամսական 3 ռ. ուրեմն 10-ից 30 ռ.:

Յայտնելով վերոյիշեալի մասին, սրանով խնդրում ենք այն հաստատութիւններից, որոնք ձեռնհաս են, չը մերժել 6 ամիս ժամանակով մեզ նպաստել 20-ական ռուբլի:

Այդ է պահանջում գիւղական ժողովրդի ամբողջ 9 ամիս պարապութեան մատնուած թանկագին ժամանակը, որը պէտք է արդիւնաբերական աշխատանքի վերածել և ամեն աշխատաւորի օրական վարձը գնահատել 40-60 կ.:

Ի նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ

մեր արհեստանոցը մի նոր հոսանք է մըտ-
ցնում գիւղերում, զարթեցնելով պահանջ
նոր աշխատանքով զբաղուելու և որ դրա
շուրջը խմբուած են լինում գիւղի փոքրի-
շատէ բանխմաց երիտասարդութիւնը, խնդ-
րում ենք քննութեան ենթարկելով մեր
յայտարարութիւնը, աջակցել մեզ՝ տգիտու-
թեան խաւարի մէջ թաւալուող գիւղական
հասարակութեանը:

Ա.) Մեր արհեստանոցը բացուել է 1908 թ.
նոյեմբերի 1-ից. բնակարանի տիրոջը վճա-
րում ենք այս ու այն ուստելիքներով, որ
գտնւում է մեր մէջ. վարպետուհու ոռճիկը
ապահովելու համար սկզբում հինգ աշակեր-
տով այդ մասին պատասխանատու էինք,
բացի եղած ութը աշակերտուհիները 3-ը
ձրի են, իսկ 5-ի ծնողները վճարում են սկը-
սած ամսական 50-կոպէկից մինչև 1 ռուբլի:
Առաջին $1\frac{1}{2}$ ամսում, երբ ձրի էր վարպետու-
հին և ստանում իր ոռճիկը Հայ Տնայնագոր-
ծական Ընկերութիւնից, ձրի էին և աշակեր-
տուհիները և նրանց թիւը հասաւ մինչև
22, բայց երբ մտցրինք վարձատրութիւն,
մեծամասնութիւնը շնորհիւ տգիտութեան
և աղքատութեան հեռացան, — բայց հիմա կան
ցանկացող աշակերտուհիներ, որոնց չենք կա-
րողանում ընդունել տեղի անյարմարութեան
պատճառով: Այդ մասին մտադիր ենք ներկայ
զարնանս մի որ և է հնարով տեղ պատրաս-
տել գոնեա 4 տօրքի իր պարագաներով:

Բ.) Աշակերտների թիւը այժմ 13-է:

Գ.) Պատրաստուած կտորների թիւը հաս-
նում է 205 արշինի:

Ինչ վերաբերում է նմուշներին, ամեն
կտորից ուղարկել ենք նմուշները փոքր
կտորիկներով, բացի վերջին երկու կտորից,
իսկ գիւղում բոլոր գործուածքները բանա-
ցրել ենք և կտորի հաւաքածոյ չունենք,
այսուհետև կը սկսենք ունենալ և կուղար-
կենք իւրաքանչիւր կտորից արշինաչափ:
Առայժմ ունենք կոստիւմի և պալտոյի
ամենագեղեցիկ նմուշի գործուածք մի քանի
կտոր, աւելացնելուց յետոյ կուղարկենք Ըն-
կերութեանը:

Դ.) Մեր վարչութիւնը ոչնչից մուտք չէ
ունեցել:

Ե.) Մեր մօտուսը ծրագիրն այն է, որ
ապագայում հնար գտնենք մեզ կանոնաւոր
ջուհականոց պատրաստելու, եթէ օգնող կը
լինի մի որ և է ընկերութիւն: Մեր արհեստա-
նոցի վարչութեան ծրագրի համաձայն ան-
հրաժեշտ է ունենալ նաև 15-ից — 20 փութ
բուրդ, որի գործուածքների օգտակարու-
թիւնը ահագին է ճանաչուում: Մեր ծրագրի
մի մասն էլ այն է, որ հնար եղածին չափ
յարմարութիւն տրուի աշակերտ աւելացնե-
լու ջուհականոցում և ոյժ վարչութեան
կազմին: Մենք մեր բոլոր ոյժով նպատակ
ունենք առաջ տանել այդ գործը՝ որովհետև
մեր ամբողջ գիւղերի ամենափրկարար մի-
ջոցն է:

Մեր վարչութեան անդամներից կայ մէկը,
որի վերայ կարողանում ենք յոյս դնել այս

ու այն կողմ, որպէսզի թէ մանկու հնար
գտնենք և թէ ոտքերի և ասպերի շարժ-
ւածքը ուղղելի վերջինների մասին խնդրում
ենք աչքի առաջ ունենաք, որով չխորտակ-
ւեն մեր այն յոյսերը, որի մէջ մեր փրկու-
թիւնն ենք գտնում և որից ամբողջ հասա-
րակութիւնը սպասում է անկում կամ բարձ-
րացում: Վերջացնելով զեկուցումը, կը խընդ-
րենք ներել նրա պակասութիւնների համար:

ՄԵԾ ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԱՅԻ ՃԻԻՂԻ ԶԵԿՈՒ- ՑՈՒՄԸ

(Կարդացուած 4-ին ապրիլի):

1908 թուի նոյեմբերի 15-ից, Թիֆլիսի
Հայ Տնայնագործական ընկերութեան ու-
ղարկուած ինստրուկտոր Մ. Սողոմոնեանի
առաջարկութեամբ և տեղային դիտակից
ուժերի աջակցութեամբ կազմակերպուեց
Մեծ-Ղարաքլիսայում վերոյիշեալ ընկերու-
թեան ճիւղը 80 անդամներով, տարեկան
6 ր. անդամավճարով: Տեղիս ճիւղի առա-
ջին գործը եղաւ բաց անել Մեծ-Ղարաքլի-
սայում ջուլհակութեան արհեստանոց 7
տօրքերով և մէկ հենարանով, որոնցից մէկ
տօրքը և մէկ հենարանը ստացուել էր Թիֆ-
լիսի ընկերութիւնից: Նոր կազմակերպուած
ճիւղի վարչութիւնը վարձելով ընդարձակ
շինութիւն երկու լուսաւոր սենեակներից
բաղկացած և հոգալով վաղօրօք բոլոր հար-
կաւոր գործիքները, բացեց արհեստանոցը
նոյն թուի դեկտեմբերի 15-ից, որի համար
նա ունէր կազմած հետեւեալ տարեկան
բիւջէն.

Վարպետահու ոռճ. բնակարանով	360 ր.
Արհեստանոցի վարձ	» 72 »
Վառելիք	» 50 »
Լրուսաւորութիւն	» 18 »

Գումարն է 500 ր. տար.

Սկզբում վարչութիւնը մտադրուել էր ուսնեալ արհեստանոց միայն 2 տօրքով և մէկ հենարանով, որի համար նա կազմեց հետեւեալ նախահաշիւը.

Մէկ տօրքի վարձ 30 ռ. երկրորդ տօրքը ստացուելու էր Թիֆլիսի ընկերութիւնից:

Մէկ հենարանի վարձ 20 ռ.
2 փութ թել 60 ռ.

Ընդամ. 110 ռուբ. որը ծախուելու էր միանուագ.

Աւրեմն գործը սկսելու համար պահանջուում էր ընդամենը առաջին տարին 610 ռ. այդ ծախքը պէտք է ծածկուէր 480 ռ. սպասելիք անդամավճարներից և պակասորդ 130 ռ. լրացնուելու էր թատրոններից, երեկոյթներից և այլն, որոնք տեղի կունենան մի միայն ամսոները:

Համաձայն կազմած արձանագրութեան իւրաքանչիւր անդամի տրուում էր իրաւունք ուղարկել իր կողմից ջուհակութեան արհեստը սովորելու մէկ աշակերտ կամ աշակերտուհի և որովհետեւ ցանկացող սովորողների թիւը հասաւ մօտ 70, ու մէկ երկու տօրքը չէր կարող բաւարարութիւն տալ այդ բոլորին, ուստի վարչութիւնը ստիպուած եղաւ շեղուել իր վաղօրօք կազմած ծրագրից և ձեռք բերեց միանուագ 6 տօրք,

վարձելով միևնոյն ժամանակ աւելի ընդարձակ շինութիւն տարեկան 96 ռուբլիով, որտեղ հնարաւորութիւն կար տեղաւորցնել բոլոր տօրքերը: Այդպէս անակնկալ պատճառներից ստիպուած վերոյիշեալ նախահաշիւը ենթարկուելով փոփոխութեան, ստացուեց հետեւեալը.

Վարպետուհու ոռճիկ 360 ռ.

Արհեստանոցի վարձ 96 » տարեկան

Վառելիք 13 »

Ընդամենը 469 ռ.

Աւելացնելով այս գումարի վերայ ծառայի վարձ 60 ռ. տարեկան և պատրաստուած գործիքների ընդհանուր գումարը 134 ռուբ., կտեսնենք, որ Մեծ-Ղարաքիլիսայի ջուհականոցը մինչև այսօր ծախսել է և դեռ ծախսելու է 663 ռ. առանց թելերի, որոնց համար հարկաւոր կլինի ունենալ տարեկան առնուազն 100—150 ռ. այնպէս որ կանոնաւոր և հաստատուն հիմունքների վերայ դրուած արհեստանոց-ջուհականոցը պահանջում է տարեկան ամենաքիչը 700 ռ. այնպիսի տեղերում, ինչպիսին է Մեծ-Ղարաքիլիսան. իսկ փոքր գիւղերում ի հարկէ այդ ծախքը քիչ կլինի:

Բոլոր սովորողները Մեծ-Ղարաքիլիսայի ջուհականոցում բաժանուած են երկու մասի, որոնցից մէկ խումբը յաճախում է առաւօտեանները ժամը 9 մինչև 1, իսկ միւս խումբը կէս օրից յետոյ ժամը 2-ից մինչև 6:

Արհեստը ուսումնասիրւում է գործնական կերպով, իսկ դատկական տօններից յետոյ

մտադրութիւն կայ սկսել անցնել և արհեստի տէօրիան: Աշակերտութիւնները վերաբերուած են գործին վերին աստիճանի սիրով և հետաքրքրութեամբ:

Անկասկած գործը խոստանում է լաւ ապագայ, եթէ միայն նորա աջող տարածմանը մեր երկրում արգելք չ'դառնան մի քանի հանգամանքներ, որոնց մասին աւելորդ չի լինի այստեղ շեշտել:

1. Անհրաժեշտ է որոնել հաստատուն աղբիւրներ, որոնցով հնարաւորութիւն ստացուի ընդ միշտ ապահովել ներկայումս բացուած և ապագայում բացուելիք ջուլհականոցների գոյութիւնը:

Այդ խնդիրը հեշտութեամբ լուծում կարող է ստանալ, եթէ կովկասի վարչութիւնը յատկացնէ ջուլհակութիւնը տարածելու համար իւրաքանչիւր տարի մի խոշոր գումար գեմսկի փողերից:

2. Արհեստը յաջող տարածելու համար մեր երկրում հարկաւոր է ունենալ հմուտ պատրաստուած վարպետներ կամ վարպետուհիներ: Ամբողջ Ռուսաստանը ունի մի միայն մէկ հատ դպրոց-արհեստանոց Վիլնի-վոյօզօկում (Տվերի նահանգ) որտեղ, և պատրաստուած են այդ արհեստի վարպետներ այն էլ շատ սահմանափակ թուով—այն է դպրոցը կարողանում է դուրս տալ տարին ոչ աւել 8—10 վարպետներ. պարզ է որ այդ միակ դպրոց-արհեստանոցը չի կարող բաւարարութիւն տալ երկրի բոլոր մասերին:

Բացի այդ յիշեալ դպրոց-արհեստանոցից

դուրս եկած վարպետները անձանօթ լինելով մեր տեղական լեզուներին, կ'ըժուարանան նոյն իսկ աջող տանել այդ գործը մեր երկրում: Ուրեմն ինքն ըստ ինքեան պահանջ է առջ դալիս ունենալ վարպետներ կամ վարպետուհիներ տեղացիներից և այդ պահանջը հնարաւորութիւն կ'լինի իրագործել, հիմնելով երկրիս կէտէրից մէկում վերոյիշեալ դպրոցի ծրագրով մի այդպիսի դպրոց-արհեստանոց կովկասի համար. ցանկալի էր, որ այդ դպրոց-արհեստանոցը բացուէր Մեծ-Ղարաքիլիսայում, որը կտար այդ հիմնարկութեանը շատ նպաստաւոր պայմաններ:

3. Հարկաւոր թելերը ներկայումս ձեռք են բերուած ներքին նահանգների դործարաններից կովկասեան տնայնագործական կոմիտէտի միջոցով և պէտք է ասել, որ նստում են բաւականին թանգ: Այդ է պատճառը, որ գործուած կտորները նստում են համեմատաբար թանգ գներով, դարձնելով այդպէս ջուլհակութեան արդիւնքները անմատչելի մեր ազգաբնակչութեան համար. այն ինչ ջուլհակութիւնը իբրև մի տնայնագործական արհեստ, կարող է մեղանում ևս դառնալ ժողովրդի համար օգտակար միջոց նրա տնտեսական դրութիւնը բարելաւելու, եթէ միայն թելերը պատրաստելու համար մեր երկիրը ունենայ գոնէ մի հատ գործարան: Այն ժամանակ պէտք է յուսալ, որ թելերը կը նստեն շատ ավել, մանաւանդ որ մեր երկիրը պարունակում է իր մէջ մեծ քանակութեամբ հում նիւթ, այն է

բամբակ, վուշ և կանեփ: Այդպիսի դործա-
րանը ցանկալի կը լինէր ունենալ Երևա-
նում, որտեղ բամբակի մշակութիւնը ստա-
ցել է լայն ծաւալ:

4. Զուլհակութեան զանազան հարկաւոր
գործիքներ պատրաստելու և էժան գներով
ձեռք բերելու համար, Կովկասը անշուշտ
պէտք է ունենայ իր կենդրոնական դործա-
րանը և պահեստը:

5. Բացի Զուլհակութեան արհեստը, Երև-
րի դրութիւնը բարելաւելու համար, նպաս-
տաւոր կը լինէր նաև տարածել աղգարնա-
կութեան մէջ զանազան տնայնագործական
արհեստներ, ինչպիսին են, կաւային, կա-
շուի, փայտեայ գործը և այլն: Մեր աղգա-
րնակութիւնը, մանաւանդ գիւղական ժողո-
վուրդը, ամբողջ ձմեռուայ ամիսները անց է
կացնում առանց աշխատանքի, և այդպիսով
նա, աննկատելի իր համար, աւելի ևս քայ-
քայում է իր տնտեսական դրութիւնը: Այն
ինչ մեր հարուստ երկիրը յիշեալ արհեստ-
ների համար ունի մեծ քանակութեամբ հում
նիւթ, որը կարող էր տալ մեծ օգուտներ և
կը նպաստէր բարելաւել գիւղացու նիւթա-
կան միջոցը:

6. Այդ բոլորը իրագործելուց յետոյ հար-
կաւոր է լուրջ զբաղուել տնայնագործական
արդիւնքների վաճառքի կազմակերպութեան
հարցով թէ Կովկասում և թէ Կովկասից
դուրս: Եւ երբ այդ հարցը ստացաւ իր ցան-
կալի լուծումը ու դրուեց կանոնաւոր հի-
մունքների վրայ, այն ժամանակ մեր ժո-

ղովուրդը որոշ չափով թեթեացրած կը լի-
նի իր դառն վիճակը:

Մեծ-Ղարաքիլիսայի գիւղատնտեսական-տնայ-
նագործական ընկերութեան վարչութիւն:

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՓՈՐՁԸ ՎԱՂԱՐ- ՇԱՊԱՏԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Արշակ Մակարեանցի

(Կարգացուած 4-ին Ապրիլի)

Վաղարշապատի ջուհականոցը բացուել է ներկայ 1909 թուի 3 փետրուարի Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան նախաձեռնութեամբ: Առաջին ամսուայ ընթացքում աշակերտների թիւը հասաւ 45 հոգու:

Մի ամսից յետոյ, 1 մարտի, Վաղարշապատում գոյութիւն ունեցող Բարեգործական Ընկերութիւնը վերցրեց արհեստանոցը իւր հովանաւորութեան տակ: Ընդհանուր ժողովը որոշեց պահպանել արհեստանոցը, ստանալով Վաղարշապատում հղած հին Տնայնագործական Ընկերութեան ունեցած 218 ռ. փող, 2 պուդ թելը և զանազան գործիքներ, նաև Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան կողմից յատկացուած 45 բուրլին: Մնացած գումարն ինքն ընկերութիւնը պիտի հոգայ:

Երբ ջուհականոցը յանձնուեց Բարեգործական Ընկերութեանը, այն ժամանակ աշակերտուէինքի թիւը պակասցրուեց մինչև 27 հոգու, որոնք հիմայ շարունակ գործում են 2 ամսուայ ընթացքում:

Արհեստանոցում աշխատում են 3 տօրքի վրայ: Գործուածքները հետևեալներն են՝ առաջին գործը 18 արշ. մոխրագոյն թելից դօրօժկա, 12 արշին թէյի սրբիչ խոլաս բամբակի թելից, 8 արշին կապոյտ գօլ կտոր և 3 արշին վաֆլիի երեսրբիչ:

Աշակերտները ծանօթացել են կտաւի գործուածքի հետ և նկարել են նրանց: Սովորել են փոքր ինչ և վերլուծումը:

Աշակերտուէինքից 4 հոգի են անգրագէտ, իսկ 23 հոգին ունին այնքան գրագիտութիւն, որ կարող են իբրև վարպետուէինքը պատրաստուել:

Ջուհականոցը թողել է ժողովրդի վրայ լաւ տպաւորութիւն:

Գործուածքները գնողներ շատ կան, բայց առ այժմ աշակերտուէինքը իրանց համար են գործում:

Տեղական մանած թելից պատրաստել կարելի է երեսրբիչ վաֆլի, իսկ ուրիշ գործուածքների համար թիւը կոպիտ կը լինի:

Տօրքերի մէջ մի քիչ փոփոխել տալինքը բեզուկատօրը, որը այժմ աւելի է ժան և յարմար է:

Տնայնագործական կարիքները հետևեալներն են՝

1. Մանող մեքենայ թէ բամբակի և թէ մետաքսի.

2. Նմուշների և նկարների անհրաժեշտութիւնը.

3. Ինստրուկտոր և ղալոց վարպետներ պատրաստելու համար.

4. Եթէ միայն լինի Վաղարշապատում մանող մեքենայ, նա (Վաղարշապատը) կը տայ շատ էժան դնով թեկ իբրեւ մի կենտրոն թէ Վաղարշապատի և թէ Սուրմալուի գաւառների, որ բամբակի և մետաքսի առատ երկիր է:

5. Այստեղ կարելի է սկսել ծղնագործութիւն և ուռեգործութիւն:

ՏՆՍՅՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԲԱԳՈՒԻ ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՅԸ

Յ. Արիստակէսեանի:

(կարգացուած 4-ին ապրիլի)

Նախ քան Բագուի արհեստանոցի մասին տեղեկութիւններ տալը, ես պէտք է միջանի խօսք ասեմ ընդհանրապէս տնայնագործութեան մասին:

Տնայնագործական արհեստները արեւելքի առևտրի մէջ մեծ դեր են խաղում. Պարսկաստանը նմանում է մի շուկայի, որտեղից արտահանւում են Ամերիկա, Եւրոպա հիանալի քիւրմանի շալեր, գորգեր, եամանիներ և այլն: Տաճկաստանը յայտնի է իր մետաքսէ ու բրդէ գործուածքներով: Վանի շալերը, Կեսարիայի գորգերը, Սարբերդի մանուսան, Տիգրանակերտի մետաքսէ գործուածքները, նկարաւոր վերարկունները, Զմիռնիայի ու Բրուսայի մետաքսէ կտաւ ու բաղնիսի սրվոռոցները և այլն յայտնի էին դեռ ևս 50 տարի սրանից առաջ, երբ ևրդական կտորները շատ չէին տարածուած երկրում: Բոլոր ժողովուրդը իր պիտոյքները ինքն էր հոգում իր ձեռագործներով և նահապետական տորքերով, հարիւր հազար մարդիկ ապրում էին ու մինչև այսօր էլ դեռ ապրում են այդ արհեստով:

Կովկասի հայ գիւղացին այսօր Թիֆլիսի հայ Տնայնագործական ընկերութեան շնորհիւ վերադառնում է իր նախնական արհեստին՝ անայնագործութեան: Եւ պէտք է ասել, որ ջուլհակութեան արհեստը խոշոր դեր ունի կատարելու մեր գիւղական կեանքում: Պարապ ժամեր գիւղացին շատ ունի, անգործութիւնը երբեմն մղում է նրան արատների գիրկը, մինչդեռ նա կարող էր մի կողմից այդ պարապ ժամերին պարապել արհեստներով ու գերծ մնալ արատներից, իսկ միւս կողմից իր համար ապրուստի նոր աղբիւր ստեղծել: Գիւղացիները առհասարակ մեծ քանակութեամբ բուրգ են ունենում, որը վաճառում են չնչին գներով: Եթէ այդ բուրգը նրանք կարողանան վերածել գործուածքների, կապատունն վաշխառուների ճանկերից, մեծ արդիւնք կը ստանան ու կը հոգան իրանց անային պէտքերը: Սակայն ջուլհակութեան արհեստը շուտ տարածելու և հիմնաւոր հողի վրայ դնելու համար հարկաւոր են հմուտ վարպետներ և կանօնաւոր կազմակերպութիւն:

Եւ կարեւոր եւ համարում ունենալ Թիֆլիսում մայր դպրոց—արհեստանոց, որը կարողանայ գաւառներին տալ վարպետներ ու վարպետուհիներ: Վերջիններս ամեն տարի 2 ամիս ժամանակով պէտք է գան Թիֆլիսի դպրոցում նոր կատարելագործութիւնների հետ ծանօթանալու և վարժութիւնների համար ու ապա վերադառնան իրանց պաշտօնավայրերը, իսկ եթէ պաշտօնում չեն՝

պէտք է աշխատեն մայր արհեստանոցում իրեն բանուոր և ստանան աշխատանքի արդիւնքի 600/0-ը:

Արհեստանոցներում ուսումը պէտք է լինի 8 ամիս և ապա 4 ամիս էլ իւրեւ բանուոր աշխատելու արհեստանոցում փորձառութիւն ստանալու նպատակով, ստանալով արդիւնքի 300/0-ը:

Դրանից բացի, փորձը ցոյց է տալիս, որ կարիք կայ հայախօս ու փորձուած, ժողովրդական կեանքին ծանօթ մի լաւ վարպետի, որին կարելի լինել յանձնել արհեստանոցների ընդհանուր ղեկավարութեան ու հսկողութեան գործը բոլոր շրջաններում: Այդ վարպետը պէտք է լաւ ուսումնասիրած լինի ջուլհակութեան գործը, նրա տորքերը, գործիքները, իմանայ նրանց շինելու, վերանորոգելու ձևը, աշխատի միօրինակութիւն մտցնել, միատեսակ գործիքներ տալ բոլոր դպրոց արհեստանոցներին և հոգալ նրանց բոլոր կարիքները և այլն:

Այժմ դառնանք բուն արհեստանոցի կազմակերպութեան գործին: Ամեն մի արհեստանոց պէտք է ունենայ հետեւեալ անհրաժեշտ գործիքները. մի տօրք իր բոլոր մասերով՝ 8 հատ ոտնափայտեր, 5 հատ երկաթեայ թէ նօսր և թէ խիտ, վերջօկի համաձայն, սանդրները ունենալու է 10,000 ասպեր թէ շարժական, թէ անշարժ, մի հատ երկաթեայ պետլի բաժանելու գործիք, մի ճախարակ, մի վիլա, մի նոր և հեշտ ձևի հէնարան, 100 հատ կոճեր, 5 հատ

երկաթէ մարքոնքներ և թիթեղի մասուրայներ
 30 հատ: Եթէ զբանցից որևէ մասը պակաս
 լինի, գործը կադալու է: Ահա այդ ընդհանուր
 տեղեկութիւնները տալուց յետոյ, ես կանց-
 նեմ իմ բուն գեկուցմանը, որ վերաբերում է
 Բագուում բացուած ջուլհականոցին, ուր ես
 վարպետ եմ: Բագուի ջուլհականոցը բաց-
 ւել է 1908 թուի նոյեմբերի 15-ից: Սկզբում
 նա ունէր 2 տորք. իսկ այժմ արդէն ունի
 6 տորք կամ ոստայնակ: Այնտեղ սովորող
 աշակերտ-աշակերտուհիների թիւը 17 է,
 որից 14-ը օրիորդներ են ու տիկիներու:
 Նրանք մինչև այժմ սովորել են 16 տեսակ
 ուղտեր և 8 տեսակ բրդէ բարդ գործուածք-
 ներ: Այսուհետև պէտք է աշխատենք սո-
 վորեցնել մի քանի տեսակ մետաքսեղէն և
 ապա վերնահագուստի (կաստիւմի) բարդ
 կտորներ: Եթէ ուղեւանք ծախել արհեստա-
 նոցի պատրաստած գործուածքները, բոլորն
 էլ կը վաճառուեն, իհարկէ, բայց մեր
 նպատակն է եղել տարածել այդ արհեստը
 գիւղերում, սովորեցնել գիւղացուն իր մը-
 թերքներից պատրաստել համապատասխան
 գործածական գործուածքներ իր համար
 և նրանցով հոգալ իւր կարիքները: Այնուա-
 մենայնիւ Արհեստանոցը այժմից արդէն կը-
 տորներ պատրաստելու փորձեր է անում:
 Նրանց առաջին նմուշները այստեղ ցուցա-
 դրուած են: Պարզուած է արդէն, որ 5 ֆունտ
 բրդէ թելից դուրս է գալիս 16 արշին կտոր
 22 վերշոկ լայնութեամբ, իսկ թելի ֆունտը
 արժէ 1 բուբի 15 կոպէկ: Ուրեմն կտորի

ամեն մի արշինը նստում է մեզ վրայ 60
 կոպէկ: Եթէ այդ կտորը համեմատենք Ռու-
 սաստանում պատրաստած կտորների հետ,
 կը տեսնենք, որ մերը էժան է և բացի
 դրանից դիմացկուն: Սակայն այդ բոլորից
 զատ՝ ամենամեծ օգուտն այն է, որ մեր
 գիւղացիներին ազատում ենք իրան հարս-
 տահարող վաճառականների ձեռքից:

Բագուի արհեստանոցում վարպետութիւն
 սովորելու համար սահմանուած է 8 ամիս,
 որը բաւականաչափ բաւարարութիւն կարող
 է տալ գործնական ասպարիզում: Սո-
 վորելուց յետոյ նրանք կուղարկուեն գա-
 ւառները տարածելու այդ արհեստը գիւղա-
 ցիների մէջ:

Բագուի Հ. Կ. Միութիւնը, հետեւելով իր
 ջուլհականոցի մի քանի ամսուայ գործու-
 նէութեանը, եկաւ այն եղրակացութեան, որ
 եթէ մեր գիւղերումը տարածուի Տնայնա-
 գործական արհեստը, շատ օգնած կը լի-
 նենք դրանով գիւղացուն:

Այս օրինակելի ու օգտակար գործի ձեռ-
 ներեցութեան համար Բագուի Հ. Կ. Մ-ը
 և ջուլհականոցի ղեկավար անդամները ի-
 րանց պարտքն են համարում ողջունել Թիֆ-
 լիսի Տնայնագործական առաջին համագու-
 մարը և ցանկալ աջողութիւն, որպէսզի
 աւելի եռանդով զարկ տայ այդ արհես-
 տի տարածմանը գիւղերում, դրանով նը-
 պաստէ խեղճ գիւղացու տնտեսական ու
 բարոյական զարգացմանը, և իր գործունէ-
 ութեամբ օրինակ ծառայէ հարեան ազգերին:

Բ. Հերթական հշանակութիւն ունեցող կարիքները:

Ուզուելար գիւղում նպատակայարմար կը լինէր հաստատել կարպետի և գորգի գործարան:

Արհեստանոց հիմնելու համար երեք տօրքով կը բաւէ 300 ըուբլի, եթէ պատրաստած իրերը իսկոյն վաճառուեն: Մի որ և է հին կամ նոր կազմուելիք ընկերութեան՝ կամ մասնաւոր կարողութեան տէր, մի կամ մի քանի յարկանց նախաձեռնութեամբ արհեստանոցի գործունէութիւնը սկսելու և արհեստը գործնական շաւղի վրայ դնելու համար, սկզբում տեղական արհեստագէտները բաւական են: Գործին ընթացք տալու նպատակով գորգ, կարպետ և այլն պատրաստելու գործարանի ղեկավարութիւնը ես յանձն եմ առնում ձերիւր կատարելու:

Գ. Տնայնագործական արդիւնքների վաճառքի կազմակերպութիւնը կովկասում և թէ կովկասից դուրս:

Անհրաժեշտ է, որ լինի մի հեղինակաւոր հիմնարկութիւն՝ որը յանձն առնէր պատուէրներ տալու գործը կազմակերպել: Այդպիսի մի հիմնարկութեան վրայ պէտք է մատնացոյց անէ համաժողովը: Հիմնարկութիւնը կարող էր ունենալ տնայնագործական շրջաններում իր գործակալները:

Անշուշտ կենդրոնական շրջանային պարհեստները մեծ դեր կարող են խաղալ այդ գործում, եթէ միմեանց հետ կապ և յարաբե-

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ՀԱՐՅԵՐԻՆ ՈՒԶՈՒՆԼԱՐ ԳԻՒՂԻՑ

Ն. Խարազեանի

(Կարգադրուած 4-ին Ապրիլի)

Աչքի առաջ ունենալով Լոռու շրջանի Ուզուելար գիւղի պայմանները և հանգամանքները, պատիւ ունեմ ներկայացնել հետեւալ պատասխանները այն հարցերին, որոնք շոշափուած են Համագումարի ծրագրի ութ կէտերում («Մշակ» № 53)

Ա. Գոյութիւն ունեցող տնայնագործական արհեստանոցների գործունէութեան պտուկերը և բնորոշ գծերը:

Մենք պատրաստում ենք Ուզուելարում կարպետ, գորգ, մափրաշ և խուրջին: Յատուկ կրթական արհեստանոց չը կայ մեր գիւղում: Արհեստի համար հարկաւոր գործիքները հետեւեալներն են՝ տօրք հին ձեւի, ճիւղոտ, ասպափէտ, վարանգեւան, կոտիտներ, կտուտիչ և բիզ, նաև մկրատ: Նախկին սեպերի փոխարէն այժմ գործ են ածուում երկաթեայ պտուտակներ: Ինչ վերաբերում է շահաւէտութեան աստիճանին, նա նկարագրուած է իմ զեկուցման մէջ, որ ներկայացրել եմ Համագումարի:

րութիւններ պահպանեն: Նոյն նպատակով մուղէշների կազմակերպելը թէ կրթական և թէ առևտրական նպատակների համար, որքան հնարաւոր է լայն չափերով, անհրաժեշտ է: Կարևոր են նոյնպէս հանդէսներ, ցուցահանդէսներ, իրեղէնների պատկերազրութեան հրատարակութիւններ:

Դ. Գործուածքների նմուշներ և նկարներ տարածելու գործը:

Նմուշներ ունենալը էական կարիքներից մէկն է: Եթէ չը կան նմուշների ընդօրինակութիւններ, պէտք է կազմել և տարածել նմուշների ժողովածուներ, ակրոմներ և այլն:

Ե. Գործիքներ և այլ մթերքներ մատակարարելու խնդիրը:

Մեր տեղական պահանջների համաձայն տեղական վարպետները գեղեցիկ կերպով պատրաստում են մեր նահապետական տօրքերը, բայց նրանք կարող կը լինեն շինել և կատարելագործութեանը, եթէ ցոյց տրուեն օրինակներ: Տեղական մի տօրքը կարելի է պատրաստել բոլոր իր սարգ ու կարգով ընդամենը 10 րուբլով: Թելերը պէտք է պատրաստել և ներկել տեղացիների ձեռքով առայժմ, ըստ որում թէ ներկերն են բուսական՝ ուրեմն նաև ամուր, չը խոնացող, և թէ դրանց մասին եղած ծախքերի արժէքները կրկին մնում են գեղջկուհուն:

2. Վարպետներ և կառավարիչներ ունենալու խնդիրը:

Մեր գիւղում մեր արհեստի համար այժմ նոր վարպետների հարկաւորութիւն չունենք, եթէ չենք ունենալ տնայնագործութեան մի այլ անծանօթ ճիւղ:

Է. Մասնաւոր նախաձեռնողներ:

Տողերիս գրողը խոստանում է մասնաւոր ձեռնարկութեան վարիչը լինել, եթէ մի քանի ընկերներ կօգնէին մեզ փոքրիկ գրամագլխով:

Ը. Պարբերական համաժողովների կարևորութիւնը:

Համաժողովները անպայման կերպով մեծ օգուտներ կարող են տալ տնայնագործական գործին, եթէ պարբերաբար գումարուեն դանազան կէտերում և կենտրոններում: Վայրերի մասին կը խորհէ և կը կարգադրէ ինքը ներկայ համագումարը:

ԱԼԷԿՍԱՆԴՐՍՊՈԼԻ ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՅԻ ՄԱՍԻՆ

Քաղուածք Պ. Բիզաւալիի զեկուցումից
(Կարգացում 4-ին ապրիլի)

Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործութեան արհեստանոցի նախկին վարպետ Յ. Բեկպալի իր ճանապարհորդութեանից յետոյ, որ կատարել էր դէպի Ալէքսանդրապոլ այցելելու տեղական ջուլհականոցը, ներկայացրել էր մի զեկուցում, որից վերջնում ենք հետեւեալ քաղուածքը:

Ալէքսանդրապոլի արհեստանոցը բացուած է 1907 թուին 60 հոգուց բաղկացած մի ընկերութեան ձեռքով, որոնցից իւրաքանչիւրը մտցրել է ընդհանուր գումարակող 100-ական ռուբլի:

Շնորհիւ այդ գումարի և անդամների եռանդուն գործակցութեան հնարաւոր եղաւ կազմակերպել ընդարձակ արհեստանոց և տալ գործին կենդանի առևտրական բնաւորութիւն:

Ներկայումս արհեստանոցը ունի 16 տօրք Թիֆլիսի արհեստանոցի տօրքերից փոքր ինչ աւելի անյարմար, բայցի դրանից այնտեղ կայ ապարիտուրի մեքենայ կտորների հարթման համար և ներկարան:

Արհեստանոցում բանում են 7 տղամարդ (որոնք առաջ սովորել են ջուլհակութիւն), 7 կին և 2 աղջիկ-աշակերտուհի: Իւրաքանչիւրը

չիւրի օրավարձն է 50 կոպէկից մինչև 1 ռուբլի 10 ժամեայ աշխատանքի համար:

Ջուլհակութեան վարպետը տեղացի է գործնական մարդ, հին գիտութեամբ, ուստի և գործադրում է հին անկատար եղանակ:

Մահուդ պատրաստում է գլխաւորապէս տեղական և մասամբ գործարանական բերդեայ մանուածից: Մահուդի արշինը արժէ 1—1 ռ. 30 կ. Ջուլհականոցը իր գոյութեան ընթացքում պատրաստել է 1500 արշին: Ապարիտուրան ունի ըստ երևոյթին մեծ նշանակութիւն: Արհեստանոցի բնակարանի վարձն է տարեկան 500 ռուբլ:

Ժամանակ չունենալով գործնականապէս ցոյց տալու, թէ ինչպէս պէտք է բարւոքել տօրքերը և գործավարութիւնը, ես տուի մանրամասն բացատրութիւններ:

Ընկերութիւնը մտադիր է շուտով ձեռք բերել բրդամանարան գործիք և աւելացնել տօրքերի թիւը, միևնոյն ժամանակ կազմակերպել վաճառականութիւնը:

Վարչութիւնը, լսելով զեկուցումը, որոշեց աչքի առաջ ունենալ ապագայ յարաբերութիւնների ժամանակ հրաւիրել ալէքսանդրապոլցիներին մասնակցելու Համագումարին, երբ և կայանայ:

ԲՐԴԵԱՅ ԳՈՐԾՈՒԱԾՔՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱ.
ԿՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԶՈՒԼՆԱԿՈՒ-
ԹԵԱՆ ՄԷՋ.

Ալ. Բալանթարի.

(Կարդացուած 4-ին Ապրիլ)

Իմ ներկայ գեկուցումը ես մտադիր էի անել համագումարին մի փոքր ուշ, երբ կարգացուած կը լինէին բոլոր արհեստանոցների և ճիւղերի կողմից ներկայացուած գեկուցումները:

Բայց որովհետեւ բոլոր գործուածքների առիթով այստեղ վէճ է սկսուած, ուստի իմ գեկուցումը կանեմ հէնց այժմ:

Զուլհակութեան համար մեր երկրի մի շրջանում կայ մեծ քանակութեամբ այնպիսի մթերք, ինչպէս բամբակն է, օրինակ տափարակային ոռոգուող վայրերում, մի ուրիշ շրջանում, օրինակ լեռնային անասնապահական խաշնարածային տեղերում արդիւնաբերում է մեծ քանակութեամբ բուրդ, երրորդ շրջանում մետաքս, վուշ, կանեփ: Այդ բոլոր նիւթերից պատրաստուում են դաշնազան տեսակի գործուածքներ:

Հարց է. ո՞ր մթերքից պատրաստուած իրերն են այժմ ձեռնտու և արդիւնաւէտ, ինչպէս է նրանց շահաւէտութեան աստի-

ճանը և արդեօք որտեղ և ինչ հանգամանքներում են նրանք յարմար արդիւնաբերութեան համար:

Ես իմ առաջին գեկուցման մէջ արդէն խնդիր էի դրել, թէ անհրաժեշտ է պարզել զանազան արհեստների շահաւէտութեան չափը և որոշել նրանց տնտեսական արժէքը:

Այդ խնդիրը դեռ պէտք է ուսումնասիրուի:

Սակայն եղած փորձերի և դիտողութիւնների վրայ հիմնուած՝ այժմէն իսկ կարող ենք ասել, որ առհասարակ բուրդից գործուածքները աւելի շահաւէտ են քան բամբակինը:

Այն շալերը, որոնք հանդէս են դրուած այստեղ այս դահլիճում՝ Համագումարի առիթով և որոնց մասին խօսեցին զաւառական ներկայացուցիչներից մի քանիսը, ցոյց են տալիս, որ նրանց պատրաստութիւնը կարող է ձեռնտու լինել: Պարսի գիւղի փորձը ցոյց է տալիս, որ բրդից պատրաստած շալերը էժան են նստում արհեստանոցի վրայ՝ համեմատած այն գներին, որոնցով նրանք կարող են ծախուել: Այստեղ գործածուող բուրդը տեղական գիւղական է և մանուշակաւ էլ պատրաստուում է իրենց ձեռքով:

Ալեքսանդրօպօլ քաղաքում կազմակերպուած է ջուլհականոց, որ յատկապէս զբաղուած է շալերի և հասարակ մահուդների պատրաստութեամբ: Այնտեղ արհեստանոցի վարիչները առնում են բուրդը, մաքրում, մանուշակաւ, նրանից կտորներ պատրաստում և վաճառում: Բոլոր ծախքերը դուրս գալուց

յետոյ, նրանք մի քիչ էլ օգուտ են վերցնում: Եւ անշուշտ՝ այդ օգուտը աւելի կը լինէր դիւղական շրջանում, ուր բուրդը յաճախ լինում է սեփական տնտեսութեան մէջ և աշխատաւոր ոյժը աւելի էժան է:

Բրդեայ գործուածքներ պատրաստողները դժուարութիւններից մէկը բրդեայ լաւ մանուածք ստանալն է:

Ինչպէս յայտնի է, բամբակի թելերը, որ մինչև այժմ մենք գործ ենք ածել մեր արհեստանոցներում, բերուել են Մօսկուայի և ուրիշ տեղերի մանարաններից: Նրանք զանազան աստիճանի նրբութիւն ունին, որը նշանակուած է յատուկ համարներով: Բրդի վերաբերութեամբ էլ պահանջ է զգացուում այժմ ունենալ մանուածք որոշ նրբութեան, որպէս զի կարելի լինի միատեսակ կտորներ պատրաստել:

Երբ ես անցեալ տարի Մօսկուայում էի այցելեցի Պուշկինօ կայարանի մօտ գտնուող Գէորգեանների գործարանը ու ծանօթացայ բրդի պատրաստութեան գործի հետ: Այդ գործարանը գնում է բուրդ զանազան տեղերից և ի միջի այլոց նաև Անդրկովկասից: Տեսակների բաժանիլուց յետոյ, գործարանը զգում է այդ բուրդը, մշակում և ապա թելեր պատրաստում, որը և ծախում է սպառողներին: Գործարանի պատրաստուած թելերը մեծ մասամբ հաստ տեսակիցն են և յարմար են գորգերի, գուլպաների, ֆուֆայկաների և ուրիշ դրանց նման գործուածքների պատրաստութեան համար:

Այդ թելերի նմուշներից Գէորգեանների գործարանը յետոյ ուղարկել էր ինձ: Այդ նմուշներից կարելի է օգտուել որոշ նրբութեան թելեր բերել տալու գործուածքների համար:

Բագուի արհեստանոցը արդէն փորձել է գործուածքներ պատրաստելու այդ թելից և պատրաստուած գործուածքները հանդէս են դրուած ներկայ համագումարում (ցոյց է տալիս Բագուի գործուածքները):

Այնուհետև կարող եմ յայտնել, որ հայ վաճառականներից մէկը, որ մշտական յարաբերութեան մէջ է Լօձիի հետ, մտադիր է առաջիկայում Ղարաքիլիսայի շրջանում մանարան բանալ:

Այդ անձը (Զ. Ապրիսեան) արդէն 4000 ռուբլի ծախս է արել և էլի պատրաստ է մենակ կամ ուրիշների գործակցութեամբ ծախսել 10—15000 ռուբլի բոլոր գործիքները բերել տալու և գործը կազմակերպելու համար:

Պէտք է ի միջի այլոց նկատեմ, որ բրդի լաւ թել ունենալու հոգսը սկսում է ընդհանրանալ և կառավարութիւնը ցանկանալով նպաստել միջին-առիական գորգագործութեան, գնել էր անցեալ տարի իր հաշուով մանած բուրդ Գէորգեանների գործարանից մօտ 300 պուդ քանակութեամբ և ուղարկել անդրկասպեան երկիր, իբրև փորձ, բաժանելու գիւղերում գորգագործներին գորգեր պատրաստելու նպատակով:

Այս տարի Անդրկասպեան երկրից սկսուեց յայտնուել բրդի մանուածքի պահանջ մեծ

քանակութեամբ թէ հիմնարկութիւններ
և թէ մասնաւոր անձերի կողմից և Գէորգեանները ծախել են 800 ից աւելի պուզ
բրդեայ մանուածք իրանց գործարանից:

Մեզ համար բերել տուած թելերը թանկ
են նստում: Բայց քանի որ մեր երկրում չու-
նենք մանաւորներ, դարձեալ ստիպուած ենք
լինում բերել տալ հեռաւոր գործարաններից:
Եթէ աջողութիւն բանալ բրդէ մանարան դի-
ցուք Ղարաքիլիսայում և աւելի էժան մա-
նուածք պատրաստել, այն ժամանակ գործը
մի փոքր կը դիւրանայ այդ շրջանի համար:
Գործարանը կառնի բոլոր բուրդերը և
պատրաստելով մանուածքներ, կը տայ ջուլ-
հակութեան մթերք մեր գիւղացիներին:

Մի քանի գիւղերում գիւղացիները կար-
ծում են, թէ նրանք կարող են գործարանին
բուրդ տալ և նրա փոխարէն ստանալ մա-
նուածք, ինչպէս այդ անում են գիւղական ձի-
թահանքերում կամ ջրաղացներում. դա ան-
կարելի է: Բուրդը պէտք է առնէ մանարանը
դրամով և վաճառէ դարձեալ դրամով, այլապէս
նա շրջանառութիւն չէ կարող անել, որով-
հետև բրդի իւրաքանչիւր կտորը չեղօքանում
է գործարանում և մշակում է միւս բրդերի
հետ միասին:

Ներկայումս Մոսկուայի բրդի թելը բերել
տալիս մեզ վրայ նստում է 70 կ.—1 ր. 20 կ.
ֆունդը: Իսկ հիւսիսային Կովկասից 45—60
կոպէկ:

Ի՞նչ կը նստի նոյնը այստեղի մանարան-
ներում, դա ապագան կը լուծէ: Անշուշտ

ենթադրեալ նոր հիմնուելիք մանարանները
մեզանում կը լինին անհամեմատ փոքր,
քան իմ յիշատակածն է Մոսկուայի շրջա-
նում, որը հարիւր հազարների արժողու-
թիւն ունի:

Պէտք է նկատել, որ Կովկասում կառա-
վարութիւնը ինքն էլ զգալով բրդէ մանա-
րանի կարեւորութիւնը, հարց է դրել Թիֆ-
լիսում մանարան բանալու մասին: Նոյն
իսկ մի այդպիսի գործարանի նախահաշիւը
(մօտ 45,000 ռուբլի արժողութեան) պատ-
րաստ է հաստատութեան ներկայացնելու հա-
մար: Այդպիսով մենք տեսնում ենք, որ
մար: Այդպիսով մենք տեսնում ենք, որ
մանուածքի խնդիրը այսօր հերթական է
դարձել և հաւանօրէն կը լուծուի մօտիկ ապա-
գայում: Եթէ մեր համագումարն էլ իր կողմից
կորոշի դիմումն անել՝ փութացնելու պետա-
կան հաշուով բացուելիք մանարանի հիմ-
նադրութիւնը կամ խնդրելու աջակցու-
թիւն մասնաւոր ձեռնարկողների համար,
նա արագացրած կը լինի մանարանի բա-
ցումը:

Այն բրդեայ գործուածքները, որ հանդէս
են դրուած ներկայ համագումարում և
պատրաստուած են Մոսկուայից բերուած թե-
լերից, տալիս են հետեւեալ ցուցումները
նրանց շահաւէտութեան մասին: Ահա մի
գործուածք, որի երկու և կէս արշինը պատ-
րաստուած է մի օրում մի ֆունտ մանուած-
քից: Այդ գործուածքի արշինը արժէ ոչ
պակաս, քան մի ռուբլի, ուրեմն ընդամենը
2¹/₂ ռուբլի, մինչդեռ մի ֆունտ մանուածքը

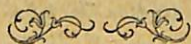
արժէ միայն 1 ր. 20 կ.: Ուրեմն զանազան ծախքերի՛ն աշխատաւորի համար մնում է 1 ր. 30 կօպէկ մի օրում: Անշուշտ եթէ հում նիւթը լինէր աւելի էժան, իսկ պատրաստուած կտորը աւելի նուրբ և թանգագին, այն ժամանակ օգուտը կը լինէր աւելի ևս մեծ: Եւ մեր արհեստանոցների փորձերը, նաև Ալեքսանդրապօլի արհեստանոցի ցուցումները, իրաւունք են տալի ասելու, որ բրդեայ գործուածքների պատրաստութիւնը ունի տնտեսական արդարացում իր գոյութեան և զարգացման համար:

Այդ բոլորից յետոյ ես ներկայացնում եմ համագումարին հետեւալ թեզիսները.

1). Աշակցել ամեն կերպ պատուաստելու տնայնագործների շրջանում բրդէ գործուածքների պատրաստութեան լաւագոյն եղանակները:

2). Նպաստել այդ բոլոր ձեռնարկութիւններին և միջոցներին, որոնք կարող են ապահովել էժան և լաւատեսակ մանուածքներ հայթայթելը և

3). Կազմակերպել բրդէ գործուածքների տարածումը:

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ԵՒ ՌՈՒՍՍՏԱՆՈՒՄ ԵՐ ԱՊԱԳԱՅ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊԸ ՄԵԶԱՆՈՒՄ

Մ. Սողոմոնեանցի

(Կարգացուած 4 ին ապրիլի)

Մինչև վերջին ժամանակներս տնայնագործութիւնը մեզանում երեսից ընկած մի գործ էր համարւում, որը չը դիմանալով արդի կատարելագործուած միջոցներով պատրաստուած ապրանքների մրցման, կամաց-կամաց իւր նշանակութիւնը կորցնելով իսպառ մոռացութեան էր հասնում:

Բարեբաղդաբար թէ հասարակութիւնը և թէ կառավարութիւնը գիտակցելով տնայնագործական արհեստների և գիւղական ազգաբնակչութեան իրար հետ ունեցած սերտ կապը, միահամուռ ոյժով աշխատում են դուրս բերել մոռացութեան փոշու տակից եղած արհեստները և նրանց ուղիղ ճանապարհի վերայ դնել:

Ասպարէզ են դալիս նախ Կովկասի տնայնագործական կոմիտեոն և ապա Թիֆլիզի հա տնայնագործական ընկերութիւնը, որոնք իրենց նպատակ ունենալով վերա-

կանգնել տնայնագործական արհեստները, այդ ուղղութեամբ մի շարք ձեռնարկներ են սկսել, որոնց մասին անշուշտ Թ. Հ. Տ. Ը. արդոյ վարչութիւնը կտայ իւր պատշաճաւոր գեկուցումը:

Զցանկանալով կանգ առնել Տնայնագործական արհեստների պատմական ընթացքի վերայ, կուգէ՛ր ունենգիրներին ուշադրութիւնը հրաւիրել մի հանգամանքի վրայ:

Շատերին թւում է, թէ տնայնագործութիւնը ժողովրդի տնտեսական բիւշէի մէջ շատ աննշան դեր է խաղում և չէր արժի նրանով այնչափ էլ զբաղուել: Այս խօսակցութիւնը տեղի է ունեցել ինձ հետ Կովկասում մի քանի անգամ գործին ոչ տեղեակ պարոնների կողմից. նոյն առարկութիւնը և բոլորովին նոյն խօսքերով վիճաբանութեան նիւթ է դառել տառնեակ տարիներ առաջ Մօսկուայի նահանգական գեմստւոյի ընդհանուր ժողովում. բայց երբ ստատիստիկական իրական փաստերով զինուած ասպարէզ է գալիս, այլ ևս վիճաբանութեան տեղ չի մնում և տնայնագործական արհեստի հակառակորդները խոնարհւում են վիճակագրութեան առաջը: Դուրս է գալիս, որ Մօսկուայի նահանգում տնայնագործական արհեստով պարապող ընտանիքների թիւը հասնում է 60,000-ի 140,000 աշխատաւոր ձեռքերով. դրանք տարեկան պատրաստում և վաճառում են 38 միլիոն

րուբլու անպրանք—տնայնագործական—և զուտ արդիւնք վերցնում $1\frac{1}{2}$ միլիոն ռուբլու: Եթէ արդիւնքը վերածելու լինենք տոկոսների, կստանանք հետեւեալ պատկերը.

Մօսկուայի գիւղական աղգաբնակչութիւնը բոլոր եկամուտի

45⁰/₀ ստանում է երկրագործութիւնից

18⁰/₀ տնայնագործութիւնից

12⁰/₀ գործարանի բանուորական աշխ.

6⁰/₀ սայլապանութիւն և կառուպանութիւնից

19⁰/₀ այլ և այլ ոչ մշտական աղբիւրից

100⁰/₀

Այս հաշիւն աչքի անցկացնելուց յետոյ՝ անուրանալի է դառնում տնայնագործական արհեստների էական նշանակութիւնը ժողովրդի տնտեսական հարցերի նկատմամբ. ուստի ընդունելով տնայնագործութեան ունեցած մեծ ազդեցութիւնը գիւղական ժողովրդի առանց այն էլ քայքայուած տընտեսութեան վրայ, ըստ ամենայնի պէտք է աշխատել կատարելագործելով նրան, զարգացման ուղիղ ճանապարհի վերայ դնել:

Ափսոս որ նոյն տեսակ վիճակագրական տեղեկութիւններ պակասում են մեր Կովկասի գիւղացու վիճակը բնորոշելու: Բայց չէ՞ որ նրա անտանելի նիստ ու կացը, բնակարանը, հագուստը և ուտելիքը միշտ մեր աչքի առաջն են: Եթէ պակասում են վիճակագրական տեղեկութիւններ, դրա փոխարէն կայ առողջ դատողութիւն, որը մեզ թելադրում է. գիւղացին քայքայւում է և

հիւժուում, առանց մի բոպէ անգամ կորցնելու պէտք է միջոցներ ձեռք առնել նրան մարդավայել պայմաններին մէջ դնելու և առաջիկայ կործանումից ազատելու:

Տնայնագործական արհեստները զարգացնելով գիւղում, մենք ցիւղացուն մասամբ օգնում ենք ոտի կանգնելու և եթէ դրա հետ միասին ուշադրութեան են առնում տնտեսութեան փնայած բաժիններն էլ ու նրանց մէջ էլ հարկաւոր կատարելագործումներ մտցնում, այն ժամանակ, հաստատ կարելի է ասել, որ գիւղացին կարող է ոտի կանգնել, կազդուրուել թէ ֆիզիքապէս և թէ հոգեպէս և իրեն ապրուստի համար իրաւական ճանապարհ հարթել:

Այժմ հարց է առաջ գալիս, թէ ինչ ձևով առաջ տանել տնայնագործական արհեստի զարգացման գործը:

Նախ քան այդ հարցին պատասխան տալը ծանօթանանք Ռուսաստանի զեմստովոյի 25 տարի առաջ այդ ուղղութեամբ արած քայլերի հետ.

Ինչպէս յայտնի է, Ռուսաստանում առաջին անգամ տնայնագործական արհեստի զարգացման վրայ լուրջ ուշադրութիւն է դարձնում Մոսկուայի նահանգական զեմստովոն, որ 1882 թ. պատահաբար սկսելով իր տնայնագործական աշխատանքների վերաբերեալ ուսումնասիրութիւնը, խիստ զրաւան և ուսանելի հետեանքների է հասնում. կազմակերպելով Մոսկուայի գեղարուեստական-արդիւնաբերական ցուցահանդիսում

տնայնագործական բաժին, նա կարողացաւ ամփոփ դադափար տալ տնայնագործական արհեստների տնտեսական խոշոր նշանակութեան և մի շարք այն կատարելագործումների մասին, որոնցով կարելի է վերակազմել ժողովրդական աշխատանքի այդ բաժինը:

Ցուցահանդէսը երևան հանեց մի բոլորովին մոռացուած դասակարգի, հարիւր հազարաւոր տնայնագործ աշխատաւորների գոյութիւնը և հերթական նշանակութիւն զուեց նրանց տնտեսական վիճակի բարելաման խնդրին: Վերջապէս այդտեղ պարտուեց, որ գիւղական ազգաբնակչութիւնը երկրագործութիւնից յետոյ իւր ապրուստի մի խոշոր մասը, այն է մօտ ¹/₅-ը, տնայնագործական արհեստներով է հայթայթում:

Նահանգական զեմսկի ուպրաւան իւր այս եզրակացութիւնները հիմնած բազմակողմանի ուսումնասիրութեան և յատուկ ստատիստիկայի վերայ, յայտնում է զեմսկի ընդհանուր ժողովին և իւր կողմից հետեւեալ առաջարկութիւնն անում.

Մտցնել զեմստովոյի գործունէութեան նախահաշուի մէջ տնայնագործական արհեստների կատարելագործման խնդիրը և կազմել մի մասնաժողով, որ զբաղուէր տնայնագործական արդիւնաբերութեան յաջող վաճառքի, շուկայի և հում նիւթեր մատակարարելու խնդրով:

Առաջարկը ընդունւում է միաձայն:

Անմիջապէս Մոսկուայի զեմստօյին հաստատութեան մէջ յատկացուած է մի սենեակ տնայնագործական ապրանքների վաճառքի համար և նշանակուած է այդ գործով զբաղուող յատուկ պաշտօնեայ. 5) տարի գործը այս ձևով տանկուց յետոյ, որոշուած է մասնագէտ վարպետներ ուղարկել աշխատանքի տեղերը, որոնք մի փոքր կատարելագործութիւն մտցնէին արդիւնաբերութեան մէջ. ապա բացուած են արհեստանոցներ և այսպէս աստիճանաբար յառաջագիմելով՝ ներկային Մոսկուայի զեմստօյն բացի տանեակներով շրջիկ և մշտական վարժոցարհեստանոցներ պահելուց, միայն տնայնագործական ապրանքների առուտուրի մասի շրջանառութիւնը հասցնում է տարեկան կէս միլիոն ըուրլու:

Մոսկուայի կենտրոնում բաւական շարժուն փողոցներից մէկի ընդարձակ մի բնակարանի մէջ զեմստօն ի ցոյց ունի զբաղած թէ Մոսկուայի և թէ Ռուսաստանի մնացած նահանգների տնայնագործական արդիւնաբերութեան ապրանքների հարուստ կոլլեկցիաներ: Այստեղ դուք կգտնէք ապրանքներ հետեւեալ բաժիններից. 1) խաղալիքներ, 2) գեղարուեստական - ատաղձագործական կահ-կարասիներ, 3) կողովագործութեան, 4) ջուշակութեան ապրանքներ. 5) կանանց ձեռագործի բարձրակար իրեր, 6) կաւային ամանեղէններ, 7) կրթական և այլն:

Դա Մոսկուայի նահանգական զեմստօյի

տնայնագործական մուզէյն է, որը ձգտում է հետեւեալ նպատակին.

ա. Սպառող հասարակութիւնը անմիջապէս այդտեղ կարող է ծանօթանալ տնայնագործական արդիւնաբերութեան այլ և այլ ձևերի հետ, և հենց այդտեղ էլ կարող է գնել իւր ցանկացած իրերը.

բ. Տնայնագործ գիւղացին առանց տեղերից շարժուելու իրենց շինական կամ գաւառական զեմսկի վարչական հանգստութիւնների միջոցով իրենց ունեցած բոլոր ապրանքները կարող են ուղարկել այդ մուզէյը, որի փոխարէն նրա արժէքի $\frac{2}{3}$ մասն անմիջապէս, իսկ $\frac{1}{3}$ մասը վճարուած է ապրանքը ծախելուց յետոյ. եթէ արհեստաւորը ցանկանում է, ապրանքի ամբողջ արժէքի դէմ կարող է ստանալ հում նիւթեր: Մուզէյը իւր միջնորդութեան համար ստանում է չնչին $\frac{0}{10}$, որը և ծածկում է բնակարանի, ճանապարհածախսի և ծառայողների ահագին շտապի ծախսի կէտերը:

Մուզէյի երրորդ նպատակն է յատուկ մասնագէտ տեխնիկների ղեկավարութեամբ տնայնագործական արդիւնաբերութեան որակը բարձրացնել, որի համար բարձրագոյն կրթութեամբ մասնագէտ տեխնիկները շրջագայելով նահանգի զանազան մասերը, իրենց փորձառու ցուցումներով հարկաւոր փոփոխութիւն են մտցնում արդիւնաբերութեան մէջ:

Առանձին ուշադրութիւն է դարձնում գիւղացիների գեղարուեստական ճաշակը

զարգացնելու համար, այդ նպատակով արհեստանոցներին կից հիմնուում է նոյն իսկ նկարչութեան դասընթացքներ:

Մուզեյում ցուցադրուած ապրանքների նկարագրութեան Վրայ կանգնառնելով չեմ կարող չընդգծել մի հանգամանք, որ Կովկասից տնայնագործական ապրանքների նմուշ չունենալը աչքի էր զարնում. համարեա ամեն մի նահանգ Ռուսաստանի ամեն անկիւնից այդտեղ ունէր իրենց տեղական արտահանութեան նմուշները աւելի կամ պակաս յաջողութեան աստիճանում. բացառութիւն էր կազմում միայն Կովկասը, որը բացի մի գորգից ուրիշ ոչինչ չունէր այդտեղ:

Մուզեյի կառավարիչ պ. Շտամպը գորգը ինձ ցոյց տալիս առանձնապէս շեշտեց այդ հանգամանքը իբրեւ պակասութիւն տեղի գիտակից ինտելիգենցիային:

Կար Սուչինսկի զեմստվոյից ուղարկած մի բաւական կոպիտ գործած գորգ $4\frac{1}{2} \times 3$ արշ. մակարդակով, որը գնահատուած էր 260 ռ: Ըստ իս մեր տեղի գործերը այստեղ կարող կլինէին շատ լաւ գնով ծախուել և թէ գաղափար տալ ուս հասարակութեան մեր գորգերի մասին:

Առանձին ուշադրութիւն էին գրաւում ձեռագործ բարձրակար իրերը, որոնք թէպէտ և այնքան էլ գեղարուեստական նշանակութիւն չունէին, բայց և այնպէս ծախուում էին մեծ մեծ գներով: Թւում է որ այս մասում էլ Կովկասի ձեռագործներն էլ ի-

րենց մրցակիցը չեն ունենայ մուզեյում, եթէ ուշադրութիւն դարձնող լինէր՝ թերեւս մեծ ընդունելութիւն գտնէր այդ ապրանքը այստեղ:

Խաղալիքների մէջ աչքի էին ընկնում գլխաւորապէս ռուսական ազգային տարազով հագնուած տիկնիկները, փայտից շինած զանազան ինստրումենտների մօդէլները, ընտանեկան նիստի ու կաց այլ և այլ պատկերներ, կաւից շինած սեղանի զարդեր, ամաններ:

Ձուհակութեան բաժինը, չընայելով մանուֆակտուրայի գործարանների մօտիկութեանը, իրենց դիրքի վրայ են. գները, ինչպէս ուղարկածս նմոյշներից կտեղեկանաք, մերից նոյնիսկ թանկ են:

Մուզեյի դահլիճներից մէկում առանձին խնամքով պատրաստուած էր այցելուների և սպառողների համար զատկական բաղարը, որտեղ դարսուած էր անհամար քանակով, փայտէ, մարմարէ, պերլամուտի և տպակեայ ձուաներ վրան զանազան նկարներով, որոնց մէջ աչքի էին ընկնում իրենց գեղեցիկ շինուածով Սերգիևսկի պատագում պատրաստած ապակէ ձուաները, վրան ձեռնապակուց գունաւոր և գեղեցիկ քանդակներով հին ու նոր ուխտի բովանդակութեան սըրբերի պատկերներով. ամեն ձուն ծախուում է 1 ռ.-3 ռ:

Մուզեյի կաւէ ամանների բաժինը շատ աղքատ էր, թէև ես շուկայում հանդիպել եմ

գեղեցիկ և բաւական ճաշակով պատրաստած կաւէ այլ և այլ պարագաների:

Կողովագործութեան և ատաղձագործութեան վերաբերեալ ուղարկում եմ մուզէի պատկերազարդ կատալոգը, որը ամփոփ գաղափար կտայ իր բաժնի վերաբերեալ: Մընացած բաժինները կատալոգ չունեն:

Մուզէի վարչութեան անխոնջ աշխատանքի շնորհիւ կարճ ժամանակում ապրանքները վաճառքի են հանւում Պետերբուրգ, Օդեսսա, Ռաստով, Վարշաւա և ուրիշ քաղաքներ: Գործը այն աստիճան է լայնանում, որ Եւրոպական շուկայի ուղագործութեան նիւթ է դառնում Ռուսաստանի Տնայնագործական արդիւնաբերութեան ապրանքները, սկսւում է առուտուր Եւրոպայի հետ և դրանցից՝ 1906 թ. ծախւում է Եւրոպա 28098 ռ. 83 կ. 1907 թ. » » » » 33527 ռ. 57 կ. 1908 թ. » » » » 27436 ռ. 24 կ.

Անշուշտ այս թուերը պերճախօս ապացոյց են ապրանքի կայուն շուկայ գտնելուն, և թէ արհեստի կատարելագործման համար գործ է դրւում հարկաւոր խնամք:

Դալով Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական ընկերութեան գործունէութեան, պէտք է նշկատել, որ գործի մի խոշոր մասը արդէն կատարուած է: Այն, ինչ որ Մոսկուայի դեմատվոն գործը սկսելուց 10 տարի յետոյ իրականացրեց, Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը հենց սկզբից դրա վրայ հիմնեց իւր ապագայ անելիքը: Եւ այժմ ընկերութիւնը իւր ձեռքին ունի աշխատաւորների

րեղերով: Մնում է կազմակերպել նրանց աշխատանք հայթայթելու և ապրանքն սպառելու խնդիրը:

Որովհետեւ ընկերութիւնը մինչև այժմ միայն ջուլհակութեան արհեստի տարածման գործով է պարապել, դրա համար էլ ես կանգ եմ առնում ջուլհակութեան վերայ. այս իմ առաջարկը կրում է սկզբունքային բնաւորութիւն բոլոր արհեստների նկատմամբ. կարևոր եմ համարում այս հանգամանքը շեշտել առանձնապէս, որպէս զի նա չըհասկացուի առաջարկ միայն ջուլհակութեան համար:

ա) Աշխատանք հայթայթելու և ապրանքն սպառելու համար անհրաժեշտ է Թիֆլիզում ունենալ տնայնագործական ապրանքների մի պահեստ, որտեղ հասարակութիւնը կարողանար թէ պատրաստ ապրանքները գնել և թէ ցանկացած նորերը պատուիրել:

բ. Հարկաւոր է թէ Թիֆլիզի պահեստում և թէ գիւղի արհեստանոցներում ունենալ հում նիւթերի պաշար, որպէս զի պահանջուած դէպքում վարպետը մի կտոր թելի կամ մի մակոյկի համար օրերով չսպասէ:

գ. Ընկերութիւնը պէտք է ունենայ մի շրջիկ մասնագէտ գործակալ կամ վարպետուհի (թէկուզ առայժմ օր. Աննա Մարգարեանը) որը շրջելու և ղեկավարելու է արհեստանոցների գործունէութիւնը, տալով հարկաւոր դէպքում պահանջուած գործնական ցուցումներ:

դ. Վարչութիւնը հարկաւոր մարմինների

հետ խորհրդակցելուց յետոյ ընտրուած է մի քանի շուտ ծախուող գործուածքներ թուով ոչ աւելի 10-ից և մեծ քանակութեամբ աւամեն մէկից պատրաստել է տալիս ապագայում նրանց ծախելու մտքով և ի ցոյց է դնում այդ ապրանքները թէ Թիֆլիզի պահեստում թէ գիւղերի արհեստանոցներում:

Ե. Վարչութեան որոշմամբ աշխատաւոր կանանց համաձայն իրենց պատրաստած կըտորի աշխատավարձ է տրուում իւրաքանչիւր արշինին 5—15 կ. կամ եթէ պատրաստուին երեսուրբիչներ և անձեռոցներ, հատին 10—15 կ.

Տնայնագործական ընկերութեան այս նոր օպերացիայի համար հարկաւոր կլինի մօտաւորապէս հետեւեալ գումարը

1. Թիֆլիզի պահեստի բնակարանի վարձ 300 ռ.
2. Կառավարչին ոտճիկ, որ և կատարում է
3. պահեստի հաշուապահի ու ընկ. քարտուղարի պաշտօնը . . . 720 ռ.
4. ծառայ 120 ռ, վառելիք և լուսաւորութիւն 240 ռ.
5. առևտրական ազատ գումար, որը ծառայելու է հում նիւթերի գնման և գործիքների. 2000 ռ.
6. ոտճիկ շրջիկ վարպետուհուն . . 360 ռ.
7. ճանապարհածախս նրան . . . 120 ռ.
8. չընախատեսուած ծախսեր. . . 110 ռ.

Գումար 3850 ռ.

Այսպիսով ընկերութիւնը ծախսելով յիշեալ 3850 ռ. գումարը, միաժամանակ 3 գործ կատարած կլինի. նախ նա սխտեմատիկ գործ տուած կլինի արհեստաւոր ջուհակներին և նրանց աւելի սերտ կապով միացնում սկսած գործի հետ, որի յաջողութեանը դեռ մինչև օրս էլ քչերն են հաւատում:

Երկրորդ՝ գործը կլինի անցած 1908 թ. Փաճրակի շրջանում ունեցած փորձնական պլոպագանդայի գործնական շարունակութիւնը.

Եւ երրորդ՝ սպառող հասարակութիւնը վերջապէս կիմանայ թէ որտեղ, ում միջոցով և ինչ բաներ կարելի է պատուիրել ըստ իր ճաշակի և ցանկութեան:

Մ. Սողոմոնեան

ՋՈՒԼԶԱԿԱՆՈՅԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒ-

ԹԻԻՆԸ

— Այ. Բալանթարի

(Կարգացուած 4-ին ապրիլի)

Մեզ շատ անգամ դիմում են հարցով թէ ինչպէս պէտք է կազմակերպել ջուլհակութեան նախնական արհեստանոցը, ինչ պարագաներ պէտք է նա ունենայ և որքան ծախք կը պահանջի անոջին կէս կամ մի ամբողջ տարում:

Այդ հարցը տալիս են նաև հիմնարկութիւններ՝ դպրոցներ և ընկերութիւններ:

Այդ հարցը մի քանի անգամ տրուեց ինձ և ներկայ համագումարին մասնակցող անձերից:

Մասնաւոր դիմումներին տրուել են իմ կողմից ցանկացած տեղեկութիւնները: Ներկայումս օգտուում եմ Համագումարի անդամների յարուցած հարցից հաղորդելու մի համառօտ տեղեկութիւն այդ մասին:

Այն գիւղը, որ ցանկանում է ջուլհականոց բանալ, պէտք է յարմարեցնի այդ նպատակի համար մի այնպիսի սենեակ, ուր կարելի լինէր դնել երեք տօրք և մի քանի մանր գործիքներ: Անտարակոյս, կարելի է գործ սկսել և երկու տօրքով և նոյն իսկ մի տօրքով, բայց փոքր ի շատէ բաւարար արհեստանոց ունենալու համար, ուր կարո-

ղանային սովորել մի 9—12 աշակերտուհիներ, անհրաժեշտ է ունենալ գոնէ երեք տօրք:

Տօրքերը սկզբում պէտք է բերուեն ուրիշ տեղից, իսկ յետոյ նրանք կարող են շինուել և գիւղում, եթէ այնտեղ կայ փոքր ի շատէ դիտցող հիւան: Տեղական շինուածները անշուշտ աւելի էժան կը նստեն և կարող են մի 5 բուբլի աւելի քիչ ծախք պահանջել:

Վարպետները, որոնք գնում են գիւղ սովորեցնելու ջուլհակութեան արհեստը, ստանում են ձրի բնակարան և ամսական երեսուն բուբլի ոռճիկ: Եթէ նրանք մի վեց ամսում սովորեցնեն նախնական արհեստը, առանց բաղադրեալ գործուածքների, կը վերցնեն 180, իսկ ճանապարհածախքով մօտ 200 բուբլի: Անշուշտ՝ արհեստի լաւ իւրացման համար աւելի լաւ կը լինէր դասընթացքը շարունակել 10—12 ամիս և յետոյ կառավարուել առանց վարպետի: Այդ խնդրի լուծումը թողնում է գիւղերի բարեհայեցողութեանը, բայց կարևոր է նկատել, որ եթէ նիւթական միջոցները ներում են, պէտք է ուսուցումը սահմանել մի տարով:

Արհեստանոցի մէջ վարպետի աւելի ժամանակ մնալը կը պահանջի ծախք միայն վարպետի համար, իսկ ուրիշ նոր ծախքեր չեն լինի, բացի մի փոքր աւելացած պահանջներից թելի վերաբերութեամբ և կարկատաններից:

Ներքև բերուած են հաշիւներ երեք տօր-

ժանդակ գործեր կատարելով: Բայց արհեստանոցների նիւթական միջոցների պակասութիւնը ստիպում է տօրքեր ունենալ քիչ թուով և իւրաքանչիւրի վրայ բանեցնել 3-4, իսկ մի քանի դէպքերում նոյն իսկ 5-6 և աւելի աշակերտներ: Դա ցանկալի բան չէ, որովհետեւ շատ աշակերտներ եղած ժամանակ, նրանց մեծագոյն մասը մնում է պարապ կամ եթէ հաստատուած է լինում հերթապահութիւն, իւրաքանչիւրի վրայ ընկնում է աշխատանքի շատ քիչ ժամանակ և մի գործուածք կտորի պատրաստող հանդիսանում են շատ մարդիկ, մինչդեռ ցանկալի է, որ սովորող աշակերտը կարողանայ ինքը ինքնուրոյն սարքել տօրքը, սկսել գործը և նրան հասցնել մինչև վերջ:

Այդ պատճառով արհեստանոցի ղեկավարը պէտք է առանձին ուշադրութիւն դարձնի սովորողների հերթապահութեան վրայ և այնպէս կարգադրի, որ իւրաքանչիւրը մի քանի անգամ առիթներ ունենայ անցնել արհեստի բոլոր ելէջները:

Իսկ անշուշտ աւելի ևս լաւ կը լինէր, եթէ միջոցները ներում են, աւելացնել տօրքերի թիւը:

Ահա և ծախքերի մանրամասն ցուցակը.

ԾԱԽՔԵՐԻ ՄԱՆՐԱՄԱՍՆ

ՅՈՒՑԱԿ

3 տօրք կամ ոստայն
20 վերջօկանոց, 6
դլանով, 3 շրջանա-
կով, 3 սանրատնով
(շրճա), 12 ոտնա-
փայտով և 36 լծա-
կով՝ տեղ հասցնե-
լու ծախքերով (3
станка на 20 верш-
ковъ съ 6 валами,
3 каретками, 3 ба-
танами, 12 поднож-
ками и 36 рычагами
съ доставкой на

Руб. К. Руб. К.

մէստո)	90	—	96	—
6 սանր (6 гребней или бердъ), հատը 1 ¹ / ₂ —				
2 ը.	9	—	10	—
9 մակոյկ (9 челноковъ),				
1 ըուրլանոց.	9	—	9	—

6000 ասղ (6000 галлевъ ремизокъ)	10 20	12 —
1 երկաթեայ կեռ (1 же- лѣзный крючекъ)	— 20	— 20
1 հինասանր (1 рядокъ)	8 50	10 —
10 կոճ-կծիկ մեծը 5-7 կողէկանոց (10 кату- шекъ большихъ)	— 50	70 —
30 կոճ-կծիկ փոքր 3 կո- պէկանոց (30 катушекъ мелкихъ)	— 90	90 —
1 իլիկ (1 веретено)	— 30	50 —
60 մարա (60 цѣвокъ или шпuleкъ), հատը 1 1/2 կ.	— 90	90 —
2 ճախարակ (2 прялки), հատը 3 ը. 50 կ.	7 —	7 —
1 վիլակ (1 размотка)	4—5—	4—5
1 հինարան (1 сно- вальня)	5—7—	5—7
2 Մախաթ (2 шила)	— 20	— 20
1 Շրջանակ (1 шпуля- ня)	2 50	2 50
մետաղաթել հաստ (про- волоки толстой)	— 50	— 50
թուկեր (веровокъ)	1 —	1 —
մանուածը 6 ամսուայ հաճար (пряжи на 6 мѣсяцевъ)	40 —	40 —
վարպետուհի ամսական 30 ըուրլիով (масте- рица)	180 —	180 —

անակնկալ ծախքեր, կար- կատաններ (непредви- дѣнные расходы, по- чинки)	20 —	20 —
ջուլհականոցը վեց ամ- սուս առանց բնա- կարանի և ծառայի 389 ը. 70 կ. 405 ը. 40կ.		
միջին թուով	400 ըուրլի	
բնակարանով և ծառայով	500 »	
վարպետուհին դարձեալ 3 ամիս և ուրիշ ծախ- քեր	120 »	
մանուածը	30 »	
դարձեալ 3 ամիս	120 »	
ընդամենը մի տարում առանց բնակարանի	670 »	
ընդամենը մի տարում բնակարանով	870 »	

ԿՕՕՊԵՐԱՏԻՒ ՍԿՁԲՈՒՆՔԸ ԱՆԴՐ-
ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳԻՒՂԻ ՀԱՄԱՐ

Յ. Փիրալեանի

(Կարդացում Ծ-ին ապրիլի)։

Անդրկովկասի բոլոր կողմերից տեղեկութիւններ են ստացւում, թէ գիւղը սկսում է աղքատանալ։ Այդպիսի գանգատներ առանձնապէս յաճախ հասնում են լեռնային շրջաններից, ուր խիտ աղգարնակութեան շնորհիւ զգացւում է սակաւահողութիւն, իսկ լեռնային ուժասպառ հողը նախնական երկրագործական տեխնիկայի պատճառով, վատ բերք է տալիս։ Իբրև ընդհանուր եզրակացութիւն այս բոլորից անկասկած ներկայանում է այն, որ վերջին ժամանակս նկատի չափով ընկել է հացահատիկների միջին բերքը, շատացել են անբերրի տարիները և պակասել է անասունների քանակը գիւղացիական տնտեսութեան մէջ-կերակուրի միջոցների պակասութեան պատճառով։

Ընդ սմին միաժամանակ աճում է հետաքրքրութիւն դէպի Տնայնագործական արհեստները, որոնք օժանդակիչ աշխատանք են տալիս գիւղի աշխատաւոր աղգարնակութեան։

Տեսնելով իր անյուսալի-վատթար տնտե-

սութիւնը, գիւղացին հրամայողական պահանջ է դրում սովորել կատարելագործուած տեխնիկայի պայմանները, գնել երկաթէ գութան կամ որևէ մեքենայ, խոտի և հացի լաւ տեսակի սերմեր, օգտակար գրքեր։ Տնայնագործն աշխատում է ձեռք բերել բարելաւած ջուրհակութեան, ճախարակագործութեան և ուրիշ տորքեր, անհրաժեշտ նորագոյն յարմարութիւններով, գոյներ, նկարներ և աճեն տեսակ գործիքներ և մեքենաներ իր տընային փոքրիկ արդիւնաբերութեան համար։ Նա ծարաւի է տեխնիքական գիտութեան՝ գոյութիւն ունեցող արհեստների հնացած ձևերը վերանորոգելու և նոր, կեանքի պահանջներին համապատասխանող, ձևեր հաստատելու համար։

Կեանքի այս բոլոր այրող հարցերի առաջ գիւղացին, իր թոյլ գրագիտութեամբ և գլխովին տգիտութեամբ, շինական առողջ գաղափարական ինտելիգենցիայի չափազանց սակաւութեան պատճառով, զգում է իրան անօգնական, բոլորովին կտրուած այն կեանքից, ուր գիտութիւնը և լուսաւորութիւնը հրաշքներ են գործում, յեղաշրջում կատարելով ժողովուրդների տնտեսական կեանքում...

Միացած ամբողջ աշխարհի հետ կապող և ընդսմին նրան նրանից անջատող միակ օղակ հանդիսանում է տեղական խանութպանը, որից գիւղացին թանգ գնով գնում է վատ ապրանք և պորտաբոյժ հարուստը, որ իբրև սեղանաւոր կրիտիքական բողբէջ

փողեր է փոխ տալիս նրան տնտեսական դէպքերի համար անագին տոկոսներով:

Կեանքը հրամայողական կերպով պահանջում է սխտեմատիկ համաչափ աշխատանք գիւղացիական տնտեսութեան արտադրութիւնը զարգացնելու նկատմամբ: Այդօրինակ պահանջ զգացւում է իւրաքանչիւր աշխատաւոր ընտանիքում, իւրաքանչիւր գիւղական խրճիթում, իւրաքանչիւր գիւղում: Այդ պատճառով այդ պահանջը այնպէս մեծ, այնպէս անսահման է, որ արտաքին միջոցներով, որոնք ըղիւում են կառավարական մարմիններից, տեղական ղեկավարային կազմակերպութիւնների քացակայութեամբ բարարութիւն ստանալ չի կարող: Այդ դժուարին խնդրում կառավարութիւնը և ղեկավարումն որոշ գեր ունին կատարելու, սակայն այդ դժուարին խնդիրը կարող է փոքր ինչ բաւարար մտքով լուծուել միմիայն համայն աշխատաւոր ազգաբնակչութեան ինքնագործունէութեամբ, երբ ամեն մի աշխատաւոր, միանալով իր աշխատող համագիւղացու հետ, կաշխատէ միահամուռ ջանքերով գոհացումն տալ իր տնտեսութեան հասունացած պահանջներին. ուրիշ կերպ առած, երբ գիւղացիները կը հաստատեն ընկերակցութիւններ, դաշնակցութիւններ, միութիւններ, ընկերութիւններ, կազմելով կօօպերացիա առաջին իսկ ձեռքից գնելու համար ընտանեկան սկիւտայների և տնտեսութեան մէջ անհրաժեշտ միանգամայն լաւ տեսակի ապրանք, ամեն տեսակ գիւղատնտեսական և

տնայնագործական—արդիւնաբերող կատարելագործուած մեքենաներ և գործիքներ, սերմեր, պարարտացնող նիւթեր և այլն իրանց անդամներին էժան գնով վաճառելու համար:

Այդ միութիւնները, եթէ նրանք բաւականին շատ են, կարող են ռոճիկով, թէկուզ ժամանակաւորապէս հրաւիրել, իրանց պէտքերի համար իբրեւ ինստրուկտօրներ գիւղատնտեսութեան ու տնայնագործական սրհնստների ղանադան ճիւղերի հմուտ մասնագէտներ, հիմնել շինական փոխատու—խնայողական ընկերութիւններ, և բանկեր՝ իրանց անդամներին անհրաժեշտ կրէդիտ բաց թողնելու համար, վաճառքի հանել այդ գիւղում կամ շրջանում արտադրած ապրանքը և այլն:

Կօօպերատիւ սկզբունքի մտցնելը մեր գիւղական կեանքինիստ ուկացի մէջ կարեւոր է ամենից առաջ այն տեսակէտից, որ մեր գիւղերի սակաւաթիւ ինտէլիգէնցիան, հակուելով այդ կազմակերպութեան, հնարաւորութիւն կստանայ ծառայել աշխատաւոր ժողովրդի շահերին, որ իր առօրեայ կեանքում այնքան մեծ կարիք է զգում ուղղակի դրագէտ մարդու աջակցութեան, դեռ չենք խօսում այն մասին, որ այդ դրագէտ մարդը կարող է միևնոյն ժամանակ լաւ ինստրուկտօր կամ ուսուցիչ լինել Գիւղացիական միութիւնների ինտելիգենտ անդամները միայն կարող են գիւրացնել մի ամբողջ գիւղի կամ անգամ մի շարք գիւղերի յա-

բարեբրութիւնները այն հաստատութիւնների
ու անձերի հետ, որոնք իրանց գիտելիքնե-
րով կարող են նպաստել գիւղի տնտեսական
գարգացման: Գիւղացուն հարկաւոր է գու-
թան, ջուլհակութեան տորք, սեպարատոր
կամ որևէ գործիք իր տնտեսութիւնը բա-
րելաւելու համար. նա չը գիտէ ում գիմէ,
ինչ արժէ, ինչպէս ստանայ, ինչպէս անէ
որ չըխաբուի: Եւ ահա նա գիմում է մօտա-
կայքաղաքը և, դեկավարութեամբ գլխաւորապէս
ծանօթ խանութպանի ցուցմունքներով, գը-
նում է գութան կամ ուրիշ իրան անհրա-
ժեշտ իր չափազանց թանգ գնով. և եթէ
հաշուենք ճանապարհածախսը, ժամանակի
կորուստը, կը տեսնենք, որ մի գութանը
նրան նստեց 1½-2 անգամ աւելի թանգ,
քան նա կարող էր ստանալ այդ իր տեղա-
կան ընկերութեան, կօօպերատիւ միութեան
միջոցով:

Գնուած իրի թանգութեան հետ գուցէ կա-
րելի կըլինի հաշտուել. բայց ձեռք բերե-
լու այդպիսի եղանակով, որ առանց այն էլ
քիչ է մատչելի գիւղացիութեան մեծամաս-
նութեան, չափազանց դժուարանում է որևէ
բարելաւում մտցնել իր տնտեսութեան մէջ:

Երբ ես խօսում էի ծանօթ գիւղացիներից
միքանիսի հետ՝ թէ անհրաժեշտ է միութիւն
և ընկերակցութիւն կազմակերպել իրանց
կարիքներին բաւարարութիւն տալու հա-
մար, ինձ պատասխանում էին, որ այդ տե-
սակ միութիւնները չեն կարողանայ առե-
տրաւարդիւնաբերական ձեռնարկութիւն ու-

նենալ և չեն ձեռք բերի այնպիսի հաստա-
տուն վստահութիւն վաճառականների շըր-
ջաններում, ինչպիսին անհրաժեշտ է այդ
գործի համար:

Բայց չը պէտք է մոռանալ, որ կօօպերա-
տիւ միութիւնը դասակարգ չէ ճանաչում և
կամաւոր է: Այդտեղ կարող են մտնել շի-
նական աղգաբնակութեան ամենազանազան
խաւերի մարդիկ, մտցնելով այդ միութեան
մէջ իրանց գիտցածը, առեւտրական փորձա-
ռութիւնը և դրամական միջոցներ:

Ինչպէս ցոյց է տալիս միւս երկիրների օ-
րինակները, կօօպերատիւ միութեան մէջ
մտնում են ամենից առաջ առաջաւոր, աւելի
ձեռնարկութեան ոգով տոգորուած և գոր-
ծունեայ տարրերը, որոնք իրանց գրաւելով
շինական աղգաբնակութեան աւելի յարա-
կայ (инертный) մասին, կենդանացնում են
ամբողջ գիւղի արդիւնաբերական տնտեսա-
կան կեանքը:

Միացնելով բաժան-բաժան ոյժերը-մի
ամբողջութեան մէջ, կօօպերատիւ սկզբունքը
զարթեցնում է աղգաբնակութեան ստեղ-
ծագործիչ ոյժը և ինքնագործունէութիւնը,
որոնք գիւրութեամբ յաղթէին գործի բո-
լոր դժուարութիւններին: Մեր գիւղացիու-
թեանը օտար չէ կօօպերատիւ սկզբունքի
գործադրութիւնը իր տնտեսական կեանքի
միքանի գէպքերում: Կովկասեան ժողովուրդ-
ների մօտ դեռ հին ժամանակներից ծնունդ
են առել փոխադարձ օգնութեան ձևերից
միքանիսը, որոնք շատ հետաքրքրական են

իրանց ինքնուրոյնութեամբ, սակայն, դժբախտաբար, նրանք դեռ ևս ունումնասիրուած չեն: Մի փոքր ինչ մենք տեղեկութիւն ունենք փոխատու-խնայողական ընկերակցութիւնների մասին:

Դեռ անցեալ դարի 70 աւան թուականներին մեր երկրի մի քանի գիւղերում կազմակերպուեցին միութիւններ մանր վարկի հաստատութիւններ կազմելու համար փոխատու-խնայողական ընկերակցութիւնների նման: Բայց այդ ընկերակցութիւնները շուտով վերջ դրին իրանց գործունէութեանը, որովհետեւ ամբողջ զանաւարկող ամենասկզբից արդէն դատարկեցին իրանք անդամները, ստացած փողերը իր ժամանակին վերադարձնելու մասին ոչ ոք չէր մտածում, և վարկային հաստատութիւնները, որոնք հնարաւորութիւն չունէին փողի բացակայութեան պատճառով փոխատուութիւններ տալ, դադարեցրին իրանց գոյութիւնը, ոչ մի ազդեցութիւն չանելով գիւղացիական տընտեսութեան արտադրութեան աստիճանի վրայ: Ներկայումս մանր վարկի տեսչութիւն հաստատելու հետ միասին, գիւղերում վերստին ջանքեր են լինում կազմակերպելու մանր վարկի հաստատութիւններ, բայց եթէ նրանց շրջանառութիւնները սերտ կապով կապուած չը լինին գիւղական տնտեսութեան արդիւնաբերող և արտադրող գործունէութեան հետ, այն դէպքում մեր գիւղացիները հազիւ թէ հնարաւորութիւն ունենան երկար ժամանակով

միացեալ ջանքերով բարձրացնել գիւղի կործանուող տնտեսական հզօրութիւնը:

Վարկային ընկերութիւնները պէտք է հաստատուեն բացառապէս նպատակ ունենալով հնարաւորութիւն տալ իրանց անդամներին բարելաւում և կատարելագործութիւն մտցնել իրանց տնտեսութեան մէջ:

Եւ սկսեցի այն ընկերութիւններից, որոնք նպատակ ունին իրանց անդամներին հայթայթել էժան կրէդիտ իբրեւ շինական կենցաղին աւելի ծանօթ հաստատութիւններ: Վաշխառուի ծանր պարտքը ստուերի նման հետեւում է աշխատաւոր գիւղացիութեան, և շինական բանկ հիմնելու նպատակալարմարութիւնը առաւել քան հասկանալի է նրան:

Բայց գոյութիւն ունին այնպիսի միութիւններ և ընկերութիւններ, որոնք ուրիշ նպատակներ էլ ունին: Այսպէս, սպառողական ընկերութիւնները իրանց կազմակերպութեամբ հանդիսանում են աւելի հասարակ կազմակերպութիւններ և նպատակ ունին հայթայթել իրանց անդամներին տնային նիւստեկացում անհրաժեշտ բարեխիղճ ապրանքներ էժան գնելով: Էժանութիւնը ստացւում է առաջին ձեռքից ապրանքը գրնելով և միայն անհրաժեշտ ծախքերը աւելացնելով:

Մի փոքր բարդ իրանց կազմակերպութեամբ հանդիսանում են այն ընկերակցութիւնները, որոնք արտադրութեան հետ միասին կազմակերպում են նաեւ վաճառականութիւնը: Այդ տեսակ հաստատութիւննե-

րից ամենահետաքրքիրը այս Համագումարի համար հանդիսանում են Ռուսաստանում յայտնի այսպէս կոչուած Տնայնագործական արտէշները:

Բոլոր այդ կօօպերատիւ կազմակերպութիւնները, միացնելով մարդկանց՝ փոխադարձաբար աշխատանք տալու համար, հընարաւորութիւն են տալիս հիմնել առևտրական տեսակէտից հաստատուն և միանգամայն վարկ ունեցող կազմակերպութիւններ գիւղական անիրաւութեան, բռնութեան դէմ կռուելու համար և թեթեւացնում են տնտեսական կենցաղը բարելաւող գործնական գիտութիւններ ձեռք բերելը: Կօօպերացիան նոր մի հզօր ոյժ է մեր այժմեան անօգնական գիւղի տնտեսական կեանքի վերաշինութեան համար, գիւղի, որ կարող է վերակենդանանալ սոսկ աշխատաւոր փոխադարձ օգնութեան ճանապարհով:

Յօգուտ կօօպերատիւ կազմակերպութիւնների գիւղացիական միջավայրում սկսուած շարժումը Արևմտեան Եւրոպայում առաջինը նկատուած է 80 ական թուականներին, սրանից մօտ 25 տարի առաջ: Այդ միութիւնների հետեանքները շատ և շատ բարեյաջող երևացին. գիւղը այնպիսի լուրջ թեթևութիւն դգաց ընդգրային-վաշխառուական կօալիցիայից, որ այդ շարժումը ամենաընդարձակ չափեր ընդունեց:

Ներկայումս Վ. Տօրոմեանի տեղեկութիւնները համաձայն, Գերմանիայի շինական ազգաբնակչութեան կէսը արդէն մաս-

նակցութիւն է ցոյց տալիս կօօպերատիւ ընկերութիւններին: Անգլիայի ընդհանուր ազգաբնակչութեան մօտ քառորդը մտնում է միայն սպառողական ընկերութիւնների կազմի մէջ, որոնք 1906 թուին ունեցան 630 միլ. բուբուլ շրջանառութիւն, ըստ որում զուտ արդիւնքը հասաւ 100 միլիոն բուբուլ: Հետաքրքականն այն է, որ այդ ահադին օգուտի մի մասը գործադրուեց կուլտուրական կրթական նպատակներով: Անգլիայի սպառողական ընկերութիւնները միութիւնը ունի իր սեփական բանկը, որ իր անդամներին փոխատուութիւններ է տալիս տարեկան $3\frac{1}{2}$ օ/0 ով:

Կօօպերատիւ շարժման նոյն տեսակ ապշեցուցիչ հետեանքներ ստացուած են Ֆրանսիայում, Իտալիայում, Բելգիայում և Եւրոպայի ուրիշ երկրներում:

Մեր փոքրիկ Ֆինլանդիան, Օ. Բրեմերի տեղեկութիւնների համաձայն, վերջին վեց տարուայ ընթացքում (1902—7) կարողացաւ կազմակերպել 1263 կօօպերատիւ ընկերութիւններ 85000 անդամներով և 60 միլիոն տարեկան շրջանառութիւններով: Զարմանալի է, որ համարեա բոլոր կօօպերատիւ կազմակերպութիւնները արևմուտքում, հետամուտ լինելով բացառապէս տնտեսական նպատակների, պահում են լիակատար քաղաքական և կրօնական չեղոքութիւն: Շատ մասնագէտներ այդ չեղոքութեան մէջ տեսնում են կօօպերատիւ շարժման «մեծ ոյժը և հզօրութիւնը»:

Ես այլևս ձեզ չեմ յոգեցնի այն բաղմաթիւ զարմանալի փաստերի յիշատակութեամբ, որ ստացուել են կօօպերատիւ շարժումից Եւրոպայում: Իմ այս հակիրճ գրութեամբի նպատակն է համոզել կովկասեան գիւղի ներկայ եղող գործիչներին և նրանց բարեկամներին, թէ անհրաժեշտ է որ մենք էլ նմանապէս ընթանանք այդ փորձուած ուղիով մեր գիւղի տնտեսական կեանքն էլ վերանորոգելու համար: Զանազան տեսակների կօօպերատիւ միութիւններ կազմակերպելու համար կան մի շարք հանրամատչելի բրօշիւներ և օրինակելի կանոնադրութիւններ:

Ես իմ կողմից ներկայիս աւելի նպատակայարմար միջոց կը համարէի-հաստատել մի յատուկ յանձնաժողով՝ մեր գիւղերում կօօպերատիւ միութիւններ կազմակերպելու գաղափարը տարածելու և այդ կազմակերպութիւնների իրականացման գործում գործունեայ աջակցութիւն ցոյց տալու համար: Համագումարը գուցէ այս միջոցը անհրաժեշտ գտնի:

Իմ զեկուցման սկզբում ես մատնանշեցի, որ մեր գիւղացիութիւնը միանգամայն անօգնական վիճակի մէջ է իւր այժմեան կենցաղով: Մեզ մօտ յոյս ունէին, թէ նախագծուող զէմստվային հաստատութիւնները կազատեն նրան ճնշուած կացութիւնից: Սակայն զէմստվօ դեռ չըկայ: Ապա ուրեմն առայժմ կազմակերպուենք միութիւններով, աշխատանքով, փոխադարձաբար օգնելու համար, որպէսզի գոնեա այդ ճանապարհով ա-

ռաջ մղենք մեռած կէտից մեր գիւղի տնտեսական վերածնութիւնը...

Գիւղական փոխատու-խնայողական և արդիւնաբերական ընկերակցութիւնների կօմիտէտի Պետերբուրգի բաժանմունքը, բացի իր հրատարակութիւններից, որոնք յիշատակուած են բաժանմունքի գրացուցակում, վստահութեամբ խորհուրդ է տալիս բաժանմունքի միջոցով բերել տալ տեսական և գործնական կօօպերացիային վերաբերող հետեւեալ առաւել զնահատելի գրքերը.

- Труды 1 го Всероссийскаго
кооперативнаго съѣзда . цѣна 2 р. 50 к.
В. Тотомианцъ. Общества потребителей. Теорія, исторія и практика. 2-ое изд. " 2 " — "
В. Тотомианцъ. Сельскохозяйственная кооперация. Очерки съ приложеніемъ русскихъ и иностранныхъ уставовъ. " 2 " — "
М. Слобожанинъ. Смотръ кооперативныхъ силъ " 1 " — "
А. Глѣбовъ. Трудовые артели " — " 5 "
А. Кулыжный. Какъ вес-

ти дѣла кредитнаго товарищества	„ — „ 10 „
В. Зельгеймъ. Въ единеніи сила	„ — „ 15 „
М. Кечеджи - Шаповаловъ. Кооперативные идеалы	„ — „ 25 „
А. Кулыжный. Крестьянство и союзы	„ — „ 10 „
В. Поссе. Идеалы кооперации	„ — „ 5 „
И. Озеровъ. Что такое о-во потребителей, какъ его основать и вести	„ — „ 35 „
Б. Торгашевъ. Потребительныя общества на Западѣ	„ — „ 30 „
М. Брагинъ и М. Мининъ. Кооперативы	„ — „ 20 „
И. Никольсонъ. Общее дѣло. Разказы о кооперации въ Англіи	„ — „ 12 „
А. Кулыжный. Откуда крестьянину достать денегъ за небольшой % для улучшения и оборота въ сельскомъ хозяйствѣ	„ — „ 5 „
А. Глѣбовъ. Сельско-хозяйственныя общества	„ — „ 5 „
Г. Ллойдъ. Копартнершипъ	„ — „ 60 „

Ш. Жидъ. Кооперация	1 „ 25 „
В. Тотоаимнцъ. Фурье и кооперация	— „ 7 „

СЪ ЗАКАЗАМИ ОБРАЩАТЬСЯ ПО АДРЕСУ:

Спб. Отдѣленіе Комитета о сельскихъ ссудосберегательныхъ и промышленныхъ товариществахъ

СПБ. Невскій пр., 120.

**ՄԹԵՐԲՆԵՐԻ ԵՒ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐԻ ՀԱՅ-
ԹԱՅԹՈՒՄԸ ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾՆԵՐԻՆ**

Վ. Րօճեմվիչի եւ Պ. Բեզպալսիի

(Կարգացուած 5-ին ապրիլի)

Կասկածից դուրս է, որ տնայնագործական արհեստը աւելի է օգուտներ բերում տնայնագործին, երբ վերջինս գործում է իր տընտեսութեան մէջ ստացուող մթերքներով: Այդ հում մթերքների մշակումն ու ստանալը հնարաւորութիւն է տալիս օգտագործել գիւղացու ընտանիքի ամբողջ աշխատող ուժը և ազատում է նրան մթերքների գնման ժամանակ միջնորդների թանգ արժեքող ծառայութիւններից: Ուստի մեզ մօտ Կովկասում ամենից աւելի շահաւէտ է ներկայանում բրդեգործութիւնը (шерстяной промысел), որովհետեւ բուրդ ունենում է գիւղացի ընտանիքների մեծ մասը և գնահատւում է շատ էժան, իսկ շուկայում, ընդհանրապէս, Կովկասեան բրդից պատրաստած գործուածքները, օրինակ, Կովկասեան մահուդները լաւ համբաւ են վայելում և երկար անցեալի հետ են շաղկապուած:

Բրդէ գործուածքներ պատրաստելով, Կովկասեան տնայնագործը ամեն մի արշին կտորում կարող է վաճառակել շատ աւելի,

քան, օրինակ, բամբակի գործուածքում, որը ժամանակի ընթացքում, Կովկասում գոյութիւն ունեցող առևտուրի նախնական պայմանները փոխուելուց և այստեղ բամբակէ գործուածքների ֆաբրիկաներ հիմնելուց յետոյ այնքան կարժանանայ, որ նրա պատրաստելը տնայնագործական եղանակով համեմատաբար քիչ վաստակ կը տայ:

Շնորհիւ այդ հանգամանքի, վերին աստիճանի կարեոր է թւում այն հարցը՝ թէ Կովկասեան տնայնագործը ռրտեղ կարող է ստանալ բրդէ թելեր կամ մանածներ էժան գնով, եթէ որ նա չէ կարող պատրաստել ինքը իր մօտ՝ տանը:

Ներկայումս բրդէ թելերի մի քանի տեսակները, որոնք գործ են ածւում Կովկասեան մահուդներ ու բրդէ կտորներ պատրաստելիս, նոյնպէս և գորգագործութեան մէջ, մատակարարում է համեմատաբար էժան գնով Ի. Վ. Լապինի մանարան-գործարանը, որ գտնւում է վլադիկաւկաեան երկաթուղու Նեվինօմիսի կայարանում: Այդ մանածների տեսակները և նրանցից պատրաստած գործուածքները և նրանց գները (15 ռ. 16 ռ. և 18 ռ. 50 կ. պուգը) դուրս կարող էք տեսնել այստեղ (Համագումարում): Այդ մանածները բերիլ է տալիս և մատակարարում տնայնագործներին Կովկասեան Տնայնագործական Կօմիտէտը: Բայց որովհետեւ պրակտիկան ցոյց տուեց, որ տնայնագործների մէջ պահանջ կայ բրդէ մանած-

ների նաև ուրիշ շատ տեսակների, միևնոյն ժամանակ ներկուած զանազան չը խուսափող գոյներով, ուստի Կովկասեան Տնայնագործական Կոմիտէտը կովկասեան երկրի համար զեմատվային գումարներից յատկացուող միջոցներով հիմնելու է իր մանարաններ կարարական արհեստանոցը, որտեղից տնայնագործները կարող են ստանալ մանածներ ոչ միայն կանխիկ վճարելով, այլ և բրդի կամ նրանից պատրաստուած գործուածքների հետ փոխելով: Այս վերջին հանգամանքը, վերևում յիշածների հետ միասին, հարկադրում է մեզ անպատճառ յանձնարարել տարածելու Կովկասում նախ և առաջ բրդեգործութիւնը, որը միևնոյն ժամանակ, արդէն գործադրւում է այստեղ համեստ չափերով, բայց ամենանախնական գործիքների օգնութեամբ:

Նմանապէս կարելի է յանձնարարել և վուշից ու թարայից (ժգուտի) գործուածքներ պատրաստելը, սակայն այն պայմանով միայն, որպէսզի միաժամանակ տարածուի Կովկասի զիւղերում վուշի և թարայի արդիւնաբերութիւնը:

Վուշից պատրաստած զանազան չափի թելերի պատրաստի տեսակները դուք կարող էք տեսնել այստեղ: Նրանց ուղարկում է Կովկասեան Տնայնագործական Կոմիտէտի պահեստին Տատարնիկովի գրասենեակը Մօսկուայից, հետեւալ գներով (կարդալ պրէյսկուրանտը):

Ինչ վերաբերում է բամբակէ մանածնե-

րին, մինչև այժմ նրան Կովկասեան Տնայնագործական Կոմիտէտի պահեստը ստանում էր Բէլկինի Մօսկուայի պահեստարանից հետեւալ գներով (կարդալ պրէյսկուրանտը):

Այդ գները պէտք է համեմատաբար բարձր համարել, մանաւանդ որ Կովկասեան Տնայնագործական Կոմիտէտի պահեստարանից բաց թողնելիս կարիք է լինում գրները աւելացնել 7-8-10 0/0-ով: Դրա պատճառը կայանում է նրանում, որ պահեստը բերել է տալիս մանածները ամեն մի անգամ փոքր քանակութեամբ, որովհետև այլ կերպ վարուել նա չէ կարող անհրաժեշտ միջոցների բացակայութեան պատճառով: Բամբակէ մանածների մի քանի տեսակները Թիֆլիսում վաճառում է Մելիք-Մարութեանների ֆիրման, որ գտնւում է Սիօնի փողոցում, նաև Սահակեանի խանութը:

Գործուածքների աւելի կոպիտ տեսակների համար յանձնարարւում է Թիֆլիսի ինժեներ Մամուղբեկովի բամբակէ մանածը, որ պատրաստւում է իր մանարանում, Վօրօնցովսկայա փողոցում, և գնահատւում է 2-3 ռուբլի պակաս, քան Մօսկուայի ֆաբրիկաների մանածները: Բայց, ղժբախտաբար, այդ մանածը շատ է փչանում և ներկուած դրութեամբ չէ ծախւում, այնպէս որ վերջի վերջոյ, նրա ներկայ գներով, նրանից պատրաստած արտադրութիւնները առանձին օգուտներ չեն տալիս:

Վերջապէս գոյների վերաբերմամբ բուր-

դի համար անհրաժեշտ է նկատել, որ նրանց ընտրութիւնը մեծ դժուարութիւններ է ներկայացնում և միւլենոյն ժամանակ ունի շատ մեծ նշանակութիւն: Վերջին ժամանակներս կովկասեան գորգագործները սկսել են գործածել անիլինի էթան ու դիմացկուն գոյները նիտֆալի դիմացկուն գոյների փոխարէն: Այդ անխուսափելիօրէն պատճառ է լինելու կովկասեան գորգերի գների ընկնելուն և գորգագործութեան արհեստի ոչնչացմանը: Անհրաժեշտ է այդ բանի դէմ վրձնականապէս մաքառել: Անհրաժեշտ է հոգ տանել տարածելու ակիզարինի չը խունացող գոյները: Նրանք թէև թանգ են գընահատուում, քան անիլինինը, բայց և այնպէս բաւականաչափ դիմացկուն են նրանցից: Այդ գոյների նմուշները և նըրանց գործածութեան խորհուրդները միշտ կարելի է ստանալ տնայնագործական կոմիտէտի պահեստում:

Անցնելով այժմ տնայնագործներին ջուլհակութեան գործիքներ մատակարարելու հարցին, հարկաւոր է ասել, որ այդ տեսակ գործիքներ տնայնագործներին տալիս է կովկասեան Տնայնագործական կոմիտէտը, ստանալով նրանց Մոսկուայի Փարբիկանտ Օսիպովից իրան համար նշանակուած գներով (կարգաւ պրէյսկուրանտը):

Ինքնաշարժ տօրքերը (станки самолеты) և գորգայինները, նմանապէս և բնագործները համեմատաբար էթան գնով (27-30 ռուբլի ամեն ստանօկի համար և 8—10

րուբլի բնատկիւնների համար) պատրաստում է պ. Ղամբարեանցի գութաններ պատրաստող «Նադեժդա» արհեստանոցը Ղարաբլիսսայում:

Գորգային ոճաւոր նկարների նմուշները պատրաստում է կովկասեան Տնայնագործական կոմիտէտի նկարիչ պ. Ստրաուէն: Այդ նկարները կարող էք տեսնել այստեղ ցուցադրուած: Այդ նկարների ալբօմը մտադրութիւն կայ ժամանակով լոյս ընծայել առանձին հրատարակութեամբ: Ինչ վերաբերում է զանազան մետաքսէ, բամբակէ և վուշի գործուածքների ոճաւոր նկարներին, նրանց հաւաքելը դեռ ևս նոր է սկսում և մօտիկ ապագայի խնդիր է հանդիսանում:

Վերջացնելով ներկայ գեկուցումը, չենք կարող ցանկութիւն չը յայտնել, որպէսզի զանազան մթերքներ ու գործիքներ գնելիս կովկասի տնայնագործները դիմէին կօօպերատիւ, այսինքն ընկերակցական սկզբունքին, որը բաւականին կը դիւրացնէ և կը կրճատէ առանձին ընտանիքների ծախքերը, միւլենոյն ժամանակ հնարաւորութիւն կը տայ տնայնագործական գործիքներից հերթով օգտուելիս աւելի լաւ օգտագործել այդ գործիքները: Տնայնագործների այդ ընկերակցական համերաշխութեան մէջն է նրանց ոյժը և նիւթական բարեկեցութեան զբաւականքը:

ПРОДАЖНЫЯ ЦѢНЫ

на различные материалы склада Кавказскаго Кустарнаго Комитета.

П Р Я Ж А

ЛЪНЯНАЯ Татарникова въ Москвѣ:

	Некрученая суровая
№ 14	12-13 р. пудъ
№ 16	12 р. 75 коп.-13 р. 75
№ 18	13 р. 50 коп.-14 р. 50
№ 20	14 р. 25 коп.- 15 р. 25
№ 24-28	16 р. 18 коп.- 18 р. 48
№ 30	19 р. 50 к.

Некрученая бѣлая тѣже номера на 5 0/0 дороже. Крученая суровая

№ 4/2	11 р. 50 к. пудъ
№ 6/2	12 р. 25 к.
№ 8/2	13 р. —
№ 10/2	13 р. 75 к.
№ 12/2	14 р. 50 к.
№ 14/2	15 р. 25 к.
№ 16/2	16 р. 25 к.
№ 18/2	17 р. 25 к.
№ 20/2	18 р. —

№ 24/2	19 р. 68 к.
№ 26/2	21 р. 06 к.
№ 30/2	23 р. 40 к.

Крученая бѣлая тѣже номера на 50/0 дороже.

При продажѣ изъ склада набавляется отъ 5 0/0 до 10 проц. стоимости материаловъ для покрытія накладныхъ расходовъ по пересылкѣ и доставкѣ ихъ въ складъ Кустарнаго Комитета.

Пряжа льняная Бѣлкина въ Москвѣ:

Некрученая суровая

№ 16—18	13 р. 50 к.-14 р. 25 к.
№ 20—22	15 р. — — 15 р. 75
№ 24—26	16 р. 75 к.-17 р. 75
№ 28—30	18 р. 75 к.- 19 р. 75

За отбѣлку—1 руб. 20 к. пудъ.

Накладные расходы отъ 5 проц. до 10 проц.

Бумажная пряжа Бѣлкина въ Москвѣ.

Суровая (кремъ) Утокъ

№ 6—8	5 р. — 5 р. 05 к. за пачку 11 ф.
№ 10—12	5 р. 15—5 р. 25 к.
№ 14—16	5 р. 30—5 р. 40 к.
№ 20 —	5 р. 75 к.

Варерьъ

№ 24	7 р.
№ 32	7 р. 25 к.
№ 40	8 р. 25 к.

Крученая

№ 22 7 р. 30 к.

№ 26 7 р. 55 к.

№ 32 7 р. 80 к.

№ 44 9 р. 50 к.

За отбѣлку—60 к. за пачку.

За окраску въ прочные цвѣта 3 руб. 50 к.
за пачку.

Накладные расходы 5—10 проц.

Пряжа шерстяная **И. В. ЛАПИНА.**

Станція Невинномыская

Некрученая въ 1 нитку

№ 6, 1 18 р. 50 к. пудъ.

Крученая въ 3 нитки

№ 61 17 р. 50 к.

№ 6 16 р.

№ 5 14 р. 50 к.

Пряжа бумажная Тифлисская:

Ватеръ кремъ суров.

№ 14 18 р. 75 к. пудъ.

№ 8 18 р. —

Ткацкіе инструменты **Осипова** въ
Москвѣ.Челноки дерев. съ кондукторомъ
2 р. 25 коп. шт.

Желѣзные

8/4 — 90 коп.

8/5 1 р. —

Ремизы съ глазкомъ метал.

№ 5 1 р. 90 к. тыс.

№ 6 1 р. 80 к.

суровые 1 р. 70 к.

Берда разная отъ 1 р. до 8 руб. тыс.

Рядки разная отъ 8 р. до 16 руб. „

Шпули 1¹/₂ коп. шт.

Регуляторы 9 р. шт.

Шафтъ машина Вѣнская (Шрама)

24 руб. шт.

Станки—самолеты (деревян. части) караклис-
ской плугостроительной мастерской Гам-

барянца 27 руб. 50 коп.—30 р.

Ковровые станки 25 руб. „ 30 р.

Ализариновыя краски Фр. Байера для
шерсти разныхъ цвѣтовъ отъ

1 р. 85 к. до 3 р. фунтъ

Огарки 6 р. 50 к. пудъ.

Лупы отъ 1 р. до 3 р. за шт.

Мѣдныя пластинки (прутки)

2 арш. 4/мм. 1 рубль. 85 к.

3 арш. 6/мм. 2 р. 95 к.

4 арш. 8/мм. 3 р. 25 к.

Шерсть очищенная Казбекская и Тіонетская
5—6—7 руб.

Клѣтчатая бумага 12 коп. листъ.

«Ձեռքի ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԴԱՍԱՐԱՆՆԵՐ»:

Տիկ. Կ. Ա. Վերմիշենսկի

(կարդացուած 5 ապրիլի)

Երկու տարուց աւելի ապրելով արտասահմանում և վերադառնալով իմ հայրենի թիֆլիս քաղաքը, ես զարմացայ, տեսնելով այն, ինչ որ կարճ ժամանակամիջոցում քաղաքը կարողացաւ անել:

Արտաքուստ նա եւրոպական քաղաքի տըպաւորութիւն է թողնում. այդ բնոյթը տուել է նրան էլեքտրաքաղաքը: Շատ ու շատ բաներ մենք կարողացել ենք իւրացնել արտասահմանից, միայն ոչ մի կերպով չենք կարողանում ներս մտցնել մեր ներքին, ընտանեկան կեանքի մէջ այն կուլտուրան, որով այնքան արդարացի կերպով պարծնում է Արևմուտքը և որը ամենից աւելի մտցնում է իրանով կիւնը:

Այնտեղ կիւնը իր աշխատանքի ընդունակ լինելը երեւան է հանում շատ բազմակողմանի կերպով: Կամ նա տանտիկին է բառի բուն նշանակութեամբ, ապրում է ընտանիքի շահերով, աշխատում է իր մօտ տանը, առանց աղախնի, ինքն է կատարում ամբողջ աշխատանքը և այդպիսով խնայում ամուսնու, հղբօր, հօր աշխատանքի վաստակը և՛

կամ թէ աշխատանք է անում կողմնակի տեղում:

Նրա վաստակը շատ զանազան է, և ամենուրեք նա նախ և առաջ չէ ամաչում աշխատել: Նրան չարող ես տեսնել և դաշտերում, խաղողի այգիներում, գործարաններում, գործատներում, արհեստանոցներում, պօստ — հեռագրատանը, չասենք դեռ աւելի ինտելիգենտ աշխատանքներում, ուր նա ամեն տեղ զգում է իրան իր տեղում:

Վաղ մանկութիւնից, նա գործնականապէս սովորում է կառավարել ընտանեկան տնտեսութիւնը իր տան մէջ և զըպրօցում զրազիտութիւն սովորելու հետ միաժամանակ: Հէնց մանկութիւնից օգնող ձեռք հանդիսանալով ընտանիքում, նա ոտք է դնում կեանքի մէջ արդէն նախապատրաստուած և նրա համար դժուարութիւն չէ ներկայանում խելացի կերպով տանել ինքնուրոյն իր տնտեսութիւնը: Եւ այդպէս անում են ոչ միայն ոչ հարուստները, կարօտութեան մէջ գտնուողները, այլ և միջոցներ ունեցող ընտանիքները:

Այն տանը, ուր ես ապրում էի, իմ ժամանակ մի շվէյցարացի, որը տարեկան 100 հազարի եկամուտ ունէր, ամուսնացաւ իրանից ոչ պակաս հարուստ մի օրիորդի հետ: Ես զարմացայ, երբ իմացայ որ նրանք իրանց համար աղախին չեն որոնում: Նա ամուսնութեան հէնց առաջին օրից սկսած ուրախութեամբ կատարում էր բոլոր աշխատանքները, նոյն իսկ այն՝ ինչ որ մեզանում

միայն ծառայի գործ են համարում, իսկ ազատ ժամանակ ամուսնու հետ միասին դրօսանքի էր գնում իր սեփական աւտոմօբիլով: Եւ մենակ նա չէր այդպէս:

Եօթ հազար ազգաբնակիւթիւն ունեցող ամբողջ քաղաքում միայն 3 ընտանիքներ ունէին իրանց խոհարարուհին, ֆնացեալները կատարում էին իրանք, և ազատ էին ծառաների վրայ տրտնջալուց, որը մեր օրուայ չարիքն է կազմում:

Արտասահմանում կինը աշխատում է գիտակցօրէն, ուրախութեամբ, խէթ աչքով նա չէ նայում, որ աշխատանքը տղամարդկանց բաժինն է, այդ պատճառով էլ այնտեղ չես հանդիպի ձանձրացող անձանց. ժամանակ չը կայ, աշխատանքը առողջ մթնոլորտ է ստեղծում, և աշխատող կնոջ շուրջն էլ ամուսինը և զաւակները զգում են իրանց առոյգ:

Կնոջ առօրեայ աշխատանքի մէջ էլ թագնուած է նրանց ընտանիքի բարեկեցութիւնը, այն նիւթական հանգիստը, որից դուրկ են մեր ընտանիքները. կինը իր հերթին վայելում է յարգանք և իրաւահաւասարութիւնը նրանցում ներկայանում է բնական կերպով:

Իհարկէ, մեր կանանց մէջ ևս քիչ չեն աշխատողները, բայց և այնպէս մեզանում աղջկերանց ու կանանց խոշոր մասը ամաչում են աշխատել, մանաւանդ մեր քաղաքային տեղացի ազգաբնակիւթեան շրջանում:

Միակ աշխատանքը, որ նրանք համարում

են իրանց համար կարելի, իրանց արժանապատուութիւնը վայր չը ձգող, դա «ասեղն է»: Ահա թէ ինչով է բացատրւում մեզանում արհեստանոցների այնչափ առատութիւնը, բայց վերաւորական է, որ դրանում ևս օտարուհին մեզանում դարձեալ առաջնակարգ տեղ է գրաւում, իսկ մեր ունեւոր տիկիները ամենից շատ վաստակ տալիս են օտարուհիներին, քան թէ իրայիններին: Մերոնք դեռ ևս չեն կարողանում մշակել իրանց մէջ ոչ նրանց վարպետութիւնը և ոչ էլ նրանց ճաշակը:

Ասեղը, իհարկէ, անհրաժեշտ մի իր է տան մէջ, սակայն նա պարունակում է իր մէջ նաև քայքայիչ թոյն: Կինը, աղջիկը, որ ամբողջովին անձնատուր է լինում նրան, ակամայից խորասուզւում է ժապաւէնների, բանտիկների, մօղաների և այլ մանր մուկի հետիկների, մօղաների և այլ մանր մուկի հետիկների, մօղաների մէջ, որոնք ակամայից տաքրբութիւնների մէջ, որոնք ակամայից թունաւորում են այդ մթնոլորտով. և քանի քանի երիտասարդ ոյժեր ոչնչանում են շնորհիւ միայն այն գայթակղութեան, որը բերում են նրանց պատուէր տուողները:

Ահա այդ բոլորը դիտելով, ես վճռեցի վերադառնալ հայրենիք մի որևէ նոր բանով, ես գլխաւորապէս ուզում էի սովորեցնել մանուկներին, երիտասարդութեանը բոնի դասակարգերից չամաչել աշխատելու, ուստի իմ զաւակներին հնարաւորութիւն տուեցի այնտեղ ուսումնասիրել «ձեռքի աշխատանքը», ինքս ծանօթացայ նրանց կազմակերպութեան գործի հետ, և, 100 բուբի

ուեննալով ձեռքիս, համարձակուեցի բանալիս դասարանները:

95 ըուրլով գնեցի անհրաժեշտ գործիքները, ներկեր, կաշի, 5 ըուրլի տուեցի կանխավճար բնակարանի համար:

Հրաւիրեցի իբրև ուսուցչուհի Օրնադսկուն գործնական արուեստի համար և 1908 թուի փետրուարի 1-ից սկսեցի աշխատել շատ համեստ պայմաններում մի սենեակում, ուր բացի սեղանից և աթոռներից ուրիշ ոչինչ չէր կար:

Նշանակեցի ոչ բարձր գին. ամսական 5 ըուրլի մեծերի համար և 3 ըուրլի երեխաների համար:

Աշակերտներ քիչ քիչ եկան, հետաքրքրուեցին: Այնպէս որ նոյն տարին մայիս ամսին կարողացանք արդէն կազմակերպել աշակերտական աշխատանքների ցուցահանդէս, որին այցելեցին 300 հոգուց աւելի: Ցուցահանդիսից յետոյ աշակերտների թիւը հասաւ մինչև 35 հոգու:

Սկսեցինք մենք հասարակ գործերից, շուկայում վաճառուող կճուճներից, աշխատելով նրանց տալ գեղեցիկ տեսք, վրաներին զանազան նկարներ ու զարդարանքներ, և ներկելով նրանց: Ստացուեցին օրիգինալ վազաներ: Ապա զբաղուեցինք փայտի վրայ այլազանով, սովորեցնում էինք հասարակ ու խոր ձևերը, թաւիշի ու գազի վրայ նկարելով:

Սկզբում թէ աշակերտները և թէ մենք դժուարութիւնների էինք հանդիպում, որով-

հետև նրանք ոչ մի նախապատրաստութիւն չունէին նկարելու մէջ, և ես վճռեցի, որ այդպէս այլևս անկարելի է շարունակել աշխատել, որ հարկաւոր է ընդարձակել դըպրոցը և ամենից առաջ ուղիղ հիմքերի վրայ դնել նկարչութիւնը, կաւագործութիւնը (пёпка), առանց դրան միտք չունէր պարագմունքները շարունակել:

Առանց նկարչութեան ոչ մի արհեստ միտք չունի, այդ է պատճառը, որ այնքան լուրջ տեղ են տալիս նրան արտասահմանում: Զուր չէ որ նկարչութեան թուանշանը այնտեղ հաւասար է առարկաների թուանշաններին: Սակայն պէտք է խոստովանել, որ այդ քիչ է համոզում իմ հասակաւոր աշակերտներին, և առայժմ երեխաները միայն պարապում են, թէ և վճարը նշանակուած էր դարձեալ ոչ բարձր՝ ամսական 2 ըուրլի:

Մօտ ժամանակներս միայն եկաւ 5 հոգուց բաղկացած մի խումբ, որոնք ձեռագործի վարժուհութեան քննութիւն պէտք է բերեսեն և նրանք պէտք է քննութիւն տան նաև նկարչութիւնից:

Թէ երեխաների և թէ հասակաւորների վերաբերմամբ գործադրելի է ամբիկական սիստեմը, որը մեծ ազատութիւն է տալիս ինքնուրոյն աշխատանքին, իհարկէ, ուսուցչի ղեկավարութեամբ, և կարող եմ ասել, որ այ. Արդութեանը աջող կերպով իրագործեց այդ սիստեմը: Գեղարուեստական մասը և նկարչութիւնը ինձ թւում էին դեռևս ոչ բաւարար, որպէսզի ես իմ դպրոցը ա-

նուանէի «Ձեռքի աշխատանքի դասարաններ» և ես կանգ առայ նոր մտքի վրայ՝ բանալ կողովագործութեան և բամբակագործութեան բաժանմունք:

Օգոստոսին ես դիմեցի փոխադարձ վարկային ընկերութեանը՝ խնդրելով բանալ ինձ համար կրեդիտ 400 ռուբլու այդ բաժանմունքը բանալու միտքը զլուխ բերելու նըպատակով: Յանձին իշ. Գ. Մ. Ռումանեանի և Ի. Մ. Պսարովի ես մեծ աջակցութիւն գրտայ, նրանք թոյլատրեցին ինձ կրեդիտի հարցը: Ես հրաւիրեցի մի ինստրուկտոր Ստրշենիցկուն, որը ուսումնասիրել էր այդ գործը Վարշավայում, այդ բաժինները կառավարելու համար:

Իբրեւ տուեցի անհրաժեշտ նիւթերը, գործիքները Օդեսայից և Վարշավայից, ես պահական բամբուկ, վարձեցի աւելի մեծ բնակարան, կահաւորեցի աւելի լաւ, և աշխատանքները առաջ գնացին: Կովկասում բամբուկ ստացւում է, սակայն չը կայ մի դպրոց, ուր սովորէին նրանից կահկարասիներ պատրաստել: Մեր մագաղիները չեն թոյլ տալիս ոչ ոքի իրանց արհեստանոցները մտնել, Չակվում չեն ընդունում աշակերտներ: Թագցնում են թէ նըրանք և թէ ուրիշները ինչպէս հարկաւոր է կռացնել բամբուկը: «Ձեռքի աշխատանքի դասարաններում» այդ բաները ցոյց ենք տալիս և սովորեցնում աշակերտներին: Կահկարասիները պատրաստում են նրանց աշքերի առջև: Փոքր առ փոքր հասարակու-

թիւնը դալիս է մեզ մօտ պատուէրներ տալու և այժմ ստացուած պատուէրների համաձայն պատրաստուած են շիրմաներ, էտաժերկաներ, սեղաններ, որոնք իրանց էժանութեամբ անհամեմատ պակաս են մագաղիների գներից:

Ինչ վերաբերում է կողովագործութեան, նա կարող է գիւղական ազգաբնակչութեան մէջ անհրաժեշտ աղբիւրներից մէկը դառնալ: Մրգեղէնների ուղարկելը դէպի Ռուսաստանի ներքին գաւառները մեր եկամուտի աղբիւրներից մէկն է, մինչդեռ մենք կողովները ստանում ենք կամ Ռուսաստանից և կամ Յունաստանից:

Սոյն տարուայ յունուար ամսից ուսուցչուհի եմ հրաւիրել Սիմօնովիչին յախճապակու վրայ նկարչութեան համար (Փարֆորի վրայ):

Անցեալ սեպտեմբերից աշակերտների ու աշակերտուհիների թիւը շարունակ աւելանում էր, այդ պատճառով էլ օգնական հրաւիրեցի նկարչուհի օր. Եգերին:

Այժմ սովորողների թիւը հասնում է 80-ի. բացի դրանից, ես վճռեցի բանալ առաւօտեան դասարաններ մինչդպրոցական հասակի երեխաների համար՝ սկսած 5 տարեկանից մինչև 8-ը, նրանք անցնում են միկանից մինչև 8-ը, կաւագործութիւն (плетка), կողովագործութիւն, ֆրանսերէն լեզու, գիմնաստիկա, պարեր և պլաստիքական շարժումներ երաժշտութեամբ շվեյցարական նորագոյն մանկավարժ Delacray-ի սխեսմով:

Նրանց հետ պարապուժ եմ ես ինքս և հրաւիրել եմ իբրեւ օգնականուհի Զիմար- ջիձէին:

Չեմ կարող չը յիշատակել, որ գործի ա- ջողութեանը շատ նպաստել է դասատուների խմբի բարեխիղճ վերաբերմունքը դէպի ի- րանց ստանձնած գործը:

Ծննդեան տօներին կազմակերպուած էր երկրորդ ցուցահանդէսը, որին բարերաճեց այցելել կոմսուհի Վօրօնցօվա-Դաշկովան:

Կոմսուհին նայեց աշակերտական բոլոր աշխատութիւնները, բարեհաճեց գովել ինչ- պէս աշխատանքները, այնպէս և այդպիսի դպրոցի բացումը քաղաքում և նուիրեց 100 ռուբլի ուսումնարանի աջակցութեան համար, որի հաշուով իր թոյլաւութեամբ և ընդու- նուեցին երկու չքաւոր երեխաներ:

Ապա, քաղաքագլխի պաշտօնավարին, վարչութեան անդամներին և ուսումնարանա- կան ու ֆինանսական յանձնաժողովներին իմ կողմից ուղարկուած հրաւերին՝ այցելելու դպրոցը, բաւականութիւն ունեցայ տեսնե- լու նրանց իմ դպրոցում մարտի 7-ին:

Նրանք, ըստ երևութին, համակրութեամբ վերաբերուեցին այդ դպրոցին, բայց, հաս- կանալի է, նա չէ կարող լիովին գոհացնել նրանց:

Ես ի նկատի ունիմ բանալ նոյն «դասա- րաններին» կից և ուրիշ բաժանմունքներ, որոնք կարող կը լինէին բաւարարել աղքա- րնակութեան կարիքները, ինչպէս՝ կօշկա- կարական, ատաղձագործական, փականա-

գործութեան, յարդագործ զլխարկների, տնայնագործական կուրսեր, բանալ օրինա- կելի լուացարատուն և այլն. մի խօսքով՝ այն բոլորը, ինչ որ չունեոր դասին կարող է նիւթական օգնութիւն տալ, իսկ ունեորին՝ տնտեսութիւն:

Այդ ամենի համար հարկաւոր է փող, և միջոցներ գտնուելու համեմատ էլ ես յոյս ունիմ իրագործել այն ամբողջ ծրագիրը, որը ես նկատեցի իմ «Չեռքի աշխատանքի» համար:

ՈՃԸ ԵՒ ԳՈՅՆԵՐԸ ՀԱՅ ԳՈՐԾՈՒՄԾ- ՔԻ ՄԷՋ

Գ. ԼԵՆԻՆԿԱՆԻ

(Կարդացուած 5-ին ապրիլի)

Տնայնագործական արդիւնաբերութեան մէջ իւր գլխաւոր և որոշակի տեղն ունի գրաւած գործուածային արուեստը, ինչպէս սովորական է ասել ջուլհակութիւնը: Բազմահնար մեքենաների առաջ գալով և գործարանային արդիւնաբերութեան զարգանալով, նախնական ջուլհակութիւնը, գործուածային արուեստը քաղաքացու ընտանիքից վերացաւ եթէ ոչ բոլորովին, գոնէ մեծ չափով և մնաց բաժին գիւղացուն, շինականին: Բայց իւր փոքր չափով էլ ձեռարուեստը, ձեռքի աշխատանքը միշտ մնաց բարձր և սիրելի այն ամենի համար, որոնք գիտեն գնահատել որակի արժէքը և տարբերել անհատական, տնային աշխատանքը գործարանային շարքին, մեքենական աշխատանքից: Իսկ շատ գործեր էլ կան, հէնց գործուածային և հիւսուածային արուեստների մէջ, որոնք միշտ գերազանց են գործարանային արդիւնաբերութիւնից: Խօսքս գորգերի, կապերտների, շաւերի և նման գործուածքների մասին է, որոնք անպայման դեռ շատ

երկար ժամանակ, գուցէ և ընդ միշտ, սեփականութիւն կը մնան տնայնագործական արդիւնաբերութեան:

Եւ չեմ խօսելու իմ զեկուցումի մէջ գործուածների նիւթիդէնի՝ այսինքն բրդի կամ թելի մասին. դրանց վերաբերեալ անշուշտ խօսողներ կը լինեն և եղան աւելի գործին ծանօթ անձնաւորութիւններ. ես խնդրին կը մօտենամ բացառապէս զեղարուեստի տեսակէտից, — գործուածքների նկարների և գոյների մասին մի քանի առարկութիւններ և առաջարկութիւններ անելու:

Գործուածային արուեստը՝ ջուլհակութիւնը հայոց մէջ այնքան հին է, որքան հին է ինքը հայ ժողովուրդը, ինչպէս և ուրիշ ազգերի մէջ էլ նոյնն է եղել, որ գործարանային արդիւնաբերութիւնից շատ առաջ, նախնական շրջաններում, եղել է բացառապէս տնային աշխատանք և յաւելեալ գէպքում միայն արդիւնաբերութեան ապրանք: Այսինքն ամեն մի ընտանիք մասնէ, գործել և հիւսել է այն, ինչ որ անհրաժեշտ է եղել իր առաջնակարգ պէտքերի համար: Մինչև այժմ էլ, դեռ շատ գաւառներում ու գիւղերում հազնում են իրենց գործած կտաւը և շալը և գործարանային ապրանքներին դիմում են միայն բացառիկ դէպքերում: Ամենաառաջնակարգ պէտքերը հոգալուց յետոյ, երբ ընտանիքի մէջ նիւթի՝ բրդի և թելի առաւելութիւն է նկատուել, հանդէս են եկել դարձեալ պիտանի գործուածքներ ընտանիքի միւս պէտքերի համար, ինչպէս յատակին փռելու համար

գորգեր և կապերտներ, իրեր մի տեղից մի տեղ իրենց հետ վերցնելու համար՝ խուրջիներ, մաֆուշներ և այլն: Ահա այստեղ առաջ է գալիս օգտակարութեան, անհրաժեշտութեան կգաղափարի հետ նաև գեղեցկութեան, հաճելիութեան գաղափարը: Եթէ, օրինակի համար, ցրտից կամ անձրևից պաշտպանելու համար մի թաղիք, մի փալաս, մի եափունջի կամ մի կոպիտ վերնազգեստ էին պատրաստում, չէին մտածում, որ նա պէտք է գեղեցիկ լինի, այլ միագոյն տաք, բայց երբ յատակը, առաստաղը կամ պատերը ծածկելու համար կապերտներ և գորգեր սկսեցին գործել, մտածում էին գեղեցիկ, ծաղկաւոր զարդարուն և բազմագոյն անել: Քոյրը իր եղբօր, կամ նորահարսը իր փեսայի համար գործած խուրջիների վրայ կամ բաժինքի մաֆուշի վրայ բոլոր գեղարուեստական շնորհքը ցոյց էր տալիս, նախշում, զարդարում:

Ստեղծուեց օրնամենտացիան, զարդարանքը, այսինքն միակերպութեան հակառակ՝ բազմազան գրուածներ և գոյների գործածութիւնը:

Ի՞նչ նիւթեր, ի՞նչ էլեմենտներ պէտք է ծառայէին օրնամենտներ կազմակերպելուն:

Ամենքից առաջ իւրաքանչիւր անհատ առաջնորդ ունէր իր երևակայութիւնը, իր ստեղծագործական ոյժը, եթէ նա լոկ ընդօրինակիչ չէր, յետոյ բնութեան գրկում ապրող և կեանքի մեծ մասը բուսական և կենդանական աշխարհում անցկացնող գիւ-

ղացին կամ շինականը նիւթ պէտք է վերցնէր անշուշտ բոյսերից, ծաղիկներից և կենդանիներից: Դրանից էլ առաջ են եկել ինչպէս ամեն տեղ և ամեն ժողովուրդի մէջ, այնպէս էլ հայոց մէջ օրնամենտացիայի երեք հիմնական տեսակները:—

Ձևական օրնամենտ узорчатый орн.

Բուսական օրնամենտ растительный орн.

Կենդանական օրնամենտ животный орн.

Վերջին երկու տեսակի օրնամենտներն էլ եղել է ձևաւոր, ոճային (стилизованный), այսինքն բոյսերը, կենդանիները ոչ թէ իսկութեամբ էին ընդօրինակում, այլ հիւսուած, տերևների, ծաղիկների և կենդանական տարրերի հետ մի ամբողջութիւն կազմելով: Այս երևոյթը նկատում է ամեն տեղ մանրանկարչութեան մէջ, ճարտարապետական օրնամենտների մէջ, ինչպէս և գործուածային արուեստի մէջ:

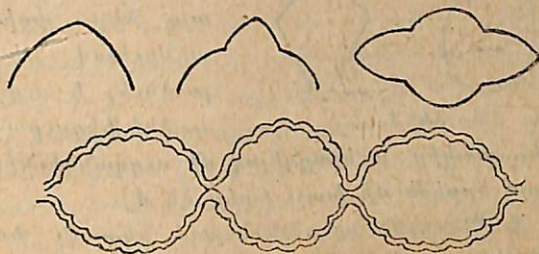
Ուշադրութեան արժանի երևոյթն այն է, որ տարբեր ազգերու ժողովուրդները տարբեր տեսակ էին օգտւում միեւնոյն նիւթերից, նախելով իւրաքանչիւրի միջավայրի, տեմպերամէնտի և այլ պայմանների որպիսութեան և ազդեցութեան: Ահա հենց այստեղից է որ սկիզբ է առնում ոճը, ծաշակը: Եթէ որոնելու լինինք հայ ոճ, նախ պէտք է ծանօթանանք մօտիկ արևելքի, այսինքն Պարսկաստանի և Տաճկաստանի ոճերին, որոնց հետ մենք զարերով շփում ենք ունեցել և որոնց հետ մենք կարող ենք փոխառութիւններ արած լինել: Փոխառութիւնները լի-

նում են երբեմն գիտակցաբար, երբեմն ազգուած, անգիտակցօրէն: Յիշեալ երկրներն էլ կարող են, իհարկէ, իրենց հերթին օգտուած լինել իրենց հարևաններից, Հնդկաստանից, Բուխարայից, Եգիպտոսից և այլն: Եւ ահա բնաւորութեան ոճերի խառնուրդը կամ խմբակցութիւնը մի անունով կոչուած է արեւելեան ոճ: Միայն թէ իւրաքանչիւր ազգ այդ ընդհանուրի մէջ ունենում է նաև իր առանձնայատուկ տարրերը, իր ինքնուրոյն էլեմենտները, որոնք բնորոշում են և տարբերում միշտ միւսից: Այդպէս է եղել գոնէ մանրանկարչութեան և այլ գեղարուեստական օրնամենտների դրութիւնը, նոյնը կը լինի անշուշտ և գործուածային արուեստի մէջ:

Քննել այժմ այդ գործը, ուսումնասիրել հայ ոճը տնայնագործական արուեստի մէջ, խիստ վաղածամ է, որովհետև ոչ որևէ գիտական աշխատութիւն կայ այդ առթիւ հրապարակի վրայ, ոչ նկարների ալբոմներ ու ժողովածուներ ունինք, ոչ էլ տնայնագործական թանգարան: Իմ այս համեստ զեկուցումի մէջ վստահանում եմ ցոյց տալու միայն մի քանի գլխաւոր և բնորոշիչ էլեմենտներ, որոնք ծանօթ են ինձ հայ միջնադարեան նկարչութիւնից (որի ուսումնասիրութեամբ ես զբաղուել եմ տարիներ) և որոնք իրենց ձևերով և գոյներով ոչ միայն շատ չեն տարբերւում գործուածքների մէջ երևացող բնորոշիչ տարրերից, այլ և կարե-

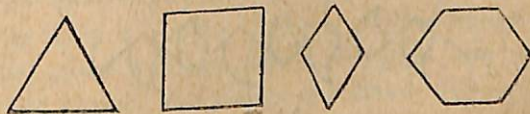
լի է ասել նմանութեան ակնյայտի ապացոյցներ են երևան հանում: Ապացոյցներ, որոնք միևնոյն ժամանակ յայտնի են կացուցանում հայ և հարևան ազգերի օրնամենտի տարբերութիւնները և փոխառութիւնները:

ա. Ձևաւոր օրնամենտներում՝ պարսկական և տաճկական՝ կամ լաւ է մի անունով կոչել իսլամական, նկարչութեան մէջ—գերակշռում են աւելի կորագիծ ձևերը (ինչպէս որ մանրանկարչութեան մէջ, (տես ձև 1.)

ձև 1.

aa. Հայ նկարչութեան մէջ գերակշռում են ուղղաձիգ ձևերը, եռանկիւնի, քառակուսի և մանաւանդ վեցանկիւնի (տես ձև 2). նոյն իսկ եթէ կորագիծ ձևեր են պատահում, նրանք

ձև 2.

դարձեալ ներգծուած են լինում գլխաւորապէս այս երեք ձևերի մէջ. (տես ձև 3).

ձև 3.

Յ. Իսլամական նկարչութեան մէջ մի շատ գործածական ձև կայ, որ ձեղանից ամեն մէկը տեսած կը լինի նրանց գործուածքների կամ շորեղէնների վրայ. դա կոչուում է բութա.

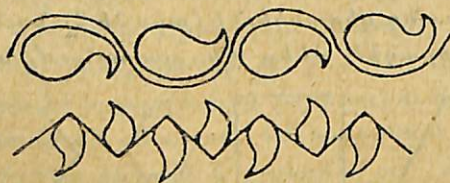

ձև 4.

ՅԲ. Հայ գործուածքների մէջ այդ ձևը փոխ առնուելով վերածուել է ուղղաձևի ֆիգուրայի, տակից աւելացնելով մի ուղղանկիւնի, կամ երբեմն մի խաչ: (տես ձև 4).

ա. Բուսական օրնամենտներում նկատել եմ հետեւելը. վերոյիշեալ սիրելի ձևը շինուած է որպէս տերև:

աա. Նոյն ձևը կայ հայ նկարչութեան մէջ անկիւնաւոր գծերի մէջ:

ձև 5.

Բ. Պարսկական մի գործուածքի վրայ տեսել եմ և ընդօրինակել իմ ալբոմում կայս-

ցիդի Գրասիմուղէումում մի գործուածք, վրան այսպիսի ծաղիկներով.

ԵԵ. Նոյն թանգարանում որպէս հայկական կտոր կայ չիթ, որի վրայ կայ մի այսպիսի նկար. այստեղից ինչ ենք տեսնում:

Մինչ իսլամական նկարի մէջ կիսալուսինը դրուած է որպէս պատուանդան, հայկականում դրուած է ծաղիկը արդէն խաչի ձև ընդունածի տակը, որպէս անում են ի նշան յաղթութեան: Խաչը հայկական է իր երկու թևերի կարճութեամբ:

Շատ եմ ափսոսում, որ չը պիտի կարողանամ ընդարձակել զեկուցումիս ծրագիրը, բայց կարծում եմ այս մի քանի նմուշներն էլ բաւական են ապացուցելու հայ ոճի առանձնայատուկ ներկայութիւնը և իր հարեւաններից կրած ազդեցութիւնները:

Նոյնն է և կենդանական օրնամենտի մէջ: Երբ գործուածքը շորերի կամ հագնելու համար է, նրա ծաղիկները մանր և խառն են, առանց թարս և շիտակի, մինչդեռ կանգուն մնացող գործուածքները մեծ մասամբ ունեն թարս և շիտակ:

Մի հետաքրքրութեան արժանի երևոյթ, որի վրայ արժէ ուշադրութիւն դարձնել, և որը ցոյց է տալիս նկարի, ստեղծագործող վարպետի երեւակայական թռիչքը, այդ այն է, որ ինչպէս մանրանկարչութեան մէջ, գործուածքների նկարների մէջ էլ պատահում են երբեմն սիմբոլիք, առեղծուածային նկար-

ներ, միանկարած այնպէս, որ նայողը դժուարանում է որոշել թէ սա կենդանի է՝ թէ բոյս է, կամ բուսական օրնամենտից դէպի կենդանականն անցնելու շրջանն է:

Յետոյ մի ուրիշ երևոյթ, որ սովորական է տեսնել հին յունական, հռոմէական քանդակագործական օրնամենտի մէջ ու այնտեղից անցել է բիւզանդական շրջանը՝ դէպի Ասիա և Կովկաս, մտնելով նաև մանրանկարչութեան արուեստի մէջ, այդ այն է, որ օրնամենտացիայի մէջ երբ մի փոքրիկ դատարկ տեղ է մնում, իսկոյն այդ դատարկութիւնը լցւում է մի ուրիշ զարդով, ուրիշ նախշով, աստղերով և պալմետկաներով և չի կրկնում շարունակելի սովորական օրնամենտը:

Նկարների մասին իմ խօսքը վերջացնելով, դեռ գոյների մասին չսկսած չեմ կարող մի երկու խօսք՝ չսկսել և մեր շատ գործուածքների անկանոն ձևի և երկրաչափական սխալի մասին: Օրինակ ուղղանկյունի կապերը կամ գորգը տեսնում ես մի կողմը լայն է, միւս կողմը նեղ, և նեղ է ոչ թէ մի կամ երկու վերջով, այլ շատ անգամ մինչև կէս արշին և աւելի: Դա առաջ է գալիս անշուշտ նրանից, որ գործելիս թելը ամբողջապէս պատրաստ չի լինում, այլ հետզհետէ են մատակարարում կամ ուրիշից վերցնում, որը

լինում է նախկինից քիչ հաստ կամ բարակ: Գործող վարպետը կամ վարպետուհին, չը նայելով որ պահում է իր բոլոր հաշիւը, բայց վերջը անսպասելի կերպով ստացւում է անհաճոյ հետևանքը, լայնութիւնը կամ նեղութիւնը:

Այսչափը բաւարար համարելով նկարների մասին, անցնեմ գոյներին:

Գոյների գործածութիւնը մեր շատ գիւղերում դեռ ևս նախնական դրութեան մէջ է, այսինքն բուրգ կամ թել ներկելու համար նրանք դիմում են դարձեալ իրենց ծանօթ բոյսերին ու քարերին և նրանցից են ստանում իրենց հարկաւոր եղած ներկերը: Օրինակի համար որքան ես յիշում եմ, կարմիրը ներկում են տօրօնով, դեղինը իշակաթնուկ կոչուած վայրի բոյսով կամ դադձով, նարնջագոյնը սոխի կճնպներով, կապոյտը ուղաբկում են ասիական ներկարանը «բոյախանէն», սևը «պուտ» կամ «մանր լալա» կոչուող բոյսով կամ «գաճ»ով, բօրբօ կամ հինայի գոյն ստանում են քնարաքեօզ կոչուող չորացած մամուռով և այլն: Եւ այս նախնական, ժողովրդական ներկերը ոչ մինայն յետ չեն մնում գործարանային ներկերից, այլ և մեծ մասամբ գերազանցում են իրենց դիմացկունութեամբ, զարմանալի փափուկ և փաղաքշող տոնով: Թել ներկելիս պղնձի մէջ են ձգւում նաև սալօրի պաստեղ, կալաքար և այլ կողմնակի բաներ, աւելի ևս ամրացնելու և երբէք չը խուսա-

նալու համար: Մեր թեկ ներկողները փորձով զիտեն նաև որ կանաչ գոյն ստանալու համար հարկաւոր է զեղիւնի և կապոյտի խառնուրդը, թելի մանուածքը՝ կաժը նախ ներկում են զեղիւն և ապա ուղարկում են «բոյախանէն», կարասի մէջ թաթախելու: Կամ եթէ մանիշակագոյն են ուզում ստանալ, կարմիր մանուածքն են ուղարկում կապոյտ ներկելու:

Գոյնագոյն թելերը պատրաստ են, այժմ սկսում է դժուարին կողմը, այսինքն գործուածքը, որի ժամանակ պէտք է ճաշակ ունենալ գոյների ներդաշնակութեան, գոյների միացումի համար:

Որքան ես նկատել եմ և պատահել են ինձ տեսնել մեծ թուով զանազան զաւառներում տնայնագործական աշխատանքներ, եկել եմ այն ճիշտ համոզումին, որ գործողը, վարպետը կամ վարպետուհին միշտ աչքի առաջ է ունեցել գործուած իրի, առարկայի ինչ նպատակի ծառայելը և այնպէս է դասաւորել գոյները: Օրինակի համար եթէ գործուել է մի գորգ կամ կապերտ յատակին կամ տախտերին փռելու համար, անպատճառ ֆօնը վերցրած է լինում սև կամ մի մուգ գոյն, որպէսզի շարունակ ոտքի տակ լինելով և գործածուելով՝ շուտ չը կեղտոտուի, այսինքն անմաքրութիւնը չերևայ: Եթէ պատի խփելու կամ բաժինքի համար է գործուել նոյն առարկան, ֆօնը մենք տեսնում ենք շատ վառ գոյներով, կարմիր, նարնջի և այլն: Եթէ յատկապէս վաճառ

հանելու համար է գործում մի գորգ կամ կապերտ, վարպետներն աշխատում են աչք գրաւելու համար, աւելի գոյների բազմադանութիւն առաջ բերել և դարձնել խայտաբղէտ, ինչպէս իրենց նորահարսի շորերը:

Նոյն երևոյթը նկատում է և միւս գործուածքների մէջ. հագնելու իւրաքանչիւր շորին տրւում է իրեն համապատասխանող գոյն:

Իսկ ինչ է նկատում գոյների ներդաշնակութեան գործում: Այստեղ արդէն հանդիպում ենք խիստ բազմատեսակ և շատ անգամ անհասկանալի միացումների և խառնուրդների: Մի տեղ պատահում է մեզ տեսնել մի գործ. գոյների վերին աստիճանի կանոնաւոր, գեղեցիկ, ճաշակաւոր յօրինուածքի, համակարգութեան, մինչև իսկ զարմանալի ներդաշնակութեան, որ կարծես խեղճ, ռամիկ վարպետը հիմնովին ծանօթ է եղել գոյների տեսութեան թէօրիային, միւս տեղ դրա հակառակ պատահում են այնպիսի գործեր, որոնք իրենց գոյների ողորմելի, միամիտ ու շատ աններդաշնակ դասաւորումով միտ ու շատ աններդաշնակ վարպետի կամ երևում է տնայնագործի, վարպետի կամ վարպետուհու անհատական կարողութիւնը, ճաշակի զարգացումն ու հասկացողութիւնը: Երբեմն լաւ, ընտիր գործի մէջ գոյնի մի սխալ գործածութիւն՝ և ահա ամբողջ գործը սխալ գործածութիւն՝ և ահա ամբողջ գործը փչացնում է իր գեղեցիկ արժէքը: Օրինակ սև ֆօնի վրայ, որը հաւաքում է և միացնում ամբողջացնում բոլոր գոյները և լրաց-

նում գործուածքը իր շրջանակի հետ, յան-
յարժ հէնց մէջ տեղում գործ է ածուում
սպիտակ ծաղիկներ, որ դուրս է պրծնում
սև ֆօսից և կարծես ուղիղ երկո՞ւ կէսի բա-
ժանում գորգը կամ կապերով:

Ափսոս որ հնարաւորութիւն չունիմ այս-
տեղ ցուցադրելու ձեր առաջ այդպիսի գոր-
ծերի նմուշներ, որ աւելի ակնյայտնի լի-
նի իմ ասածները, բայց իհարկէ ձեզանից
իւրաքանչիւրը կարող է այդ նկատել:

Զը մոռանամ ասել, որ դեռ կայ մի ուրիշ
խայտառակ հանգամանք, որը կատարեալ
փչացնում է գործը. այդ այն է, որ գործե-
լու ժամանակ յանկարծ գոյների մէկը կամ
երկուսը պակասում են. նոր թել են ներ-
կում, կամ ուղարկում ներկելու և այս ան-
գամ ներկը քիչ բաց կամ քիչ մուգ է լինում
առաջինից, կամ նոյն իսկ խունացող ներկ է
լինում և ի՞նչ է ստացւում, երեակայելը
դժուար չէ, նոյն նախշի կամ ծաղկի մի կէ-
սը մի գոյնով, միւս կէսը մի գոյնով:

Այժմ տեսնենք թէ հնարաւոր է որոշել
ընդհանրապէս հայ գործուածքների գոյները
մօտիկ արեւելքում, այսինքն Պարսկաստա-
նում, Խիվայում, և Բուխարայի կամ առհա-
սարակ Միջին-Ասիայի գործուածքների գոյ-
ներից:

Այս հարևան ժողովուրդները, դարերի
ընթացքում ապրելով մեծ մասամբ նոյն
մթնոլորտով, նոյն կեանքով, այնքան խտա-
ցած են իրենց կուլտուրայով, որ շատ դը-
ժուար պիտի լինէր որոշակի սահմաններ

դնել իւրաքանչիւր ազգի արտադրած տնայ-
նագործական աշխատանքների վրայ: Լեզուն,
որ ազգը պահող, հարևանից տարբերող մի
զօրեղ ֆակտոր է, չի մնացել առանց ազդե-
ցութեան, և իր կազմակերպուելու միջոցին
բազմաթիւ բառեր է ընդունել հարևաննե-
րից, ուր մնաց թէ ազատ լինէր ազդեցու-
թիւնից մի գորգ, մի կապերտ, իրք որ ա-
ռանց ազգի խտրութեան ընդհանուր սե-
փականութիւն է: Այնպէս որ որոնել հայ
գործուածքների և նրանց գոյների մէջ որն
է օտարամուտ և որը հարազատ՝ դա ոչ միայն
դժուար, այլ և ապարդիւն և անհնարին աշ-
խատանք է. ստիլը, ոճը, այդ դեռ հասկա-
նալի է, որ իւրաքանչիւր ազգ կարող է իւր
ոճը, իւր ճաշակն ունենալ: Բայց գոյները չէ՞
որ ամենքին են: Մնում է մեզ այս միայն
որոնել թէ ո՞ր գոյնը որ ազգի համար աւե-
լի սիրելի և շատ գործածական և գոյնե-
րի ի՞նչ տեսակ շաղկապ և ներդաշնակութիւն
է սիրել այս կամ այն ժողովուրդը: Սա ան-
հնար չէ. անհնար չի լինի այն ժամանակ,
երբ կունենանք մեր առաջ վերոյիշեալ ազ-
գերից իւրաքանչիւրի գործուածքներից հա-
րուստ պաշար, կամ գոնէ նմուշների ալբոմ,
և կունենանք յատկապէս հայ գիւղերից հայ
վայրերից հաւաքած գործեր, տեղեկանալով
միևնոյն ժամանակ թէ ի՞նչ օրինակներից
են օգտուել նրանցից իւրաքանչիւրը: Սա
մի այնպիսի գործ է, որ մեծամեծ ծախքերի
և երկար տարիների աշխատանք է պէտք
որ անցնի մասնագէտ ստելիստ նկարիչների,

ազգագրագետների և հնագետների ձեռքից։
Գերմանիայում սկսել են այդ գործով
պարապել. Լայպցիգի մի յայտնի հրատա-
րակչական ֆիրմա լոյս է ընծայել մի շքեղ
մեծադիր ալբոմ արևելեան հին և նոր գոր-
գերի։

«Orientalische Teppiche» Verlag von Karl
Hiersemann in Leipzig. p. 400 M. որ արժէ
մեր փողով—մօտ 180 ռ-

Ցանկալի էր մեր Տնայնանագործ. ընկերու-
թիւնը ինչ օրինակ բերել տար այդ հրատա-
րակութիւնից։

Մենք, հայերս ի հարկէ երազել անգամ
չենք կարող այդպիսի հրատարակութիւններ
անել, որ տասնեակ հազարների գործ է։

Ինքս, պէտք է ասել, յատկապէս գործուածք-
ներով, գորգեր և կապերտներով կամ նրանց
նկարների ու գոյների ուսումնասիրութեամբ
չեմ պարապել, այլ ծանօթ լինելով վերոյի-
շեալ ազգերի նկարչութեան ստիլի և պատ-
մութեան և սիրած գոյներին, նկատել հմ,
ինչպէս վերևում էլ ասացի, որ նոյն հանգա-
մանքներն երևում են և գործուածային ար-
ւեստի մէջ. օրինակի համար, կանաչ և դե-
ղին գոյների որքան յաճախ և ճիս գործա-
ծութիւնը պարսկական գեղարուեստական
գործերում, շատ է պատահում և նրանց կիր-
պասեղէնի, շալերի և այլ գործուածքների
մէջ։ Յաղճապակու մութ կապոյտը, որ նրանց
կրօնական շէնքերի գմբէթներն են ծած-
կում, նոյն կապոյտը անպակաս է և նրանց
տնայնագործական համարեա բոլոր գործե-

րում, սկսած մեծ ամանեղէններից մինչև
սուրճի փոքրիկ գաւաթները, սկսած գորգե-
րից մինչև ձեռքի թաշկինակը և հացի սըփ-
նոցը։

Քրդական գործուածքները մանաւանդ կա-
պերտներն ու ջեջիմները, սովոր ենք տեսնել
աւելի լայն և շերտաւոր ձևերի նկարով ու
գոյներով և այդ գոյների աստիճանական
դասաւորութեամբ՝ ինչպէս ծիածանը։ Դրա
համար Շիրակի ժողովրդի մէջ 100-անոցին
փոխաբերական մտքով ասում են «քրդի կար-
պետ»։ «Մի քրդի կարպետ մանրացրու»...
և այլն։

Ես վերջացնում եմ իմ համեստ գեղուցու-
մը, խնդրելով յարգելի Համագումարից աչ-
քի առաջ ունենալ իմ հետեւալ ցանկութիւն-
ները։

ա. Որ առաջարկել Հայոց Տնայնագ. Ըն-
կերութեան ուշադրութեան տոնել գործուա-
ծային արուեստ սովորող աշակերտներին
վարպետ կամ վարպետուհի կոչուելուց առաջ
ծանօթութիւն ձեռք բերեն տեխնիկական
նկարչութեան։ Մինչև որ ապագայում բա-
ցուելիք այդ տիպի դպրոցում կը մտցուի
այդ առարկան որպէս պարտադիր առարկայ։

բ. Որ Տնայնագործ. Ընկ. ամառային ա-
միսներին մի երկու նկարիչների կամ նկա-
րողների (рисовальщикъ) որոշ գումար յատ-
կացնելով յանձնարարի նրանց զանազան
բայօններ ճանապարհորդելով արուեստի վե-
րաբերեալ նկարների նմուշներ հաւաքեն։

դ. Որ Ընկերութիւնը այդ նմուշները ի

մի հաւաքելով յանձնի արուեստին և ոճին տեղեակ անձերից կազմուած մի յանձնաժողովի հաւանութեան և հրատարակի մի ալբոմ:— Ալբոմ առ այժմ ոչ գիտական կամ գեղարուեստական նպատակով, այլ մատչելի գնով ձեռնարկ գաւառներ ուղարկելու համար:

գ. Որ մի շրջաբերական նամակով Ընկերութիւնն զգուշացնէ բոլոր ջուհականոցներին չաղաւաղել արեւելեան ոճը, դիտաւորեալ կերպով չթերից կամ շպախերներէջ օրինակներ վերցնելով և ազատեն իրենց «եւրոպականացնելուց»:

ե. Գիւղերում և զանազան վայրերում որպէս ներկ գործածուող բոյսերը, արմատները, հողերը և հանքերը ցուցակագրել տան իրենց տեղական անուններով, ուսուերէնով և լատիններէնով և եթէ նրանցից կայ, իւրաքանչիւրը ռրատեղ, տարուայ ռր եղանակի և լոնչ քանակութեամբէ ձեռք բերուած. այդ տեղեկութիւնները նմուշների հետ ներկայացնել ուր հարկն է կուտուրականացնելու: Որպէսզի նոյն ներկերից կարելի լինի փոշի կամ հեղուկ ստանալ և պատրաստի տեղափոխել ամեն մի գաւառ:

զ. Որ ընկերութիւնը անպայման տարին մի անգամ ցուցահանդէս վաճառք սարքի Թիֆլիսում, թէ հայ տնայնագործութեան արդիւնքներ ի ցոյց հանելու և թէ վաճառելու համար: Մի գեղեցիկ գործ որ միանգամից կը ծառայի երկու նպատակի:

ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՄԷՁ

Ս. Փափագեանի

(Կարգացուած 5-ին ապրիլի)

Ժամանակը իւր անդիմադիր առաջխաղացութեամբ կատարելագործութիւններ է ծնանում. կատարելագործութիւն գիտութիւնների, կատարելագործութիւն արհեստների, որոնց արտագործութեան աղբիւրներն են գործիքների հնարագիտութիւնները և գիւտերը, և դրանցով է որ կարող կը լինեն վերանորոգուած ծաղկել գիտութիւններ և արհեստներ:

Ես թողնում եմ ինձ անմատչելի եթերները, որովհետեւ իմ մտաւոր թոյլ ուժովը և ոչ մի ուսումնասիրութիւնը չեմ կարող ներկայացնել: Միայն թոյլ եմ տալիս ինձ իմ մասնաւոր ուսումնասիրութեամբ արհեստի վերաբերեալ մի քանի գծեր ներկայացնել ձեզ, պատկառելի Համագումարի անդամներին:

Ինչպէս ամէն արհեստ, նոյնպէս և տնայնագործական արհեստն ունի իւր զանազան հին և նոր ձևերի գործերը և գործիքները: Մինչև այժմս ես տեսել եմ միայն երեք ձևի գործիքներ: Վանում, ուր այդ արհեստը արդէն շատ վաղուց ունի իւր նշանակութիւն

նը, իմ ժամանակ, այսինքն մօտ 23 տարի առաջ, գետնափոր տորքերով գործում էին կտաւ շալերը և այլն: Նոյն ձևով ես այս տարի տեսայ Փամբակի շրջանում Համամլի-յում և Ղշլաղում: Այդ տեղում նոյնպէս տեսայ պարզ ձևով, ծառի հաստ անտաշ ձիւղերով պատրաստուած գետներես տորքերը, որ գործ էին ածում շալիդէն, չուխայ դրծելու: Համեմատութիւնը գետնափոր և գետներես տորքերի շատ տարբեր են իրարուց առողջապահական տեսակէտով: Թէև նրանց երկու տեսակ տորքերն էլ գործածուած են մի եղանակով, այն է, մաքոյկը ձեռքով ձգւում և վերցնում: Դրանց հետ համեմատելով մեր մայր ջուլհականոցի տորքերը, մեծ տարբերութիւն ենք գտնում թէ գործիքների բաւական կանոնաւորութեան և թէ դիւրացուցիչ գործելու եղանակի վերաբերութեամբ. բայց այդ սխտեմով պատրաստուած տորքերը ամէն տեղի համար յարմար չեն: Թիֆլիսի արհեստանոցում բազմաթիւ փործերից և դիտողութիւններից յետոյ ընդունուած տորքերը ամենայնարմարն են: Իհարկէ մենք չենք տեսել թէ Ռուսաստանում կամ Եւրոպայում ինչ տեսակ կատարելագործուած ջուլհակային գործիքներ կան, այդ պատճառով էլ եղածով գոհ ենք, աչքի առաջ ունենալով նահապետական ձևով գործիքների հակաառողջական և սակաւարդիւնաւէտ լինելը:

Թողնենք գործարանները, անցնենք սովորողների բնակարանները: Շատ անգամ պո-

վորող աշակերտուհիներէցս շատերը ինձ հարց են տուել, թէ մենք ի՞նչ պէտք է անենք սովորելուց յետոյ, արդեօք կը բացուեն գործարաններ, որ մենք այնտեղ աշխատենք, թէ պրաքտիք աւելացնելու և թէ նիւթապէս օգտուելու. թէ՞ մենք մեղ համար մեր տներում պիտի գործադրենք այդ արհեստը. ումանք ճարահատեալ համաձայնում են գործարանում ծառայիլ քան թէ տանը պարապ մնալ: Իսկ մեծագոյն մասը ցանկալի են համարում իրենց սովորածը իրանց տներում գործադրել աւելի յարմար գործիքով, եթէ միայն յաջողուի ունենալ:

Այժմեան աշակերտուհիներէս մէջ դարձեալ ասողներ կան, որ, օրինակ, ես մի սեռեակ ունեմ, բայց ուզում եմ որ սովորելուց յետոյ գիտցածս տանս գործադրեմ: Կարելի է ութ-տաս օրով ժամանակ չեմ ունենար գործելու, չնայելով որ գործն արդէն սկսած և բաւական էլ գործած եմ, այդ դէպքում ի՞նչպէս անել, քանդել գործը և գործիքներ մասերի բաժնած դէս դէն դնել մինչև դարմասերի բաժնած դէս դէն դնել մինչև դարձեալ գործի շարունակութիւնը. այդ կերպ գործողութիւնը եռանգը սառեցնում է և սիրտ կտրում գործից: Մենք ուզում ենք նոր ձևի գործիքներ յարմար մեր բնակարանին: Եղիլ են շատ սովորելու ցանկութիւն ունեցողներ, որ դարձեալ այդ միտքն են յայտնել ասելով. — Մենք ջուլհակութիւնը ասում, նոյն իսկ կարից: Բայց վերոյիշեալները գործադրելու համար չունինք այնպիսի

են, և մի մարդ պառկել է մարդագետնի վրայ և քնել: Երբորդ մասը ներկայացնում է ամառը, պողպատու ծառերը հասուն պտուղներով՝ դարձաբուսած, մի աղամարդ ծառն է բարձրացել և զգուշութեամբ վար է ձգում հասած պտուղներից և որի գիմաց ներքև կանգնած կինը զոգ քացած ընդունում է: Երեխաները, արդէն վաղուց հասած և ինքնիրեն թափուած պտուղներն են հաւաքում: Մի այլ կողմ ներկայացնում է աշունը, որ մի լեռ է իւր շրջականներով: Լեռան վրայ վայրենի դադանները և թռչունները: Բուսականութիւնը թարգմանել. որսորդը գնացել որս անելու: Լեռան ստորոտում կայ մի լիճ, որի մօտից կամուրջի վրայով կանցնի հովիւը իւր ոչխարներով և տաւարներով: Գիւղացին աշխատանքից արօրով յետ է դառնում, շունն էլ յետեից: Այդ տեսարանի կենտրոնում մի ակաղան կայ, ուր լող են տալիս բազիլը և սագերը: Տեսարանի այս բոլոր իրերը նա շինած է մետաղից և այլ իրերից, շատ հմուտ ձեռքով և բնականին յարմարեցրած:

Անցնենք Վանում գտնուող յայտնի ոսկերչապետ պ. Գէորգ Կոյումզիբաշեանի գիւտի մասին խօսելու, որ աւելի գնահատելի և ուշագրաւ է: Նրա գիւտը արծաթից շինած մի երկրագունդ է և պատուանդանի վրայ յենւած արծաթէ մատուցարանի մէջ:

Մատուցարանի երկարութիւնը 40 սանտիմետր է 27 և 1/2 լայնութեամբ: Միջում փորագրուած է նրկարները, նշանաւոր և յայտնի շինութիւնները և սեւատով գոյն տուած: Մատուցարանի ոտքը կազմուած է արծուի թևերի կամ առիւծի թաթերի ձևով, որի մէջ երկրագնդի շուրջը փռուած և նստած ձևով՝ դահադան կենդանիների բնական արձանները, օրինակ գալ, եղջերու, անդեղջիւր, առիւծ և այլն: Երկրագնդի կլորութեան վրայ փորագրուած են հին և նոր աշխարհները, իրենց պատկանող քաղաքներով, որ յայտնի է սեւալի գոյնով գրութեամբ: Հետաքրքրութեան ամենագլխաւոր կէտն այն է, թէ ինչպէս բնական

կերպով գունտը իւր առանցքի վրայ կը դառնայ 24 ժամ մի անգամ, և տարին մի անգամ էլ արևի շուրջը: Որպէս զի արեւը, լուսին և մոլորակները փայլն և շողողան իրենց բնական շողով թէ գիշեր և թէ ցերեկ, պատրաստուած է ազամանդների կտոր կտոր շարքով: Իսկ լուսինը որպէս զի տարբերութիւններն է իւր բնական վիճակն ունենայ, ազամանդները կիսալուսնի ձևով է շարուած: Մնացած մոլորակները բնական մեծ և փոքր չափով: Երկրագնդի բոլորաթի դասաւորուած է, օրինակ, ամսացոյցները, օրացոյցներ, ժամեր և րոպէներ, որ վարկեան առ վարկեան առանց արգելքի գործում են, նոյնպէս սարքուած է կողմնացոյց և ջերմաչափ գնդի բոլորաթի:

Ահա հաւաքածս տեղեկութիւնները մի քանի նուրբ և գեղազիտական գործերի մասին, որոնց մասին լսել եմ և ուրիշներից: Միթէ այդպիսի լաւ կազմուած տեսարանները, այդպիսի նուրբ և գեղեցիկ գործերը, ուսումնարանական առարկայ դառնալու յարմար չեն: Մանաւանդ այդ երկրագունդը: Միայն պէտք է գնահատել այդպէս աշխատանքները և նրանց հրապարակ դուրս բերել:

Յիշատակելով տաղանդաւոր աշխատանքի արդիւնքների մասին և խոնարհուելով ձեռքի տաղանդի առաջ՝ ես կարծում եմ, որ պէտք է խրախուսուեն նաև այն փոքրիկ ջանքերը, որ կատարուած են արհեստի մէջ: Դրդուած այդ հայեցակէտից, վստահանում եմ գնել յարգելի Համագումարիդ սեղանի վրայ իմ համեստ և պարզ հնարագիտութիւնս, որ կարող է ջուլհակութեան գործում օգտակար լինել: Այն է, որ ես ծրագրել եմ օտքի մի այլ ձևակերպութիւնը, որի մասին արդէն շատ վաղուց, անցեալ տարի Ղշլաղ գիւղից գրել

եմ պ. Քալանթարին և խնդրել նրա ուշադրութիւնը: Այնուհետև ուրիշներն ևս ասպարէզ հանեցին տօրքերի զանազան ձևակերպութիւններ:

Իմ ծրագրած նոր տօրքը մի պահարան է, տանու հագոճատեղէն պահելու հասարակ պահարանից քիչ աւելի մեծ լայնքով, որը հեշտութեամբ կարելի է տան մէջ պահել. նրա հետ գտել եմ մի քանի գործերի այլ եղանակներ, որոնք բաւական հեշտացնում են գործը, Այդ տօրքով կարելի է գործել բոլոր այն կտորները և նմուշները, ինչ որ գործարանային տօրքերով ենք գործում: Գտել եմ նոյնպէս մի քանի գործուածքներ և նմուշներ:

Իհարկէ դրանք պարտական եմ լոյս աշխարհ բերել, բայց միայն քաջալերութեան դէպքում: Եթէ տրուի ինձ միջոց և գնահատուի իմ այդ գործը: Դրանով թէ դէպի Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան Մայր ջուրականոցը իմ պարտականութիւնս կատարած կը լինեմ, և թէ վերև յիշատակած ցանկացողների տանու տօրքեր՝ ունենալու պահանջը կը լրացուի:

Ձեմ մոռանալ ասելու նոյնպէս, որ թէև ես ունեմ այլ ձևակերպութիւններ ևս, ինչպէս է թէօրիական տօրք, տանու հենարան, հինակալ և այլն, բայց այդ թողնում եմ ապագայի խնդիրը դարձնելու:

Յուսալով, որ յարգելի Համագումարդ ցոյց կը տայ ինձ իր օժանդակութիւնը և աջակցութիւնը, վերջացնում եմ խօսքս:

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆԴԷՄՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ

Ալ. Բալանթարի

(Կարգացում 5 ապրիլի)

Այն զեկուցումների մէջ, որոնք կարգացուցին Համագումարում, չը շօշափուեց ծրագրի այն կէտը, որ վերաբերում էր վաճառահանդէսներ կազմակերպելու հարցին:

Վաճառահանդէսը կամ «բազարը» ունի կատարելու որոշ դեր, մանաւանդ սկզբնութեամբ, երբ վաճառահանութեան միւս աւելի մշտական և հիմնաւոր եղանակները դեռ չեն մշակուած և իւրացուած:

Մեր զեկուցումների մէջ մենք կանգ առանք պահեստների, թանգարանների և մըշտական բիւրօների հաստատութեան մասին: Եւ մենք պէտք է ամեն ջանք գործ դնենք, որ այդպիսի մշտական վաճառատեղերը շուտով իրականութիւն ստանան մեր կիանտով իրականութիւն ստանալու մեր տնայնագործներին քի մէջ և աջակցեն մեր տնայնագործներին իրանց պատրաստած իրերը ձեռնարկ պայմաններով վաճառահանելու:

Մանաւանդ չը պէտք է մոռանալ և այն, որ տնայնագործութեան ճիւղերը բազմազան են և նրանց արդիւնքների մէջ կան

այնպիսիները, որոնք իրանց ներկայ գրու-
թեամբ պահանջում են սպառողների կող-
մից, բայց հասնում են վերջիններին ձեռքը
բազմաթիւ միջնորդների շարքերով անցնե-
լուց և բաւական թանգանալուց յետոյ:

Թէ նոր արհեստների արդիւնքները շու-
կայ հանելու և թէ հին տնայնագործու-
թեան արդիւնքները սպառողների հանդէպ
դնելու յարմար՝ առաջին քայլերում նպա-
տակայարմար պէտք է ճանաչուեն պար-
բերական վաճառահանդէսները՝ տարեկան
կամ տարին մի քանի անգամ:

Վաճառահանդէսի միջոցով ծանօթացնե-
լով մեր կերտուածքները հասարակական ա-
ւելի լայն խաւերին, կը որոշէինք շուկայի
պահանջներն ու տրամադրութիւնը և հող
կը պատրաստէինք աւելի ընդարձակ վա-
ճառահանութիւն կազմակերպելու համար:
Տնայնագործական իրերի ամենամեծ և լա-
ւագոյն վաճառանոցը հէնց ինքը գիւղական
ազգաբնակութիւնը կարող է լինել, որը
մի տեղում կարգիւնաբերէ մի իր, որը կը
փոխանակէ ուրիշ տեղերում պատրաստուող
իւրերի հետ: Բայց սպառողների մի որոշ
թիւ էլ կը լինի քաղաքների ազգաբնակու-
թեան և աւելի հեռուոր տեղերում ապրող-
ների մէջ: Թէ այդ փոխանակութիւնը կազ-
մակերպելու և թէ իրերի մի մասը աւելի հե-
ռուները վաճառահանելու նպատակով պէտք
է փորձել կազմակերպել վաճառահանդէսներ գա-
ւառական որոշ կէտերում և երկրի կենտրո-
նական վաճառանոցներում:

Եւ իմ գործնական առաջարկն այն է, որ
հետեւեալ տարի մենք կազմենք մի կամ մի
քանի տեղերում վաճառահանդէսներ՝ հարթե-
լու ճանապարհ տնայնագործական արդիւնք-
ների վաճառահանութեան համար:

Խնդիր է ծագում, թէ երբ նշանակենք
վաճառահանդէսը, աշնանը, ձմեռը թէ գար-
նանը:

Աչքի առաջ ունենալով, որ տնայնագործ-
ները ամառուայ ընթացքում զբաղուած են
լինում գիւղատնտեսութեամբ և որ միայն
աշնանից են սկսում պարապուել տնայնա-
գործութեամբ և աշխատում են մինչև դա-
րուն, մինչև նոր երկրագործական աշխա-
տանքների սկզբնաւորութիւնը, տրամաբա-
նական է ենթադրել, որ տնայնագործական
իրերի ամենամեծ հաւաքածուն կը լինի
գարնանը: Բայց միեւնոյն ժամանակ չը
պէտք է վրիպի տեսութիւնից և այն,
որ տնայնագործական շատ իրեր հարկա-
ւոր են սպառողի համար աշնանը կամ
ձմեռը և ուրեմն անհրաժեշտ է, որ նրանք
առաջարկուեն սպառողին աւելի վաղ:

Եթէ կարելի լինէր երեք շրջանաժամե-
րումն էլ նշանակել, անշուշտ դրանով մենք
բաւարարութիւն տուած կը լինէինք դա-
նազան տեսակ սպառողների պահանջին:

Բայց առաջին տարուց ձեռնարկել մի
քանի վաճառահանդէսների՝ կազմակերպու-
թեան՝ դժուար կը լինի, ուստի նախնական
փորձի համար պէտք է կանդ առնել առ-
այժմ մի վաճառահանդէսի վրայ և նրա

տուած արդիւնքից և դասից օգտուել հետեւեալներին կազմակերպութեան համար:

Պահեստի և մուղէյի հիմնելուց յետոյ վաճառահանդէսների կազմակերպութիւնը կարող է շարունակուել կամ դադարեցնուել նայած հանգամանքներին. բայց սկզբում վաճառահանդէսները կը նպաստեն տնայնագործութեան և այն բանով, որ նրանք կը ժողովրդականացնեն զիւղական գործուածքների և կերտուածքների վաճառահանութեան և սպառման գործը:

Շատերը ցաւ են յայտնում, որ ներկայ Համագումարի ժամանակ չէր յայտարարուած վաճառահանդէս և որ այստեղ ցուցադրուած իրերը չեն վաճառուում, մինչդեռ պահանջողներ կան:

Մենք ներկայ Համագումարում իրերը ցուցադրելու ժամանակ բոլորովին ուրիշ հայեցակէտ ենք ունեցել: Մենք ներկայացրել ենք իրերը միայն նրանց ցոյց տալու, միայն դիտելու համար, որպէս զի գաղափար տրուած լինի, թէ ինչ են պատրաստում մեր նորաբաց արհեստանոցները, առանց վաճառահանելու նպատակի: Իսկ փորձի համար նոյն իսկ այստեղ Համագումարի ընթացքում մի վարպետի ձեռքով պատրաստում էինք հրեսսրբիչներ, որը կարող ենք վաճառել ցանկացողներին իրրեւ յիշատակ՝ իւրաքանչիւրը 25-ական կոպէկով: Մենք վերցրինք 1¹/₂ ֆունտ թել և նրանից պատրաստեցինք 10 հատ երեսսրբիչ. եթէ թելը հաշուենք նոյն իսկ 1 ր. 50 կ., իսկ սրբիչը

25 կոպէկից, բոլոր ծախքը դուրս գալով կը ստանանք բանուորի վարձատրութիւնը:

Այդպիսի հարցեր դրուած են այժմ ամեն տեղ. Գանձակի, Համամլուի և այլ տեղերի արհեստանոցներից հարցնում են՝ թէ ի՞նչ պէս կազմակերպել արտահանութիւնը: Պէտք է ճանապարհ ցոյց տալ այդ դիմողներին: Ելքի եղանակներից մէկն էլ այն է, որ փորձենք վաճառահանդէս կամել և այնտեղ ներկայացնել մեր պատրաստուած իրերը:

Եթէ կանգ առնենք ձմեռուայ կիսի, օրինակ դեկտեմբեր ամսի կամ հետեւեալ տարուայ մեծ պասի վրայ և իրրեւ փորձ կազմենք վաճառահանդէս՝ մենք մի քայլ առաջ գնացած կը լինենք, նոյն իսկ եթէ վաճառահանդէսը չունենայ կատարեալ աշողութիւն: Կամ թէ ընդունելով յարուցած առաջարկը՝ թողնենք ժամանակի որոշումը Տնայնագործութեան Ընկերութեան վարչութեանը, որպէսզի նա խորհրդակցելով տնայնագործութեամբ զբաղուող միւս հաստատութիւնների հետ՝ ընտրի նպատակաշարմար ժամանակ:

ՀԱՄԱԳՈՒԹԱՐԻ ՆԻՍ- ՏԵՐԸ

ՆԻՍՏ ԱՌԱՋԻՆ

(3 ապրիլի 1909)

Տնայնագործական Համագումարի բացման հանդէսը կատարելուց յետոյ տեղի ունեցաւ անմիջապէս նրա առաջին նիստը:

Համագումարի նախագահ Ալ. Քալանթար նախ քան հերթական խնդիրներին անցնելը՝ առաջարկեց ընտրել մի քարտուղար:

Ընտրուեց Ս. Նսայիան:

Սկսուեցին պարապմունքները: Առաջին ղեկուցումը կարդաց Ալ. Քալանթարը «Տնայնագործութեան հիմնական խնդիրների մասին» (տես երես 33-66), որի եզրակացութիւնները ղեկուցանողը հարկ համարեց կրկնել նաև ուսերէն լեզուով՝ մատչելի դարձնելու համար բոլոր ժողովականներին:

Այդ եզրակացութիւնները գետեղուած են ներկայ գրքի 63-66 երեսներում:

Համագումարին մասնակցողներից առաջինը խօսք խնդրեց Յ. Փիրալեան: Նա նկատեց, որ իւրաքանչիւր արհեստանոցի համար կառավարութիւնից 200 բուլի նպաստ խնդ-

րելը շատ քիչ է: Աւելի նպատակայարմար կը լինէր ու արդարացի արհեստանոցի նախահաշուի գոնէ կէսը վերապահել կառավարութեանը, որովհետև պէտք է աւելացնել նիւթը և վարպետների ուժիկը: Ապա շօշափելով ինստրուկտորների խնդիրը՝ գտնում է նրան ամենից կարևորը՝ տնայնագործութեան համար, ուստի անհրաժեշտ է համարում միջնորդութիւն յարուցանել կառավարութեան առաջ, որպէսզի կովկասում բացուի ինստրուկտորական դպրոց կանանց ու տղամարդկանց բաժանմունքներով, համաձայն իրանց պարապմունքների:

Նախագահ Ա. Քալանթար. — Միանգամայն արդարացի եմ գտնում պ. Փիրալեանի առաջին նկատողութիւնը, որ կառավարութիւնը իր վրայ առնի արհեստանոցների առաջին և երկրորդ տարիների ծախքերի կէսը, և դրանով հնարաւորութիւն տայ գիւղացիներին հէնց սկզբից և եթ առաջ տանելու գործը առանց ծանրաբեռնուելու:

Տիկ. Ն. Վամբարեան. — Ո՞րտեղ պէտք է բացուի կենտրոնական դպրոցը:

Նախագահ. — Իմ առաջարկը երեք շրջանի մասին է միայն, այսինքն՝ բանալ դպրոցներ առաջինը Ղարաբաղի սայում կամ Համամլում, երկրորդը Յիւրիմալում և երրորդը Գանձակում կամ Շուշում: Նրանք պէտք է պահուեն պետական կամ գեմատվային հաշուով:

Գ. Լևոնեան. — Ես կուզէի իմանալ թէ ձեր ղեկուցման վերջում առաջ քերուած թեզիսները լինչպէս են դասաւորուած, ըստ անհրա-

ժեշտութեան, թէ՛ որ և է այլ սխտեմով: Եթէ ըստ անհրաժեշտութեան, այն ժամանակ նկարների և օրինակների վերաբերեալ կէտին ես առաջնակարգ տեղ կը տայի: Մի- և նոյն ժամանակ ես կառաջարկէի հրատարակել առանձին ձեռնարկ կամ արժօմ-ժողովածու այդ նկարների: Ուստի այդ նպատակով վատ չէր լինի յանձնարարել մէկին, որպէսզի նա ամառը գնայ շրջագայելու, ուսումնասիրելու նկարների ոճը և հաւաքելու օրինակներ:

Տ. Ն. Ղամբարեան.—Առանց այդ էլ պ. Քալանթարի գեկուցման մէջ կարեւոր տեղ է տրուում նկարներին, ոճին: Ինչ վերաբերում է պ. Լեոնեանի առաջարկին ոճի ուսումնասիրութեան մասին, ես համամիտ եմ, այն տարբերութեամբ միայն, որ այդ աշխատանքը յանձնուի կատարելու ոչ թէ մէկին, այլ մի քանիսին, գուցէ դրա համար յատուկ մասնաժողով կամ կոնկուրս նշանակելով:

Յ. Փիրալեան.—Ալբոմի հրատարակումը ես համարում եմ վաղաժամ, դա կարելի էր անել յետոյ էլ: Իմ կարծիքով, աւելի անհրաժեշտ է օրինակների նմուշներ, օրնամենտների նկարներ և համապատասխան նիւթեր հաւաքելը, որպէսզի նրանց հիման վրայ յետագայում կարելի լինի ուսումնասիրել ոճը և թոյլ չը տալ նրանց անյայտանալու:

Գ. Լեոնեան.—Ճշմարիտ է պ. Փիրալեանի նկատողութիւնը: Բայց միթէ չէ՞ կարելի նիւթեր հաւաքել, որոնք կարող են կորչել և որոնցով միայն կարելի է ուսումնասիրել ոճը:

Թեր և դէմ առարկութիւնները լսելուց յետոյ Համագումարը ընդունում է, որ պէտք է նիւթեր հաւաքել ոճը մշակելու համար:

Պ. Ղարախանեան.—Ես կը շօշափեմ ինստրուկտօր՝ հրահանգիչներին՝ դպրոց բանալու խնդիրը: Որովհետեւ կառավարութեան դըպրոցի բացումը կարող է ձգձգուել, ուշ բացուել կամ բոլորովին չը բացուել, ուստի ես աւելի նպատակայարմար եմ գտնում այժմից իսկ կազմակերպել գործը, միջոցներ ձեռք առնել և ժարդիկ ուղարկել Ռուսաստան կամ արտասահման կատարելագործուելու այդ արհեստում, որոնք ապա վերադառնալով շատ օգտակար կարող էին հանդիսանալ:

Ա. Քալանթար.—Այդպիսի մի փորձ արդէն արուած է: Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան արհեստանոցի մէջ սովորած աշակերտուհիներից մէկը՝ տիկին Ռոյեան Տնայնագործական Կոմիտէտի միջոցով ուղարկուած է Սօսնեվիցի կատարելագործուելու:

Շիրինեան.—Ինձ համար անհասկանալի է թուում, թէ ի՞նչպէս կարող է օգտակար լինել տնայնագործութիւնը, քանի որ շուկայում գործարանական արտադրութիւնը սկըսել է մրցել նրա հետ իր էթանութեամբ, դուրս է վաճում և մեռցնում նրան: Հարկաւոր էր պարզել թէ ի՞նչքան ձեռնտու է տնայնագործութիւնը գիւղացիներին: Զեկուցանողը այդ կէտը չէ քննում, ուստի ես կը խնդրէի բացատրել:

Ա Քալանթար.— Իմ զեկուցման մէջ ես յատկապէս կանգ առայ հէնց սկզբից այդ կէտի վրայ: Տնայնագործութեան այս ու այն ճիւղի տնտեսական արժէքը հարկաւոր է պարզել, ուսումնասիրել, որովհետեւ մի քանի տեղերում մանր արհեստը ակնում է ոչնչանալ, տեղի տալ խոշոր արդիւնաբերութեանը: Չը նայելով դրան, հերոպական մի քանի երկիրներում, ինչպէս Շվեդիայում, Գերմանիայում, Աւստրիայում, Շվեյցարիայում և նոյն իսկ այնպիսի խոշոր արդիւնաբերական երկրում, ինչպէս Բելգիան է, դեռ պահպանւում են տնայնագործութեան զանազան ճիւղերը: Դա կարեւոր հանգամանք է, որը չը պէտք է վրիպի քննադատողների ուշադրութիւնից, երբ նրանք խօսում են տնայնագործութեան անմիջական ջնջման մասին: Համեմատական ուսումնասիրութեամբ կարելի է միայն որոշել և պարզել նրանց արժանաւորութիւնը և գոյութեան իրաւունքը: Իմ զեկուցման թեզիսների առաջին կէտերից մէկը վերաբերում է հէնց այդ խնդրին:

Շիրինեան.— Ուրեմն աւելի լաւ չէր լինի՝ նախ այդ խնդիրը ուսումնասիրել և ապա միայն գործի դիմել. որովհետեւ մենք արդէն տեսնում ենք, որ տնայնագործութեան արհեստը կուտուրապէս աւելի բարձր երկիրներում, ինչպէս Եւրոպայում, մեռած է արդէն և, ընդհակառակը, նա զարգացած է ցածր կուտուրայի վրայ կանգնած, յետամնաց ազգերի մէջ: Դա ցոյց է տալիս, որ

տնայնագործութիւնը անպակայ չունի: Նա դատապարտուած է մեռնելու:

Յ. Փիրալեան.— Այստեղ ասացին, որ տնայնագործութիւնը մեռած է: Դա չարաչար սխալ է. այդ կեանքը ինքն է հերքում: Նախ պէտք է նկատեմ, որ կուտուրական արտասահմանում տնայնագործութիւնը ամենեին չէ ոչնչացել. Անգլիայում, Շոտլանդիայում, Սկանդինաւիայում, Բելգիայում, Դանիայում նա դեռ ևս բարձր է գնահատւում և պահպանւում է իր գոյութիւնը գործարանների մրցութեան հանդէպ: Բայց թողնենք այդ և վերադառնանք մեր իրականութեանը, Ինչպիսի կացութեան մէջ է մեր գիւղացին. գիւղերում աշխատող ձեռքեր շատ կան. նրանք մեծ քանակութեամբ տարածւում են քաղաքները, գլխաւորապէս Բագուն, կրում են զրկանքներ, կատարում են չարքաշ աշխատանքներ, շատ անգամ պտտում են անխառններ, շատ անգամ պտտում են անգործ: Նրանք, իհարկէ, ուրախ կը լինէին մնալ իրանց գիւղում, ստանալ չնչին օրավարձ, միայն թէ ապրելու հնարաւորութիւն ունենային, բայց, դժբաղդաբար, չը կան գործարաններ և արհեստանոցներ գիւղական շրջաններում, որտեղ նրանք աշխատանքի գնային և իրանց ապրուստը հոգային: Ահա մեր ներկայ կեանքի այդ անտանելի պայմաններում արհեստների տարածումը գիւղերում պէտք է լինի մեր առաջնակարգ հոգսերից մէկը: Տնայնագործութիւնը ձեռնառու է գիւղացուն, որովհետեւ նա հնարաւորութիւն կը տայ աշխատաւորին օրական թէկուզ 30

կոպէկ վաստակ ստանալու: Այդ հանգամանքը դրդում է մեզ գերադասութիւն տալ տնայնագործութեան արհեստին և զարկ տալ նրա զարգացմանը:

Ե. Արհեստակէսեան.—Ես կարծում եմ, որ շրջանային դպրոցներից դուրս դպրոց պէտք է բանալ նաև Թիֆլիսում: Կենտրոնական դպրոցը կը նպաստէր գործի կատարելագործմանը, տալով ինստրուկտորներ, կը ստեղծէր գիւղացիների համար հասարակ ձևի գործիքներ և այլն: Պէտք է ուշադրութեան առնել, որ մեր ներկայ վարպետները համարեա անհմուտ են, դպրոցը առիթ կը տար նրանց հմտանալու, կատարելագործուելու: Այստեղ ճառախօսներից մէկը խաչ քաշեց տնայնագործութեան վրայ: Ապացոյց, որ այդ շատ թիւը կարծիք է, ես օրինակ կը բերեմ Թիւրքիան, ուր մինչև այսօր էլ մանուածքներն ու մետաքսէ գործուածքները կարողանում են մրցել առանց մաքսավճարի ներմուծուող եւրոպական ապրանքների հետ: Թւում է ինձ, որ Կովկասում ևս տնայնագործութեան դեռ շատ ճիւղերը կարող էին դիմանալ գործարանական մրցութեան, եթէ միայն լուծուէր մանարանների խնդիրը, դրանով գործը կը դիւրանար և ջուլհակութեան արհեստը արագ կերպով կը տարածուէր: Գիւղացիներին առ այժմ պէտք աշխատել տալ ուրեմն այն՝ ինչ որ հնարաւոր է. այնուհետև կեանքը ինքը կառաջադրի իր պահանջները և ուղղութիւն կը տայ նրան:

Ս. Արովեան.—Այն խնդիրը, որ շօշափուում է այստեղ, շատ լուրջ է և անկարելի է ներան անուշադիր թողնել: Տնայնագործութիւնը հետզհետէ ընկնում է կուլտուրական երկիրներում, նոյնը պէտք է լինի ժամանակի ընթացքում նաև Կովկասում: Սակայն նախ քան ընկնելը, նա պէտք է զարգանայ, ծաղկի, մինչդեռ արդիւնաբերական գործարարական կեանքը Կովկասում քանի որ գտնւում է դեռ ևս սաղմային դրուսի որ գտնւում է դեռ ևս սաղմային դրութեան մէջ, տնայնագործութիւնը, արհեստները պէտք է իշխէին վերջինում: Ահա այդ հանգամանքը առիթ է տալիս մեզ կարծելու, որ անհրաժեշտ է տարածել արհեստները, զարկ տալ տնայնագործութեան այն ճիւղերին, որոնք արժանի են աջակցութեան, կարող են երկար կեանք ունենալ, և կամ կարող են զարգացնել ժողովրդի ճաշակը:

Լ. Զարաֆեան.—Այստեղ խօսեցին Թիֆլիսում դպրոց բանալու մասին, բայց քանի որ այդ դպրոցի նպատակն է ծառայել գիւղական ազգաբնակչութեանը, արհեստի գիւղերում ծառայելուն, ուստի ցանկալի է, որ դպրոցն էլ լինի գիւղական շրջանում: Հայ տնայնագործական Ընկերութիւնը, օրինակ, Թիֆլիսում բաց արեց իր արհեստանոցը, բայց պ. Քալանթարի խորհրդով նա տեղափոխուեց գիւղերը, ուր այդ գործը իսկոյն կենսունակութիւն ստացաւ: Եւ առհասարակ տնայնագործութեան տեղը գիւղն է: Քաղաքում նա ապրել չէր կարող: Գիւղերում առ այժմ իբրև նոր սկսուած մի գործ,

թէ և նա տալիս է դեռ կոպիտ արտադրութիւններ, բայց և այնպէս նրանք դիմացկուն են և, իհարկէ, ապագայում աւելի ևս կը կատարելագործուեն:

Պետրոսեան. — Խօսող չափըսներէից երկուսը շատ ճիշտ նկատեցին, որ կուլտուրական զարգացման հետ անխուսափելիօրէն ընկնում է տնայնագործութիւնը: Այստեղ օրինակ բերեցին Տաճկաստանը, ուր իբրեւ թէ մինչև այսօր էլ տնայնագործութիւնը մնում է գերազանցող գործարանականի հանդէպ: Չը գիտեմ որքան ճիշտ է այդ: Բայց ես կը բերեմ զրա հակառակ մի այլ երկիր՝ Պարսկաստանը: Դեռ ևս 60-ական թուականներին Սալմաստը ներկայացնում էր մի գործարանական Բալախանի իր գորգագործութեամբ, նոյնը և Թաւրիզը: Ստեփան նրանցից այսօր միայն բեկորներ են մնում: Սալմաստում գորգագործութիւնը ոչնչացել է, իսկ Թաւրիզում մնում է միայն մի հատիկ գործարան: Այն հսկայական արտագաղթը, որ վերջին տարիներս սկսուած է Սալմաստում, տնայնագործութեան, գորգագործութեան անկման շնորհիւն է: Այդ բոլորը տեսնելով, իզուր է ջանք գործ դնել վերակենդանացնելու այդ մեռնող ճիւղը: Խօսեցին այստեղ նաև տնայնագործական դպրոցներ ու արհեստանոցներ բանալու մասին, իր ներկայ կրթական դպրոցները չը պահող ժողովուրդը հազիւ թէ պահի այդ տեսակ արհեստանոցները: Իսկ կառավարութեան օգնութեան դիմելը անօգուտ է. քանի որ մի շարք այդ տեսակ

դիմումները, ինչպէս՝ ոռոգման, մասնագիտական կրթութեան և այլ խնդիրներումնա մինչև այժմ շատ դանդաղ է շարժուել: Գալով պ. Փիրալիանի ասածներին թէ գիւղում պարապ ձեռքեր շատ կան, գլխաւորապէս կանայք, պէտք է առարկեմ, որ գիւղացի կանայք երբէք պարապ չեն լինում. տարին բոլոր ծանրաբեռնուած են ու տնայնագործական աշխատանքի կարօտութիւն չունեն: Աւելի լաւ է արհեստները զարգացնելու համար տնայնագործութիւնը աւանդել գիւղական դպրոցներում:

Նախ. Ա. Քալանթար. — Ես մեր երկրի կեանքից շատ օրինակներ կը բերէի ցոյց տալու թէ լրացուցիչ աշխատանքի պահանջը ամենեւին այնպէս փոքր և չնչին չէ, ինչպէս ճշդնում է ընդգծել վերջին ճառախօսը: Վերցնենք մեզ մօտիկ շրջաններից Արագածի շուրջը դեռեղուած վերին գիւղերը և ամբողջ Արարանալօլը, այն շրջանը, ուր գտնուում են Աղղուլա, Քեշիշքեանդ, Մնջուխլու, Հաջիխալիլ, Գեօղալգարա, Դանագիրմաղ, Մեկիքեանդ, Ղոխղաղիրման, Փամբ, Խանվալի և մօտակայ բնակութիւնները: Վերցնենք նոյնատեսակ մի շրջան սկսած Աղբուլալ գիւղից մինչև Ախալքալաքի գաւառի սահմանները, ուր գտնուում են Բօգիօխլուշ, Դիւզքեհանդ և ուրիշ գիւղեր: Նոյնպիսի շրջաններ կան և Գեղարքունիքում և Զաւախքում և Սիւնիքում և Ղափանում: Այդ բոլոր տեղերում շատ կարճ է ամառը և երկրագործական պարապմունքների ժամանակամիջոցը, ընդամենը մի

չորս կամ հինգ ամիս, մնացած ամիսներում գիւղացու ձեռքերը պարապ են և աշխատանք են որոնում: Ահա այդ աշխատանքի աղբիւրները աւելացնելու խնդիրն է, որ բոլորովին փոխում է նախորդ ճառախօսի եզրակացութիւնը: Ես բազմաթիւ դէպքեր եմ ունեցել խօսելու զիւղաժան ժողովրդի հետ և գիտեմ, որ եթէ իսկապէս մեղ աջողուէր ձեռնտու արհեստներ տալ նրա ձեռքը, մինք որոշ չափով նպաստած կը լինէինք նրա տնտեսական բարգաւաճմանը:

Իշխանուհի Մ. Մ. Թումանեան.—Այստեղ ոմանք ասացին, որ տնայնագործութիւնը մեռնում է, բայց հէնց այդ պատճառով էլ պէտք է աշխատել կենդանութիւն տալ նրան, մանաւանդ որ ժողովուրդի շահերն են այդ պահանջում:

Յ. Արիստակէսեան.—Ճառախօս Պետրոսեանը ասաց, որ Սալմաստի արտագաղթը գորգագործութեան անկման արդիւնքն է: Ես ապրելով Պարսկաստանում, մօտիկ ծանօթ եմ Սալմաստի դրութեանը և պէտք է առարկեմ, որ, ընդհակառակը, արտագաղթի վարակիչ դարձած շարժումն է, որ խիղզում է և վայր գցում թէ տեղական գիւղատնտեսութիւնը և թէ տնայնագործութիւնը:

Յ. Շապտինգեան.—Այն գործուածքները, պիկէյները և այլն, որոնք պատրաստուում են մեզանում՝ Փամբակում, դեռ չեն վարձատրում աշխատողներին: Տնայնագործական ընկերութիւնը առ այժմ պէտք է ուշք դարձնէ ոչ թէ բամբակէ, այլ բրդէ գոր-

ծուածքների վրայ. որովհետեւ մեր գիւղացիների համար նա է շահաւէտ:

Նախագահ Ա. Քալանթար.—Այս, պէտք է զարգացնել բրդեղէն գործուածքների պատրաստութիւնը և ես յատուկ զեկուցում ունիմ այդ մասին անելու Համագումարին: Արհեստի իւրացման տեսակէտով, կրթական նպատակներով մեր արհեստանոցներում մինչև այժմ մեծ տեղ են բռնել բամբակեղէն գործուածքները: Բայց այն ինչ որ սովորում է աշակերտը, յետոյ մի քանի լրացուցիչ դասերով գործադրում է բրդագործութեան մէջ: Եւ մինք մտցրել ենք և մտցնում ենք բրդէ գործուածքներ: Միևնոյն ժամանակ ուշադրութիւն պէտք է դարձնենք և մետաքսեղէնների վրայ: Երբ բրդէ ձանաբաններ կը բացուեն և մենք հնարաւորութիւն կունենանք աւելի էժան գնով թելեր ձեռք բերել, բրդէ գործուածքներ շատ կարող ենք պատրաստել և վաճառքի հանել շահելու նպատակով:

Մ. Ղաղարեան.—Ես կառաջարկէի, որ Տնայնագործական Ընկերութեան վարչութիւնը խոստացուած ձեռնարկները շուտափոյթ հրատարակէ: Բացի դրանից ջուլհակութեան հետ միասին անհրաժեշտ է մտցնել նաև գորգագործութիւնը, կողովագործութիւնը, բրուտային աշխատանքները և այլն:

Ա. Քալանթար յայտնում է, որ մի ձեռնարկ արդէն պատրաստ է և պէտք է լոյս տեսնէր մինչև այս Համագումարը, բայց

վիճատ պարանքն չը կարողացաւ իւր խոստումը կատարել:

Համագումարը վերջում ընդունում է կեկուցանող Ա. Քալանթարի առաջադրած բոլոր թեզիսները, թողնելով դպրոցի խնդիրը յետագայ նիստում քննելու:

Նախագահ Ա. Քալանթար ժամը 2½-ին յայտարարեց նիստը փակուած, և հրաւիրեց ժողովականներին յաջորդ նիստին, նոյն օրը երեկոյեան ժամը 7-ին, Համագումարի պարապմունքները շարունակելու համար:

ՆՈՍ ԵՐԵՐՈՐԴ

Ապրիլի 3-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին.

Նախագահում էր Ալ. Քալանթար: Ներկայ էին Համագումարի բոլոր անդամները: Դահլիճը լի էր երկսեռ հանդիսականներով:

Բանալով Համագումարի երկրորդ նիստը, նախագահ Ալ. Քալանթար մատնանշեց, որ այդ երեկոյեան զբաղմունքները լինելու են, զլխաւորապէս, գորգագործութեան վերաբերեալ խնդիրների մասին: Այդ առիթով Համագումարում կարգացուելու են մի քանի զեկուցումներ՝ ուսուցիչ Ա. Փարեմուզեանի զեկուցումը գորգագործութեան մասին, Ե. Խարազեանի զեկուցումը գորգագործութեան շահաւէտութեան աստիճանի մասին, իր Ալ. Քալանթարինը՝ պարսկական գորգագործութեան մասին, Իշխանուհի Մ. Մ. Թումանեան գորգագործութեան կենտրոնական դպրոցի մասին:

Նախագահ Ալ. Քալանթար կարդում է նախ Փարեմուզեանի զեկուցումը (տես երես 67—71), ուր նա մեծ պաշտպան է հանդիսանում գորգագործութեան, գերազանցելով նրան տնայնագործութեան միւս ճիւղերից և յետոյ Ե. Խարազեանի զեկուցումը գորգագործութեան շահաւէտութեան աստիճանի մասին (տես երես 72—75):

Նրանից յետոյ պ. Ալ. Քալանթար Համագումարին զեկուցանում է Պարսկաստանի գորգագործութեան մասին (տես երես 76—80) իր ժողոված տեղեկութիւնները, որոնք ցոյց են տալիս, որ գորգագործութիւնը այնտեղ դեռ չէ ենթարկուել մեծ փոփոխութիւնների և շարունակ առաջ է ընթանում իր աւանդական եղանակով:

Կարգացում է և Ն. Խարազեանի զեկուցումը Ուզունլար գիւղի գորգագործութեան արհեստի մասին մի քանի հետաքրքրական հաշիւներով աշխատանքի գնահատութեան և արհեստի շահաւէտութեան աստիճանի վերաբերութեամբ (տես երես 72—75)

Ապա իշխանուհի Մ. Մ. Թումանեան կարդում է իր զեկուցումը Թիֆլիսում կենտրոնական գորգագործական դպրոց բանալու մասին (տես երես 81—88):

Նախագահ Ալ. Քալանթար նկատում է, որ առաջին երեք զեկուցումները յատուկ առաջարկներ ու վիճելի կէտեր չէին պարունակում իրանց մէջ, իշխանուհի Թումանեանի զեկուցումը պարունակում է մի դժբաղան որոշ առաջարկ, որի նկատմամբ Համագումարը իր վերաբերմունքը պէտք է ցոյց տայ: Ընդունել թէ յատուկ մասնաժողով ընտրել և խնդիրը յանձնել նրա եզրակացութեան:

Օր. Ս. Եկմալեան: — Գորգագործութեան դպրոց ունենալը, ի հարկէ, կարևոր է: Իմ կարծիքով սակայն անընդունելի են թուում մի քանի կէտեր: Իշ. Թումանեանի առա-

ջարկած ծրագրով այդ դպրոցը ունենալու է երկու տարուայ դասընթաց, ուր ընդունուելու են աշակերտուհիները 10 տարեկանից սկսած: Այդպիսով այնտեղից դուրս եկող վարժուհիները պէտք է լինեն 12 տարեկան: Դա անկարելի է: Բացի դրանից երբ այդ դպրոցը կոչուած պէտք է լինի ծառայելու գիւղին, ուրեմն էլ ինչ միտք ունի բանալ նրան Թիֆլիսում: Պէտք է բանալ գիւղական շրջաններում: Այդ դպրոցում հարկաւոր է ընդունել որոշ վաղական պատրաստութիւն ունեցող ինտելիգենտ անձինք ոչ պակաս 15 տարեկանից: Մի ուրիշ նկատողութիւն ևս, որը վերաբերում է գորգագործութեան տեխնիքային զեկուցանողը ասաց, որ գլխաւոր բանը հէնքն է: Իսկ ես կարծում եմ, որ գլխաւորը փորձունքն է, միջնաթելը: Օգտուելով առիթից ես առաջարկում եմ բարեփոխութիւններ մտցնել գործիքների մէջ, օրինակ՝ մտցնել սանդր: Եզրափակում եմ ասելիքս, որ դպրոցը պէտք է բանալ Թիֆլիսում, ուր աշակերտուհիներ գիւղերից չենք ունենալ:

Յ. Փիրալեան. — Բոլորն էլ ընդունում են, որ կենտրոնական քաղաքում լինի մի մարմին ընդհանուր գործերը ղեկավարելու համար: Բայց դպրոցի խնդրում տարածանութիւններ են ծագում, որովհետեւ շփոթում են իրար հետ երեք նպատակ. 1) ինստրուկտորներ պատրաստելու ցանկութիւնը, 2) ոճի և գեղարուեստական մօտի-

են վարպետ պատրաստող դպրոցներ մի քանի շրջաններում: Այդ էր պատճառը, որ ես էլ անցեալ նիստում առաջարկեցի բանալ աշխարհի դպրոցներ Փամբակի շրջանում, Գանձակի կամ Շուշու շրջանում և Յիսիմալում: Երբ մենք պարզած և որոշած կը լինենք տեղը և մեր պահանջները, աւելի հեշտ կը լինի խնդրի լուծումը:

Յ. Փիրալեան.—Աւելի լաւ կը լինէր ինստրուկտորական դպրոցի հարցը վերցնել հերթականից: Պէտք է նկատել, որ 1905 թուականին մի յատուկ պաշտօնական մասնաժողով, որին մասնակցում էի և ես, որոշեց Թիֆլիսում բանալ տնայնագործական ինստրուկտորական դպրոց 19,000 ըուբլի նախահաշուով: Այդ խնդիրը արդէն ընդունուել է Պետական Դումայում և յոյս կայ որ մօտիկ ապագայում կը բացուի: Եթէ այժմ մենք այստեղ արտայայտենք նրա անհրաժեշտութիւնը, այդքանն էլ բաւական է: Իսկ մինչ այդ՝ մենք շարունակենք մեր ոյժերով վարպետներ ու բանուորներ պատրաստել ու տնայնագործութեան արհեստները տարածել գիւղերում:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.—Ինստրուկտորական կազմ ունենալը շատ կարեւոր է, և Համագումարը անշուշտ հաւանութիւն էլ կը տայ այդ տիպի դպրոցին, եթէ իրագործելը դժուարութիւնների չը հանդիպէր նիւթականի կողմից: Բայց ինչպէս էլ վըճուուելու լինի այդ հարցը, դարձեալ աւելի մեծ այժմէութիւն է պահպանում միւս հարցը,

այն է ունենալ հասարակ վարպետներ պատրաստող դպրոցներ, գորգագործութեան, բամբակագործութեան, ծղնոտագործութեան, կողովագործութեան ճիւղերի համար: Գուցէ Համագումարը աւելի նպատակայարմար կը գտնէ ունենալ հէնց այդ տեսակ երեք դպրոցներ, իսկ Թիֆլիսում ունենալ միայն կամ մի ղեկավար կօմիտէտ:

Յ. Փիրալեան.—Ոճի ուսումնասիրութիւնը պէտք է կատարուի կենտրոնում, անպայման Թիֆլիսում, իսկ փորձառու վարպետներ և բանուորներ տալը՝ տեղիւրում: Հարկաւոր է կենտրոնական Թիֆլիսում հիմնել բիւրօ ոճի և գեղարուեստի մըշակութեան համար ու առանձին էլ գլխաւոր ղեկավար մարմին: Ուսուցման գործը յանձնել ինստրուկտորներին իրանց տեղերում՝ գիւղերում աւանդելու:

Յ. Արիստակէսեան.—Անհրաժեշտ է մի դպրոց ունենալ Թիֆլիսում, ուր և գործիքները կը պատրաստեն: Այստեղ առարկում էին, որ գիւղերից աղջկերք չեն գալիս: Բայց մենք կարող ենք որբերին բերել: Փորձը ցոյց տուեց, որ վարպետներ ուղարկում ենք գիւղերը, պատրաստի գործիքներ չկան, չըկան էլ հմուտ պատրաստողներ, իսկ իրանք վարպետներն էլ ծանօթ չեն գործիքների պատրաստութեան հետ և ահա դժուարութիւններ են առաջ գալիս, գործը դանդաղում է:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.—Որպէսզի անորոշ և խառն վիճաբանութեան մէջ չընկնենք

ու գործնական քայլ արած լինենք, ընտրենք մի մասնաժողով, որը ուշադրութեան առնէր և ուրիշ նկատողութիւններ ու խորհրդածութիւններ, որովհետեւ միւս բոլոր զեկուցումներն մէջ էլ շօշափուում է դպրոցի խնդիրը, և յանձնենք նրան քննելու՝ թէ ի՞նչ աւելի և ռոտեղ յարմար է բանալ դպրոցները: Ապա նրա եղբակացութիւնը լսելով, վերջին նիստում մենք կարող կը լինենք զբաղուել այդ խնդրով ու լուծումն տալ նրան: Մասնաժողովը կարող էր աւելի լուրջ կերպով զբաղուել:

Համագումարը այդ մասնաժողովի համար ընտրում է իշխանուհի Մ. Մ. Թումանեանին, օր. Ս. Եքմալեանին, Յ. Փիրալեանին և Ի. Քութաթեալձէին:

Ե. Լալայեան. — Ինչ համար ցանկալի է, որ Համագումարը դիմի աւելի գործնական միջոցի: Ոճի ուսումնասիրութիւնը պէտք է թողնել տնայնագործական ու ազգագրական ընկերութեան: Առհասարակ դիտական դերը վերաբերում է այդ գործին նուիրուած ընկերութիւններին: Իմ կարծիքով, աւելի լաւ է ամեն մի գաւառ ինքը ասէ, թէ ինչ է հարկաւոր իրան և ըստ այնմ էլ հիմնէ դպրոցին կից իր ցանկացած ճիւղերը: Այդ պատճառով մենք հիմք չէինք ունենայ մի կենտրոնական դպրոց հիմնել, ինսպրուկտորներ պատրաստել:

Նախագահ Ալ. Քալանթար. — Մենք արդէն ընտրեցինք մասնաժողով, որը և զբաղուե-

լու է այդ խնդրով: Ուստի այլ ևս չը ծանրանանք դպրոցական հարցի վրայ:

Յ. Գենջեան. — Պ. Լալայեանի այն ասածի առիթով թէ ամեն մի գաւառի ցանկացած ճիւղը հիմնել դպրոցին կից, պէտք է նկատեմ, որ դա կը լինի դիլեմատիկութիւն: Մեր դպրոցները մինչև այժմ էլ զիտական լուրջ հիմունքների վրայ դրուած չեն: Արհեստների մէջ էլ կարելի է մտցնել գեղարուեստ, գիտութիւն: Ես նկատում եմ, որ պահանջ կայ մի ընդհանուր դպրոցի, որտեղ պատրաստուէին կուլտուրական ուսուցիչներ: Ես առաջարկում եմ ունենալ մի տեխնոլոգիական ինստրուկտոր, և եթէ հիմնուած կը լինի Թիֆլիսում մի կենտրոնական դպրոց, ընդունել այնտեղ ուսանելու եթէ կարելի է ցենզաւոր ուսուցիչներ:

Ե. Լալայեան. — Իմ խօսքը գործնականի մասին է, որպէսզի շուտով օգնութեան հասնենք մեր ժողովրդին: Թիֆլիսում կենտրոնական դպրոց պահելը մտապատրանք է: Հասարակ գիւղացի կիւնը Թիֆլիզ չի գալ, իսկ Թիֆլիսում պատրաստած ձեր ուսուցիչը գիւղ չի գնալ: Պէտք է աչքից չը տալ այն հանգամանքը, որ տնայնագործական արհեստները մեղանում ևս մշտնջենաւոր չեն լինելու, որ կուլտուրան, գործարանները վերջ ի վերջոյ դուրս են մղելու նրան ասպարէզից:

Յ. Գենջեան. — Ուրիշ խօսքով, պ. Լալայեանը խաչ է քաշում տնայնագործական արհեստների զարգացման գործի վրայ: Մինչդեռ

մեր նպատակն է աւելի առաջ տանել արդիւնագործութիւնը:

Ե. Լալայեան.—Իմ միտքը դուք չը հասկացաք: Ես խաչ չեմ քաշում:

Նսխազան Ալ. Քալանթար.—Թողնենք, պարոններ, այդ ձևի վիճաբանութիւնը: Դպրոցի հարցը կը լուծի մասնաժողովը: Տնայնագործական աջակցութեան ձևերը զանազան են, մի տեղ կազմակերպւում է վաճառահանութիւնը, մի ուրիշ տեղ հիմնում են դպրոց, մի երրորդ դէպքում հոգս են տանում ինստրուկտորների մասին: Եթէ, օրինակի համար, մենք զբաղուէինք ի միջի այլոց նոր տեսակի տօրքեր տարածելու գործով և բարեւաւէինք տեխնիկան, դա էլ օգտաւէտ գործերից մէկը կը լինէր: Պէտք է մտցնել նոր յարմարութիւններ, կարգաւորել գոյների ու թելերի խնդիրը և այլն: Ուստի թողնենք դպրոցական հարցը և անցնենք գեկուցումներին:

Պ. Ղարախանեանը կարդում է իր գեկուցումը «Տնայնագործական հին կուլտուրայի գնահատելի ճիւղերը» վերնագրով (տես երես 90—95): Զեկուցումը ընդունւում է անոնց վիճաբանութեան:

Յ. Գնջեան—Կարդում է իր «Տնայնագործական կազմակերպութեան խնդիրներ» անունով գեկուցումը (տես երես 96—104):

Ներկարար Հայկազեան.—Ես ուսումնասիրելով ներկարարութեան արհեստը, եկել եմ այն եզրակացութեան, որ գոյները գործադրելու համար էլ յատուկ գիտութիւն է

հարկաւոր, բաւական չէ միայն ունենալ ներկեր, այլ և պէտք է տեխնիկական ուսումնասիրութիւն: Ես բազմաթիւ օրինակներ կը ներկայացնեմ ապացուցանելու, թէ ինչ պայմաններ են ազդում ներկելու արհեստի մէջ: (Հայկազեանը բերում է հետաքրքրական օրինակներ):

Յ. Փիրալեան.—Զեկուցանող պ. Գնջեանը շատ լաւ ընդգրկեց կառավարչական և հասարակական տնայնագործական ընկերութիւնների գործունէութիւնը: Կառավարութեան և ղեկավարին պրակտիկայով հաստատուած է ինժեներ տեխնոլոգի և պահեստների գոյութեան անհրաժեշտութիւնը: Բայց և այնպէս մեծ միջոցներ է պահանջում այդ գործի կազմակերպութիւնը: Կովկասի համար մենք հաշուեցինք, որ 500,000 ռուբլի գումար է հարկաւոր: Այդ տեսակ կազմակերպութիւնները հնարաւոր են այն դէպքում, եթէ միայն լինեն մասը ղեկավարին միութիւններ: Ես ձեր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ մի ուրիշ հանգամանքի վրայ: Մեր երկրի համար կարևոր նշանակութիւն ունի ներկարարական գործը, ամբողջ Ռուսաստանում լուրջ մասնագէտ չը կայ, բացի զրանից այդ ճիւղի վերաբերեալ տեխնիքական նորութիւնները յայտարարւում են այն ժամանակ միայն, երբ արդէն հնացած են: Ուստի կարծում եմ, անհրաժեշտ է ունենալ ինժեներ-տեխնոլոգ մասնագէտ ներկարար, մանաւանդ Կովկասի համար:

Յ. Գնջեան.—Ուրախութեամբ լսեցի պ.

Փիրալեանի առարկութիւնը, սակայն ես միայն ուրուագծեցի գործունէութեան ընդհանուր ուղղութիւնը: Ըստ երևոյթին, պարզւում է մի բան, որ մասնագէտներ չը կան: Սակայն կարծում եմ իմ առաջարկուած ծրարագրի մի քանի մասերը իրագործելի են:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.—Առաջարկը հաւանութիւն է գտնում և դէմ առարկողներ կը կան, ուստի ցանկալի համարենք այդպիսի մի ինժեներ-տեխնօլոգ ունենալ ընդհանուր՝ Կովկասի համար:

Յ. Փիրալեան.—Կառաջարկէի աւելացնել նաև, որ անհրաժեշտ է յատուկ ներկարար մասնագէտ-ինժեներ ունենալ:

Առաջարկը ներկայացնում է պատճառաբանեալ ձևով:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.—Պ. Գինջեանի առաջարկած թեզիսներից վիճելի եմ գըտնում միայն գործիքներ պատրաստելու ընդհանուր կենտրոնական արհեստանոց ունենալը, որովհետև այնտեղ անհնարին է ամեն բան պատրաստել:

Յ. Գինջեանը բացատրում է, թէ ինչ պատճառներից զրգուած նա առաջադրում է այդ խնդիրը: Որովհետև գիւղացին անձանօթ լինելով գործիքների կազմութեանը, անկարող է և հնարաւորութիւն չունի պատրաստել տալ իր տեղում գործիքների բարդ մասերը:

Ն. Ալալեան.—Ամենեին պէտք չէ կրօպական ձևի նրբացրած ու կատարելագործած գործիքներ մտցնել գիւղերը, որ ժողո-

վուրդը, անկարող լինելով գործադրել, ստիպւած լինի դէն ձգել:

Յ. Գինջեան.—Մենք ամենևին նպատակ չունենք բարդ բան տալ ժողովրդին, այլ աւելի յարմարեցրած: Մանաւանդ որ իմ առաջարկը փորձնական բնաւորութիւն ունի:

Յ. Փիրալեան.—Երեւի պ. Գինջեանը ծանօթ չէ կառավարչական կազմակերպութեան հետ, թէև նկատում է կեանքի պահանջը: Գործիքները այլ ևս դժուարութիւն չեն ներկայացնում մեր գիւղացու համար, ուստի և արագութեամբ տարածւում են, ինչպէս որ նոր ձևի գութաններն են տարածւում:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.—պ. Գինջեանի ասելով, այդ արհեստանոցը լինելու է փորձնական: Դա արդէն այլ խնդիր է: Այնուամենայնիւ դեռ ևս լաւ պարզուած ու մշակւած արհեստանոց, մի որևէ բան կոտրում է և հարկաւոր է շինել տալ: Ո՞ւմը դիմել:

Յ. Գինջեան.—Ուրեմն ինչ անել այն դէպքում, եթէ մի որևէ խուլ անկիւնում, ուր չը կան արհեստաւորներ կամ կանոնաւոր արհեստանոց, մի որևէ բան կոտրում է և հարկաւոր է շինել տալ: Ո՞ւմը դիմել:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.—Դիմեցէք Տնայնագործական ընկերութեան վարչութեանը կամ ինստրուկտորներին և նրանք պատրաստել կը տան գոյութիւն ունեցող արհեստանոցներում կամ գործարաններում:

Յ. Փիրալեան.—Երբ կայ շրջանային ինս-

տրուկտոր, ինքնըստինքեան կենտրոնական արհեստանոցը աւելորդ է զառնում և զրա հարցը վերանում է:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.—Եթէ նոր առարկողներ չըկան, կենտրոնական արհեստանոցի խնդիրը ես կը համարեմ վերացած:

Նախագահ Ալ. Քալանթար դիմում է ժողովականներին հարցնելով՝ եթէ նոր առարկողներ չը կան, նիստը համարենք այսօր վերջացրած: Նախագահը յայտնում է, որ ու. Վերմիշեանը հրաւիրում է Համագումարի անդամներին այցելել իր դպրոց-արհեստանոցը տեսնելու:

Ժամը մօտ 11-ին նիստը փակւում է: Յաջորդ նիստը նշանակուած է ապրիլի 4-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին:

ՆԻՍՏ ԵՐՐՈՐԴ

(Ապրիլի 4-ին)

Նիստը սկսուեց առաւօտեան ժամը 11^{1/2}-ին, բաղմամարդ հասարակութեան ներկայութեամբ:

Նախագահում էր պ. Ալ. Քալանթար: Բանալով համագումարի III-րդ նիստը, նախագահը նկատեց, որ Համագումարը այդօրուայ իր նիստում պէտք է զբաղուէր մի շարք զեկուցումների ընթերցանութեամբ և քննութեամբ, որոնք ստացուած են զանազան բաժանմունքներից և վերաբերում են Համագումարի ծրագրի կէտերին: Այդտեղ շօշափւում են նաև բաղմաթիւ ուրիշ խնդիրներ, վերաբերեալ զանազան մթերքների մշակութեան:

Առաջին զեկուցումը կարդաց Յ. Աղաբաբը «Գանձակի արհեստանոցը և տնայնագործական հարցեր» (տես երես 105—117):

Նախագահ Ալ. Քալանթար,—Թւելով զեկուցանողի թեզիսները, նկատում է, որ Համագումարը անցեալ նիստերում նկատի է առել շօշափուած կէտերը, բացի միայն մէկ կէտից՝ այն է արհեստանոցներին կից զրապիտական դպրոցներ հիմնելուց, որը վիճելի է:

Երկրորդ զեկուցումը պատկանում էր Շուշու բաժանմունքին և կրում էր հետևելով վերնագիրը «Շուշու-ջուլհականոց-զըպ-րոցը և պատասխան ծրագրի հարցերին» (երես 118—122):

Ուսուցիչ Յ. Շապտինդեան կարդում է Համալուի տնայնագործական ընկերութեան զեկուցումը (տես երես 123—126): Ուսուցիչ Ղազարեան կարդում է Ղշլաղի (Փամբակի շրջանի) արհեստանոցի վարչութեան զեկուցումը (տես երես 128):

Ապա նախագահի հրաւերով Պարնի գիւղի (Փամբակի) արհեստանոցի ներկայացուցիչ գիւղացի Ս. Բայաղեանցը, որ իր ընտանիքով պարապում է տնայնագործութեան արհեստով, տեղեկութիւններ է հաղորդում բրդի գործուածքների մասին. նրա ասելով, բրդի արշինը նստել է իրանց վրայ 40 կ, իսկ բամբակը 15—20 կ. նա բացատրում է, որ գգելու և մանելու խնդիրը մեծ դժուարութիւն է ներկայացնում արհեստի, առաջադիմութեան գործում: Գիւղացին ինքը հնարաւորութիւն չունի համապատասխան թելեր պատրաստելու, բայց և այնպէս նա յայտնում է, որ գիւղացու համար աւելի ձեռնտու է բրդէ գործուածքներ պատրաստելը, քան բամբակէ: Վերջում նա պարզ ու անպաճոյճ կերպով դիմում է Համագումարին և խնդրում միջոցներ տալ գիւղացուն գոնէ այդ արհեստով ապրելու (տես զեկուցումը երես 129—134):

Մ. Ղազարեանը նկատում է, որ նախորդ խո-

սողի տուած տեղեկութիւնները վիճելի են, բրդէ գործուածքը նստում է արշինը ոչ թէ 40 կոպէկով, այլ 65—70 կոպէկ: Բայց դա պայմանական նշանակութիւն ունի, որովհետեւ պատրաստուած իրն էլ իւր բարձր ու ցած գներ ունի: Պէտք է նկատել, որ Փամբակի երիտասարդութիւնը, եթէ տաք կերպով է կպել տնայնագործական արհեստի տարածման գործին, դա առաջ է գալիս նրանից, որ նա այսօրուայ օգտի մասին չէ խորհում, այլ նայում է նրա վրայ իբրեւ կրթական մի գործի վրայ, որը օգտակար է ժողովրդի համար:

Ալ. Քալանթարը—յայտնում է, որ իր գիւղի մշակութեան մասին ինքը իր զեկուցումը մտադիր էր տալ մի փոքր ուշ, բայց որովհետեւ այդ խնդրի շուրջը արդէն վիճարանութիւն է սկսուած, ուստի աւելի նպատակայարմար է գտնում հանդէս գալ հէնց այժմ:

Կարդում է իր զեկուցումը (տես երես 156—162):

Այդ զեկուցումով խնդիրը համարւում է լուսաբանուած և մի քանի բացատրութիւններին յետոյ, որոնք վերաբերում են մանաւրանների համար պահանջուող ծախսերին, ընդգծում է որ ջուլհակայնոցները պէտք է առանձին ուշադրութիւն դարձնեն բրդեայ գործուածքների վրայ:

Յ. Արիստակէսեան, ցոյց տալով Բագուի արհեստանոցում գործուած կտորները, յայտնում է, որ նրանց թելերը բերել են ար-

բուլաճ եղել Մօսկուայից և նստել է Ֆրունտը 1 բուլրի 10 կոպէկ:

Այդ թելերից օրական պատրաստուում է 3 արշին կտոր: Եթէ հաշուելու լինենք ամեն մի արշինում 10 կոպէկի փչացող թելեր, դուրս կը գայ ուրեմն, որ այդ կտորի արշինը նստում է 1 ը. 40 կոպ. բանուորի վարձով, վերջինս ընդունելով 20 կոպէկ ամեն մի արշինի համար: Բայց պէտք է ի նկատի առնել, որ օրական 3 արշին գործում են արհեստին ոչ այնքան հմուտ ու վարժ բանուորուհիները, որոշ ժամանակի պրակտիկայից յետոյ նրանք կարող են տալ ոչ պակաս քան 4 արշին օրական, ուրեմն օրավաստակը կը հասնի այդպիսով 80 կոպէկի: Գիւղացիները այդչափ էլ կարող են պատրաստել և, ի հարկէ, 80 կոպէկ օրավաստակը նրանց համար մեծ բան է: Այդ նա ասում է ապացուցանելու բողոքայ գործուածքների շահաւէտութիւնը. ապա կարդում է իր զեկուցումը (տես երես 145—149):

Նախագահ Ալ. Քալանթար. — Զեկուցումները մէջ այն միտքն է յայտնուած, որ բացի ջուլհակութիւնից պէտք է սովորեցնել և ուրիշ տնայնագործական արհեստներ: Դա անվիճելի է: Տնայնագործութեան Ընկերութիւնը նպատակ ունի զբաղուել տնայնագործական դանազանատեսակ արհեստներով և անշուշտ նա կը ձեռնարկի նրանց ուսուցմանը. բայց Ընկերութիւնը ներկայումս աննպատակայարմար է գտնում միանգամից ձեռք զարկել շատ գործերի և նրանց

վատ կատարել: Ուստի նա սկսելով ջուլհակութիւնից, ցանկանում է նրան այնքան դեկավարել, մինչև կարելի լինի գործնական հողի վրայ դնել նրան և զարգացման ճանապարհի վրայ: Նա սկսել է տնայնագործութեան միւս ճիւղերի մասին հոգատարութիւն իր գործունէութեան առաջին քայլերից և բանակցութեան մէջ է եղել սկզբից հանգուցեալ բժշկուհի տիկին Մ. Օհանեսանի հետ:

Այգօրինակ ճիւղերի, ինչպէս կաւագործութեան, բրուտութեան ջերմ քարոզիչներին առաջինն էր հանգուցեալը, որը կարգաց թիֆլիսում մի զեկուցում, գործեց Գանձակում և նպաստեց կազմակերպելու Շուշում. ուստի առաջարկում է Համագումարին յոտնկայս յարգել հանգուցեալի յիշատակը, որը և կատարւում է պատկանելի լուծութեան մէջ: Այնուհետև պ. Քալանթարը կարգաց հանգուցեալի նամակից հետեւալ կտորը.

«Արհեստների հարցը ես ուսումնասիրել եմ տարիների ընթացքում և շատ ճիւղեր ինձ հետաքրքրել են, որոնցից ես հաւաքել եմ նմուշներ: Բայց այս բոլորն պէտք է ջօկել ամենաարժանը և ամենագործնականը: Օրինակ, հիմայ առաջին դրած է մի ժողովածու բրուտային իրեղէնների՝ ամենահասարակ ամաններից մինչև զեղեցիկ վազաներ: Ինչպէս գիտէք այդ ճիւղը տալիս է բազմաթիւ Շվեյցարացիների Thun քաղաքի և շրջակայ զիւղերի բնակիչներին, Լայպցիգի շրջակայքի բնակիչներին և շատ ուրիշներին մի կտոր հաց: Մենք կովկասցիներս ամեն մի հասարակ քաղցրեղէնի բանկա և ուրիշ ամաններ դնում ենք Ռուսաստանում և թանգ դնելով, Վրաս-

տանում փորձեր արել են, բայց անաշուղ: Գանձակի մօտ Զուռնաբազ գիւղում, Շուշուայ մօտ Պեխի աղբերի մօտ կայ շատ լաւ հող, որից կարելի է լաւ իւրեր պատրաստել: Միայն հարկաւոր է փոքր կապիտալ բերել տալու ոտաշարժ բրուտային գործիքներ (ножные гончарные станки), վառարաններ շինելու և ամենից առաջ մի լաւ ուսուցիչ բերելու: Ֆինլանդիայում կան շատ լաւ վարպետներ այդ գործի, որոնք ուրախութեամբ կը գան:

Եւ մի քանի օրով ստիպուած եմ գնալ Մոսկուա: Ինչքան էլ աշխատեցի ամին ինչ նամակով պատուիրել, անկարելի եղաւ. մի քանի բաներ ինքս պիտի ընտրեմ և ինքս խօսեմ գործարանատէրերի հետ, թէ չէ շատ անպէտք նմուշներ էին ուղարկւում շարունակ: Յետոյ Մոսկուա կուստարնի կօմիտէտում շատ լաւ զանազան գործիքներ և իրեր կան, որոնք կարող են մեզ համար շատ օգտաւէտ լինել:

Ֆինլանդիայից ծանօթներս ինձ խոստանում են ամեն տեսակ աջակցութիւն: Եթէ դրամ լինէր, կը խնդրէի, որ մի լաւ բրուտ ուղարկէին:

Կտրծում եմ աւելի նպատակայարմար կը լինէր, եթէ Համագումարը այս տեսակ մի որոշում կայացնէր, որ՝ ցանկալի է արհեստների բոլոր ճիւղերի տարածումն ու զարգացումը: Համակրութեամբ վերաբերունքը այդ բոլոր առաջարկներին, բայց որոշում չը կատարենք այս ու այն արհեստի անմիջական և պարտաւորական ուսուցման մասին հէնց առաջիկայ տարում, որպէս զի յետոյ անկարող չը լինենք իրագործելու:

Համագումարը ապա լսում է Նարաքիլիսայի ճիւղի զեկուցումը (տես երես 135—141). Վաղարշապատի շրջանի վարպետ Արշակ Մակարեանի զեկուցումը (տես երես 142—144) Ուզուէլար գիւղից Ս. Խարապեանի

զեկուցումը (տես երես 150—153): Նստեկարգացուեց մի համառօտ տեղեկութիւն Ալէքսանդրօպօլի արհեստանոցի մասին (տես երես 154—150):

Օր. Երմախան, խօսք խնդրելով նախագահից, յայտնում է, որ ինքը մի նկատողութիւն ունի անելու ժողովին: Արհեստանոց-դպրոցներ ունենալու առաջարկը Ա. Քալանթարի առաջին զեկուցման թէղիսների մէջ արդէն կար և ընդունուեց Համագումարի կողմից: Հարցը կրկին շօշափւում է միւս զեկուցումներում: Լսելով բոլոր առարկութիւնները, եւ աւելի և աւելի համոզւում եմ, որ պէտք է պաշտպանել շրջանային դպրոցների առաջարկը և եւ անպայման դէմ եմ այստեղ, Թիֆլիսում, դպրոցի կենդրոնացնելուն: Երբ Համագումարին կը ներկայացուի դպրոցական մասնաժողովի զեկուցումը, դուք կը տեսնէք, որ նա ձայների մեծամասնութեամբ ընդունել է Թիֆլիսում միակ դպրոց բանալու առաջարկը: Եւ առանձին կարծիք չայտնեցի: Եթէ ինձ առարկեն, թէ Թիֆլիսի կենտրոնական դպրոցը պէտք է ինստրուկտօրներ պատրաստէ և ուրիշն ղեկավարներ տայ երկրին, եւ կտեմ, որ ներկայ Համագումարը հաղիւ թէ ձեռնհաս լինի ինստրուկտօրական դպրոցի խնդիրը լուծելու, որը վերաբերում է ընդհանրապէս Կովկասին, նրա բոլոր մասերին: Իմ կարծիքով, ընդունուած տիպի դպրոցները պէտք է բանալ երեք մասերում, ինչպէս

որ առաջարկում էր Քալանթարը, որին ես համամիտ եմ:

Այնուհետև նախագահ Ալ. Քալանթար կարդում է Մ. Սողոմոնեանի զեկուցումը «Տնայնագործութիւնը Կովկասում և Ռուսաստանում», որ պարունակում է իր մէջ, մի շարք տեղեկութիւններ՝ թէ ինչպիսի հիմքերով է կազմակերպուած տնայնագործութեան գործը Մոսկուայի զեմստվոյի մէջ թէ ինչպիսի ուղղութիւն պիտի տալ մեղանում, և վերջում անում է մի շարք առաջարկներ գործի աջողութեան համար: (Տես երես 163—175):

Նախագահ Ալ. Քալանթարը, ուշադրութիւն հրաւիրելով զեկուցանողի առաջարկներին զխաւորապէս մուգէյի վրայ, նկատում է, որ նրանք կազմակերպչական մի նախագիծ չեն, այլ զեկուցանողը անձամբ տեսել է այնտեղ գործնականում, գործի կազմակերպութեան հաշիւը ներկայացրել է շատ համեստ, մինչդեռ, ընդհակառակը, մեծ ծախք կը պահանջուի:

Մ. Ղազարեանը առաջարկում է, որ համագումարը բարոյական պարտականութիւն զնի Ընկերութեան վարչութեան վրայ մեր գործուածքների լաւագոյն նմուշներից ուղարկելու Մոսկուայի զեմստվոյին մուգէին:

Նախագահ Ալ. Քալանթար պատասխանում է այդ առաջարկին, որ վարչութիւնը ինքն էլ զգում էր զրա կարևորութիւնը, սակայն զգուշացաւ այդ քայլը անելուց, որովհետև

գործուածքները դեռ կրթական բնաւորութիւն են կրում, իսկ եթէ յանկարծ պահանջ ստացուէր, հրտեղից պէտք է կատարէինք այդ պահանջը, երբ մենք պատրաստում ենք չնչին քանակութեամբ, այն էլ միայն կրթական նպատակով:

Պ. Ղարախանեանը շեշտում է, որ դպրոցներին խնդիրը ապագայի գործ է, մենք արդէն վարպետներ ունենք, իսկ թելը առնում ենք քաղաքից. ահա էականը թելի խնդիրն է: Գործի յետաճանցութիւնը զրանց մէջն է կայանում—պէտք է միջոց տալ մեր գիւղացուն, որ ինքը իր հում նիւթերը վերածի թելի ու ապա պատրաստի գործուածքներ:

Մ. Ղազարեան հարց է տալիս, թէ ինչ յարաբերութիւն ունի հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը կուստարնի կոմիտէտի հետ:

Ալ. Քալանթար քաջատրում է, որ կուստարնի կոմիտէտը կառավարչական հաստատութիւն է, որը աշխատում է աջակցել, խրախուսել ու նպաստել տնայնագործութեան զարգացմանը Կովկասում: Ներկայ համագումարի մէջ կոմիտէտը մասնակցում է ոչ միայն իր մի քանի անդամներով, այլև իր իրերը ցուցադրելով: Կոմիտէտը անշուշտ համակրութեամբ է վերաբերում Տնայնագործական Ընկերութեան, ինչպէս նա կը վերաբերուէր և ուրիշ այդ տեսակ հաստատութիւններին: Ես, հայ Տնայնագործական Ընկերութեան նախագահս, անդամ եմ այդ կոմիտէտին և նրա գործավար Փիրա-

լեանը փոխ-նախագահ է մեր Ընկերութեան մէջ: Երկու հաստատութիւնների մէջ տիրում է համերաշխութիւն և գործակցութիւն: Այնուհետև հաջորդելով, որ խնդիրք է տրուած ում հարկն է Տնայնագործական Ընկերութիւնը դարձնելու գիւղատնտեսական-տնայնագործական ընկերութիւն, Ա. Քալանթար խորհուրդ է տալիս այն անձերին, որոնք, նկատելով հայ Տնայնագործական Ընկերութեան ու պետական կուստարների կօմիտէտի համերաշխութիւնը, հարցնում են, թէ ումը դիմել հարկաւոր դէպքերում, թող առանց վախենալու՝ թէ խնդիրները մի գուցէ կորչեն, դիմեն զբանցից որին ուզում են՝ այն է կուստարների կօմիտէտին, Գիւղատնտեսական ընկերութեանը, հայ Տնայնագործական Ընկերութեանը թէ նոյն իսկ «Գիւղատնտես» շաբաթաթերթին, որովհետև այդ հաստատութիւնները սերտ կերպով շաղկապուած են իրար հետ:

Վերջում Ա. Քալանթարը կարդում է իր զեկուցումը «Զուլհականոցի կազմակերպութեան մասին» (տես երես 176—183), որով աշխատում է պատասխան տալ այն հարցին, թէ ինչ արժէ ջուլհականոցի կազմակերպութիւնը կէս տարուայ, ինն ամսուայ և մի տարուայ համար:

Զեկուցումը առաջ է բերում լրացուցիչ հարց ու փորձեր արհեստանոցի ընդարձակման դէպքերի մասին:

Համագումարը ընդունում է բոլոր զեկուցումների եզրակացութիւնները ընդհանուր

անմամբ, յետաձգելով վախճանական ձևակերպութիւնը վերջին ժողովին, երբ կարողացուած կը լինեն և միւս զեկուցումները:

Ժամը 21/2-ին, նախագահը, Համագումարի նիստը համարելով փակուած, յայտնեց, որ յաջորդ՝ IV-րդ նիստը, տ. Սիրանոյշի յօթեւանական ներկայացման պատճառով, այդ հրեկոյ չէ կայանալու—անդամներից շատերը գնալու են ներկայացման:

Նիստը կը կայանայ հետևեալ առաւօտ, կիրակի օր ապրիլի 5-ին, ժամը 11-ին:

Միևնոյն ժամանակ յայտնեց, որ Համագումարին մասնակցող անդամներից շատերը դիմել են իրան, խնդրելով օգտուել դէպքից և ծանօթացնել նրանց սերգատ մեքենաների հետ, որոնք կան Գիւղատնտեսական ընկերութեան մէջ: Այդ հիման վրայ նա խոստանում է հետևեալ օր առաւօտը նախ քան հերթական պարապմունքներին դիմելը կարդալ մի դասախօսութիւն սերգատների մասին և ցոյց տալ նրանց գործի մէջ:

ՆԻՍՏ ՉՈՐՐՈՒՊ

5 ապրիլի

Նիստը բացուեց առաւօտեան ժամը 11-ին, երկսեռ բաղամարդ հասարակութեան ներկայութեամբ և մասնակցութեամբ Համագումարին մասնակցող, համարեա, բոլոր անդամներին:

Նախ քան Համագումարի զբաղմունքներին անցնելը, նախագահ Ալ. Քալանթար, համաձայն Համագումարի անդամներից շատերի ցանկութեան, ծանօթացրեց հանդիսականներին սերգատ մեքենաների գործունէութեան, նրանց տեսակների, ինչպէս Պերֆեկտ կոնստրուկտի, Ֆորտուայի, Մելոտտի, Տօբուլեարի, Ալֆալաւալի և այլն, ու յատկութիւնների հետ և փորձով ցոյց տուեց՝ թէ ինչպէս են ամենակարճ ժամանակամիջոցում կաթից սեր ստանում:

Սերգատ մեքենայի վրայ փորձը կատարելուց յետոյ, ժամը 11 և կէսին, Համագումարը վերսկսեց իր հերթական զբաղմունքները՝ լսելու մի շարք զեկուցումներ:

Առաջին զեկուցումը կարդաց՝

Յ. Փիրալեան. «Ընկերակցութիւնները տրանսպարտութեան մէջ» վերնագրով, ուր զեկուցանողը մատնանշելով ընկերակցու-

թիւնների օգտակարութիւնը գիւղերում, մանաւանդ տնայնագործական արհեստների զարգացման գործում, առաջարկում էր կազմել յատուկ կոմիտէտ ընկերակցութիւնների գաղափարը քարոզելու և գործնական ցուցմունքներ տալու ու զեկավարելու նրանց կազմակերպութեան գործերը (տես երես 184—197):

Նախագահ Ալ. Քալանթար ընդգծում է զեկուցման էական կէտերը և առաջարկում է ցանկացողներին խօսել զեկուցման առիթով:

Յ. Գննչեան. — Պ. Փիրալեանի զեկուցման մէջ շօշափուած էր ամենաէական և հրատապ խնդիրը, այն է՝ կազմակերպել գիւղական աշխատանքներ: Շատ ճիշտ էր նրկատուած, որ զանազան գիւղական պարագիտների ու խանութպանների ընչաքաղցութեան ու աշխատանքի շահագործութեանը վերջ տալ անշուշտ կարելի է միայն կօօպերացիայի կամ ընկերակցութիւնների շնորհիւ: Բայց ես ուզում եմ այդ զեկուցման մէջ ուղղում մտցնել՝ թէ ինչպէս հիմնել առհասարակ կօօպերատիւ միութիւնները մեր գիւղերում: Ցանկալի էր, որ ներկայ Տնայնագործական Համագումարը մտցնէր այսպիսի ուղղում, որ նա զընունում է նպատակայարմար, որպէսզի Գիւղատնտեսական Ընկերութիւնը, կուստարների կոմիտէտը կամ թէ տնայնագործական ընկերութիւնը իր վրայ վերցնէր նախաձեռնութիւնը կազմակերպելու տնայնագործական ընկերութիւններ գիւղական շրջան-

ներում և այդ նպատակով ցուցմունքներ տալու համար պահելու յատուկ ինստրուկտորներ: Ապա թէ՛ ոչ գիւղացին ինքը, իր սեփական նախաձեռնութեամբ, ոչինչ անել չէ կարող:

Մ. Ղազարեան.—Երեք տարի ապրելով գիւղերում, ես եկայ հզրակացութեան, որ գիւղացիների դրութիւնը պէտք է բարւոքութիւն իրանց աշխատաւորների շնորհիւ: Կօօպերատիւ միութիւնները պէտք է լինեն դասային, այլապէս գիւղական կուլակները կարող են մտնել միութիւնների մէջ և կը սկսեն գործը վարել իրանց կամայականութեամբ և շահագործել նրան իրանց օգտին: Այլ բան է եթէ, մտցուած լինէր մեղանում գեմատիօ. նա արդարեւ կարող էր այդ գործի կազմակերպութիւնը անել ցանկալի հիմքերի վրայ: Այդպիսով, մինչև որ չը մտցուի մեղանում գեմատիօ, անհնարին է մտցնել նաև կօօպերացիաները: Մեղանում տնայնագործական արհեստի շուրջը կազմուեց մի խմբակ, որը ուզում էր դառնալ գիւղատնտեսական ընկերութիւն և խոստանում էր անդամների ստուար թիւ գրաւել շրջակայ գիւղացիներից, սակայն գործը գլուխ չեկաւ մինչև այժմ, որովհետև ղեկավարող չը կար: Իսկ առանց ղեկավարի ոչինչ չէ կարելի անել:

Յ. Փիրալեան առարկելով Գինջեանին, նկատում է, որ կօօպերացիաները ինչպէս կազմակերպելու մասին այժմ ոչինչ ասել չէ կարող, որովհետև իր ձեռքի տակ չունի

կանօնադրութիւնը, բայց կարող է յանձնարարել կարգալու «Գիւղատնտես» շաբաթաթերթը, որի մէջ տպագրուած է այդպիսի կանօնադրութիւն: Աւելի մանրամասն ու գործնական ցուցմունքներ կը տայ գիւղատնտեսների համագումարը, որը կայանալու է առաջիկայ աշնանը: Ինչ վերաբերում է գործը կազմակերպելու համար յատուկ յանձնաժողով ունենալուն, որպէսզի պրօպագանդա անի և գործնական աջակցութիւն ցոյց տայ գիւղացիներին, ինքը արդէն իր գեկուցման մէջ ցանկութիւն յայտնեց այդ մասին: Իսկ մինչև այդ յանձնաժողովի ընտրուելը՝ գործի կազմակերպելը կարող է իր վրայ վերցնել նաև մեր Տնայնագործական Ընկերութիւնը: Ապա անցնելով Մ. Ղազարեանի դիտողութեանը կուլակների մասին, շեշտեց, որ կուլակը ամենուրէք հողը թշնամի է, նա կայ գեմատիօյում, քաղաքային ինքնավարութեան մէջ, և ահա աշխատաւորների պարտքն է մրցել նրա դէմ: Ճառախօսը ինքն էլ է անհրաժեշտ համարում գեմատիօյի կարիքը, սակայն բոլորովին անտեղի կը լինի ձեռքերը ծալած նստել ու սպասել գեմատիօյի մտցնելուն: Եւ այժմ, քանի որ գեմատիօ չունենք, կասկածից դուրս է, որ պէտք է կազմակերպուել և ժանր կօօպերատիւներով դիմադրել աշխատաւորներին շահագործող կուլակներին:

Նախագահ Ա. Քալանժար.—Անվիճելի է կօօպերացիաների օգտակարութիւնը: Պ.

Փիրալեանի թեզիսը հետևեալն է. «նպատակայարմար է համարուում հիմնել՝ յատուկ կոմիտետ տարածելու գիւղերում ընկերակցութիւնների գաղափարը և գործնականապէս աջակցելու ընկերակցութիւնների կազմակերպութեանը: Համագումարը կարող էր այդ ձևակերպութիւնը համակրութեամբ ընդունել, իսկ մինչ այդ կարելի է մի շարք միջոցներ ևս ընդունել, այն է, խնդրել Հայ Տնայնագործական Ընկերութեանը և միւս հաստատութիւններին իրանց վրայ առնել այդ գործի կազմակերպութեան նախաձեռնութիւնը: Եթէ Համագումարը ընդունում է այդ ձևակերպութիւնը, ես կարող եմ շնորհակալութիւն յայտնել ղեկուցանողին և ապա անցնել Բողոքվիչի ղեկուցմանը:

Ընդունում է ղեկուցանողի թեզիսը նախագահի ձևակերպութեամբ:

Բողոքվիչը կարգաց իր և Բեզպալովի կազմած ղեկուցումը «տնայնագործներին մթերքներ և գործիքներ մատակարարելու խնդրի մասին», որով ղեկուցանողները տալիս էին մի շարք տեղեկութիւններ թէ՛ որտեղից և ինչ պայմաններով կամ գներով կարելի է ստանալ տնայնագործութեան վերաբերեալ գործիքներ ու մթերքներ՝ պատրաստի թելեր ու գոյներ, դանադան գործուածքների նկարներ, ուզօրներ և նմուշներ: (Զեկուցումը տես երես 198-207):

Դրանից յետոյ նախագահ Ա. Քալանթարի գեղուցեց «տարեկան վաճառահանդէսների կազմակերպութեան մասին», որով առաջարկում

էր տնայնագործական արտադրութիւնների վաճառահանութիւնը կազմակերպելու և հասարակութեանը ծանօթացնելու նպատակով, իրել փորձ, եկող տարի կազմակերպել վաճառահանդէս (տես ղեկուցումը երես 243—247):

Ապա նախագահը առաջարկում է ցանկացողներին խօսել այդ առիթով:

Տ. Վ. Վերմիշեան, միանալով պ. Քալանթարի առաջարկին վաճառահանդէսի մասին, ուրախութիւն է յայտնում, որ առիթ է ներկայանում իրան՝ ղեկուցանելու Համագումարին իր «ձեռքի աշխատանքների դասընթացների» մասին, ուր դասաւանդուում է ներկայումս կողովագործութեան և բամբակագործութեան արհեստը (տես ղեկուցումը երես 208—217), վերջում յայտնում է, որ մտադիր է ամարային կուրսեր բանալ իր արհեստանոցին կից վեց շաբաթուայ տեւողութեամբ, ցանկացողներին սովորեցնելու կողովագործութիւն և բամբակագործութիւն:

Իշխանուհի Մ. Թումանեանը համակրութեամբ վերաբերւելով վաճառահանդէսի մտքին, գտնում է սակայն, որ դարձնում անյարմար ժամանակ է գիւղացիների համար, աւելի լաւ է նշանակել սեպտեմբերի վերջերին կամ հոկտեմբերին: Կամ, գուցէ, տարեկան երկու անգամ, առաջինը հոկտեմբերին, իսկ երկրորդը՝ դարնանը:

Օր. Ս. Երմալեանը յիշեցնում է, որ առնայնագործական Համագումարի ծրագրում մի հետաքրքիր կէտ կայ, այն է՝ թէ տնայ-

նագործական արհեստների ճիւղերից որոնք է արդիւնաւէտը և ամենակարևորը: Ժողովը պէտք է պարզէր այդ խնդիրը, մինչդեռ նա դեռ ևս չէ վճռել, չէ պարզել որոնք է արդիւնաւէտ և որը կարևոր: Կը խնդրէինք, որ պ. Փիրալեանը հաղորդէր իր գիտողութիւնների արդիւնքը այդ առիթով:

Իշխանուհի Մ. Թումանեանը տալիս է, որ վաղաժամ է զբաղուել այդ խնդրով, որովհետև գործը նոր է և դեռ ևս զտնւում է իր նախնական դրութեան մէջ:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.— Այդ հարցը ամենակարևոր կէտն է ծրագրում: Իմ դեկուցման մէջ նա բռնում է առաջին տեղերից մէկը: Զեկուցման մէջ ասուած էր, որ պէտք է ուսումնասիրութիւն կատարել: Սակայն այն պատճառով, որ գործը նոր է, փորձական նիւթեր շատ չեն ամբարուած, ուստի ոչ ոք զեկուցումների մէջ չէ մօտենում այդ հարցի լուծման: Եւ դա շատ հաւանալի է: Աւելի հաւանական է սպասել այդ հարցի պատասխանին երկրորդ համագումարին, երբ գործի արդիւնքը ու դրութիւնը բաւականին պարզուած կը լինի արդէն: Այդ հարցը, որ դնում են այստեղ շատերը, ցոյց է տալիս, որ ամենաառաջնակարգն է, որի մասին, սակայն, սխտեմաթիկ, համեմատական լուրջ ուսումնասիրութիւն չէ կատարուած:

Յ. Փիրալեան.— Այդ համեմատական ուսումնասիրութիւնը առաջնակարգ նշանակութիւն ունի և պէտք է մտնէ տնայնա-

գործական հաստատութիւնների ծրագրի մէջ: Տնայնագործական կօմիտէն դրանով էլ զբաղուած է այժմ: Գործագործութեան մասին յամենայն դէպս քիչ բան է արուած: Ինչ վերաբերում է ջուլհակութեան, նա կար առաջ, վերացել էր և այժմ կրկին վերականգնում է: Ի հարկէ, երկու տարուայ աշխատանքների հիման վրայ դժուար է ճիշտ եզրակացութեան յանգել: Շուշու արհեստանոցն ենթադրաբար ակնարկում է մի այդպիսի համեմատական ուսումնասիրութեան վրայ, միևնույն չեն արել և դժուար էլ է անել այդչափ շուտով: Մինչև որ չունենանք փորձառու վարպետներին, իրանց մասնագիտութեան հաշիւների մէջ լաւատեղեակ, մենք չենք կարող գերադասութիւն տալ որևէ մէկ ճիւղին և այժմից իսկ խօսել զբանց մասին—կը լինէր վաղաժամ: Այդպիսով ամեն բան կախուած է հմուտ վարպետներինից: Ուսումնասիրութիւնները պէտք է կատարել նաև մնացեալ արհեստների մասին: Օրինակ, ինչպէս տեղեկացանք Սողոմոնեանի զեկուցումից, բամբակէ գործուածքները Մօսկուայում մերինների հետ համեմատելով աւելի թանգ են նստում: Կուստարնի Մուզէյը Մօսկուայում գործարանական գործուածքների հետ միասին վաճառում է նաև տնայնագործական արտագրութիւնները, որոնք սպառում են ոչ միայն իրանց տեղում, այլ ուղարկւում են արտասահման: Այդ ամենը տեղի է ունենում գործունէութեան յայտնի շրջան անց-

նելուց յետոյ: Ինչ թւում է, որ Հափաղանց մեծ նշանակութիւն են տալիս արտասահմանեան վաճառահանութեան հարցին: Մեր պատրաստած արտադրութիւնները հօ ֆարիզ չէինք ուղարկելու: Պէտք է նշանակութիւն տալ տեղական վաճառքի շուկային ու աշխատել սպառել հէնց իր տեղական շրջանում, ի հարկէ, յարմարութեամբ նրա պահանջներին: Նոյն իսկ չպէտք է մտածել ամեն բան թիֆլիսում ծախելու համար: Ուստի, ես կարծում եմ, համեմատական արժէքը ապագայի գործ է: Բայց և այնպէս կան բաներ, որոնց մասին հէնց այժմ էլ *a priori* կարելի է ասել, որ ձեռնտու չէ, կամ ընդհակառակը: Օրինակ, առանց փորձեր անելու էլ կարող ենք դիմել այն գործունէութեան, որը մեզ համար պարզէ գորգագործութիւն ու բրդէգործութիւնը: Պէտք է մտցնել առհասարակ այն բաները, որոնք դժուարութեամբ են գտնւում մեղանում և բերւում են շատ հեռու տեղերից, ինչպէս կղամիտը և այլն: Բամբակէ գործուածքները աւելի դժուարութեամբ կարող են մրցել գործարանական ապրանքների հետ և եթէ մենք նրանց պատրաստում ենք՝ դա փորձ է զանազան պահանջների մէջ և միևնոյն ժամանակ կրթական-տեխնիքական նըպատակների համար նա ունի մեծ յարմարութիւններ:

Սահակեան.—Պէտք է գործադրել այն արհեստները, որոնք տեղում յարգի են և կարող են սպառուել, օրինակ գորգագործու-

թիւն, բրդագործութիւն. մեզ մօտ աշողութիւն կարող է ունենալ մետաքսագործութիւնը:

Նախագահ Ալ. Բալանթար ձեռնարկում է բանաձևը հետևեալ կերպով, որ Համագումարը ընդունելով վաճառահանդէս կազմելու գաղափարը, որոշակի չէ նշանակում նրա բացման ժամանակը, թողնելով Հայ Տնայնագործական Ընկերութեանը որոշելու այդ ժամանակը, խորհրդակցելով միև հաստատութիւնների կամ հմուտ անձերի հետ:

Համագումարը միևնոյն ժամանակը աչքի առաջ կունենայ տիկին Վ. Վերմիշեանի մեծ պատրաստականութեամբ արած առաջարկը ամօրային կուրսեր բանալու մասին թիֆլիսում:

Յայտարարւում է 10 լոպէ ընդմիջում: Ժամը 1 և 20 լոպէին նիստը վերսկսուելուն պէս:

Գ. Լևոնեանը սկսում է կարգալ իւր զեկուցումը՝ «Ոճը և ներկերը ջուլհակութեան մէջ» վերնագրով, որտեղ զեկուցանողը առաջարկում է 6 կէտերից բաղկացած թեզիսներ: (Տես զեկուցումը երես 218—234):

Յ. Փիրալեան.—Լևոնեանի զեկուցման առիթով ես, իբրև դիլլետանտ-նկարչութեան և տեխնիկայի մէջ, կը խօսեմ միայն անալիզի մասին: Նկարների անալիզով, դժբաղդարար, մեղանում չեն զբաղւում: Այն տեղեկութիւնները, որ տուեց զեկուցանողը ոճի ձևերի մասին, ես թոյլ եմ տալիս ինչ կասկածելու: Օրինակ, շատ տեղերում մահ-

մեղական ազգաբնակութեան մէջ, ինչպէս Անդրկասպեան երկրում, կանուղղագիծ ձևեր, որոնք ամենևին կապ չունեն հայկական ոճի հետ, մինչդեռ ուղղագիծ ձևերը զեկուցանողը վերագրեց հայերին: Շատ դժուար է տարբերել ոճերը: Ռուսաստանում չը կայ ուսումնասիրութիւն նկարների, օրնամենոսների և ձևերի վերլուծութեան մասին: Լոյս է տեսել անգլիերէն լեզուով մի այդպիսի աշխատութիւն, որը և թարգմանուած է ռուսերէն: Վերջինս էլ միակ լուրջ աղբիւրն է ներկայանում: Մեզ համար կարևորը այդ անալիզն է, երբ կը կատարուի այդ անալիզը, ահա այն ժամանակ միայն կարելի է խօսել ոճի մասին: Ես, իբրև այդ գործին մօտ կանգնած մի անձ, կը խնդրէի մեր նկարիչներին զբաղուել այդ անալիզի գործով: Ինձ մօտ կան անգլիական մօնագրաֆի ձեռնարկներ, ես մեծ ուրախութեամբ կը դնէի նրանց ցանկացողների տրամադրութեան տակ օգտուելու: Ես առաջարկում եմ մեր նկարիչներին լուրջ զբաղուել զբանով, որովհետև մեղանում ուղղակի այդ բանը չը կայ:

Իշխանուհի Մ. Թումանեանը ուշադրութիւն է հրաւիրում տնայնագործական արհեստների երկու ճիւղի վրայ՝ ասեղնագործութեան և ծղնօտագործութեան, որոնց նմուշները ցոյց է տալիս ժողովականներին և որոնք աւանդում են Բարեգործական Ընկերութեան որբանոցում: Ասեղնագործութեան նմուշները որբանոցի աշակերտուհիների

պատրաստած էր, իսկ ծղնօտագործութեանը՝ իշխանուհունը և դեռ ևս չէ մտցուած որբանոցում: Ծղնօտէ գործուածքների նմուշներ՝ գլխարկներ պատրաստելը իշխանուհին սովորել էր դեռ ևս Շվէյցարիայում եղած ժամանակ, այն էլ միայն շվէյցարական ծղնօտներից, որոնք նուրբ են և դիմացկուն, չեն կոտրւում: Վերջում կոչ արեց ներկայ եղողներին աշխատել ծղնօտագործութիւնն և ասեղնագործութիւնը տարածելու մեր գիւղերում:

Նախագահ Ալ. Քալանժար յայտնում է, որ Թիֆլիսի Հայուհեաց Ընկերութիւնը, ցանկանալով ցոյց տալ իր արհեստանոցը Համագումարի անդամներին, խնդրել է ինձնից յայտնել, որ ցանկացողները յաջորդ օրը ժամը 12-ին կարող են գնալ տեսնելու կանանց կար ու ձևի նոր արհեստանոցը, որը գտնւում է Պանօփսկայա փողոցում № 19: Օգտուեցէք դէպքից ծանօթանալու կուլտուրական համակրական մի գործի հետ, որը զարգանալով կարող է ապագայում աւելացնել աշխատանքի աղբիւրները բանուկ ձեռքերի համար:

Ապա տիկ. Հ. Փափակեան. — Կարդում է իր պատրաստած զեկուցումը «Կատարելագործութիւնների անհրաժեշտութիւնը տնայնագործութեան մէջ» (տես երես 235—242) վերնագրով, ուր այն միտքն է յայտնում, որ գիւտերի ու կատարելագործութիւնների համար հարկաւոր է խրախուսել և յիշատակելով մասնաւորապէս իր մտքած կատարելա-

գործութիւնը տօրքերի մասերի մէջ, ընդգրծում է կատարելագործողներին աշակցութիւն ցոյց տալու կարևորութիւնը:

Նախագահ Ալ. Քալմանար քաջատրում է Համագումարին, որ տ. Ս. Փափազեան, պ. պ. Կ. Ղամբարեան, Մ. Թամրազեան և այլն մի քանի փոփոխութիւններ ու կատարելագործութիւններ են մտցրել տնայնագործական տօրքի մէջ, ու սպասում են որևէ կերպով խրախուսանքի: Շատերն են փորձել փոփոխութիւններ մտցնել, ոմանք անաշող են, բայց և այնպէս պէտք է միջոցներ գտնել խրախուսելու և գնահատելու աշխատանքը: Տնայնագործական կօմիտէտում ևս ես հարց եմ զարթեցրել, որ որևէ գումար յատկացուի այդ տեսակ փորձերը խրախուսելու համար: Բացի աիկին Ս. Փափազեանի պահարան-տօրքից, կան և մի քանի ուրիշ կատարելագործութիւններ էլ: Արդ՝ ի՞նչպէս անենք, որ այս կամ այն վարպետին օգնութեան հասնենք: Ի՞նչ ձև տանք դրան: Դժուարութիւնը այդ է: Արտօնութիւն վերցնելու կայ արդեօք որևէ ձև: Միակ ձևն է, կարծում եմ, առաջարկել, որ պէսզի կուստարնի կօմիտէտը կամ Հայոց Տնայնագործական Ընկերութիւնը քննութեան առարկայ դարձնեն ու որոշ ձև տան այդ խնդրին:

Մ. Ղազարեանը, նկատելով, որ կատարելագործութիւնը դեռ ևս գիւտ չէ, առաջարկում է ամենմիայնակիսի գիւտ կամ կատարելագործութիւն նախ հիմնական ստու-

գութեան ենթարկել ու ապա միայն գործածութեան մէջ մտցնել:

Յ. Փիրալեանը յայտնեց, որ երկրագործական միջխտրութիւնը առհասարակ որոշ գումարներ տալիս է, իբրև բաշակերութիւն կատարելագործութիւններ անողներին: Ի հարկէ, ներկայ դէպքումն էլ միջխտրութիւնը կը տար, միայն թէ երկար ժամանակի աշխատանքով պէտք է ապացուցուի նրա օգտակարութիւնը և գործնականութիւնը:

Յ. Գննչեան առարկեց պ. Փիրալեանին, որ խրախուսելու համար երկար փորձեր անելու հարկ չը կայ: Պէտք է խելոյն ստուգել կատարելագործութիւններն ու գիւտերը և, եթէ արժանի է, խրախուսել:

Ի. Քումաթեյաձէն նախազգուշացնում է, որ առանց հիմնական փորձերի ու գործածութեան՝ դժուար է նիւթական խրախոյս տալ: Օրինակ բերելով Քումթայիսի շրջանից մետաքսէ մանարանների դէպքը, մատնանշում է, որ Մօսկուայի տօրքերի մէջ այստեղ մտցրած փոփոխութիւններն ու նորութիւնները դուրս եկան աննպատակաւ յարմար: Ապա, օրինակ բերելով նաև մեղուաբուծութիւնից փեթակների խնդիրը, յայտնեց, որ հարկաւոր է զգոյշ լինել, լաւ փորձել և ինքը, գոնէ, ձեռնպահ կը մնայ այդ հարցում:

Յ. Գննչեան նորից է շեշտում, որ տեխնիքական գործը առաջ չի դնայ, եթէ չը խրախուսենք: Ուստի պնդում է որ, պէտք

է խրախուսել, նշանակել մրցահանդէս կամ կօնկուրս:

Ի. Քուժամոյածէն առարկում է որ, իր յիշած օրինակներն էլ վերաբերում են տեխնիկային, նրանց հեղինակները ղեկնատանտներ չեն, ոչ էլ հասարակ վարպետներ, այլ իսկական տնայնագործներ, կուստարներ: Գործի սկիզբն է, հարկաւոր է զգուշաբար վերաբերուել:

Նախագահ Ալ. Քալանթար, օրինակ բերելով տօրքի մէջ արուած փոփոխութեան փորձը, որից երևաց, որ ատամնաւոր անիւններից առաջինը օգտակար է, յայտնեց, որ այն՝ ինչ մենք չենք փորձել ու համոզուել՝ անկարելի է յանձնարարել որևէ մէկին, բայց խրախուսել կատարելագործութիւն անողներին՝ յամենայն դէպս անհրաժեշտ է:

Յ. Փիրալեան.— Գիւղացիների համար կարևոր է, որ գործիքները ունենան պարզութիւն, որպէսզի փշանալու դէպքում դժուարութեան չը հանդիպեն ուղղելու նրան: Կատարելագործութիւնը պէտք է յարմարեցուած լինի գիւղական կուլտուրայի պայմաններին: Տեխնիկն էլ չէ կարող իր գնահատութեան մէջ կանգ առնել գիւղական կուլտուրայի յարմարութեան տեսակէտի վրայ:

Յ. Գենջեան.— Բարեփոխութեան պահանջը կայ: Ուրեմն այդ սկզբունքը պէտք է ընդունել:

Օր. Ս. Երմալեանը նկատում է, որ տ. Փալ-

փաղեանի գիւտը՝ տօրքը բաւարարելու է գալիս միայն քաղաքի աշակերտուհիների պահանջին, որպէսզի նրանք կարողանան ազատ ժամանակը իրանց տանը նստել և աշխատել: Ուրեմն աւելի շուտ մասնաւոր ընաւորութիւն է կրում: Եւ ահա նա խնդրում է աշակցութիւն մարմնացնել իր այդ գիւտը:

Յ. Գենջեան.— Եթէ նա ունի յարմարութիւն, արժանի է խրախոյսի հէնց այն տեսակէտից, որ աշակերտուհիները ջուլճակութեան արհեստը սովորում են կարճ ժամանակում: Նախ ուրեմն սովորելու նպատակով և հրկրորդ, որ աշակերտուհին կարող է ազատ ժամանակը աշխատելով ապրել: Պէտք է անպայման ծանօթանալ այդ տօրքի հետ և եթէ իսկապէս արժանի է՝ խրախուսել:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.— Ինչպէս ուրիշ անգամներ, յուսով եմ, որ Հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը այս անգամ էլ կօգնի տ. Փալաղեանին իրագործելու իր միտքը: Բայց այստեղ ընդհանուր սկզբունքի հարց է շօշափուում: Ի հարկէ պէտք է փորձել արուած գիւտերը և ապա միայն յանձնարարել ուրիշներին գործածութեան: Սընարարել ուրիշներին գործածութեան: Սընարարել հարցը համարում եմ սպառնաւոր: Եւ որովհետեւ արդէն ժամը 3-ն է, ուստի թողնելով յարուցուած բոլոր խնդիրների վերջնական լուծումը, որոշումներ կայացնելը վերջին՝ երեկոյեան նիստին, յայտարարում եմ նիստը փակուած:

Նախագահ Ալ. Քալանժար միջանկեալ տեղեկացնում է Համագումարի անդամներին, որ Նունէ Մելիք Բախտամեանը հրաւիրում է յաջորդ օրը ժամը 1—2 այցելել կանոնաց գլխարկներէ իր արհեստանոցը՝ Վելեամի նօվսկայա փողոցի վրայ:

ՆԻՍՏ ՀԻՆՓԵՐՈՐՓ

(5 ապրիլի)

Համագումարի վերջին նիստը սկսուեց երեկոյան ժամը մօտ 8-ին: Դահլիճը լի էր հանդիսականներով: Ներկայ էին մասնակցող բոլոր անդամները:

Նախագահ Ալ. Քալանժար.— Ընալով նիստը՝ յայտնեց, որ զեկուցումները վերջացել են. մնում է լսել այն յանձնաժողովի զեկուցումը, որ ընտրուել էր Համագումարի կողմից տնայնագործական դպրոցների մասին, նաև մի քանի խնդիրներ, որոնք կան Համագումարի ծրագրում, բայց չեն չօշափուած զեկուցումների մէջ, օրինակ՝ 1) Կենտրոնական դպրոցի հարցը, 2) Համագումար հրաւիրելու, 3) Ցուցահանդէս կազմելու, 4) Միջոցների խնդիր՝ թէ ի՞նչ միջոցներով իրագործել ծրագիրները և առաջարկները, և այլն:

Ծրագրած հարցերը մենք ուղարկել ենք մեր ճիւղերին և բոլոր արհեստանոցներին:

Մենք, օրինակ, հարցրել ենք. ի՞նչ միջոցներով ապահովել նոր բացուած արհեստանոցները, մինչև որ նրանք կեանքի մէջ կը հիմնաւորուեն: Ոչ ոք այդ հարցի պատասխանը չէ տուել մինչև այժմ և մեր Համա-

գումարն էլ չը շօշափեց: Առհասարակ մարդիկ շուտ շուտ կանգ են առնում կառավարչական օգնութեան վրայ, իբրև ապահովութեան միակ աղբիւրի վրայ, բայց մենք, հայ տնայնագործութեան գործերի ղեկավարողներս, ինչպէս ասացի իմ զեկուցման մէջ, հասարակական կազմակերպութեան վրայ էինք հիմնում գործը. սկզբում օգնում էր Հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը, սակայն շարունակել այդ օգնութիւնը նա անկարող էր միջոցների պակասութեան պատճառով: Ինչպէս յայտնի է, Ընկերութեան միջոցները գոյանում են անդամավճարներից և կողմնակի այնպիսի եկամուտներից, ինչպէս են երեկոյթներն ու զբօսանքները, որոնք հազիւ 1000 բուրլու են հասնում: Ուստի հարկ եղաւ դիմել մի կողմից մասնաւոր անձերի օգնութեան, իսկ միւս կողմից՝ բացուած արհեստանոցների պահպանութեան խնդիրը ապահովել տեղական կազմակերպուած հասարակական ոյժերով շինական հառարակութիւնների օգնութեամբ: Օգնելու կարիք կայ առաջին տարին կամ գոնէ վեց ամիսը: Ահա այդ ձևով ենք մենք կազմակերպել արհեստանոցները: Մենք նախնական օգնութիւն ենք հասցրել, բայց մեր միջոցները սուղ են եղել. նոր պահանջներ են զարթնում և հարկաւոր են հիմնական միջոցներ: Համագումարը, ի հարկէ, միջոցներ տալ չէ կարող, բայց մտքերի փոխանակութեամբ այստեղ պէտք է պարզուի այդ խնդիրը: Կաւ է, որ աջողուեց

հետաքրքրել գիւղացիներին այդ բանով, սակայն առաջին տարին, գոնէ, չը պէտք է չափազանց ծանրաբեռնել նրան ու խրրանացնել: Մենք, ինչպէս առաջ, այս տարի ևս կաշխատենք աղբիւրներ որոնել, կը դիմենք դարձեալ մասնաւոր անձերի ու հաստատութիւնների աջակցութեան: Նպաստամատոյց յանձնաժողովը անցեալ տարի տուեց 1000 բուրլի, կը խնդրենք որ այս տարի էլ տայ: Պետերբուրգի հայոց եկեղեց. խորհուրդը նոյնպէս տալիս էր 1000 բ., թէև մենք խնդրել էինք աւելի, կը խնդրենք աւելացնել: Ապա բացուած է բժ. Բուզուղեանի հաշուով Ծուղբութ՝ գիւղի արհեստանոցը, Գիւլուշամբարեանի հաշուով Գօրիում և Տիւինվալում, Մանթաշեանը տալիս է 500 բուրլի և այլն:

Մասնաւոր գումարներ մի որոշ քանակով միշտ կը գտնուեն յատուկ նպատակների համար նշանակուած. օրինակ, մօտ օրերս Զարգարեանցը ինքը ցանկութիւն յայտնեց 500 բուրլի տալ 6 ամսուայ համար ներքին Ազուլիսում նոյնպիսի արհեստանոց բանալու: Այդպիսի անհատներ տեսնելով գործի օգտակարութիւնը, կարող են հանդէս գալ. Բայց, պարզ բան է, դրանից անկախ մեր Ընկերութիւնը պէտք է ունենայ մշտական միջոց, որպէս զի մի քիչ հանդիստ կերպով կարող լինի շարունակել գործը: Ես այս երկու օրերը լսեցի շատ առաջարկներ այս ու այն ձևոնարկութիւնը անելու համար: Համագումարում էլ ասուեց,

որ պէտք է նկարներ հաւաքել, ալբոմ հրատարակել: Գեղեցիկ առաջարկներ են: Սակայն ի՞նչ միջոցներով անել այդ բոլորը: Դա գործնական հարց է:

Ա. Աթանասեան.—Այնպէս, ինչպէս սկսել է հայոց Տնայնագործական Ընկերութիւնը և շարունակում է բանալով արհեստանոցներ, միակ ուղիղ ճանապարհն է. գործը դնել բարեգործական հողի վրայ՝ սխալ կը լինի և անկարելի է: Արհեստանոցները, երբ պատրաստում են ապրանքներ և արդիւնաբերում՝ նրանք հարթում են ճանապարհ իրանց համար: Ապրանքը ինքն իրան պէտք է ապահովէ, ստացուող արտադրութիւններով պէտք է պահել արհեստանոցները: Ներանց վաճառումից կը գումարուի անհրաժեշտ ծախքերի փողը: Հէնց այդ տեսակետից էլ սպառման կամ վաճառահանդէսների գործը ամենագլխաւորն է և անհրաժեշտ է շուտով կազմակերպել, որպէս զի անմիջապէս սպառելով ապրանքները՝ հոգացուէին ծախքերը: Ուրեմն հիմնական միջոցը ապրանքների սպառելն է: Նրանցով միայն կարելի է պահել արհեստանոցները: Իսկ հասարակական միջոցները կամ նպաստները նախնական միջոցներ են և նրանց վրայ չը պէտք է հիմնել արդիւնագործութիւնը:

Մ. Ղազարեանը մատնանշում է, որ արտադրուող ապրանքները բնաւ չեն կարող ծածկել ընդհանուր բիւջէի մինչև իսկ տասներորդ մասը, մանաւանդ որ այժմ մեր ութամսուայ գործունէութեան արդիւնը-

ները անկարելի է վաճառել ու նրանով պահել: Պատճառն այն է, որ մեր նախնական գործունէութիւնը դեռ կը թափանէ, մթերքները մեղանում դեռ թանդ են ձեռք բերւում: Ցանկալի է, որ գոնէ երկու տարի արհեստանոցները նպաստներ ստանան, որպէս զի հիմնաւորուեն:

Պ. Ղարախանեանը, առարկելով Աթանասեանին, որ ներկայումս արդիւնքներով անկարելի է պահել արհեստանոցները, շեշտում է, որ նպաստը առ այժմ պէտք է շարունակել և ապա միայն պահանջել գործից, որ իր արտադրութիւններով ապրէ: Նախ միջոց պէտք է լինի, որպէսզի ապրանք արտադրուի: Եթէ կունենանք մանաւրաններ, տեղական հում նիւթերից կը պատրաստուեն հարկաւոր թիւերը և դրա շնորհիւ գործը բաւականին կը դիւրանայ: Առ այժմ եղածը դրուած է կը թափան հողի վրայ, այլ ոչ գործարանական, և դրա համար էլ նրա արդիւնքի վրայ առ այժմ յոյս դնել չենք կարող: Անկարելի է սպասել միևնոյն ժամանակ, որպէս զի գործը իրան արդարացնի: Նախ տուէք լաւ վարպետներ և հում նիւթերը պատրաստելու յարմարութիւններ:

Յ. Փիրալեան.—Երբ խօսք է լինում միջոցների մասին, ճառախօսները դիմում են ծայրայեղութեան: Ժողովրդին տուէք տեխնիքական խակական գիտելիքներ: Նրանք իրանք կարգարացնեն իրանց: Պէտք է ուրեմն տարածել արդիւնաբերական տեխնի-

քական զիտելիքներ, բայց տարածելու համար հարկաւոր են միջոցներ: Ասել՝ թէ այդ արհեստանոցները քանի որ իսկական հիմնական զիտելիքներ չեն տալիս, պէտք էլ չէ նպաստ տալ նրանց, սխալ է: Արհեստանոցները մի որոշ ժամանակ պէտք է օգնութիւն ստանան և ապա միայն սպասել նրանցից արդիւնք: Մինք պէտք է դեռ մի 3—4—5 տարի շարունակենք մեր գործունէութիւնը սկսած ուղղութեամբ: Համագումարը անկարող է վճռել միջոցի հարցը՝ թէ որի վրայ, զլիաւորապէս, յոյս դնել՝ կառավարչական միջոցները, թէ՛ հասարակական: Հայոց Տնայնագործական Ընկերութիւնը, գոնէ նիւթական աջակցութիւն ցոյց տալ իր սուղ միջոցներով՝ անկարող է. թւում է ինձ, որ այդ հարցը դեռևս չէ հասունացել և մենք դարձեալ պէտք է քաշ տանք գործը: Իսկ Համագումարը հազիւ թէ որևէ հաստատութեան դիմէ փող խնդրելու:

Նախագահ Ալ. Քալանձար.—Համագումարը ունի կատարելու մի բարոյական մեծ գործ: Նա լինելով հաւաքական մարմին, բաղկացած տնայնագործական արդիւնաբերութեան գործողներից և համակրողներից, պէտք է ասէ իր դրական կամ բացասական խօսքը կողմնակի աջակցութիւնների նպատակայարմարութեան կամ անյարմարութեան մասին: Եթէ նա համոզուած է, որ սկսած գործունէութիւնը իսկապէս մի օգտաւէտ կուլտուրական ձեռնարկութիւն է, ուրեմն և նա պէտք է պահպանուի և քաջալերուի հասարակու-

թեան աջակցութեամբ և օժանդակութեամբ: Տնայնագործական Ընկերութիւնը վերջին տարին ստացել է նպաստներ Պետերբուրգի եկեղեցական խորհրդից և Նպաստամատոյց Յանձնաժողովից, նա ստացել է նաև մասնաւոր անձերից գումարներ կազմակերպելու արհեստանոցներ այս և այն տեղում: Եթէ արգարե կործը կարեւոր է, Համագումարը պէտք է ընդգծէ հասարակական օժանդակութեան անհրաժեշտութիւնը: Այն հիմնարկութիւնները և անձերը, որոնք հանդէս են եկել իրանց օժանդակութիւններով, ցանկանում եմ հաւատացած լինել, որ նրանց տուած բուրլիները իսկապէս օգտաւէտ կուլտուրական գործի համար են ծախսուել և որ նրանց նպաստը կոչուած է բեղմնաւոր ձեռնարկութեան աջակից լինելու: Համագումարի լուրջ կարծիքը և կշռադատուած խօսքը պէտք է ուղեցոյց դեր կատարի հասարակական հիմնարկութիւնների համար, որոնցից իւրաքանչիւրը բաւականաչափ ազատ ժամանակ և յարմարութիւն չունի զբաղուելու տնայնագործական կամ գիւղատնտեսական կարիքների մանրամասն ուսումնասիրութեամբ և նրանց համեմատական նշանակութեան լուսարարութեամբ:

Յ. Փիրալեան.—Դա ճիշտ ձևակերպութիւն է, այդ ոգով կարելի է որոշում կայացնել, Պետերբուրգի հայոց եկեղեցական վարչութիւնը, օրինակ, դեռ լայն կերպով չէ ընդունում այդ նպաստի կարեւորութիւնը: Հա-

մագուժարը կարող էր խնդիրք դարձեցնել, որպէսզի այդ նպաստը նրանք շարունակեն և աւելացնեն:

Յ. Արիստակէսնանը, պաշտպանելով այն միտքը՝ թէ արհեստիք օգուտ կը ստացուի, նկատում է, որ արհեստանոցները ներկայումս տալիս են միայն աշակերտներ ու վարպետներ և այն էլ ամենակարճ ժամանակամիջոցում: Ի՞նչ կարելի է անել 6 ամսուայ մէջ: Այդքան ժամանակամիջոցը հազիւ բաւական է միայն արհեստի հիմքը, ծանօթութիւնը իւրացնելու և ինչ խօսք կարող է լինել շահաւէտութեան մասին: Մինչդեռ այդ արհեստը սովորելու համար հարկաւոր է ոչ թէ 6 ամիս, իսկապէս, այլ 2 տարի: Ահա դրանից յետոյ միայն կարելի է գործ պահանջել. պահանջել, որ արհեստը ինքը ծածկէ իր ծախքերը: Եւ նա կը ծածկէ:

Լ. Զառաֆեանը նկատում է, որ բոլոր արհեստանոցները ներկայումս գիւղերում կը թափան բնաւորութիւն ունեն, այլ ոչ գործաւորական, ուստի օգուտ նրանցից չպէտք է այժմ կարելի սպասել և չի էլ կարելի ներանց թողնել իրանց սեփական ոյժերին:

Ս. Տէր Պօղոսեանը, որ նպաստամատոյց յանձնաժողովի գործերով շրջել է Գանձակի ու Երևանի նահանգների գանազան մասերը, պատմեց՝ թէ ինչպէս գիւղացիները աւելի գերադաս են համարում խնդրել արհեստանոցներ բանալ իրանց շրջանում, քան չընչին նպաստներ ստանալ: Մի շարք գիւղեր

Շամշադինու շրջանում արդէն երկու տարի է որ դիմումներ են անում այդ ոգւով:

Ի. Քուծաթելածէն օրինակ բերելով Իմերեթիայի շրջանում 10-ի չափ բացուած արհեստանոցների ճակատագրի մասին, որոնք ահագին եռանդ ու ծախսեր կլանեցին, բայց անկարող լինելով սպառել պատրաստած իրերը իրանց տեղում և պահպանել իրանց գոյութիւնը իրանց արտադրութեան միջոցներով, վերջ ի վերջոյ քայքայուեցին ու ոչնչացան, ուստի նախադրուշացում է Համագումարին չափազանց արագ չընդարձակել գործը, չը բազմացնել արհեստանոցների թիւը և փոխանակ 20-ի՝ բանալ 2-3-ը, բայց անցնել արհեստը հիմնաւոր կերպով: Ճառախօսը նոյնպէս անհրաժեշտ է համարում 2-3 տարի նպաստել գիւղացիներին, հակառակ դէպքում աշոգութիւն չէ սպասում: Նա միեւնոյն ժամանակ անտեղի է համարում յոյս դնել կառավարութեան օգնութեան վրայ, առաջարկում է չաւելացնել արհեստանոցների թիւը, խնդրել Կովկասի Բարեգործ. Ընկերութեանը իւր հաշուով բանալ 2-3 լաւ արհեստանոցներ գիւղերում, իսկ Տնայնագործական Ընկերութիւնը շարունակէ իւր օգնութիւնը: Կօօպերատիւ հիմունքներով առայժմ տպահովել դատում է անհնարին, քանի որ նրանք իրանք պէտք է աշխատեն սկզբներում օգուտ ստանալ իրանց գործի աշոգութեան համար, որից յետոյ միայն նրանք կարող

կը լինեն օգնութեան հասնել տնայնագործական գործին:

Յ. Փիրալեանը համաձայնում է Քութաթեալի ասածներին հիմնական մտքին, նըկատելով սակայն, որ նա վերաբերում է մետաքսէ գործուածքներին:

Ի. Քումաճեալաճէն բացատրում է, որ ինքը չուզեց նկատել այն՝ թէ բամբակէ գործուածքներին շատ մեծ տեղ է տրուում, որովհետեւ դա համարում է կրթական տեսակէտից արուած, բայց, ի հարկէ, պէտք է դիմել բոլոր գործուածքներին:

Յ. Արիստակէսեանը, կրկնելով իր նախկին ասածները, առաջարկում է վարպետներ պատրաստելու համար, 6 ամիսը համարելով քիչ, 6 ամիս էլ աշխատեցնել նրանց իբրեւ բանուոր, որպէսզի փորձառութիւն ստանան: Այդ 6 ամիսը նա հնարաւոր է համարում աշխատեցնել վարձով:

Մի քանի ճառախօսներ շեշտում են, որ հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը պէտքէ ապահովի իրան հաստատ հասոյթներով մի քանի տարուայ ընթացքում, որպէսզի կարողանայ լուրջ գործեր կազմակերպել և որոշ սիստեմով նրանց իրականացնել:

Խնդիրներ են ծագում, թէ ինչ գումար կարող է բաւարար լինել փոքր ի շատէ լուրջ գործունէութեան համար: Պարզում է, որ Ընկերութիւնը իւր տնայնագործական և առաջիկայ գիւղատնտեսական գործունէութեան ծրագիրները նոյն իսկ համեստ կերպով իրագործելու համար, պէտք է ունենայ

իւր տրամադրութեան տակ տարեկան մօտ 8—10 հազար ռուբլի գումար:

Ճառախօսները հաւաստիք են յայտնում, որ հասարակական հիմնարկութիւնները, Պետերբուրգի եկեղեցական Խորհուրդը, Նըպաստամատոյց Յանձնաժողովը և մասնաւոր անձեր արձագանք կը տան Ընկերութեան սկսած բեղմնաւոր գործունէութեան:

Նախագահ Ալ. Քալանձար, համարելով հարցը պարզաբանուած, առաջարկում է իբրեւ ձևակերպութիւն՝ Համագումարի կողմից դիմել Պետերբուրգի հայոց եկեղեց. Խորհրդին և Նպաստամատոյց Յանձնաժողովին հետեւեալ բանաձևով. «Համագումարը, զրուներով Թիֆլիսի հայ Տնայնագործական Ընկերութեան սկսած և շարունակուող գործունէութիւնը բեղմնաւոր և տրուած նպաստների գործադրութիւնը արդիւնաւէտ, խընդրում է շարունակել նիւթական օժանդակութիւնը և յատկացնել այդ նպատակի համար 5,000 ռուբլի»:

Առաջարկը միաձայն ընդունւում է Համագումարի կողմից:

Երկրորդ Համագումար հրաւիրելու հարցի առիթով, Համագումարը ընդունում է նախագահ Ալ. Քալանձարի հետեւեալ բանաձևը.

«Համակրելով երկրորդ Համագումար հրաւիրելու մտքին, վերապահում է հայոց Տնայնագործական Ընկերութեան վարչութեանը, որպէսզի կշռադատելով հանգա-

մանքները՝ յարմար ժամանակին նա հրա-
ւիրէ համագումար»:

Նախագահ Ալ. Քալանթար.—Այժմ պէտք է
որոշուի կայացնել դպրոցական խնդրի մա-
սին, որ մենք յետաձգեցինք, մինչև որ մեր
ընտրած դպրոցական յատուկ յանձնաժողովը
կը տայ իւր գեկուցումը Թիֆլիսում
կենտրոնական գորգագործութեան և ջուլ-
հակութեան վարպետուհիներ պատրաստե-
լու դպրոց բանալու մասին: Ինչպէս յիշում
են ժողովականները, Համագումարը իմ գե-
կուցման առիթով որոշում կայացրեց՝ հաս-
տատել շրջանական երեք դպրոց-արհեստա-
նոցներ, մէկը Ղարաքիլիսայում կամ Համամ-
լիում, երկրորդը՝ Շուշու կամ Գանձակի
շրջանում, իսկ երրորդը Յիւնիվալում (Քու-
թայիսի շրջան), որոնց նպատակը պէտք է
լինէր վարպետուհիներ պատրաստել գիւղա-
կան արհեստանոցների համար: Այժմ հար-
ցը վերաբերում է Թիֆլիսում կենտրոնա-
կան դպրոց բանալուն: Կարելի է այդ եր-
կու առաջարկները իրար հետ և հաշտեցնել,
միացնել, կամ թէ թողնել մէկն ու մէկը
ներանցից: Բայօնական դպրոցը ունի իւր
ստաւելութիւնը, այդ այն է, որ նա աւելի
մօտ է տեղին և ժողովրդին, զբաղով թերևս
վերանան այն անյարմարութիւնները, որ
յաճախ ծագում են կեանքում: Մինչդեռ
կենտրոնական դպրոցը լինում է անմատ-
չելի գաւառացու և գիւղականի համար, կա-
պուած չափազանց մեծ արգելքների հետ:
Կենտրոնական դպրոցի հարցը դրուած էր

մի քանի տարի առաջ, բայց մինչև այսօր
էլ նա չը կայ, որովհետև նա հեռու է տը-
նայնագործից և թանգ էլ է: Այդ առիթով
ահա պէտք է լուրջ կերպով խօսել:

Կարգացում է յանձնաժողովի գեկուցու-
մը, որի մէջ ասուած է հետեւեալը.

«Յանձնաժողովը, որ ընտրուած էր քըն-
նելու իշխանուհի Մ. Թումանեանի առաջար-
կած գորգագործութեան և ջուլհակութեան
կանանց դպրոց-արհեստանոցի նախագիծը,
մտցրեց նախագծի § 3-ի մէջ այն փոփո-
խութիւնը, որ դպրոցում ընդունւում են աղ-
ջիկներ ոչ փոքր 14 տարուց, որոնք անցել
են առնուազն տարրական դպրոցի դասըն-
թացը: Բացի այդ յանձնաժողովը կարևոր
համարեց դպրոցին կից ունենալ 1) պահեստ
գործուածքներ և գործիքներ ծախելու հա-
մար, 2) մշտական նկարիչ և 3, պարբերա-
կան դասընթացքներ տնայնագործական
զանազան արհեստներին վերաբերեալ: Ստո-
րագրել են Յ. Փիլալեան, Ի. Քութաթեյա-
ձէ: Առանձին կարծիքի են մնացել Սօֆիա
Եկմալեան և իշխանուհի Մ. Թումանեան:

Իշխան. Մ. Թումանեան բացատրեց, որ
Թիֆլիսի արհեստանոց-դպրոցը բոլոր տե-
ղերի աղջիկներին է ծառայելու և այնտեղ
տրուելու է հիմնական գիտութիւն, ինչպէս
նկարչութիւն, հաշուապահութիւն և այլն,
և այդպիսով դպրոցը աւելի ընդարձակ նը-
պատակ ունի, քան բայօնականը, որ ծա-
ռայելու է աւելի սահմանափակ շրջանի: Ա-
պա կարգում է իր առաջարկած ծրագիրը,

որի համաձայն ծրագիրը համարուում է ընդունելի 2 կէտի ուղղումով: Զեկուցանողը ցանկալի է համարում, որ դպրոց-արհեստանոց լինի թէ գիւղական շրջանում և թէ Թիֆլիսում, միայն թէ վերջինիս աւելի առաւելութիւն է տալիս:

Մ. Ազգարեանը վաղաժամ է գտնում Թիֆլիսում կենտրոնական դպրոցի բացումը, և ընդհակառակը, ցանկալի՝ ըայօնականների բացումը գիւղական շրջաններում: Միևնոյն ժամանակ, ի նկատի առնելով գաւառական դպրոցների նիւթական անհախանձելի վիճակը, այդպիսի մեծածախս դպրոցի բանալը ճառախօսը համարում է ցնորք ու հարց է տալիս. մի քանի տարիներ առաջ կար գորգագործական դպրոց, քանի՞ վարպետ տուեց նա գիւղերին:

Պ. Ղարախանեանը միանալով պ. Քալանթարի առաջարկին՝ ըայօնական դպրոցներ բանալու մասին և անուանելով իշխանուհու առաջարկը գեղեցիկ բան, բայց ապագայի գործ, նկատում է, որ որքան մօտ լինի դպրոցը գիւղին՝ այնքան աւելի է լաւ, աւելի ցանկալի:

Օր. Ս. Երմալեանը բաժանում է իշխանուհու զեկուցումը երկու մասի. զուտ դպրոցական մասը պէտք է լինի գաւառական շրջանում, ինչպէս պ. Քալանթարն էր ասում, ըայօնական, իսկ նիւթերի հաւաքումը, բիւրօն կատարուի Թիֆլիսում, մանաւանդ որ գիւղացի աղջկերքը քաղաք չեն գնալ:

Եշ. Թումանեան պաշտպանելով իր ծրագիրը, մատնանշում է, որ գորգագործութիւնը ամենակարևորն է և եթէ առայժմ թողնենք այդ հարցը, առաջ չենք գնալ: Այս առարկելով իրան ընդդիմախօսողներին, բացատրում է, որ եթէ գորգագործութեան դպրոցը փակուեց՝ պատճառը գլխաւորապէս հէնց այն էր, որ գիւղական աշակերտուհիներ չը կային, եղածները Թիֆլիսեցիներ էին և նրանք էլ չուզեցին գնալ գիւղեր ու այդպիսով դպրոցը անկարող եղաւ ծառայել իր նպատակին: Բացի դրանից, իշխանուհին կանգ է առնում նաև այն հանգամանքի վրայ, որ այդ դպրոցը պահուում էր իր համեստ միջոցներով և եթէ հնարաւոր լինէր, այժմ էլ կանէր, դժբաղտաբար դա զգալի գումար է պահանջում: Ինչ վերաբերում է այն նկատողութեանը՝ թէ գիւղացի աղջկերքը քաղաք չեն գնալ, դա համարում է անտեղի, որովհետև այն ժամանակը նրանք չեն գնալ և ըայօնական դպրոցներ:

Օր. Ս. Երմալեան ըայօնական դպրոցի յարմարութիւններից մէկն էլ համարում է այն, որ գիւղացին իր նիւթը կը տանէ դպրոց սովորելու համար, մինչդեռ քաղաքում այդ բանը չի լինի:

Ի. Քումաթեւաձէն դժուարանում է ասել, թէ որն է երկուսից ցանկալի. որովհետև երկուսն էլ հարկաւոր են: Սակայն անհրաժեշտ է համարում նրանց պահպանութեան միջոցները որոշումը: Կենտրոնականի համար ճառախօսը հեշտ է համարում միջոցներ գտնել,

Թէ՛ն նա աւելի շատ միջոցներ է պահանջում ընդարձակ նպատակ ընդգրկելով: Մինչդեռ ըրայժմականի համար, որը նուիրուած պիտի լինի միայն տնայնագործական արհեստին, դժուար կը լինի գտնել: Յանկալի է գտնում, որ այդ դպրոցները բացուեն կառավարութեան միջոցներով: Նա ամենից կարևորը թէ գորգագործութեան և թէ ջուլհակութեան վարպետներ պատրաստելու խնդիրն է համարում, որովհետև եղած ինստրուկտորները սուրօգատներ են միայն: Գործը, հաստատ հիմքերի վրայ դնելու նպատակով պէտք է հմուտ մարդիկ էլ տալ: Այդ պատճառով նա կարծում է, որ կենտրոնական դպրոցից էլ պէտք է սկսել և ամենևին չը վախենալ՝ թէ գիւղից չեն գայ սովորելու, օրինակ՝ գիւղերից գալիս էին Քութայիս սովորելու և շատերը գորգագործ վարպետներից դիմել են ճառախօսին ուղենալով իմանալ, թէ հրտեղ կարելի է կատարելագործուելու գնալ, բայց նա հնարաւորութիւն չէ ունեցել բաւարարութիւն տալ նրանց:

Նախագահ Ալ. Քալանթար, ամփոփելով արտայայտուած չարժիքները, յայտնում է, որ կայ երկու կարծիք՝ կենտրոնական դպրոցի կողմնակից և ըրայժմական: Երկու տեսակ դպրոցների անհրաժեշտութիւնը ընդգծում է ճառերի մէջ, ուստի Համագումարը կարող է երկուսն էլ ընդունել, թողնելով դպրոցների կազմակերպութեան մանրամասնութիւնները հմուտ անձերից բաղկացած յատուկ մասնաժողովի:

Յ. Փիրալեանը յարուցում հարցի առիթով նկատում է, որ անհրաժեշտ է Թիֆլիսում հիմնաւորապէս պատրաստուած մի հիմնարկութիւն ունենալ, այդ տեսակէտից կենտրոնական դպրոցը Թիֆլիսում կարող էր բաւարարութիւն տալ ինստրուկտորներ պատրաստելով: Ուստի առաջարկում է հիմնել մի կենտրոնական հիմնարկութիւն դպրոցով համաձայն այն ծրագրի, որը առաջարկեց իշխանուհին, իսկ ըրայժմականի նկատմամբ որոշումը թողնել առկախ:

Օր. Ս. Երմախան.—Ինստրուկտորական դպրոցի հարցը լուծելու համար ձեռնհաս չէ համարում Համագումարը, որովհետև նա, լինելով համակովկասեան, կարող է բանալ կառավարութեան միջոցներով: Այդ հիման վրայ ինստրուկտորների խնդիրը առաջարկում է թողնել, իբրև ազապայի գործ և ընդունել ըրայժմականը, որ միայն վարպետներ պէտք է պատրաստէ:

Պ. Ղարախանեանը զարմանում է, որ դպրոցը ուղում են բանալ գիւղին օգնելու նպատակով՝ քաղաքում, այլ ոչ գիւղում: Եւ հարցնում է, ինչո՞ւ են այդպիսի դպրոցը Ռուսաստանում բացել Վիշնեօցկում, այլ ոչ Պետերբուրգում: Պարզ հետևում է դրանից, որ գիւղացիներին արհեստների հետ ծանօթացնելու ու սովորեցնելու համար դպրոցը պէտք է հեմնել տեղն ու տեղը, այլ ոչ գիւղացուն տանել քաղաք:

Յ. Փիրալեանը շտապում է ուղղումն մտցնել իր ասածների մէջ, որ ինքը առա-

ջարկելով բանալ Թիֆլիսում հիմնարկութիւն դպրոցի բաժնով, այնքան դպրոցին չէ նշանակութիւն տալիս, որքան կենտրոնական ղեկավարող հիմնարկութեանը, որ պէտք է նմուշներ հաճաքէ, պատկերներ ու ալբոմներ հրատարակէ և այլն:

Նախագահ Ալ. Քալանթար առաջարկում է դպրոցի հարցի նկատմամբ հետեւեալ ձևակերպութիւնը. «Համագումարը նպատակաւորմար է համարում ունենալ Թիֆլիսում կենտրոնական տնայնագործական-ղեկավարող մի հաստատութիւն տնայնագործական արհեստների ուսուցման ընդհանուր ղեկավարութեան համար և շրջանային դպրոցներ վարպետներ պատրաստելու համար: Իսկ կազմակերպութեան գործը վերապահում է զբաղուելու առանձին յատուկ յանձնաժողովին:

Բանաձևը ընդունւում է ժողովի կողմից: Ապա նախագահը յանձնարարելով ներկայ եղողներին ուղադրութեան մի շարք հրատարակութիւններ տնայնագործութիւնից, նաև նոր ստացուած «Սպառողի դաւանանքը» գիրքը, յայտնում է, որ Հայուհեաց Ընկերութիւնը հրաւիրում է Համագումարի անդամներին միւս օրը ժամը 12-ին այցելել իւր արհեստանոցը, իսկ Պ. Քութաթեւաձէն առաւօտեան ժամը 10-ին Շերամապահական կայարանը: Այնուհետև նախագահը աւելացնում է, որ այս ամառ գուցէ հնար լինի ամարային կուրսեր կազմել այնպիսի տեղում, ուր լինէին տնայնագոր-

ծական, կաթնատնտեսական և տ. Վ. Ա. Վերմիշեանի դպրոցի դամբիւղագործութեան արհեստները միացած մի տեղում:

Յ. Փիրալեան յայտնում է, որ զամբիւղագործութեան զարգացման մասին դիմումներ շատ են լինում, բանը նրանումն է որ ուռիներ քիչ կան: Ուստի նախ նպատակաւորմար է համարում ուռենիների տունկերի տարածումը, որի համար առաջարկում է դիմել տնտառագետ Եֆիմ Պաւլովիչ Գազեանովին, քանի որ ուռենիների տեսակները 130-ի հասնելով՝ դժուար է որոշել, թէ որն է պիտանին, կարեորը՝ զամբիւղագործութեան համար: Տունկեր բերել տալ նաև Մօսկուայից 500 հատը 3 բուրլիով:

Նախագահ Ալ. Քալանթար առաջ է բերում բոլոր ձեւակերպութիւններ և որոշումները վերջնական հաստատութեան ենթարկելու համար և Համագումարը վաւերացնում է նրանց: Ահա այդ ձեւակերպութիւնները.—

1. Տնայնագործութեան արդիւնաւէտութիւնը պէտք է որոշել և գնահատել գիւղական կեանքի պայմաններում:

2. Պէտք է ուսումնասիրել տնայնագործական արհեստների արդիւնաւէտութեան աստիճանը երկրի զանազան մասերում և պայմաններում:

3. Տնայնագործական արհեստների

շրջանները պէտք է բաժանել ոչ միայն ըստ տեղական մթերքների առատութեան, այլ և ազդաբնակութեան պահանջների և տնտեսական հանգամանքների համաձայն:

4. Արհեստանոցները պէտք է բանալ գլխաւորապէս գիւղական շրջաններում և օժտել նրանց՝ գործիքներով, գրադարաններով և նմոյշների հաւաքածուներով:

5. Իւրաքանչիւր արհեստանոցի շուրջը պէտք է կազմել մի վարչութիւն կամ հոգաբարձութիւն, որը աշակցէր նրա գործունէութեանը: Նոյն նպատակին կարող են ծառայել և Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան տեղական ճիւղերը:

6. Պետութիւնը կամ հաստատութիւնները պէտք է իւրաքանչիւր գիւղական արհեստանոցին յատկացնեն առաջին և գուցէ երկրորդ տարուայ համար օժանդակութիւն, եթէ ոչ լիովին, գոնէ ոչ պակաս, քան կէսը ամբողջ նախահաշուի, թողնելով ծախքերի միւս մասը գիւղերի վրայ:

7. Արհեստանոցը պէտք է սովորեցնի աշակերտին ընդունել պատուէրներ և նրանց ճշտապէս կատարել:

8. Արհեստանոցների ղեկավարներ պատրաստելու համար անհրաժեշտ է ունենալ տնայնագործութեան մի կամ մի քանի ճիւղերի շրջանային կենտրոնական դպրոցներ յարմար կէտերում բոլոր կրթական և արհեստգիտական պարագաներով:

9. Զուլհակութեան, գորգագործութեան և միջանի ուրիշ հիւսուածային արհեստների համար բանալ շրջանային դպրոցներ առայժմ երեք կէտերում Մեծ-Ղարաքիլիսայում (կամ Համամլիում) Շուշում կամ Գանձակում և Ցխինուալում:

10. Այդ դպրոցների վարպետներից կարող են պատրաստուել հրահանգիչներ կամ ինստրուկտորներ որոշ փորձառութիւնից և կատարելագործութիւնից յետոյ:

11. Շրջանային դպրոցին կից պէտք է բանալ լրացուցիչ դասընթացներ նոր գործիքների և կերտուածքների հետ ծանօթացնելու համար:

12. Բանալ մի կենտրոնական տնայնագործական հաստատութիւն թիֆլիսում տնայնագործական արհեստների ուսուցման ընդհանուր ղեկավարութեան համար:

13. Արհեստանոցներին կից, ուր հնարաւոր կը լինի, կազմակերպել գրագիտական դասընթացք:

14. Միջոցներ ձեռք առնել պահելու իւրաքանչիւր շրջանի համար յատուկ հրահանգիչներ (ինստրուկտորներ):

15. Անհրաժեշտ է հրաւիրել մի մասնագէտ, տեխնիկ, որ իւր վերահսկողութեան տակ առնէր ամբողջ երկրի տնայնագործական արհեստների տեխնիքական մասի ղեկավարութիւնը:

16. Յանկալի է, որ Թիֆլիսի հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնը ունենայ իր յատուկ գործակալը կամ շրջիկ ղեկավարը, որ հսկի բոլոր արհեստանոցների վրայ և տայ ցուցումներ նորերը կազմակերպելու ժամանակ:

17. Զարգացնել աստիճանաբար ըստ հնարաւորութեան տնայնագործութեան և միւս ճիւղերի ուսուցումը և տարածումը, գորգագործութեան, մետաքսագործութեան, զամբիւղագործութեան, կողովագործութեան, թօկագործութեան, բրուտութեան, կաշուեղէնի, փայտեղէնի, քարեայ և մետաղեայ իրերի մշակութեան: Զուգահեռ

կութեան մէջ առանձին ուշադրութիւն դարձնել բրդեայ գործուածքների պատրաստութեան վրայ, կատարելագործելով արհեստը և գործուածքները:

18. Պէտք է քաջալերել թէ գործիքների և թէ արհեստների մէջ կատարելագործութիւն անողներին դրամական և այլ օժանդակութիւններով:

19. Միջոցներ ձեռք առնել ուսումնասիրելու կովկասեան ոճերը և պատրաստելու ալբոմներ՝ հրատարակութեան և ընդհանուր գործադրութեան համար:

20. Ուսումնասիրել տեղական նրմուշները և ճաշակը գործուածքների և կերտուածքների վերաբերութեամբ՝ տեղական տարազի պահանջներին բաւարարութիւն տալու:

21. Ունենալ պարսկական յայտնի գորգերի նկարները՝ գորգադործներին բաժանելու համար:

22. Վերցնել պատուէրներ զանազան հիմնարկութիւններից՝ դպրոցներից, հիւանդանոցներից, զօրամասներից, ատեաններից և մասնաւոր զբասեակներին՝ աշխատանք տալու տնայնագործներին:

23. Խնդրել Թիֆլիս քաղաքի ինքնա-

վարութիւնից և Թիֆլիսի Բօրսային Կօմիտէտից, որ նրանք միասին, աշակցութեամբ Տնայնագործական Կօմիտէտի, Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան և այլ հիմնարկութիւնների, ինչպէս օրինակ Կովկասեան Գիւղատնտեսական Ընկերութեան, բանան մի պահեստ-թանգարան՝ նման Մօսկուայի և Վեատկայի պահեստ-թանգարաններին:

24. Պահեստներ ունենալ նաև շրջաններում և գաւառական կենտրոններում, եթէ կարելի է նոյն իսկ իւրաքանչիւր արհեստանոցին կից:

25. Հում նիւթերի էփանացման համար ձեռք առնել մի շարք միջոցներ, մտնելով յարաբերութիւնների մէջ առաջին աղբիւրների հետ, նպաստելով բանալու բամբակի և բրդի տեղական մանարաններ, տարածելով մանող մեքենաներ, որոնք մշակէին տեղական հում նիւթը: Ձեռք բերել բուրդ գլուխ և սանրելու գործիքներ շրջանային դպրոց-արհեստանոցների համար:

26. Պատրաստուած և վաճառահանուող գործիքների և ուրիշ իրերի նմուշներ ուղարկել կարևոր հաստատութիւններին և հիմնարկութիւննե-

րին, Մօսկուայի պահեստ-թանգարանին և ուրիշներին:

27. Զուգակներին պահպանելու և խրախուսելուն պատկով պատուէրների փորձեր անել ճօթերի, սրբիչների և ուրիշ իրերի, վճարելով արշինին 5—15 կօպէկ:

28. Իւրաքանչիւր տարի որոշ ժամանակ Թիֆլիսում, ապա և ուրիշ կենտրոններում բանալ ջուլհակութեան և ուրիշ արհեստների արդիւնքների վաճառահանդէս:

29. Աշակցել գաւառական այն փորձերին, որոնք նպատակ ունեն կազմակերպել տնայնագործական իրերի վաճառահանումը:

30. Նպաստել տնայնագործների ընկերակցութիւնների կազմակերպութեանը և մշակել կանօնադրութեան ծրագիրներ:

31. Անհրաժեշտ է կազմել յատուկ կօմիտէտ՝ տարածելու գիւղերում ընկերակցութիւնների գաղափարը և գործնականապէս աշակցելու այդ կազմակերպութիւնների իրագործութեանը:

32. Խնդրել Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնից և ուրիշ հիմնարկութիւններից ընթացք տալու այդ գործին մինչև կօմիտէտի հիմնուելը:

33. Խնդրամատույց լինել, որ թէ մասնաւոր տնայնագործների և թէ ընկերակցութիւնների համար հաստատուի էժան կրեդիտ:

34. Պահպանել միութիւն տնայնագործական գործողների միջև և զարգացնել նրանց միջև սերտ և կենդանի յարաբերութիւններ համագումարներով, խորհրդակցութիւններով, ցուցահանդէսներով և հրատարակութիւններով:

35. Համագումարներ և խորհրդակցութիւններ կարևոր են պարբերաբար թէ կենտրոնական և թէ շրջնային:

36. Երկրորդ համագումարի ժամանակի նշանակելը թողնել Թիֆլիսի Հայ Տնայնագործական Ընկերութեան Վարչութեանը:

37. Ցուցահանդէսների կազմակերպութիւնը շատ կարևոր է թէ կատարելագործութիւնները գնահատելու և տարածելու և թէ տնայնագործական իրերի վաճառահանութիւնը զարգացնելու համար:

38. Նպատակայարմար է կովկասեան մի մեծ ցուցահանդէս կազմել համառուսական ցուցահանդէսից առաջ, որպէս զի կարելի լինի կազմակերպել

կովկասեան բաժինը համառուսականում լիակատար կերպով:

39. Խնդրել Հայ Տնայնագործական Ընկերութիւնից, որ նա բանակցութեան մէջ մտնի Կովկասեան Տնայնագործական կօմիտէտի, Կովկասեան Գիւղատնտեսական տեխնիկական ընկերութիւնների և այլ հաստատութիւնների հետ կազմակերպելու այդ ցուցահանդէսը:

40. Դիմել Պետերբուրգի Հայ եկեղեցական կալուածքների կառավարող Խորհրդին և Թիֆլիսի Նպաստամատույց յանձնաժողովին հետեւալ բանաձևով. «Տնայնագործական Համագումարը, գտնելով Թիֆլիսի հայ Տնայնագործական Ընկերութեան սկսած և շարունակուող գործունէութիւնը բեղմնաւոր և մինչև այժմ տրուած նպաստները արդիւնաւէտ գործունէութեան մէջ, խնդրում է աւելացնել տարեկան նպաստի քանակը մինչև 5000 ռուբլի:

41. Ներկայացնել ներկայ Համագումարի այն որոշումները, որոնք վերաբերում են պետական աջակցութեան, Կովկասեան Փոխարքային, երկրագործութեան, առևտրի և արդիւնագոր-

ծութեան և ֆինանսների միջնորդութեան, խնդրելով նիւթական աջակցութիւն:

Այնուհետև յատուկ խօսք է խնդրում Ա. Աթանասեանը.

Ա. Աթանասեան.—Սրանից 4 տարի առաջ 1905 թուի աշնանն էր կարծեմ, հանգուցեալ բժշկուհի Օհանեանը Հայուհեաց Բարեգործական Ընկերութեան ժողովում կարգաց մի դասախօսութիւն տնայնագործական արհեստների մասին: Ոչ ոք չէր կարող կարծել, որ երկու տարուց յետոյ նրա առաջին պատուհները պիտի քաղենք, որ նրա այդ քարոզածը այսքան մեծ գործ կը դառնայ այսօր: Բայց նրա աշողութեան պատճառը այն է, որ Տնայնագործական Ընկերութիւնը անմիջապէս կանգնեց ուղիղ ճանապարհի վրայ, տարաւ իր գործունէութիւնը գիւղերը և գործը դրեց հաստատուն հողի վրայ:

Այստեղ բոլորն էլ գիւղացու անունն են տալիս, ուստի բնական է, եթէ Տնայնագործական Ընկերութիւնը նախ կանանց ձեռագործները ուզեց արդիւնաւոր դարձնել, իբրև մի նոր եկամուտի աղբիւր գիւղացու դրութիւնը թեթեւացնելու: Սակայն հետագայում գաւառի սոսկալի դրութիւնը տեսնելով, տեսնելով, որ անհրաժեշտ են աւելի արմատական միջոցներ գիւղացու տնտեսական ընկած վիճակը բարձրացնելու, հայ Տնայնագործական Ըն-

կերութիւնը որոշեց ընդառաջ գնալ այդ ժողովրդին և դարձնել Տնայնագործական Ընկերութիւնը Գիւղատնտեսական-տնայնագործական ընկերութիւն: Իմ խօսքը ի հարկէ, վերաբերում է գաւառից եկածներին: Աւելի թշուառ դրութիւն, քան այն՝ որի մէջ գտնուում են մեր գիւղերը, դժուար է երևակայել, ուստի ուրախութեամբ ողջունում եմ Տնայնագործական-Ընկերութեան այդ որոշումը, որ կոչուած է աւելի ընդարձակ չափով, արմատական միջոցներով օգնելու թշուառ գիւղացուն: Կարծում եմ, որ ներկայ դուռ տնայնագործական ժողովը կը լինի և վերջինը, հետագայում մենք կը հանդիպենք իրար աւելի ընդարձակ ծրագրով հաւաքուած համագումարում: Ուրախանում եմ տեսնելով այստեղ հայ կնոջ և հայ աղջկայ աշխատանքի արդիւնքը, բայց գիւղացի տղամարդունը չենք տեսնում և իրան գիւղացուն էլ, որը թշուառ դրութեան մէջ է այժմ, չենք տեսնում: Կովկասում չը կայ մի մարմին, որը հոգ տանի նրա մասին: Իմ շրջագայութեան ժամանակ ես սոսկալի փաստերի ականատես եղայ: Տեսայ գիւղացու ցանած սերմերը և պէտք է ասեմ, որ 100-ից միայն 32-ն էր պիտանի, ցանելուց յետոյ այն 32-ն էլ, ի հարկէ, պիտի փչանայ: Ահա թէ ինչու է սոված մնում մեր գիւղացին: Մինչդեռ նրա դրանը գիւղում ընկած էր Վիէնայից բերել տուած 95 բուրլանոց փրկարար սերմ մաքրելու մեքենան և նրա մասին գաղափար չունենա-

լով, չէր օգտուում նրանից: Ծայրայեղ տը-
գիտութեան մէջ է մեր գիւղացին և մենք
տեսնում ենք նրա անկարողութեան չըն-
չին մասը միայն: Ահա այդ տեսակէտից
ողջունում եմ Տնայնագործական Ընկերու-
թեան որոշումը՝ դառնալ գիւղատնտեսական.
կանայք կը գործեն տնայնագործական բաժ-
նում, իսկ տղամարդիկ՝ գիւղատնտեսական.
երկուսն էլ կողք-կողքի, համերաշխ լծա-
կցելով, հանդէս կը գանք ապագայում միա-
ցած գործունէութեամբ և աւելի բազմա-
մարդ կը դարձնենք միւս համագումարը:

Նախագահ Ալ. Քալանթար ընդարձակ պատ-
ճառաբանութեամբ ճառով աւարտում է Համագում-
արի աշխատանքները: Իւր վերջին խօսքերի
մէջ նա ասաց, ի միջի այլոց, հետեւեալը.

«Վերջացնելով Համագումարի պարապ-
մունքները, հարկ եմ համարում մի քանի խօսք
ասել: Մենք կարդացինք 26 զեկուցումներ
ու շօշափել ենք շատ հարցեր: Սակայն այդ
կարդացուած զեկուցումների մէջ չէ միայն
Համագումարի ոյժը և նշանակութիւնը, այլ
նաեւ մարդկանց շփման, մտքերի փոխանա-
կութեան, բազմատեսակ խորհրդածութիւն-
ների մէջ, որ կայացրինք այստեղ՝ մեզ ի-
րար հետ շաղկապելու ու գործին կեանք
տալու նպատակով: Համագումարը ծանօ-
թացնում է զանազան անկիւններում գոր-
ծողներին իրար հետ և միացնում ընդհա-
նուր գործակցութեան համար: Համագում-
արի միջոցով մենք ճանաչեցինք ու
հասկացանք իրար: Դա է համագումար-

ների և, իթիւս որոնց, մեր Համագումարի
էական կոչումներից մէկը: Գործը նոր է
ծնունդ առել և ներկայ Համագումարը ներ-
կայացաւ իբրեւ նրա կնունքը, նրա առաւօտը:
Հրաժեշտի ժամին դիմելով բոլորիդ, կարող
եմ այն ասել, որ մենք, այս ներկայ եղող-
ներս, մի բարի գործի սերմացանների պաշ-
տօնում ենք, որոնք ժողովուած խորհրդակ-
ցում էին, թէ ինչպէս աւելի նպատաւայար-
մար եղանակով կազմակերպեն այդ նոր գոր-
ծը: Համագումարի շնորհիւ հնարաւորութիւն
եղաւ համախմբուելու ու պարզաբանուելու:

Շնորհակալութիւն ամենիդ, որ դուք
ձեր մասնակցութեամբ նպաստում էք սկը-
սուած կուլտուրական գործունէութեան:
Այժմ դիմում եմ ձեզ, մեր մերձաւոր գոր-
ծակից վարպետներ-վարպետուհիներիդ ուղ-
ղում եմ իմ խօսքը ձեզ, ձեզ, որ կրում էք
ծանրութեան մեծագոյն մասը ձեր ուսերի
վրայ, տանում էք կենցաղավարական զրկանք-
ներ, ստանալով անբաւարար վարձատրու-
թիւն, մտնում էք հեռաւոր, խուլ, անգրա-
ւիչ անկիւնները. իրաւ է, ձեր դրութիւնը
աննախանձելի է, գործում էք դժուար պայ-
մաններում: Բայց ահա դուք տեսնում էք,
որ այդ ձեր գործունէութիւնը արդիւնաւար
է, օգտակար, կուլտուրական գործ է և նա
ձեզ ոյժ է տալիս, ոգևորում ու թեթեա-
ցնում ձեր դրութիւնը, որովհետեւ դուք յոյս
ունէք, որ ժողովուրդը գոհ կը մնայ ձեր
կատարած աշխատանքից: Համեստ, բայց
զրական գործունէութեամբ հանդէս եկած

մեր Ընկերութիւնը կամաց կամաց ընդարձակեց իր ծրագիրը և նա կարող է դառնալ մի ոյժ, որ ժողովրդին կարող է մեծապէս օգտակար լինել: Կուլտուրական բարգաւաճումը խոշոր նպատակ է, ահագին գործ: Մենք բոլորս կապուած գործակցութեամբ, փոխադարձ աջակցութեամբ կը թեթեւցնենք միմեանց գործը և կը մեղմացնենք անխուսափելի զրկանքների ճնշումը բարի նպատակի ոգևորիչ էութեամբ: Շնորհակալութիւն ձեզ ձեր գործի համար. թող ներկայ Համագումարն էլ մի նոր քաջալերութիւն ձրնչէ ձեզ և մենք հեռանալով այստեղից, նուիրենք մեզ իրական գործի, որ շողկապէ մեզ ժողովրդի հետ: Ուժեղացնենք միահամուռ աջակցութեամբ գեղեցիկ կուլտուրական գործը: Ծտեսութիւն մինչ նոր Համագումարը»:

(Աղմկալի ծափահարութիւններ դահլիճում):

Յ. Գենջեան.—արդարև մեծ գործ է սա և դրա համար պարտական ենք, պ. Քալանթար, ձեր եռանդին: Մեզ ոգևորել է այդ գործի մեծութիւնը. թոյլ տուէք, ուրեմն, հեռաւոր, խոնաւ անկիւններում, ապրողների կողմից շնորհակալութիւն ցայտնելու ձեզ, որ ոգևորում էք մեզ: (Ծափահարութիւն):

Մ. Ղազարեան.—Իբրև գաւառական գործիչ շնորհակալութիւն եմ յայտնում Տնայնագործական Ընկերութեան Վարչութեանը, որ յիշեց գիւղը և նրա ղեկավարներին յանձին ձեզ, պ. Քալանթար, ցանկալով, որ այստեղ

կայացրած որոշումները իրագործուեն և չը մնան սոսկ բարեմաղթութիւններ:

Նախագահ Ալ. Քալանթար շնորհակալութիւն է յայտնում արտայայտած համակրական զգացմունքների համար և թոյլտուութիւն է խնդրում Համագումարի անունից դիմել ում հարկն է և ներկայացնել ընդունուած որոշումները:

Ժողովը լիազօրութիւն է տալիս, յետոյ նախագահը յայտարարում է Համագումարի պարապմունքները վերջացած և Համագումարը պաշտօնապէս փակում է երեկոյեան ժամը 10-ին:

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅ ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒՄՆ ՏՆԱՅ-
ՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Հրատարակութիւնները

—

1. Կանոնադրութիւն Թիֆլիսի Հայ Տնայ-
նագործական Ընկերութեան. Թիֆլիս
1907.
2. Համառօտ ձեւնարկ ջուրհակութեան,
նկարներով. 1909. գինն է 20 կոպէկ.
3. Կանոնադրութիւն Թիֆլիսի Հայ Գիւ-
ղատնտեսական և Տնայնագործական
Ընկերութեան. 1909.
4. Տնայնագործական Համագումար. Թիֆ-
լիս 1909. գինն է 70 կոպէկ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0193622

31 800

